

AFRIKAI-MAGYAR EGYESÜLET
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

Luis de CAMÕES

A Lusiadák

Eredeti közlés/Original publication:

1997, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 407 old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.695

Dátum/Date: 2013. október 31. / October 31.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Luís de Camões: A Lusiadák, AHU MATT, 2013, pp. 1–407. old., No. 000.000.695, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

nagyobb könyvtárakban

Kulcsszavak/Key words

Camões portugál nemzeti eposza, Hárs Ernő javított Camões-fordítása, Rákóczi István bevezető tanulmánya, Camões életrajza, Camões műveltsége, Camões eposzának (Os Lusíadas) születése, Camões eposza az irodalomtudományban

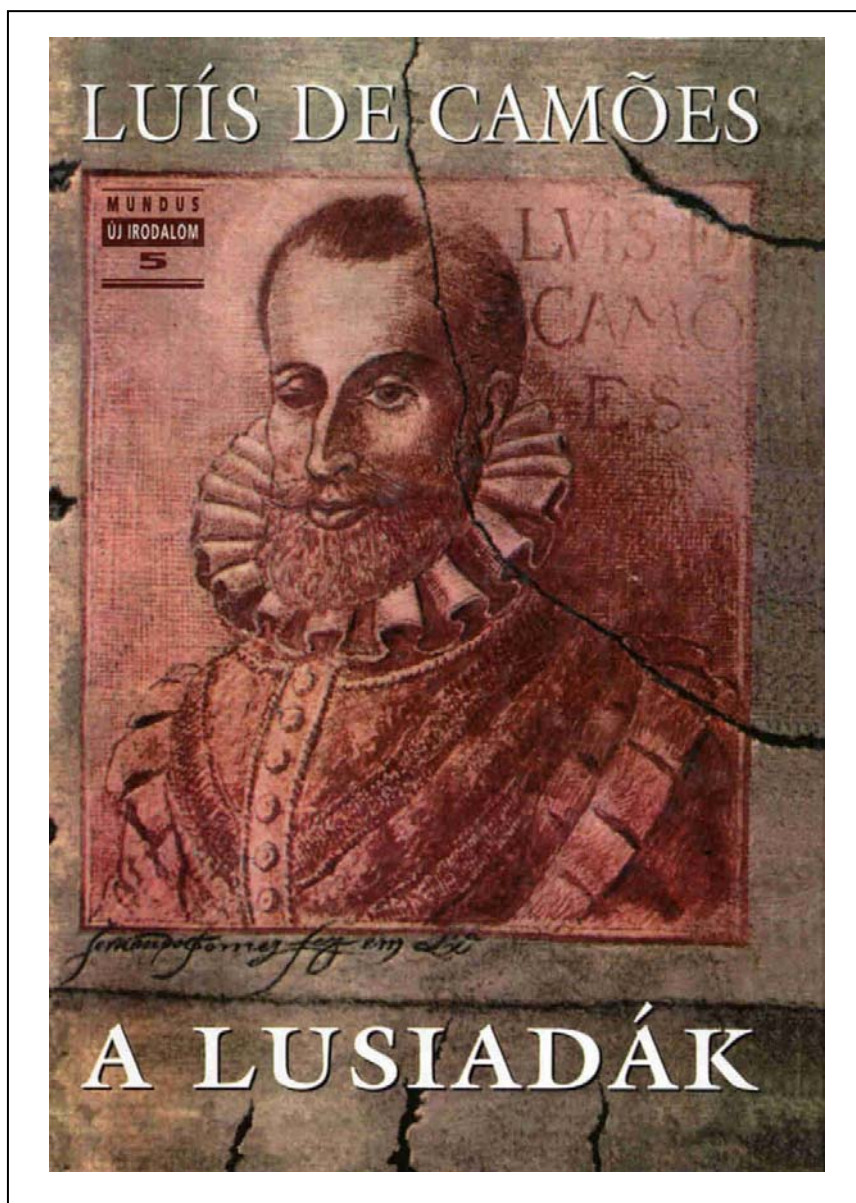
Portuguese national epic of Camões, corrected Camões translation by Ernő Hárs, introduction by István Rákóczi, biography of Camões, erudition of Camões, birth of Camões' national epic Os Lusíadas, Epic by Camões in the literary science

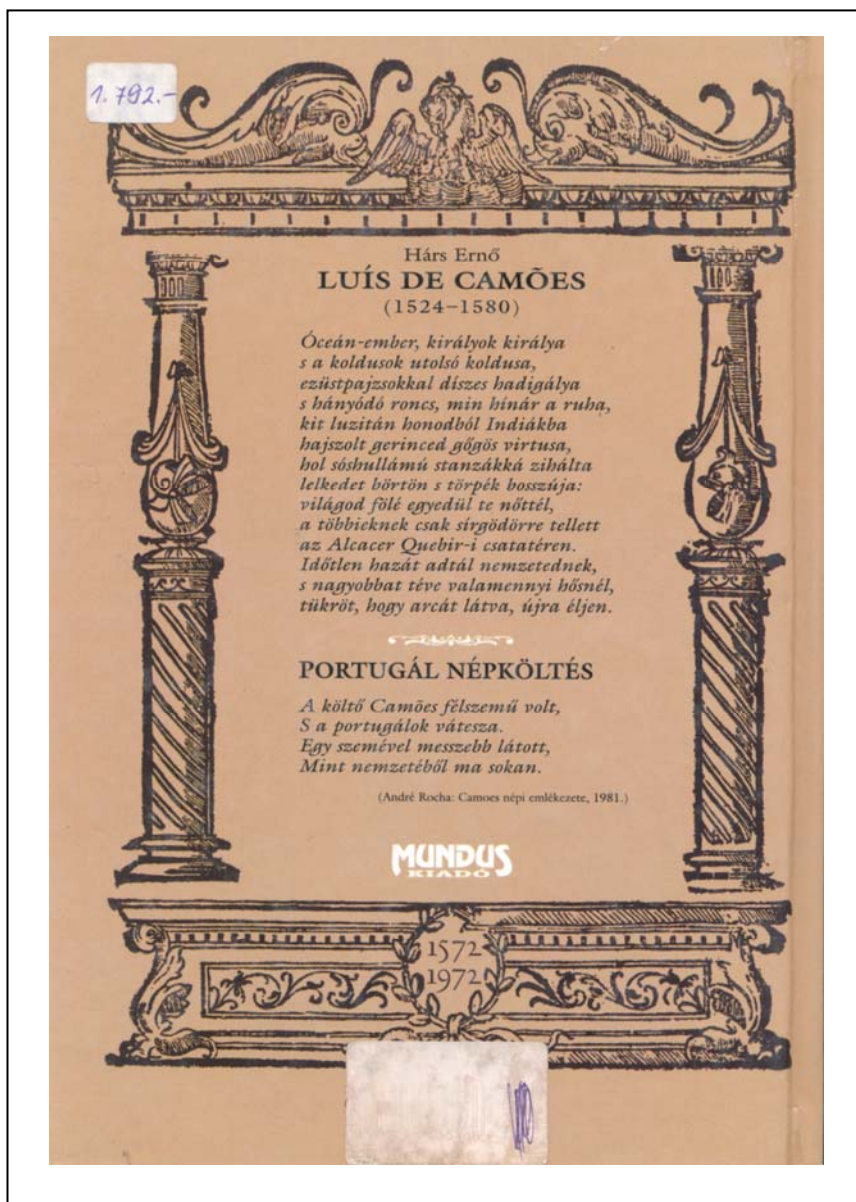
AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian,
Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk
vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free
but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók,
kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus
adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és
gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat,
illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs
tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-
Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic
database for lecturers, researchers, students and for those interested. The
purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the
research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful
information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian
publications with African themes in its entirety from the beginning until the
present day.

Luís de Camões

A LUSIADÁK

A „Mundus – Portugál Program” kötetei

előkészületben:

Rákóczi István: Tordesillas 1494 (Tengerek tengelye)

Bódis Gábor: Lisszabon (Útikönyv – a világkiállítás jegyében)

Pál Ferenc: A brazil irodalom rövid története

Laura Areias – Bernardette Godinho – Lantos Vera: Portugál
nyelvkönyv

MUNDUS – ÚJ IRODALOM

(versek, prózai művek, színművek, irodalomtörténeti, -elméleti és -kritikai monográfiák és tanulmányok, esszék, naplók, levelezések, dokumentumok, műfordítások, művelődéstörténeti, nyelvtörténeti és stilisztikai monográfiák és tanulmányok)

Szerkeszti: Biernaczky Szilárd
ISSN 1416–1001

Gyurkovics Tibor: *Láb Uru Keng – Keng Uru Bál* (versek)
ISBN 963 8033 11 8, 216 old., 11 fekete–fehér grafika

Beke György: *Barangolások Erdélyben*. 1. kötet: *Szigetlakók*
ISBN 963 8033 20 7 Ö, kb. 240 old., 16 old. színes és 48 old. fekete–fehér fotó

Megjelenés előtt:

Szalay Károly: *Szerelem és halál Pompejiben* (dokumentumregény)
ISBN 963 8033 29 0, kb. 180 old., 16 színes és 48 fekete–fehér fotó

Lukáts János: *Tengerbe a szárnyakkal!, Borgulya vándorcirkusz* (két regény)
ISBN 963 8033 30 4, kb. 200 old., 16 old. fekete–fehér grafika

Beke György: *Barangolások Erdélyben*. 2. kötet: *Boltívek teherbírása*
ISBN 963 8033 50 9, kb. 240 old., 16 old. színes és 48 old. fekete–fehér fotó

Szilágyi Ferenc: „Az Ész világa mellett...” Tanulmányok a magyar felvilágosodás irodalmáról
ISBN 963 8033 44 4, kb. 640 old.

Előkészületben:

Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése (Kodolányi-életműsorozat 2.)
(szerk. ifj. Kodolányi János)
ISBN 963 8033 34 7, kb. 520 old.

Éder Zoltán: *Túl a Duna-tájon (Fejezetek a magyar művelődéstörténet európai kapcsolatai köréből)*
ISBN 963 8033 32 0, kb. 360 old., kb. 32 old. fekete–fehér dokumentum

Beke György: *Barangolások Erdélyben*. 3. kötet: *Az Értől a Kölesérig*
ISBN 963 8033 64 9, kb. 240 old., 16 old. színes és 48 old. fekete–fehér fotó

Ez a kötet az alábbi szervezetek támogatásával jelent meg.
A Kiadó hálás köszönetet mond segítségükért:

Nemzeti Kulturális Alap (Budapest)

Instituto Camões – Ministério dos Negócios Estrangeiros
(Lisszabon)

Fundação Calouste Gulbenkian (Lisszabon)

Instituto Português do Livro e das Bibliotecas (Lisszabon)

1. Luis de Camões

LUÍS DE CAMÕES

A LUSIADÁK

fordította

HÁRS ERNŐ

Mundus Magyar Egyetemi Kiadó
Budapest 1997

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Os Lusíadas de Luís de Camões, szerk. Emanuel Paulo
Ramos, Porto, Porto Editora, 1986 (ötödik kiadás).

Fordította
Hárs Ernő

A bevezetőt írta és a fordítást ellenőrizte
Rákóczi István

A jegyzeteket összeállította
Hárs Ernő és Rákóczi István

A címlapot tervezte
Kemény Zoltán

A kötetben található illusztrációk forrása:
Luís de Camões: Os Lusíadas (az 1837-ben megjelent dísz-
kiadás 12 metszetét újra kiadta: Direcção Geral do Turismo,
Lisboa, 1972)

MUNDUS
KIADÓ

Felelős kiadó: a Mundus Kiadó igazgatója
Kiadja: a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó
Cím: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Telefon: 210-1075/122, 185, 198
Felelős szerkesztő: Biernaczky Szilárd
Szövegszerkesztés: Wallner Erika
Szedte: Mundus Press – Kiadványelőkészítés
Nyomta és kötötte: Reálszisztéma Dabasi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Dr. Hall Géza vezérigazgató

ISBN 963 8033 46 0
ISSN 1416–1001

O Presidente da República

TEXTO PARA A EDIÇÃO CRÍTICA DE
“OS LUSÍADAS” EM LÍNGUA HÚNGARA

Esta edição crítica de “Os Lusíadas”, de Luís de Camões, organizada por iniciativa da Universidade de ELTE de Budapeste, constitui um muito significativo marco nas relações culturais luso-húngaras.

Saúdo, por isso, os promotores e responsáveis desta edição, que assinala o 20º aniversário do Departamento de Língua Portuguesa, com destaque para o tradutor, Erno Hars, para o professor Rákóczi István, que se encarregou do estudo introdutório e das notas, e para a editora Mundes Press, de Budapeste.

“Os Lusíadas” é um grande livro português, mas também um grande livro da Europa e da Humanidade. É património de todos. Poema genial de um tempo e de todos os tempos, de um povo e do universal que sintetiza a vocação desse povo, os leitores húngaros encontrarão, estou disso certo, na sua leitura, um grande motivo de enriquecimento cultural e de prazer espiritual.

O Presidente da República

Faço votos para que o intercâmbio entre os dois países prossiga e de que mais iniciativas deste tipo se concretizem, a bem do conhecimento e da amizade entre os nossos povos, de uma Europa de cultura e cidadania, de um Mundo de paz.

17.SETEMBRO.97

A lusiadák magyar nyelvű kritikai kiadása elé

Luís de Camões *A lusiadák* című művének kritikai kiadása, amely a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem kezdeményezésére jelenik meg, igen fontos mérföldköve a portugál–magyar kulturális kapcsolatoknak.

Éppen ezért üdvözlöm a kiadás elősegítőit és felelős megvalósítóit, amely a Portugál Nyelvi Tanszék fennállásának 20. évfordulóján lát napvilágot, külön megemlítve a fordító Hárs Ernőt, a bevezető tanulmány és a jegyzetek szerzőjét, Rákóczi István professzort, valamint a budapesti Mundus Magyar Egyetemi Kiadót.

A lusiadák nagyjelentőségű portugál könyv, egyúttal Európának és az Emberiségnek is nagy alkotása. Mindannyiunk öröksége. Egy adott kornak és minden időknek, egy népnek és az egyetemes kultúrának oly zseniális költeménye, amely éppen e nép elhivatottságát ötvözte eggyé, és amelyben a magyar olvasók is, ezt bizton állíthatom, kulturális gazdagodást és szellemi gyönyörűséget lelnek majd.

Hitet teszek amellett, hogy két baráti ország kapcsolatai ilyen jellegű kezdeményezésekben kell, hogy testet öltsenek, népeink kölcsönös megismerése és barátsága javára, a kultúra és a polgáriság Európájában, a béke világában.

1997. szeptember 17.

Jorge Sampaio
(A Portugál Köztársaság elnöke)

Preface to the Hungarian language critical edition of The Lusiads

The critical edition of the work entitled *The Lusiads* by Luís de Camões, which is published at the initiative of the Budapest Loránd Eötvös University of Sciences, is a major milestone in the Portuguese-Hungarian cultural relations.

I therefore wish to greet those who made possible and were responsible for the publication of the edition, which is released on the 20th anniversary of the existence of the Portuguese Department, making special mention of translator Ernő Hárs, Professor István Rákóczi, author of the introductory study and the notes, and the Budapest Munkácsy Hungarian University Press.

The Lusiads is a Portuguese book of great importance, and is also a great work of Europe and of Humanity. It is the heritage of us all. It is a genius of an epic poem of a given era and of all times, of a nation and of universal culture, which blended the calling of this very people, and in which Hungarian readers, too, will find cultural enrichment and intellectual beauty, I am certain to say.

I do believe that the relations of two friendly countries should be manifested in initiatives of such a nature, for the benefit of our peoples mutually getting acquainted with each other and for the benefit of their friendship, in a Europe of culture and civil values, and in a world of peace.

17. September, 1997

Jorge Sampaio
(President of the Portuguese Republic)

TARTALOM

Jorge Sampaio: A Lusiadák magyar nyelvű kritikai kiadása elé	7
Tartalom	11
Rákóczi István: A portugál költészet fejedelme	13
Luís de Camões: A Lusiadák (fordította: Hárs Ernő)	51
Első ének	55
Második ének	85
Harmadik ének	117
Negyedik ének	155
Ötödik ének	185
Hatodik ének	213
Hetedik ének	241
Nyolcadik ének	265
Kilencedik ének	293
Tizedik ének	319
(João Franco Barreto: <i>A Lusiadák énekeinek tartalma</i> , 1644, fordította: Hárs Ernő – lásd az egyes énekek előtt)	
Jegyzetek (Hárs Ernő és Rákóczi István)	359

2. Grafika
(Camões barlangja Macauban)

A PORTUGÁL KÖLTÉSZET FEJEDELME

Rákóczi István

Kísérletek Camões életútjának értelmezésére

„A génuszoknak nincsen s nem is kell, hogy életrajza legyen” – fogalmazta meg jó száz éve Latino Coelho *Luís de Camões* című munkájában¹. Talán éppenhogy dacból és azért, mert előtte és utána kevés szerző életéről írtak többet, mint éppen Camõesről. A lehető legkevesebb életrajzi elem alapján. És mégis joggal. Miért? – vetődhet fel a kérdés. Természetesen nem azért, mintha Camões nem lett volna lángész. Hanem mert valószínűleg nincsen még egy olyan életmű – s ne feledjük, maga a szóösszetétel két oldala sem mond mást, minthogy *élet és mű*² –, amely olyan szoros kölcsönhatásban állna egymással, és olyan szervesen lényegülne eggyé, mint a 16. századi portugál költőóriás esetében.

Az Élet és a Mű kapcsolata, elválaszthatatlansága már akkor is – úgy 1613 táján – nyilvánvalóvá vált, amikor egy tisztelője, D. Gonçalo Coutinho megfaragatta a költő kései síremlékét. „Itt nyugszik Luís de Camões, kora költőfejedelme. Szegényen és nyomorogva élt, s így is halt meg 1579-ben.” – olvasható a feliraton.³ Különös, hogy az első és második mondat között nincs értelmezőn összefűző elem, kötőszó,

¹ Coelho 1880. Ezt az idézetet választja mottójául Jorge de Sena *Super flumina Babylonis* című novellájának is (Sena 1966, 155–166. old.). Ez a mű egyike azoknak az írásoknak, amelyek Camões életének 1570 utáni kései szakaszát megkapó líraisággal és empátiával ábrázolják. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a *Camões és hálátlan kora* témakör szinte kimeríthetetlen forrása a portugál kortársi irodalomnak: lásd pl. Sophia de Mello Breyner Andersen *Camões és a kegydíj* című költeményét (1972). A költőnő nemcsak az egyes motívumok vagy az intertextualitás körébe tartozó művészi megoldások tekintetében, hanem alaptémáját illetően is nagy előszeretettel fordul a szerző-öshöz. Ez alól talán csak Fernando Pessoa, az új „super-Camões” és az ő köpönyege alól kibújt fiatalabb alkotók csoportja kivétel. Álvaro Campos szerint ugyanis „minden kor csak azt adja tovább az utána következőnek, ami önmaga nem volt...” (idézi: Lourenço 1988, 55. old.). Pessoa pontosabban fogalmaz Camposnál egyik J. Gaspar Simõeshez írott 1931-ben kelt levelében: „Őszintén tisztелеm Camõest, de nem tudok, bármennyire is befolyásolható vagyok, Camões olyan hatásáról, amelyet rám tett volna. Ugyanis mindarra, amit Camões ‘taníthatott’ volna meg nekem, mások már megtanítottak számomra...” (idézi: Lourenço 1980, 55. old.).

² A hagyományos értelemben vett összefüggést Vitor de Aguiar e Silva mintegy megfordította, és úgy foglalt állást, hogy „Nem az életrajz az, ami a költészetet nemzi, hanem a költészet az, ami bizonyos normák és szemiotikai konvenciók meghatározottsága által egy életrajzot emel önmaga fölé”. (Aguiar e Silva 1981, 115–116. old.)

³ Idézi Saraiva 1978, 7–9. old.

nyelvi kapocs. E mellérendelés talán mégis leginkább okozatiságról árulkodik: azért lett költők fejedelme, mert nyomorgott, s nem ennek ellenére.

„Az életrajzok léteznek, mint ahogy léteznek a hagyományban mindazok a szemléletek, amelyek az életrajzot és az életművet a leg-szorosabb egységben, összefüggésben látták”⁴. Camões-képünket éppen ezért hosszú századok óta a babérkoszorúval övezett költők kultuszából támadt feltételes reflex alakítja: a költő vátesz, aki életének egész morális súlyával felel a köz egészéhez forduló, annak javát szolgáló írott soraiért. Luís de Camões *életűjtött* állapota és költészete nagyságának fordított arányossága persze több olvasatra adott már okot eddig is: ki élethabzsoló természetét, ki tragikus végű, cifra udvari dámákra, sőt királyi személyre szemet vető szerelmi törekvéseit okolja az evilági sikerből kihullott életútért.

Tom Earle-vel egyet értve⁵ azonban bizton vallhatjuk, hogy nincs az a hercegnő, bármilyen tragikus következményekkel is jár a karjaiban eltöltött szerelem, aki pusztán ölelésével nagy művészt faragna az őt szerető férfiből. Különösen nem ilyen nagyságrendű költőt. Meg aztán ott van Luís de Camões költészetének egy másik fontos kulcsa is: míg a középkor trubadúrja magát a szerelmet szerette, tehát azt, hogy szerethet, addig Camões költészetében a platonista ideál-szerelem és a test izzadtság-szerelme mintegy kölcsönösen kizárják egymást, és ön/én/kioltó megvalósíthatatlanságuk miatt verseinek már az alaptónusa is csalódottságot sugároz. Rózsa Zoltán, a portugál költő-óriás tudós honi ismerője írta: „... a petrarkai transzcendens női eszményképet nála a társadalmilag elérhetetlen vagy csak egy kaland erejéig elérhető asszonyideál helyettesíti. Éppen ezért az ő szerelmi költészete nem csupán az átvett szerelemelmélet megverselése, hanem a reális szerelmi élmény és csalódás megnyilatkozása. Nála a transzcendens eszményeket megtestesítő Laura helyett maga Vénusz van jelen, és nem is egy, de számos asszony földi valóságában.”⁶

A romantikus irodalomtörténetírás⁷ – és ennek még ma is nehezen homályosuló visszfénye – nemcsak szonettjeinek, sőt szerelmi lírájának majd minden darabját, de a költő életét is éppen ezen a szálon fűzte fel: a gyöngyöket láncra, a béklyókat meg cérnaszálra. Persze a pozitívizmus sem járt sokkal nagyobb szerencsével. Talán csak tisztessé-

⁴ Szigeti 1995, 231. old.

⁵ Earle 1987, 507. old.

⁶ Camões 1993, Rózsa bevezetője, 11. old.

⁷ Mindenképpen fordulópontot jelentett az úgynevezett első „romantismo” korszakhatárának tekintett Garrett-mű (1825) megjelenése, amely António Soares Amora szerint a Camonológia harmadik nagy korszakának kezdete. A Camões-tudományok történetének kritikai elemzéséhez lásd: Soares Amora 1980, 5–18. old.

gesebb volt, amikor beismerte, hogy a vizsgálatnak alávetett tárgy esetében, vagyis a források alapján a vállalkozás lehetetlen. Hiszen a Camões életéről fennmaradt néhány dokumentum semmiképpen sem elegendő egy a szerző művétől leválasztott életrajz felvázolásához.⁸ Vagyis minden maradt a régiben, vagy ha lehet, csak még több mítosz tapadt rá a Camões jelenségre.

Századunk biográfusai éppen ezért alapos mítoszrombolásba fogtak. Lázás sietséggel verték le nemzeti talapzatáról a költő szobrát, aki amúgy is „furcsa pózban mutatta magát”. S most, hogy lekerült a piedesztálról, valahogy rájuk kezdett hasonlítani: rosszabb esetben elveikhez, még ennél is rosszabb esetben már előítéleteikhez is.⁹ Így aztán nem csoda, hogy a költő-gólem igen sokszor el is szabadult... Ki látott engem? – kérdezhetnének egy más korban, helyben és időben volt távoli rokon hangján.

A gyökerek – a fennmaradt hézagok tükrében

Az elővigyázatos életrajzírók és az irodalomtankönyvek több szempontra figyelni kész szerzői úgy fogalmaznak, hogy Camões a 16. század első felének közepe táján születhetett, vagy a 16. század harmincas éveinek közepén látta meg a napvilágot. Születésének bizonytalan éve – 1524 vagy 1525 – mellett ráadásul születésének helye is bizonytalan, hiszen érte Lisszabon és Coimbra egyaránt érvel és perlekedik.¹⁰ A Camões családra vonatkozó kutatásoknak ugyan se szeri se száma – igaz róluk ismereteink ma sem teljesek –, a legtöbb gondot ezúttal valószínűleg mégsem az adatok hiánya, hanem a relatív adatbőség okozza. Camões első, 17. századi *felfedezői* és életrajzírói, Pedro de Mariz és Manuel Severim de Faria számára a költő még „Portugália legjobb vérvonalán nemes”, sőt ősei „áttetsző tisztaságban” „... vetettek nevének híres alapot”¹¹. Mára azonban olyan 20. századi életírói számára mint Aquilino Ribeiro¹² vagy José Hermano Saraiva¹³, nem több, mint „jócskán középnemes”, sőt „szinte plebejus”, vagy talán egészen az.

⁸ E kérdéskört illetően a leginkább ajánlható összefoglalás: Costa 1984, 190. old.

⁹ Kétségtelenül minden kornak megvolt a maga Lusiadák-olvasata, illetve leginkább megfelelő Camões-korifeusa. Az *Estado Novo* (Új Állam) Camões-képe nyilván inkább a *Fé e Império* (Hit és Birodalom) énekesét ünnepelte. Utóbb mint ilyet sajátította ki az Afrikában súlyos gyarmati háborút vívó Salazar, illetve a Salazar utáni Portugália propagandája. Míg a költő halálának 400. évfordulója idején már más, árnyaltabb és sokszínűbb megközelítésben rajzolódik elénk a költő és műve.

¹⁰ A szinte minden tekintetben jól hasznosítható mű idevágó része, lásd: Buescu 1992, 127. old.

¹¹ Mariz 1613, illetőleg Faria 1791, 271. old.

¹² Ribeiro 1974, I. köt., 48. old., valamint más helyeken is.

¹³ Saraiva 1978².

Honnan a vélemények ekkora szóródása, miben kereshető okuk vagy gyökerük? A gond ezúttal terminológiai jellegű, s nem annyira az eltérő értékítéletekből fakad. Az *escudeiro*, illetve *cavaleiro-fidalgo* szavak – bár értelmük koronként módosult – mindig egyfajta „átfogó” és „általános” nemesi kategóriát jelöltek. E szavak korhoz kötötté válása okozza – mint ezt Martim de Albuquerque¹⁴ meggyőzően fejtegeti – a mai értelmezési problémákat. A még Faria de Sousa által szénakazalnyi papírhalmokban fellelt, királyi kancelláriák mélyén lappangó dokumentumok¹⁵, valamint a Visconde de Juromenha¹⁶-nak köszönhetően a modern irodalomtörténet-írás számára hozzáférhetővé vált, ezzel kapcsolatos adatok alapján ki-ki ugyanazt a nemesi státuszt értelmezi: jól, félre vagy rosszul. Amíg ugyanezek a szavak Aquilino számára egyszerűen a nemesek sorában az utolsó előtti rangot jelölik, Saraiva számára már a „nemescsaládok cselédeit”, amikor a szolgát csak ura neve „nemesíti” valamelyest.

Való igaz, a költő első, 1552-es raboskodásának színhelye, a Tronco, a lisszaboni börtön, amely a köz- és nem a nemesemberek számára volt általában fenntartva, ugyancsak a *Camões ismeretlen élete* című, legújabban megjelent monográfia szerzőjének¹⁷ tételét látszik igazolni. Csakhogy azóta megtalálták a börtön részletes korabeli leírását, amely nemcsak mindenféle rendű és rangú, de mindenféle korú, sőt mindkét nemből való *köztörvényes* fogolyról is beszél Luís de Camões fogva tartása idejéből: csak az általában politikai okokból bebörtönzöttekre vonatkozott a *nemesi fogvatartás* kódexe, s a költő nem ilyen okokból raboskodott.¹⁸ Másrészt Camões nem-nemes mivoltát a család 15. századra visszavezethető címere¹⁹ – amelynek ikonográfiáját a költő maga is használja –, valamint fegyverhasználati joga minden kétséget kizáróan cáfolja. Csakúgy mint Saraiva elnagyolt tézisé is, amellyel kapcsolatban a legfőbb gond az, hogy hibásan feltételezett alacsony származásból a költő műveltségét illetően jut lesújtó következtetésre. Mára szinte mindenki elfogadja már annak a ténynek a megalapozottságát, hogy Camões nemcsak hogy nemesi származású volt, de a nemesség legfelső osztályába lépéshez elengedhetetlenül szükséges köztes kategóriát foglalta el a feudális hierarchiában. Így a *cavaleiro-fidalgo* helyes olvasata nem más mint *elő-* vagy *al-lovag*.²⁰

¹⁴ Albuquerque 1988, 25. és köv. old.

¹⁵ Sousa 1972, lapszám.

¹⁶ Camões 1860–1869, VI. kötet.

¹⁷ Saraiva 1978², 284–287. old.

¹⁸ Albuquerque 1988, 51–53. old.

¹⁹ Albuquerque 1988, 62–67. old., valamint Albuquerque 1984, 553–568. old. A heraldikai kérdés irodalmi fontosságához lásd Moura 1987, 87. és köv. old.

²⁰ Albuquerque 1988, 49. old.

A Camões családjával kapcsolatos félreértések másik köre a Camões-ok Porto, Coimbra, Évora, illetve Chaves vidékére szétszóródott különféle oldalágak, illetve az ezekre vonatkozó ismeretek össze-zavarásából ered. Jóllehet a geneológia teljes bizonyossággal a Coimbrában megtelepedett és eredetileg Galizából származó törzset tartja számon a költő származása valóságos ágaként.²¹ Ebben a tekintetben ugyanis maguk a források a szórt életrajzi vonásoknál jóval egyértelműbbek: az autentikusnak tartott királyi kegyelmi levél (1553), valamint *A lusiadák* írójának juttatott évjáradék, pontosabban a költő halála után az anya számára való folyósításhoz csatolt irat tanúsága szerint Camões szülei Ana de Sá, illetőleg Simão Vaz de Camões voltak.²² Mindketten olyan családokból származtak, amelyek a város elismert nemeseit adták, és akikre mint művelt emberekre emlékeztek. Olyanokra tehát, akik a magukéhoz hasonló régi keresztény családokkal házasodtak össze, illetve érintkeztek.²³ Közöttük található egy nagybácsi, D. Bento, akire az életírók az ifjú Luís de Camões műveltségének megszerzése ügyében hagyományosan a mentor hálás szerepét osztják ki. Történetesen ugyanis Bento bácsi a coimbrai egyetem dékánja volt.²⁴

Camões műveltsége: egyetemes vagy egyetemi?

Portugália első egyetemét Lizsabonban alapította Dom Dinis király több mint hétszáz éve, még a nagy európai egyetemalapító hullám idején, amit éppen Camões *diákkorában* szervezték át első alkalommal. A Studium Generale nemcsak nevet, de székhelyet is váltott, amikor 1537-ben Coimbrába került, és Universitas lett. Bár az intézményben az oktatás *egyetemességére* még így is várni kellett, hiszen csak jó tíz év múlva jöttek haza Párizsból az első Gouveiák, hogy igazi reneszánsz központtá varázsolják az álmos kisvárost.²⁵

²¹ Costa 1984, 190. old., valamint lásd Guilherme Calvão Gonçalves geneológiai kutatásainak eredményét, amelyet bővebben idéz Albuquerque 1988, 78-88. old.

²² A királyi kegyelmi levél ugyan nem említi ezt a tényt, de Calvão Gonçalves levéltári kutatásai során fellelt egy Simão Vaz nevű egyházi (sic!) személyt is, akit a Vilar de Nantes-i templom látott el. Eszerint nem zárható ki Camões törvénytelen származása. (Lásd: Albuquerque 1988, 81. old.).

²³ Albuquerque számára ez a kérdés láthatóan nagyon fontos. Tanulmánykötetében egy egész fejezetet szentel annak, hogy Sena (1982), Pais Brandão (1985), illetve ez utóbbiban található több kis közlemény, valamint José Hermano Saraiva (1978²) tételeit Camões zsidó származásáról, mi több, művének judaizáló, kabbalisztikus olvasatáról cáfolja.

²⁴ Vö: Freitas 1915.

²⁵ Ramalho 1988, 49-74. old. A coimbrai egyetem fejlődéséhez, jelentős principálisainak és rektorainak történetéhez lásd: Rodrigues 1990. A korábban a Bordeaux-i

Ami azt illeti, az egyetem első virágzása gyorsan hervadásnak indult, és 1555-ben már ki is utasították a városból az iskolateremtő és tudományszerető professzorokat. Az események nagy gyorsasággal peregtek. Ez alatt a kevesebb mint húsz esztendő alatt bevezetésre került a Szent Inkvizíció, és megalakult a Jézus Társaság első portugál rendháza. Az ellenreformáció – Rózsa Zoltán találó és lényegi megjegyzése szerint – egy olyan országban, ahol mégcsak nem is volt reformáció, elkezdte elfoglalni a szellem bástyáit szerte az oktatásban.²⁶

Ugyanezen évek alatt kellett Camõesnak szert tennie arra a hihetetlen sokrétű tudáshalmazra, amellyel azóta is rendre meglepi olvasóit. A bökkenő csak az, nem tudjuk, hogy járt-e valaha Coimbra híres egyetemére, vagy akárcsak egyetemre, iskolába vagy egyszerűen bárhová, ahol műveltsége olyan szilárd alapokra tett szert, mint ami műveiben nyomon követhető.²⁷ Camões neve nem szerepel ugyanis az egyetem anyakönyvében, és tanulóveiről hiányzik akár csak egy morzsányi hiteles adat. Egy barát – s társa Indiában –, a krónikás Diogo de Couto visszaemlékezése ugyan Camõesra mint „tanulmányai (kor)társára” utal, azonban később e tárgyra visszatérve csak arra szorítkozik, hogy leszűrje, Camões eltulajdonított könyve, a Parnasszus

Guyenne Kollégiumban tanító André de Gouveiráról leghíresebb tanítványa, Michel Montaigne joggal állította, hogy „sans comparaison le plus grand principal de France” (hasonlíthatatlanul Franciaország legnagyobb principálisa) (idézi: Ramalho 1988, 51. old.).

²⁶ Coelho 1991, 252–270. old.

²⁷ Természetesen ebben az időszakban nemcsak az egyetemek számítottak olyan kulturális intézménynek, ahol humanista ismeretekre lehetett szert tenni. 1565-ben Lisszabonban 18 úgynevezett „általános iskola” működött, közöttük kettő leánynevelde volt. A századfordulón pedig a 34 betűvetésre oktató iskolamesteren kívül két tanítónő, 7 grammatikatanár is munkálkodott a portugál műveltség felemelkedése érdekében. Mindezentül 13 zeneiskola mellett 14 tánc- és 4 vívóiskola állt a közrendűek rendelkezésére. Hat könyvnyomda termékeit 22 könyvüzlet árulta a Rua Nova-n. Damião de Góis beszámol arról, hogy Manuel király „olyannyira kívánta országa nemeseinek jobb iskoláztatását, hogy még udvari apródjait is, akiben némi tehetséget vélte felcsillanni, nap mint nap elküldte grammatika órát hallgatni Lisszabon diáknegyedébe, oda, ahol a Studium Generale működött” (idézi: Coelho 1991, 255. old.). A királyi udvar ilyen mecénási oltalmának jóvoltából olyan alkotók növekedtek fel a szárnyai alatt, mint Gil Vicente, João de Barros vagy Damião de Góis. De ugyanígy a kisebb, Dom Luís infáns személyéhez kötődő arisztokrata udvar vagy a Dona Maria infánsnő köré gyűlt előkelők csoportja is jelentős ösztönzőjévé vált tudósok és művészek tevékenységének (Lásd: Ramalho 1980, 87–103. old.). Színvonalas oktatást nyújtottak persze a kolostori iskolák is. Diogo do Couto például a benficai S. Domingosba járt. Utóbbiak között találhatunk intézményeket (pl. Szent Antal Kollégium), ahol akkortájt már olyan korszerű tárgyakat is oktattak, mint például a kozmográfia. Az ugyancsak híres zsidó iskolák újkeresztények házáinál működtek tovább, és hagyományozták át nagy hatékonysággal a leginkább innovatív természetű, technikai, asztronómiai és orvosi ismereteket.

„sok verset, filozófiát és egyéb tudományt tartalmazott”.²⁸ Maga a költő is szűkszavú, s csak annyit szól magáról, hogy „A becsületes tudásnak s a szerzett tapasztalatnak nincs híján ez az élet” (Lus. X. 154), de amíg életútja helyszíneire mindig kitér, ezt tanulmányai színtereire korántsem terjeszti ki.

Tudása, tájékozottsága magas szintjéhez ugyanakkor kétség sem férhet. A klasszikus auktorok közül a latinokat eredetiben olvasta, erről többek között maga *A lusiadák* mondattana is árulkodik. Vergilius mellett más ókori forrásait, Homéroszt és Plutarchost nyilván már csak fordításban olvasta. Viszont nemcsak a Biblia szorgos olvasója lehetett. Hiszen a *Super flumina Babylonis*, a 136/137. zsoltár Camõesi parafrázisaiban a *Breviarium Psalterium* platonikus hatása, szerelemelméleti verseiben pedig Leone Hebreo *Dialoghi di amore*-jának közvetlen befolyása tisztán érzékelhető.²⁹

Costa Ramalho professzornak köszönhetően egyre több versbéli utalás háttérére derül fény. Meglepő, hogy az idézett szerzők sorában ott találjuk a kortárs itáliaiakat és természetesen a portugálokat, illetve a kasztíliaiakat, s igen nagy számban bukkannak fel másodrendű latin auktorok is a költőóriás művében.³⁰ Miközben az sem adatott meg, hogy valamelyest megismerhessük Camões könyvtárát, valamilyen ismeretünk legyen arról, hogy milyen írásos munkák fordultak meg a kezében, egyik legjelentősebb életrajzírója, W. Storck egy olyan szempontra világít rá, amire először talán nem is gondolnánk: arra a hihetetlen memóriára, amivel a költő rendelkezhetett. „Bárhol is van, Coimbrában, Lisszabonban, Ceutában, Goán, Malakkán, a Bandákon vagy Mozambikban, járja be akár szerte a földet, vagy hajózzon akár a mélytengereken, mindenütt rendelkezésére állnak az egyetemes történelem, a földrajz, az asztronómia, a klasszikus mitológia, az ókori és modern irodalmak, mind az Itália, mind a Spanyolhon szülte tudós és népi verselés tárgyában szerzett sokrétű és igen tág ismeretei, amelyekhez a legnagyobb pontosság párosult, kiérdemesítve őt arra, hogy

²⁸ Couto 1614-1615, Livro IV, cap. IX.

²⁹ Camões talán legsokoldalúbb kutatója, Sena tanulmányában (1979, 92–93. old.) kizárja ugyan, hogy Camões ismert volna egy sor olyan kasztíliai művet, amely az *oitava rima* használatára épít, eposzához előzmény és példa gyanánt komoly lökést adhatott volna. Kiemeli viszont, hogy például Hernandez de Velasco Toledoban megjelent és az *oitava*-t használó *Aeneis*-e, vagy éppen Sannazaro egy másik *Aeneis*-fordítása hatott a költőre. E hatások közül a leglényegesebbnek minden bizonnyal Ariosto *Orlando Furioso*-ja számított, amelyet Jerónimo Urrea fordított spanyolra (kiadásai: Anvers 1549, Toledo 1550, Lyon 1550, Velence 1553). Mint Sena megjegyzi: „... ezek a fordítások, bizonyára Indiába is eljutottak, már amennyiben Camões nem olvasta volna azokat még odahaza, – s így nagy művéhez stílári támaszul szolgáltak.” (Sena 1979, 92–93. old.)

³⁰ Ramalho 1980, *A tradição clássica em Os Lusíadas* c. fejezet, 1–26. old.

a Reneszánsz korának törvényes fiai, korának legkiválóbb tudós humanistái között foglaljon helyet.”³¹

Persze az is lehet, hogy verseket, citátumokat összegyűjtő gondolat- és ismerettára memóriájánál objektívebb és praktikusabb rekeszként szolgált élete során: egy zsebbe csúsztható, mindig újabb megjegyzéssel bővített enciklopédiát *ad usum delfini*, mint más könyves-társai, ő is használhatott. Sőt az sem kizárt, hogy éppen ezt a *minden-tudó feljegyzés-könyvet* lopták el tőle Mozambik szigetén.

Az udvari ember

A lisszaboni udvaronc Camões, akinek vagabund természetét Aquilino Ribeiro joggal hasonlítja Villonéhoz³², egy (talán nem is lényegtelen) ponton különbözött szellemi elődjétől. Azért mégsem tolvajok között tengette életét, hanem egy olyan sajátos feudális királyi udvar gáláns világában, amelyet a költő fiatal évei idején valamiképpen mintha egyre jobban befedett volna a lényegét elleplező felszínes máz. Míg Manuel király alatt egészséges nevetés, III. János király alatt egyre feszültebb csend veszi körül az életigenlő, a minden bájjal felvértezett fiatalok udvari seregét. Bár a keletkezés dátuma későbbi, két megjegyzés – egy világi és egy jezsuita történetíró tollából ránk maradt udvari *színes* hír – egyaránt ugyanazt a folyamatot érzékelteti. Nunes de Leão írja, hogy „míg régebben a táncban a szökellés járta, mára csak a sétáló csoszogás”. Baltasar Teles páter viszont – vélhetőleg büszkén, no meg joggal, s talán csak egy szemernyi túlzással – már azt állítja, hogy „az udvar inkább hasonlított obszerváns barátok neveldejére, mint világiak udvari termeire”.³³

Camões mindebből egyenlőre még keveset érzékelhetett. 1542-ben úgy szívta fel az ifjak társasága, hogy nála nemesebbek között a szerelem előkelőjeként, sőt éppen költői vénája folytán bájjban, gúnyban és merész hajlamban herceggént szerzett magának jólcseggő nevet. Megnyíltak előtte az arisztokrata szalonok ajtajai – s talán a szívek. Dona Catarina de Ataíde, Dona Guiomar, sőt talán még maga Maria infánsnő is küldtek kacér mottót Camõeshez, hogy – még a régi metrum szabályai szerint – merész glosszával viszonzózzák a mondén vágyat.

³¹ Storck 1984, 24. old.

³² Aquilino Ribeiro megengedőbb s egyben hiperkritikusabb másoknál, amikor azt írja, hogy „... mindaz, amit róla mondanak, szerelmei hercegnőkkel, az Udvarban való megjelenése, tanulmányai Coimbra városában, a nemesi vérvonallal stb., imádóinak nevetséges kitalációi csupán. Luís de Camões kora közembereihez hasonló agyagból gyúrták, s tőlük az különbözteti csak meg, hogy erényeiben és bűneiben is különb volt náluk.” (1974, 54. old.)

³³ Cidade 1984, 33. old.

Camõest lassanként félreállítják. Nem veszi észre az apró jelekből, hogy egyre távolabb sodorja őt az udvartól száműző felsőbb akarat, előbb a Tejo túlsópartjára, majd a Gibraltári szoroson túli Ceutába, így a végállomás nem is lehet más, mint India. Végül ott találja magát a végtelen, tengeri végeken. Közben persze ő is egyre lejjebb süllyed, kopik és fogyni kezd.

Ahogy egyre távolodik az udvartól, úgy kerül egyre messzebb hajdanvolt önmagától is, mind mélyebbre bukik le az szenny csatornáiba. Ceutában, amikor három évig a mórakkal hetyke csetepatékban méri össze erejét, elveszíti egyik szemét. Nehéz természete van, nincs ki megállna mellette, vagy vele maradna – így a biográfusok. S míg a bohémvilág ingerlőn egyre csak hívja, elveszti nemesi becsületét is. 1552. június 16-án Lisszabonba visszatérve, heveskedve kardot ránt egy másik nemesre, egy bizonyos Gonçalo Borgesre, mégpedig nyílt színen és köztéren: súlyos sebet ejtve rajta éppen az Úrnapi körmeneten. A sértett fél felépül, s megbocsájt. S így a király is megírja a maga kegyelmi levelét a börtönbe: „hívünknek, Luís de Camõesnek a kezébe, aki minket mindezek után inkább majd Indiában kíván szolgálni”.

A költő ért a szóból, és 1553. március közepén a S. Bento fedélzetén elindul Goa felé mint besorozott katona, és olyan szegényen, hogy behajózásakor másnak kellett letenni helyette még az óvadékot is.³⁴ Persze Indiában is kísértik régvolt ölelések és sohasem volt démonaszszonyok, akikre gondol, hogy ne felejtse, s akik, fél, hogy elfelejtik. Ám ahogy a saját hajóút történelmi síkon összefut az elődök egy másik útjának képzetével, megszületik a terv – *A lusiadák* –, amelynek megírására mindenektől és mindenkinek felett elhivatott. „Alja parasztok édesanyja és a tisztességesek mostohája: India” – ítél a költő a század közepének társadalmi–gazdasági válságáról,³⁵ amely tekintélyes szá-

³⁴ Camões *O poeta Simónides falando* (Simonidész költő szöveg) című verse perdöntő bizonyíték Indiába érkezésének időpontját illetően. Itt a költő ugyanis félreérthetetlenül arról szól, hogy megérkezése után rögvest bekapcsolódott egy katonai akcióba: ő is részt vett a „borskirály” elleni háborúban. A történetírók – és így a D. de Couto – által is leírt epizódra csak úgy kerülhetett sor, ha Camões valóban megérkezik a São Bento-n „a távoli és vágyott partokra”. Más hajó az előbbiekből adódó kronológiai összefüggés miatt úgyszólván teljesen kizárható. Lásd: Albuquerque 1988, 43–44. old., és a bibliográfiában közölt szakirodalmat, például Vasconcelos 1957, 93. és további old.

³⁵ D. João de Castro lényegében a dekadencia árnyékának jeleit fedi fel, amikor D. João infánsához írt levelében arról szól, hogy „Bár csak ne úgy tetszenék Istennek, hogy én úgy gondolom, a portugálok, akik mint bátor lovagok szerezték meg Indiát, most mint nyápic, civil és nőies kalmárnép el is veszítik azt, amit bátor harcosként megszereztek”. Egy sor további írásmunka éppen ebből a dekadenciaélményből fakad. Ilyenek például Fernão Mendes Pinto *Bolyongás-a* (1614, magyarul: 1992) vagy D. de Couto *Obsitos katona Indiában* c. traktátusa (1790, keletkezése: 1600-as évek elején), hogy csak az ismertebbeket említsük. Lásd még: Barreto 1989, 68–69. old.

mú kritikust bírt szólásra az Estado da India mindennapjairól. Camões a múlt dicsőségébe visszakozik: nem felejteni akar vele, hanem felidézni és általa jobbra tanítani.

Eposzköltő színrelépését várva

Nincsen semmilyen hitelt érdemlő adat arról, hogy Camões indiai útja előtt egy a gamai utat megéneklő eposz gondolatát forgatta volna. Ez persze nem jelenti azt, hogy a portugálok hősi tetteinek emléket állító eposzi ének ne lett volna Camões korának jogos igénye, mi több, költőinek közös óhaja. A kor portugál költészetének gyűjteményében, a híres Garcia de Resende-féle *Daloskönyv*ben, amely – mint Silva Dias professzor megjegyzi – „még a középkori hagyományörzés jegyében, de már a humanista hullámverés irodalmi és retorikai újításainak együttélésében született”,³⁶ megjelennek ugyan (1516-ban) az első, még igencsak durva kísérletek a történelmi tárgyú elbeszélésre, de ezek még nem lépnek túl az alkalmi költészet szintjén. Maga Resende világosan utal rá, hogy az eposzírásra magát még alkalmatlannak tartja, mondván: „hagyom ezt azokra, akik kedvet lelvén írással múlatni az időt, oly nagy tetteket tudnak a köz emlékezetében tartani, melyhez fogni méltatlan vagyok”. Majd prológusában arról panaszkodik, hogy „mindezen tetteket, és hasonló másokat már régen megismerte volna az egész nagyvilág, ha nem mi, de más náció fiai viszik végbe”.³⁷ A gond António Ferreira véleménye szerint is inkább abban áll, hogy hiányzik az arany-arány: a tettek nagyságához nem ér fel még költő, nem érlelte még azt meg a kora:

*„A Portugál Birodalom uralkodása,
mely sok tengert és népet elért,
tanít, győz s hajt barbárt igába,
mégis gyenge Múza nélkül, miért
hogy lelketlen, silány dal alázza,
ki a Tejótól a Keletig oly kevély?”*

³⁶ Silva Dias 1981, 13–14. old.

³⁷ Idézi: Figueiredo 1987, 258–259. old. Ez a megnyilvánulás Resende részéről azonban korántsem egyértelmű. André Crabbé Rocha szerint maga Resende is inkább a *Velho do Restelo*-k (Restelo-i Vének) csoportjába tartozott. Hiszen létezett akár olyan fűzfapoétai megnyilvánulás is a portugálok nagy tetteről, miszerint: „Míg a világ világ és Fáma a Fáma / mindég zengi nevét: Vasco da Gama”. Igaz persze, hogy több az olyan költői megállapítás, mint amilyen Brás da Costa tollából fakadt, miszerint: „Hajón járnál unalmas az, s beteg belé én már nem leszek”. Lásd: Costa 1979, 14. és 54. old.

António Ferreira másutt is, így például *I. Ódájában*, újra meg újra kiáll a nemzeti eposz ügyéért, amikor ezt írja:

„(...)
Az Egekből az új ének,
hősi s nemes költemények,
jó múltunkban sose hallott
hangja legyen bajnok”,

Ugyancsak ő, aki – Sá da Miranda mellett – az *új stílus* és egyben az itáliai versformák legkövetkezetesebb portugál képviselője, fejezi ki elsőként azt az öntudatra ébredt versengő szellemet, amely a kor portugál hajózási bravúrait fölébe emeli az Antikvitás eposzt teremtő vállalkozásainak. Mondván, mint később maga Camões is: a megélt életnek mint hőseposzi tárgynak elsőbbsége van a régiek fabulái felett:

„Vajh mikor láthatom a nemes históriát,
Mit a portugál név oly tisztán hat át,
Győzni a Rómáénak roppant híre felett?”³⁸

Ez már reneszánsz *imitatio* a javából: az Ókort nemcsak tisztelni, de meghaladni, nemcsak tetemre hívni, de túlszárnyalni kész magatartásmódot hívja életre. A hajdanvolt nagysághoz hasonulva annak az újjászületésnek a hitét, akaratát és erejét fogalmazza meg, aminek a kiteljesedése Portugáliában már csak Luís de Camões megjelenésére várt.³⁹

Hogyan és mikor készült valójában a mű

„Homerus 100 esztendővel a trójai veszedelem után írta históriáját, énnékem is 100 esztendővel az után történt írnom Szigeti veszedelemet. Virgilius 10 esztendeig írta Aeneidost, énnékem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat”⁴⁰ – írja Zrínyi olvasóját megszólítva. Ami Camőest illeti, tárgyát, a költemény

³⁸ António Ferreira és az eposz keletkezése közötti kapcsolatok kérdéskörének Figueiredo „António Ferreira e a ideia fixa da epopeia” (António Ferreira és az eposz fixa ideája) címmel egy egész fejezetet szentel idézett művében, 1987, 281–290. old.

³⁹ Ez nem pusztán abból az öntudatos meggyőződésből fakad, miszerint a görög-római kultúra mélyebb és teljesebb megismerése által a művészetek és az irodalom régi ragyogása visszaállítható, hanem amint Adalberto de Azevedo továbbfűzi J. do Prado Coelho gondolatát: „... eredeti, elpusztíthatatlanul élő, és újat hoz, amikor ezeknek az új eposzoknak nemes nyelvezetébe is beépül” (Azevedo 1988, 37. old.).

⁴⁰ Zrínyi 1958, 9. old.

tengelyét alkotó, a hajózások egyetemes történetében és a portugál terjeszkedések nemzeti keretében egyaránt korszakhatárnak számító Vasco da Gama-i indiai hajóutat csak mintegy ötven–hetven év távlatból szemlélte, bár abban segítségére volt saját útjának élet közeli perspektívája. Mindemellett munkájára, Vergilius alkotói éveit megduplázva, vagy két évtizedet szentelt. Talán éppen ugyanazon okból, amiért Zrínyi viszont csak egy telet volt képes a célra kiszakítani, katonaként harcolt, nem élhetett csak a Múzsáknak szánt életet.⁴¹

De kezdjük az elején, az *a quo* és az *ad quem* meghatározásával, s szabjuk meg *A lusiadák* születésének időrendi határait. A filológusok egy része⁴² igencsak gyakorlatias módon érvel. Azt állítják, hogy a Vasco da Gama útjáról Camões által követett forrást két történeti tárgyú munka alkotja. João de Barros első két *Dekásza*, valamint Castanheda *India portugálok által való felfedezésének és meghódításának története* című műve teszi lehetővé, hogy datáljuk, a költő mikor foghatott az eposz írásához. Castanheda munkájának első kötete 1551-ben, Barrosé pedig egy évre rá látott napvilágot. Így Camões – állítják – semmiképpen sem kezdetett *A lusiadákhoz* ennél hamarább. Mivel Camões életrajzírói, no meg a királyi kegyelmi levél körülbelül ekkorra teszi lisszaboni börtönidejét, már kész is a mítosz: a zárka félhomályában sínylődve dereng fel a költőben az alkotói fény. Megintcsak mások a szövegkritika eszközével arra a helytelen következtetésre jutottak, hogy bár magáról a gamai útról lehettek Camõesnak információi, hiányzott az a tapasztalat, élet-töltet s élményanyag, amely ott lüktet a sorokban. A mindennapok hajóséletét vagy a tengeri jelenségeket leíró a „tág vitorlákkal hasítva a tengert” (I. 45, 4) típusú sorokban kicsúcsosodó, a költő fizikai jelenlétére is utaló költői képek azonban egyértelműen ellentmondanak ezeknek az értelmezéseknek. Tasso da Silveira szerint⁴³ a narráció kezdőpontját –

„Már kint az Óceán ölén hajóztak,

⁴¹ Mégsem ez tekinthető *A Lusiadák* megszületésével kapcsolatos leghírhedettebb ikonográfiai közhelynek, hanem az, hogy a költő – Macauban tartózkodván – állítólag a nap bizonyos szakaszaiban kijárt egy tengervájt barlangba meghallgatni a habok ihletet adó moráját. Tartunk azonban attól, hogy a turistacsalogató látványosságnak számító úgynevezett Camões-barlang megjelölésnél is elhíresedettebb szakma-szerte az a minősítés, hogy e hely inkább „bünbarlang”. Hiszen ha igaz, itt esett folt Camões tisztességén, azt állítván, hogy a neki juttatott sine cura („az özvegyek és árvák javainak felügyelője”) tisztséggel visszaélt, és ezért elszámolni viselt dolgairól bilincsbe verve vitték Macauból Goába a költőt.

⁴² Lásd: Camões 1972, Costa Pimpão bevezetője, IX–XIII. old.

⁴³ Vessd össze: Silveira 1965, 171–174. old.

*a nyugtalan hullámokat hasítva,
a szelek lágyan fújták a hajókat,
a vázsnakat kövérre domborítva”,
(Lus, I: 19)*

nem is írhatta le, csak olyan tengerjáró személy, aki az óceánról látja a hajóraj többi tagjának tengerkébe metszett sziluettjét... Ha így van, nem kevésbé romantikus a póz vagy zsánerszerű a kép: végy egy költőt, akinek szél fújja a haját, szeme a horizontot kémleli, gondolatai pedig egyre csak a nemzet hősi múltja körül forognak.⁴⁴

Így vagy úgy, eddigi meghatározási kísérleteink abból indultak ki, hogy *A lusiadák* egységes költemény, amelynek megírása lineáris folyamatot feltételez: az első ének első versétől az tizedik ének utolsó soráig töretlenül halad. Csakhogy ezt az alapállítást nem tartotta mindenki feltétlenül igaznak. Manuel de Faria de Sousa, aki nem is egy, de két egymással korántsem mindenben megegyező Camões-életrajzot készített (ti. az egyiket *A lusiadák*, a másikat *Különböző Versei* elé), azt írja: „nem nehéz azt hinni, hogy a Költemény nagyobbik (sic!) részét még Portugáliában, Indiába utazása előtt, s még kevésbé, hogy zsenge ifjúságától fogva kezdte írni”.

Ráadásul egy olyan kézirat is került a költő kommentátorának kezébe, – nem más, mint *A lusiadák* első hat énekének gyakorlatilag teljes szövege –, ami arról győzte meg, hogy az indiai út előtt a költemény nagyobbik fele, de ha nem, hát legalábbis vázlata létezett már. Bár Faria de Sousa utóbb – a verseskötet elé írt előszavában – maga is belátja, „azok után, hogy ennél jobb híradásokra bukkantunk, most úgy találjuk, sok mindenben tévedtünk”, azonban korábbi meggyőződésének írásos megnyilvánulása elültette a *nem teljes* vagy *befejezetlen* eposz mítoszának magjait.⁴⁵ E felvetésével valójában *A lusiadák*-nak még az anyaországban írt, változó hosszúságú és fontosságú töredéke, illetve az Indiában beteljesedő–befejezett eposzrészek körülötti filológiai álelméletek szinte sorozatszerű gyártásához nyújtott elegendő alapot.

Ezek sorában az egyik leginkább időtálló és a maga nemében leginkább logikusnak tűnő elképzelést a modernkori életírók legnagyobb, máig ható alakja, W. Storck fogalmazta meg még a múlt század végén. Számára ugyanis immáron nem egy, hanem egyenesen két (!) külön költemény létezett⁴⁶: egy történelmi ének, amely gyakorlatilag már az

⁴⁴ Storck szerint az óceánon töltött hat hónap alatt öltött testet és érlelődött meg *A lusiadák* gondolata. (Storck 1984, 460. old.)

⁴⁵ Morgado de Mateus végezte el – 1817, XVIII. és XXIII. old. – a Manuel de Faria-féle életrajzok kritikáját, amelyhez lásd még: Camões 1972, Costa Pimpão bevezetője, X–XI. old.

⁴⁶ Storck 1984, 460–461. old.

anyaországban, Lisszabonban elkészült (III. és IV. ének), és egy később megírt *tengeri eposz*, amelybe az első részt is beillesztette a költő. Az Álvaro Júlio da Costa Pimpão által szerkezeti szempontok alapján cáfolt nézet esetében lényegében a kérdés felvetése hibás. A III., IV. és V. ének egységének vétele alapján ugyanis nehezen képzelhető el ezen énekek, illetve a különféle eposzrészecskék szétválasztása.

Nem az a kérdés, hogy mikor rőtta papírra Camões az eposz első sorait – aminek meghatározása amúgy nem is volna oly nehéz –, hanem az, hogy az ötlet mikor öltött testet, s lett kész az eposz tervének az a változatlan váza, amely már szerkezetileg nem, csupán itt-ott, az idősíkok előre vagy hátra csúsztatásával alakult át, illetve az egyes verssorok csiszolása szintjén szorult módosításra.⁴⁷ Nos, így felfogván a dolgokat, Storck-kal már Costa Pimpão is egyetért: a hajóját során érlelődött meg és kapott végleges formát az eposz, amely 1554 végén vagy kevéssel azután öltött testet, amikor Indiába is eljutott Dom Sebastião, „kora csodálatos végzete” születésének híre.

In statu nascendi

Bár a munka jó iramban haladhatott, amit a szövegközi utalásokon túl más dokumentumok is jeleznek, az Opusz gyakorlatilag tizenhat éves indiai tartózkodásának egész ideje alatt foglalkoztatta a költőt: eposzához újra meg újra visszatért. A *lusiadák*– utazásainak hű társa – gondos csiszolás tárgya volt. Az úgynevezett *canto molhado* (az eláztatott ének) és az úgynevezett *mozambiki kényszeráttelelés*, amelyet a költő műve átfésülésére szán, két olyan jól dokumentált mozzanata egy igen hosszú alkotói folyamatnak, amelyek egy irodalomtörténeti közhely határpontjait teremtették meg. Éppen ezért talán érdemes elidőznünk egy kicsit e két epizódnál.

A X. ének 128. strófájában ezt írja a költő:

„Itt várja szelíd, nyugalmas fövény-öl
a hullámoktól ázott éneket, mely
menekvést lelt a bús hajótöréstől
mit a viharos szirten szenvedett el.”

Leonel de Sosa hajóját, amelyen Camões is utazott, a Mekong-folyó torkolatánál érte hajótörés. Erről a krónikás Diogo do Couto számol be: „itt vesztette el a költő azt a számára oly kedves kínai leányt, aki vele utazott, és akit a parton több költeményében is elsíratott, ezek közül az *Alma minha gentil* kezdetű az egyik olyan, ami különö-

⁴⁷ Camões 1972, Costa Pimpão bevezetője, XIV–XV. old.

sen szép.”⁴⁸ S ettől fogva az *ázott ének* mellett ez az *életet az énekért* gondolat is ott motoszkál a tragikus epizód mögött: ki tudja, talán a költő a kézirat helyett kedvesét is kimenthette volna.

Ha a fuldokló leány képe utóbb el is halványult, a habokkal küszködő költőé már nem. Se szeri, se száma azoknak a rajzoknak, naiv és tudós metszeteknek, festményeknek, amelyeken Camões hol magasra emelt óvó baljában, hol jobbájában vagy éppen a fogai között tartva, eközben erőteljesen tempózva menti éppen *A lusiadák* kéziratát. Ugyan valószínűleg nem viselhette még azt a címét, ami oly jól látható a legtöbb ikonográfiai közhelyen, de mint kézirat feltétlenül több volt néhány lapnál: nagyságrendjénél fogva is mentésre érdemes.⁴⁹ (A hajótörés 1558 végén vagy 1559 elején következett be, s az idézett részlet közvetve azt is bizonyítja, hogy négy-öt év alatt, fogantatását követően a mű elkészítése nagyot haladt előre.)⁵⁰

Az epizód ugyanakkor több mint irodalomtörténeti spekulációs alap. Sőt, több pusztá couleur locale-nál is: a szó szoros értelmében vízjegy, az élet alámerítő keresztelője, mintegy pecsét, amellyel Camões hitelesíti műve születését és bizonyos értelemben tartalmát is. Hiszen az nemcsak Vasco da Gama történelmi útjának és a hajós portugál nemzetnek az apoteózisa, hanem egy másik – kétirányú – útnak, a költő utazásának és pályájának *belső* vagy *meta*-története is.

Mint olyan, a *canto molhado* mára szinte önálló életet él. Sőt, szer-te a nagyvilágban az eposz hatalmas ismertségében és elismertségében is komoly szerepet játszott és játszik. Nálunk például Arany János nyomán ugyancsak elterjedt ez a zsánerkép: igaz, a hangsúly már nem a víztől csepegő műre jut, hanem csuromvizes alkotójára esett.⁵¹

Diogo de Couto (minden bizonnyal az első, aki *A lusiadák*hoz – bár félbemaradt és kiadatlan, de – tudós kommentárokat ír) egy másik helyen arról tudósít, hogy még mielőtt barátai összeadnák a visszaút folytatásához szükséges összeget, illetve sor kerülne a *nevezetes lo-pásra* – ti. a *Parnasso* című kötetének lába kél –, Camões az 1569-es év telét Mozambique-ban költeménye javíztatására szánja.⁵² Ettől kezdve az események felgyorsulnak. 1570-ben a költő visszaérkezett Lissza-

⁴⁸ Couto 1514–1515, Décadas da Asia, VIII.

⁴⁹ Vesd össze: Stegagno-Picchio 1980, különös tekintettel az itt egybefogott két különböző időben keletkezett tanulmány közül az elsőre.

⁵⁰ E kérdéshez lásd: Freitas 1915.

⁵¹ Az 1840-nel kezdődő évtizedre esik a magyar irodalomban ennek a költő személye köré fonódó közhelynek a megjelenése: Eördögh István *Költő! Isten Veled!* és *Camões* című versei (1841), valamint Kemény Zsigmond *Élet és ábránd* című regénye (1842–1844) jóvoltából. A *canto molhado* magyar elterjesztője elsősorban Arany János (Irodalmi hitvallásunk, *Összes Művei* X., 1968, 410. old). Camões magyar recepciójához lásd még: Rózsa 1987, 23–38. old., illetve Kozocsa 1987, 223–231. old.

⁵² D. de Couto 1614–1615, Décadas da Ásia, VIII. dec.

bonba. Olyan támogatók közbenjárásának köszönhetően, mint D. Manuel de Portugal, akit ódájában (*Mecenásul tudlak és dicsérlek*) meg is nevez. S hamarosan nyomdába adja élete fő művét. 1571. szeptember 23-tól már csak pár hónap telik el: 1572. március 12-én (ahogyan mindez a 15 ezer reis évjáradékról rendelkező, vagyis kegydíjat megállapító királyi okmányból kikövetkeztethető) megjelenik maga a mű. Faria de Sousa erről azt írja, hogy „mindenkinek belecsendült a füle, s Európa-szerte elkáprázott a figyelmesek szeme”.⁵³

A könyv elvitathatatlan és gyors sikert aratott, aminek sok oka volt. S számos előfeltétele. Kezdve azon, hogy a könyv szerencséjére egy jó szándékú cenzort kapott Bartolomeu Ferreira atya személyében. Őszerinte ugyanis „a mű szerzője nagy ügyességet és roppant erudíciót mutat az embertudományokban”. Amiért végül kiadásra érdemesnek ítélte Camões művét. Különösen, hogy az az aktuális politikai konjunktúrának is megfelelt. Hiszen miközben sokrétűen alkalmazott költői eszközök segítségével Camões felidézte akarva vagy akaratlanul a múlt harcos szellemét, a régi-új keresztes magatartásmódot állította a napi politika homlokterébe. Ne feledjük, az *Opust* végül is annak a történeti Dom Sebastião-nak, a portugálok későbbi királyának ajánlotta, aki – mint már utaltunk rá – nemcsak kora csodájának, de mint utóbb kiderült, végzetének is bizonyult.⁵⁴

⁵³ Vesd össze: Camões, 1972, Costa Pimpão bevezetője, XXXI. old.

⁵⁴ Sebestyén király, a Rejtőzködő, vagyis a valós történelmi személyiség és a hosszú időn át visszavárt mítoszkirály viszonyához, lásd: Azevedo 1918 (2. kiadás: 1947). Annyit mindenképpen meg kell említenünk, hogy a történelmi források szerint Sebestyén király nyomtalanul eltűnt abban az akár a portugálok Mohácsi vészének is minősíthető csatában, amelyet 1578-ban a mórokkal vívtak az észak-afrikai Alcácer Quibir közelében.

„A lusiadák” – rajongók és bírálók

Camõesnak nagy, össznemzeti kultusza mellett kétségkívül szép számmal akadtak bírálói, kül- és belföldön egyaránt. Almeida Garrett *Camões*-a, Domingos António Sequeira *Camões halála* című festménye, João Domingos Bomtempo *Camões-requiem*-je vagy Morgado de Mateus 1817-es monumentális *Lusiadák*-kiadása mind egy-egy oszlop Camões nemzeti imádatának templomában.⁵⁵ Míg a romantikusok – már csak életének regényessége miatt is – az egekbe emelték, a felvilágosodás képviselői viszont olykor a sárba taposták...

Voltaire például ízléstelensége okán fordul el tőle Gama imája epizódjának olvasásakor. S a racionalista Camões-híveknek apró flastrom csak az így ütött mély kultúrseben, hogy Humboldt legalább a természetbúvárt ünnepeltette benne híres tájfunleírása okán.⁵⁶ Luís António Verney (1713–1792), az eredetéhez visszafranciásodott szellemű oktatás–reformer portugál közíró viszont mindenkinél élesebb kritikával közeledett a költőhöz. Olyannyira, hogy nem is állhatjuk meg a lehető legnagyobb bőséggel felidézni flagellumát.⁵⁷ Tesszük mindezt elsősorban azért, hogy éppen e páratlanul metsző szöveg lehessen kiindulópontja saját megjegyzéseinknek. S ami ennél jóval fontosabb, kritikailag áttekinthessük az úgynevezett Camoniana, illetve ezen belül *A lusiadák*kal foglalkozó szakirodalom utóbbi évtizedeinek termését.⁵⁸

⁵⁵ Lásd: Figueiredo 1954, 13. old.

⁵⁶ „Mint természetvizsgáló bátran merem állítani, hogy a *Luziáda* leíró részeiben a költői lelkesedés, a beszéd ékessége s az ábránd édes hangjai soha nem ejtenek csorbát a természeti tünemények leírásának a hűségén. Sőt még fokozzák a természet nagyságának s igazságának éltető benyomását, mint mindenkor szokott lenni, valahányszor a művészet zavartalan forrásból merít. Camões utánozhatatlanul ecseteli a tenger meg a lég, a sokszerűen alakult felhőburok közötti örökös forgalmat, a légtüneményeket s az óceán felszínének különböző állapotát. Camões a szó valódi értelmében nagy festője a tengernek”. (Humboldt, *Kozmosz*, II. köt. 59. old., idézi a Camões és a *Luziáda* c. fejezetben Szász 1929, 2. köt., 425. old.).

⁵⁷ Verney 1950, 3. kötet (eredeti kiadás: 1746), 302–323. old.

⁵⁸ Összevetésül felüthető a 44 *híres eposz* (Móra, 1992), és olvasható az, amit Hárs Ernő, Camões avatott modern magyar fordítója írt a műről összefoglalóan (260–275. old.). Ha verstani szempontokról is ismereteket akarunk szerezni, ismét Hárs Ernőhöz fordulhatunk: tanulmánya a *Helikonban* (1980, 3-4. szám, 347-354. old.) található meg. (További információk a magyar *Lusiadák* kiadásához írott utószóban gyűjthetők össze Camões 1984.) Érdemes visszanyúlni Szász Károly rendszerező meglátásaihoz (1929, 257–261. és 418–425. old.), valamint számba venni a *Világirodalmi Lexikon* (II. kötet, 1972, 10–12. old.) Tavasz Sándor és Kordás Ferenc tollából származó Camões szócikkének szakirodalmi adatait.

Hiba, bűn vagy tévedés?

„Camões számos jó tulajdonsága mellett valójában számtalan hibában is elmarasztható, ami két okra vezethető vissza. Először is a tudományokban való járatlanságára, másodszor pedig a józan ész és a disztinkválás képességének hiányára. Hogy az elején kezdjem, már művének címével is bakot lő. Mesterei, amikor címet választanak, vagy a főhős személyét ragadták meg – Odüsszeia, Aeneis –, vagy az események színhelyéhez nyúltak vissza, mint az Iliász esetében, amely Illionra, Trója első városára utal. Camões meg ahelyett, hogy Vasco da Gama nevéről nevezte volna el művét, minden portugálét aggatja rá. Ráadásul egy olyan latin szót talál, amely mind a hajós, mind az otthonmaradt portugálokra érvényes. Mindennek tetejébe többes számba is teszi, ami már tényleg példátlan a jó antikvitásban. Elhibázta a költemény proposícióját, hiszen annak csak a főcselekményt kellene tartalmaznia, ő pedig Gama útjának megéneklése helyett azt proponálja, hogy Portugália egész története során volt minden híres daliákról szólni, mégpedig ama felosztásban, miszerint az Európa, Afrika és Ázsia területén viselt dolgaikat is nyomon kövesse. Megígérve Sebestyén királynak *expressis verbis*, hogy e hősi daliák dolgairól énekel, ahhoz az I. ének 12 strófájától kezdve buzgón neki is lát. Mi több, eme ígérete szerint állja is a szavát, mert a III. ének elején leírja Európa viszonyait, és ennek az éneknek 21. strófájától a IV. ének végéig sorjázza mindazt, ami Mánuel királyunk idejéig Európában és Afrikában megeseett. A IV. énektől azután már tényleg rátér India felfedezésére, s ezt folytatja az V. énektől a X. énekig, ahol India alkirályait veszi számba. S érinti esetlegesen még Amerika dolgait is. Emigyen zsúfolja költőnk proposíciójába bele a költemény tárgyának mindegyik elemét, ami ugyancsak vaskos tévedés. (...)

(...) Ott is hibázott Camões, amikor hőse nagyságának és jellemének nem adott állandóságot: a VII. ének közepétől meredek ívben esik le Gama megítélése. Az is hibájául róható fel, hogy minduntalan és többnyire unalmasan elkalandozott tárgyától. Az megint csak több mint bűn, hiba, hogy énekeinek mindegyikét tárgyától és az eposz stílusjegyeitől is idegen felkiáltásokkal zárja le. Újabb s nagyobbacska vétek, hogy költeményében pogány isteneket szerepeltet. Ezzel korántsem a szent dolgokat allegorizálta, ahogyan azt gyermekdeden a jó Faria gondolta, és nem is a Planétákat személyesítette meg, ahogyan túl jóindulatúan utóbb Garcés vélekedett, miközben olyan új konstellációba helyezte Bacchust, amiről azt sem tudjuk, mi fán terem. Nem, valójában olyan értelemben használja őket, mint maguk a pogány rómaiak. Egyformán beleszerkeszti a költő Vénust is meg Bacchust is, ahová csak tudja, s ez szerintem nem lehetséges. Ez olyan világosan

látszik az egész költeményben, hogy nem is értem, miért is akarná ebben bárki mentetetni őt. Már ha nem is akarjuk éppenséggel azt állítani, hogy olyan szavakat használt volna, amelyeknek nincsen jelentése számára, mert ez aztán megintcsak hiba volna, s nem is a kicsinyek közül való.”⁵⁹

Os Gamas – A lusiada

Verney Camões-kritikájának kisarkított tételei, csipkelődő megjegyzései dacára, még akkor sem a formával kapcsolatosak, amikor a címadásban rejlő – pusztán nyelvészetinek minősülő – ellentmondás feszültségére vagy a bevett stílusjegyek eltorzult használatára utalnak: szerkezeti gondot feszeget majd mindegyik felvetés. Kezdjük az elsővel, a cím etimológiájával és többes számával. A *lusiada* kifejezés ugyanúgy Lusos névre vezethető vissza, mint a provincianév Lusitania, ahogyan erre Camões maga is a legpontosabban utal:

„Lusust látod magad előtt. Hazánkat
őróla hívják Luzitániának.”
(Lus. VIII: 2).

Lusus neve mint mitikus őse–hőse azonban már csak azért is problematikus, mert Gamaéval ellentétes utat jár be: keletről nyugatra hajózva éri el több terület meghódítása után a *hispan fészket*. Ezáltal eredetileg a Douro és a Guadiana folyók köze sem más, mint neve emlékének letéteményese.⁶⁰ Ha ehhez hozzátesszük a konkrét mitológiai származást – Lusus Bacchus testvére lett volna –, felmerülhet annak értelmezési lehetősége is, mennyiben *visszaállító jellegű* maga a fordított irányú gamai út.

A leszármazottak ugyanis – a luzitán főnév 32 alkalommal szerepel az eposzban – nemcsak egy idealizált hazához kötődnek, hanem az első őshöz is. S az olyan összetételekben mint például *Lusus tengerjáró népe* (Lus. I: 62) az első ős hódítói magatartásmódjához kapcsolódnak. Bár igaz, attól éppenhogy markánsan el is térnek. Nem másban, mint abban, hogy a birodalom mellett a keleten nyugat hitét terjesztve

⁵⁹ Verney 1950, 3. kötet, (eredeti kiadás: 1746), 307–312. old.

⁶⁰ Albuquerque 1988, 117–118. old. és Garcia 1995, 137–153. old. Érdemes felfigyelní utóbbi szerzőnek arra a megjegyzésére, amelyből kiderül, hogy a 16. században élt Gil Vicente, a spanyol és portugál színjátszás atyja *Auto da Lusitania* című színpadi műve alapján (lásd: Vicente 1984) a *portugal* nép- és országnév hasonló származás-magyarozatát kapjuk meg tőle: a képzelt herceg Görögországból, vagyis a mitikus hősök Lusus nevű hazájából Magyarország érintésével jut el Luzitánia partjaira.

(lásd a proposíció: „Hit és Birodalom”-tételét) más fonalon legitimáltak (törvényesítették hatalmukat), mégpedig „isteni eleve elrendeltségük” okán (Lus. VII: 3). Az eposz címe lehetne tehát a *Luzitánok tettei* is, ám az ideológikus leszármaztatás és a valós ókori történeti etnikum (a *lusitani* egyben népnév is) közé semlegesen illeszthető *lusiada* egyszerre teremti meg a retorikai kapcsolatot az eposzi modellekkel. Abban a formában, ahogy André de Resende, a költő előtt már megalkotta e kifejezést.⁶¹ A *Lusiadanak* nevezi a Luziádákat egyes számban (!) még maga választott kritikus–idegenvezetőnk, Ant3nio Verney is, igen következetesen – talán garcesi befolyás miatt –, aki ezen a címen adta ki a költő eposzát.⁶²

A Cam3des által választott többes számra valóban nem találni klaszszikus mintát, mint ahogy közvetett analógiát sem, hacsak a *pars pro toto* elve alapján nem. Mármint úgy, hogy a hajóraszállt portugálok nációját, a tengerjárásban úttör3 nemzetet, illet3leg a terjeszkedés viszonyait egyaránt meg3l3 és megvalósít3 portugál lakosság mindegyik rétegét tudatosan kívánta megjeleníteni. A verneyi kérdésre, hogy miért nem Vasco da Gama neve adja az eposz címét, úgy t3nik, nem csak ezért könnyebb a felelet. T3l azon, hogy már a kortársak is felismerték az els3 indiai haj3út világtörténelmi jelent3ségét és *eposzi* nagyságát, e nagyjelent3ség3 haj3s vállalkozás oka vagy sikere nem volt közvetlenül összekapcsolható a haj3had vezet3jének személyével, hiszen az nem volt igazi argonauta, és személyiségében, tetteiben nem hordozott olyan jegyeket, amelyek 3t emblematikussá tehették volna. Kolumbusznak aurája volt, Gamanak 3rája, ami miatt ez utóbbiból igazán nem volt könny3 f3h3st faragni, külön3sen az eposz-el3d3k és minták szerint val3t. Hiszen, míg az ókori f3h3s3k személyi lénye *sisakráz3*, *harcban rettenetes* vagy 3ppen *jámbor*, azaz hús-vér, 3l3 figurát sejtet, addig Gama olyan mint 3nmaga szobra, s bár maga sem sz3k3lk3dik a kortársak által ráragasztott jelz3kkel, csakhogy az *er3s*, *nemes*, *h3s* vagy *nagy* sztereot3pia m3g3l sehogyan sem sejlik fel emberi arc.

A baj vele nem az, hogy ne volna mélt3 az emberi dics3s3gre, hanem *csak* annyi, hogy a történeti Gamanak alig van *eposzi* cselekedete. Az irodalmi, f3listenn3 emelt admirálisról legfeljebb csak annyi emberi mondható el, ami j3szerivel elférhetne nemhogy egy f3l eposzi

⁶¹ *A Luso, unde Lusitania dicta est, Lusiadas adpelavimus Lusitanos, et a Lysa Lysiadas, sicut ab Aenea Aeneadas dixit Vergilius* (Lusus után, ahonnan Lusitania neveztetik, Lusiadának hívjuk a Lusitanokat, és Lysar3l a Lysiadákat, ahogy az Aenadakat Aeneas után nevezi meg Vergilius). Vesd 3ssze: a Rodrigues (1972) megjegyzésével polemizál3 Pina Martinsnak a *Vincentius Levita et Martyr* c. faximile kiadásához f3z3tt megjegyzéseit (Resende 1981, 28–29. old).

⁶² Verney 1950, 3. k3tet (eredeti kiadás: 1746), 241. old.

énekben, de egy epitáfiumon is.⁶³ A leginkább elfogadott és legtöbbször visszhangzott tradicionális olvasat szerint Gama mégsem pusztán a portugál nép és a portugálság, egyben Európa sajátos értékrendjének hordozójaként lép fel csupán, hanem önmagában a „reneszánsz korának kultúrhérosa”: egyetemesen emberi és győzni vágyásában örök, amihez paradox módon éppen *arctalansága* teremt elegendő alapot.⁶⁴

Mindezek adják okát annak, hogy Gama személyiségében megjelenik egy költői tudatossággal vállalt *szürke* szín. Bár hős, és így joggal veheti át a Szerelem szigetén⁶⁵ Thétis kezéből fáradalmi jutalmát. Másrészt viszont ha társaival megosztja is ezt, igen csak élesen világít rá a fennálló hierarchiára, hogy a másutt a nimfák által a többi hajósnak is gazdagon kínált ajándéknál jóval nagyobb ez a jutalom. Ugyanakkor Gama nem több mint a hajósai, a király küldötte, aki végrehajtja annak parancsait, s akinek kezébe hajósaival együtt útjuk hírének dicsőségét kívánja letenni (X.: 144).⁶⁶ Verney így már aligha kérheti számon Gamán mint alattvalón, szerepe *leszálló ágát*. Tény azonban, hogy mindehhez társul egyfajta sajátos *negatív eposzi ív* is, amelyre elsőként Rózsa Zoltán hívta fel a figyelmet, s amelyet szenvedélyesen boncolgatott többször visszatérve e témára tanulmányaiban.⁶⁷ Ő ugyanis azt a kérdést teszi fel, miért nem ott fejeződik be az eposz, ahol a „hősiesség diadala” csúcspontjához ér. Mindez azonban már átvezet *A lusiadák* szerkezetével kapcsolatos megállapítások áttekintéséhez.

Az Ismeretlen Isten és a pogányok démonai

Tengernyi tinta folyt már el, és könyvtárnyi polc telt meg azokkal az újabbnál újabb teóriákkal, amelyek annak érdekében születtek meg, hogy *racionalizálják* a keresztény hitet és az eposz mitológiai tárházát. S ezzel olyan részeket illesszenek egymáshoz, amelyek úgymond

⁶³ A Camões kortárs Diogo Pires de Évora egy alkalmi jellegű, latin nyelvű elégikus hangvételű költeményében igen érdekes fényt vet az irodalom és Gama viszonyára, amikor a költészet értékéről nemcsak az örökérvényű klissé szerint szól – ha nem volna költészet, a feledés homályába veszne a legnagyobb emberi tett is –, hanem a tettet és az emlékezetet egymás mellé rendeli: „Gama nec in fines Orientis et avia Gangis / ostia ab occiduo litora uvela dabít” (Mégcsak nem is kell Gamának vitorlát bontani a nyugati parton / a legtávolabbi kelet és a Gangesz járhatatlan torkolata felé). Lásd: André 1992, 83. old.

⁶⁴ Kiváló összegzése a tematikának: Cirurgião 1989, 513–537. old.

⁶⁵ A teljesség igénye nélkül csak néhányat említünk az „Ilha dos Amores” vershely újabb kitűnő elemzéseiből: Prado Coelho 1981, 185–186. old., Finazzi-Agró 1980, 89–100. old., Aguiar e Silva 1994, 132–143. old., valamint Silva 1990, 126–138. old.

⁶⁶ Almeida Lucas 1981, 91–92. old.

⁶⁷ Rózsa 1984, 294–304. old., valamint Rózsa 1989, 204–214. old..

egyáltalán nem voltak átjárhatóak, illetve harmonizálhatóak. A kísérletezők sorában az első minden bizonnyal nem más, mint *A lusiadák* első olvasó-kritikusa, a mű cenzora. Frey Bartolemeu Ferreira, aki az eposz kiadása előtt a „szent és általános Inkvizíció” megbízásából megvizsgálta Luís de Camões *Lusiadájának* mind a tíz énekét, szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a szerző a „pogány istenek fikciója révén érzékelteti az India felfedezése előtt tornyosuló akadályokat.”⁶⁸

Utóbb engedékeny hangon azért hozzáfűzi: „Minthogy azonban ez csak költemény és színlelés, s a szerző is költő csupán, aki csak verse-lő stílusát akarta ezzel díszíteni, nem tartottuk tetszés és hely ellen való-nak, hogy az Isteneknek ez a fabulája, mint ilyen szerepeljen művében, de szent hitünk igazsága e helyütt is legyen szemünk előtt: a po-gányok istenei démonok.”⁶⁹ A görög–latin *pogány* mitológia istenségeinek nagyjából és egészében a mű egész korpuszán végigvonuló jelenléte persze – már csak arányai miatt is – több mint *díszítő elem*. Az eposz mitológiai síkja összesen 318 strófára terjed ki, ami a költemény stanzáinak 29 százaléka.⁷⁰ Ráadásul, ha ehhez hozzátesszük azt, hogy a mitológiai elem szorosan összefügg Vasco da Gama útjának – vagyis az eposz főcselekményének – az elbeszélésével, így az „Emberek és Istenek tetteit” bemutató részek utóbb egybeszerkesztett síkja már a költemény egészének 70 százalékát teszi ki.⁷¹

A cenzor intelmei – melyek Verney kritikájával is egybeesnek – figyelemre méltó módon lényegiek, amikor arra utalnak, hogy a mitológiai alakok szerepeltetésére az indiai hajóút akadályainak tárgyalása miatt van szükség. Csakhogy *fikciójuk* nem önmagukban, hanem éppen a gamai útban van, amely szinte akadálytalanul gördülékenyen zajlott a történeti források bizonyossága szerint.⁷² Az egyetlen vihar kivételével – amit aztán Camões szintén szerkezeti okokból az egyik óceánról a másikra tesz át – nem történik olyan esemény, ami gátolná, hátráltatná vagy heroikus kitartásra készítetné a hajósokat. Márcsak a cselekmény történésének bonyolítása és feldúsítása miatt is szükség

⁶⁸ Camões 1972, Costa Pimpão bevezetője, LIV. old.

⁶⁹ Camões 1972, Costa Pimpão bevezetője, LIV. old.

⁷⁰ Pinto Pais 1982, 73. old.

⁷¹ *A lusiadák* szerkezeti elvek, kvantitatív módszerek szerinti vizsgálatához lásd Jorge de Sena úttörő tanulmányait, többek között: 1980, 67–176. old. Sena grafikonon is ábrázolja az utazás, a költő, az istenek és ezek együttes megjelenésének abszolút és relatív számokban kifejezhető arányait. Egyes énekekre lebontva a kategóriák előfordulási arányát, azok görbéjéről megállapítja, hogy amíg a 10 ének között található olyan is, amely nélkülözi az istenek jelenlétét (pl. az V. ének), addig arányuk az utolsó két énekben 74, illetve 90 százalék.

⁷² A legfontosabb ezek sorában az ismeretlen szerző *Relatório da viagem de Vasco da Gama* (kritikai kiadása: Machado – Campos 1969), amely a más forrásokkal való összevetés lehetősége miatt is fontos adalék.

volt arra, hogy Gama egy ilyenfajta természetfeletti akadályba ütközzön, amit a költő fel is lel és meg is old Bacchus szerepeltetésével.⁷³

Kétségtelen, hogy a portugálok hajózását gátló Bacchus dialektikus, mondhatni manicheisztikusan duális együtt szerepeltetése az utazást elősegítő Venusszal nem pusztán e művi akadályok alátámasztását, illetve semlegesítését célozza, hanem *filozófiai* rendszert alkot a műben. Ezáltal több mint reminiscencia, utalási mechanizmus vagy mintakövetés.⁷⁴ Éppen ez okozza azt, hogy az olyan hősök, mint Gama, nem az *emberi fölé* növekedő képességek kibontakoztatása útján jutnak előre áhított céljuk, India felé, hanem arról van szó, hogy tetteik végső indítóoka a természetfeletti van, és sikere is itt dől el. Az égi bonyodalmaknak pedig kétségtelenül nagyobb drámaisága és dinamizmusa van, mint a földieknek. Ant3nio Jos3 Saraiva szavaival ugyanis ez nem m3s, mint maga az „istenek színj3t3ka”.⁷⁵

A természet elemeinek isteni jelleggel való felruh3z3sa – mint például az Adamastor f3le epiz3diban a szirtt3 lett tit3n, s3t ak3r Th3tisz vagy a k3l3nb3z3 passz3tszelek megjelenítése – persze aligha t3bb alleg3ri3n3l. Szinte minden m3s – így a természeti-f3ldrajzi m3t3szokra v3l3 utal3sok (Akte3n, Ikarosz), a folyami vagy tengeri nimf3k t3rt3netei – viszont olyan klasszikus tradici3b3l 3p3tkező humanista elemeknek sz3m3t, amelyek egyszerre t3g3tj3k 3s teszik *veretess3* a narr3ci3t. Ez pedig a klasszikusokat – els3sorban Vergiliust – modellnek tekint3 eposz eset3ben egy3ltal3n nem meglep3.⁷⁶ Eppen ez3rt joggal mondhat3 el, hogy az igen sz3lesk3r3en megk3zel3tett 3s mozgatott mitol3giai appar3tus szerepeltet3se t3bb r3teg3 3s komplexebb eszk3z ann3l, semhogy azt egyetlen szempontb3l vizsgálhatn3nk. Mi t3bb, szinte ah3ny olvasata van a m3nek, annyi szempont ker3lhet el3t3rbe, a neoplatonikus Leone Hebre3nak a vil3gon mindent mozgat3 *univerz3lis szeretetelm3let3t3l* egészen a szerz3, Cam3es *megvil3gosults3g3ig*.

Figyelemre m3lt3 azonban, hogy a nagy *bankett* ut3n, a szerepl3knek 3s s3koknak a Szerelem sziget3n bek3vetkező egyes3l3sek3r, amikor az elbesz3l3sben helyet kap3 istenek lel3pnek m3t3sz-teremtette emelv3nyeikr3l, az emberek pedig fell3pnek saját sikereik dobog3j3ra, hogy így egy3tt „er3s 3s sz3p” ut3dokat nemzzenek, felt3rul a vil3g titka: a vil3got mozgat3 szellemi er3. S itt Cam3es maga k3nytelen felfedni *empyreumi istens3geinek* mibenl3t3t: b3r gy3ny3r3 versek sugalmaz3i, de egyszersmind a „j3 szellemek v3d3n p3rtfogolnak, a rosszak, ahol tudnak, bajt okoznak” (Lus, X: 83).

⁷³ Vessd 3ssze: Lopes – Saraiva 1978, 358-361. old.

⁷⁴ R3vid, de l3nyegret3r3 3sszegez3s: Elia 1980, 23-30. old.

⁷⁵ A k3rd3sk3r tekint3t3ben a legjobb rendszerez3s 3s a legtöbb tov3bbgondol3sra k3sztet3 felvet3st tartalmaz3 tanulm3ny: Saraiva 1980, 111-118. old.

⁷⁶ Lopes – Saraiva 1978, 356. old.

Pál ironikusan dicséri és feddi az athéniakat (Ap. Csel. 17.) azért, mert istenségeik pantheonjában (ez szó szerint: „minden isteneké”) elhelyezték annak az „ismeretlen istennek” (Krisztusnak) az oltárát is, akit mint élő és örök Istent sztoikusoknak és epikureusoknak egyaránt prédikált az apostol a művelt múzeum-város bálványai (eidolok: képecskék) között. Ez utóbbiakról szólva pedig Jusztinianosz, Tatianosz, Ariszteidész számos példát ad arra, hogy a keresztények istenével ellentétben minden bálványszobor erőterében valamilyen ‘daimon’ búvik meg, vagyis hogy a görög istenvilág alakjai voltaképpen szintén démonok.⁷⁷ Lám, Camõesnek és kegyes cenzorának az érvrendszere nem is áll olyan távol egymástól a modern Biblia-kritika szemlélete szerint.

Modernség és/vagy grandiózus szerkezet?

A lusiadák, amikor 1570-ben első alkalommal napvilágot látott küllemében szerény kiadványként António Conçalves lisszaboni nyomdájában, borítóján – reneszánsz díszítésű oszlopok és liánok társaságában – egy pelikán is helyett kapott. A különféle fennmaradt példányokban azonban az editio princeps madara hol balra, hol jobb felé néz, amiből az következik, hogy a mű első sorozata mellé mindjárt egy „kalózkiadást” is nyomtattak. Ha el akarunk játszani ezzel a motívummal, s nem kívánunk megmaradni közvetlen filológiai hasznánál – tudni illik ennek a segítségével szokás állást foglalni abban a bibliográfiai vitában, amelynek tétje az, vajon melyik kiadás tekinthető a valódi kiadásnak⁷⁸ –, bátran azt mondhatnánk: a madár a kígyót keresi, amely fiókáit megfojtva már elhagyta a fészket. A pelikán jelképe persze más: „melyét horgas orrával keményen meg szokta szagatni és piros vérével őket (ti. a fiókáit – *a cikk szerzője*) meghintvén így szokta feleleveníteni” – írja az első magyar nyelvű állattani munka szerzője, Miskolczi Gáspár *Egy jeles vad-kert* című művében.⁷⁹ Arra utal egy modern értelmezője is, hogy ezzel az állatvilágban szinte ismeretlen viselkedésmóddal a pelikán nemcsak az önfeláldozó ivadékgondozás szimbólumává válik, hanem a véráldozat árán való feltámadás jelképes hordozójává is növekszik előttünk.⁸⁰ Az eposz antikvitásbeli hagyománya Camões műve esetében tehát igencsak különös *fiókát* nevelt, amely bár nem kakukk a pelikán fészkében, de korántsem csak saját kiköltő-

⁷⁷ Rugási 1994, 146–161. old.

⁷⁸ *A lusiadák* valódi editio princepsének a portugál filológia a bal oldalra tekintő pelikánt ábrázoló mutánszt tekinti. José Maria Rodrigues és utóbb a Pina Martins professzor által vezetett munkacsoport azonos álláspontot foglalt el – előbbi a mikro-filológiai, utóbbi a papírvízjegy-vizsgálatok alapján (lásd: Buescu 1992, 138. old.).

⁷⁹ Miskolczi 1983, 215. old.

⁸⁰ Farkas 1982, 125. old.

jére hasonlít. Főnix és sas, strucc meg hatyú egyszerre – hogy a legendás madaraknál maradjunk. Más szóval, *A lusiadák* éppen azért „szárnyal” magasan ma is, mert egyedi, sajátos és egyszeri remekmű. S nem csupán a szabályszerű ismétlődik az eposzban a beidegzett elvárásoknak megfelelően a görög–római ősoktól örökölt értékek és minták szerint. Benne lüktet már a modernség, korának minden újsága zabolátlanul és meglehet, éretlenül...⁸¹

Persze eposz lévén, *A lusiadák*on egy cselekmény, egy főhős volna joggal s szent szigorral számon kérhető. „Csakhogy az egy cselekményen belül világosan elkülönül egy látszólagos vagy formális cselekmény meg egy másik, amely emennek kifejezése, leképezése csupán, hogy utóbb mindkettő összefutva eggyé váljon és végül elkeveredjen: az első a földrajzi jellegű, a második pedig a történelmi tárgyú cselekménnyel” – írja egy kortárs kutató.⁸² S így is van, a látszólagos cselekmény az Indiát felfedező első hajóút, és ennek főhőse nem is lehet más, mint annak kapitánya, Vasco da Gama. Mellette azonban – a mű fő proposíciójának megfelelően – *A lusiadák* Portugália történelmét is taglalja, amelynek hőse immár maga a portugál nép.

S innen ered a kronológiai, szerkezeti bonyodalmak egész sora, mert hiszen proposícióból sem egyetlen egy, de immár négy is van. Az első ének első három versszaka mellett mindig újabbak is helyet kapnak, ha *A lusiadák* három egymásba illesztett elbeszélése megkívánja: mielőtt Gama nekilát elbeszélni Portugália történetét Melinde királyának (II. ének 109–110. strófa), mikor Paulo da Gama egy más szinten a Catual előtt ismétli meg ugyanezt (a VII. ének 84–87. stanzáiban), s végül a X. énekben, amikor a személyiségjegyeitől megfosztott Kalliopé visszatér a költemény fő cselekményének lezárta előtt, hogy szárnyai alá s egységbe vonja a négy szerkezeti részre bontott elbeszélést. Ennek megfelelően persze a Múza sincsen egyedül, ha a költő segítő inspirációért kiált: az első és hetedik énekben a Tejo, illetve a Modego folyók ihletadó nimfái mintegy aláhúzzák az eposz nemzeti jellegét. A mű szerkezetének vizsgálata során világosan látnunk kell, hogy milyen nagy szerepe van a mű ajánlásának (I. ének 6–18. versszak) és annak, hogy az eposz végén Camões ugyanahhoz a személyhez fordul, akinek induláskor alkotását ajánlja. Költői üzenetének e kiemelt címzettje egyúttal tehát annak „befogadója” is. Hiszen elemezhetjük a mikropoémák jelenlétét, szólhatunk az időbeli síkok

⁸¹ Hárs Ernő jegyzi meg egy kiadatlan kiadói lektori véleményben: „Paradox helyzet, hogy egyes irodalomtörténészek ma, az antiregény és antidráma korában kérik számon egy zseniális alkotón a konvenciók felrúgását, amivel nemcsak hogy messze megelőzte korát, de olyan nagyszerű remekművet hozott létre, amely mindmáig a kétszázmillió portugál nyelvterület legerősebb szellemi kapcsa és az egyik legkimagaslóbb művészi élménye a világirodalom minden értő olvasójának”.

⁸² Buescu 1992, 142. old.

vagy a színterek csúsztatásáról, végigélve az eposzt, ma is mindenkinek úgy tűnik, mintha tanúja volna annak, a költő éppen befejezi költeménye felolvasását az uralkodó előtt. S ezzel nemhogy a szerkezeti egység hiányának érzetét kelti, hanem egy grandiózus épület benyomását támasztja bennünk.

A klasszikus szabályok szerint *in medias res* leírt hajóút cselekményének abszolút ideje (1498) mellett természetesen vannak úgynevezett retorikus idősíkok Camões hőskölteményében. Ezek közül a nemzet mintegy „befejezett” múltjával éppen a már említett két „elbeszélés-betét” foglalkozik. Az ettől számított kétszeresen is jövő idő – tehát 1498-tól Camões koráig – a próféciák és álmok jegyében zárja egységes keretbe s mintegy „folyamatos jelen időbe” a költeményt. Jupiter Vénuszhoz intézett jövendölése (II. ének), Mánuel király álma (IV. ének), Adamastor Vasco da Gamanak bosszúból felfedett látomása (V. ének), s végül a nimfa és Thétis ugyancsak az admirálishoz intézett, jövővel kapcsolatos szavai a Szerelem szigetén olyan részei az eposznak, amelyek segítségével a költő szinte egybeszerkeszti a múltat, a jelent és a jövőt.

Kétségtelen persze, hogy nem ez az egyetlen olyan összefüggérendszer, ahol az idősíkok keresztezik egymást. Hiszen az V. énekben, ahol Portugália múltja az elbeszélés jelenébe ér Gama Melinde királyához intézett szavaival, egyszer már megtörtént műveletről van szó. A költemény középső V. éneke ugyanakkor Jorge de Sena szerint azért is a változás hordozója, mert mintegy „újrakezdi” és átértelmezi e síkokat. A kezdő I. és az azt követő három ének is *múlt* innen visszatekintve, ami éppen itt vált *jelenre*, hogy a *jövőbe* érve újabb négy éneken át szabályos rendbe szerkessze *A lusiadákat* az idézett szerző szerint. S mindez nem több és nem kevesebb, mint újabb és újabb tartalmi pontok és ellenpontok architektúrája, kezdve az énekek számán, nagyságuk egymáshoz viszonyított arányain át a legapróbb részletekig.⁸³

Camões eposza tehát vélhetően nem mérhető a klasszikus formákból leszűrt „szabályokkal”. Mi több, századokon átugorva a modern irodalom, illetve irodalomelmélet hatalmas példatárában kell fogódzókot találnunk ahhoz, hogy ráébredhessünk, egyedülálló nagyszerkezettel állunk szemben. Olyan sokrétű és bonyolult kompozíciót felmutató rendkívüli költői alkotással, amely csak a mai és holnapi olvasó számára mutatja meg igazi arcát, és amely a korábbiaknál teljesebb és lényegretörőbb feltárása minden bizonnyal a legnagyobb kihívás az újkori Camonológia számára.

⁸³ Sena 1980, 85. old.

„Végzetesség a lényegben, szigor a műformában”

António José Saraiva jegyzi meg egy helyütt⁸⁴, mennyire egy töről fakadnak Rablais Pantagruelje egy részletének és Camões mitológiájának gyökerei. A reneszánsz embere már nem elégszik meg azzal, hogy Ikarosz gyanánt törjön a magasba, így valósítva meg önkiteljesedését, hanem hajóra száll, hogy kitágítsa horizontját. Ezzel nemcsak vágyai terét változtatja meg – a gótika az építészettörténeti közhely szerint szintén a magasba tör –, hanem magáról a vertikális (érték)rendről is lemond, hogy az óceántömeg határának és horizontális síkjának kitágításával párhuzamosan a világ újrafelfedezését hirdesse. Isten és ember, íme egymás mellé helyezhető, mert hiszen együtt uralkodnak, úgymond, a természetben és az elemeken. A Szerelem szigetének *epifániája*⁸⁵ egy új világrend születésének vad orgiája, egyfajta seholsincs-hely, vagyis utópia, amelyben ember és Isten síkja összefut. A figyelem célkeresztjében már nem a Megváltó, hanem a megváltott hős feszül: nem az Ember Fia, hanem maga az ember. Luís de Camões ezzel végérvényesen a Reneszánsz, vagyis nem az Isten által kezdeményezett, hanem az Ember által kiküzdött kor embere, könyvében pedig a lázadó *újjászületések* korát dolgozza fel.

Eposzának végső, irodalmi üzenete mégis kibékítő jellegű. Amint Szász Károly megjegyzi, ez abban áll, hogy „a keresztény műeposzban – ámbár a renaissance ismét a feledés hamvából kiásott classicismus felé fordult, az Arisztoteles könyvét a művészet codexéül elfogadta, s a görög és latin remekírókat mintául választotta – alig maradt meg egyéb az ó-kori époszból, mint a csodálatos használata és a hős végzetessége a lényegben, s a szigor a műformában.”⁸⁶

Újabban *A lusiadákkal* foglalkozó szakértők nem annyira a nemzet dicsőségének ábrázolásával kapcsolatos mozzanatokat, mint inkább a kereskedelem antieposzának jegyeit taglalják.⁸⁷ Nem kétséges – ez a mű leglényegéből fakad –, újra és újra megnyílnak eddig még felfedezetlen titkok, akár már ezerszer is vallott sorait ismét boncasztalra helyezve. Azonban még ha a költői szöveg soraiban igencsak gazdag műveltségi ismeretek is rejtőznek, Camões műve Babits Mihállyal⁸⁸ szólva (a nagy magyar költő és kritikus némileg fanyalgó sorait átfordítva) nem több és nem kevesebb, mint a *szem gyönyöre* és a *fantázia játéka*. S mint ilyen, utazni hív ma is, térben és történelemben, időben

⁸⁴ Saraiva 1980, 160–161. old.

⁸⁵ Finazzi-Agró 1980.

⁸⁶ Szász 1929, 256–257. old.

⁸⁷ Henrietta Hall Shuck (1819-1844) használta egy a *Southern Literary Messenger*-ben megjelent cikkében először a *Lusiadák* – kereskedelmi eposz kifejezést. A kérdés szakirodalmi áttekintéséhez lásd: Albuquerque 1988, 158–161. old.

⁸⁸ Babits 1993, 226. old.

és végtelenben, oda ahol az ég és a föld egybeér. Amint egy másik költőóriás, Fernando Pessoa⁸⁹ mondja:
 „Tenger, benned ring az ég”.

VÁLOGATOTT SZAKIRODALOM ÉS HIVATKOZÁSOK

1. Szövegkiadások:

- Camões, Luís de
 1817 *Os Lusíadas*, edición de Morgado de Mateus, Paris, F. Didot.
- Camões, Luís de
 1860–1869 *Obras* de Luís de Camões, szerk.: Visconde de Juromenha, I–VI. kötet, Lisboa, Imprensa Nacional (VI. kötet: *Os Lusíadas*, 542 old).
- Camões, Luís de
 1865 *A Luziáda Camoenstól*, ford. Greguss Gyula, készült Budán, Kisfaludy Társaság kiadása (második kiadás: Atheneum Kiadó, 1874).
- Camões, Luís de
 1952 *Os Lusíadas*, Madrid, Espasa-Calpeis. A., 217 old. (A. F. Figueiredo előszavával).
- Camões, Luís de
 1972/A *Os Lusíadas* de Luís de Camões, comentados por Augusto Epifânio da Silva Dias, 3. kiad., Lisboa, Ministério da Educação e Cultura, Departamento de Assuntos Culturais (az Edição Companhia Portuguesa Editora, Porto, 1916, második kiadás facsimile reprodukciója), 342 old.
- Camões, Luís de
 1972/B *Os Lusíadas* de Luís de Camões, leitura e notas de Álvaro Júlio da Costa Pimpão, Lisboa, Instituto de Alta Cultura, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 561 old.
- Camões, Luís de
 1974⁴ *Os Lusíadas* de Luís de Camões, Edição organizada por Emanuel Paulo Ramos, Porto, Porto Editora, 614 old.
- Camões, Luís de
 1984 *A Lusíadák*, fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Hárs Ernő, Budapest, Európa Kiadó, 386 old.
- Camões, Luís de
 1996 *Vida e obra de Luís de Camões*, Biblioteca Multimédia Porto-Editora, CD-ROM.

⁸⁹ Pessoa 1971, 2. köt., 258. old.

- Camões, Luís de
1992 *Mit vársz, remény?* Szonettek, Budapest, Európa Kiadó, 218 old.
- Camões, Luís de
1993 *Poemas – Költemények*, szerk. és vál. Rózsa Zoltán, Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 165 old.

2. Válogatott kritikai irodalom és idézett művek

- AGUIAR E SILVA, Vítor Manuel
1981 Aspectos petrarquistas da Lírica de Camões, in: *Cuatro lecciones sobre Camões*, Madrid, 99-116. old.
- AGUIAR E SILVA, Vítor Manuel
1994 *Camões: Labirintos e fascínios*, Lisboa, Cotovia, 246 old.
- ALBUQUERQUE, Martim de
1984 As armas de Camões..., *Revista da Universidade de Coimbra*, vol. 31, 553–568. old.
- ALBUQUERQUE, Martim de
1988 *A expressão do poder em Luís de Camões*, Lisboa, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 329 old.
- ALMEIDA LUCAS, Maria Clara
1981 A Viagem de Vasco da Gama: Estrutura da narrativa mítica, in: *A Viagem de “Os Lusíadas”: símbolo e mito*, org. por Y. K. Centeno, Stephen Reckert e M. C. Almeida Lucas, Lisboa, Arcádia, 57–102. old.
- ALVES, Manuel dos Santos
1971 *Dicionário de Os Lusíadas*, Lisboa, Liv. A. Francisco Franco, 200 old.
- ANDRADE, Francisco Miranda de
1926 *Camões e o platonismo* (Um problema de crítica literária), Barcelos, Companhia Editora do Minho.
- ANDRÉ, Carlos Ascenso
1992 *Um judeu no desterro – Diogo Pires e a memória de Portugal*, Coimbra, INIC.
- ANDREWS, Norwood Jr.
1984 A Projecção de Camões e d’Os Lusíadas nos Estados Unidos da América, in: *Estudos sobre a projecção de Camões em culturas e literaturas estrangeiras*, Lisboa, Academia das Ciências.
- ARANY János
1968 Irodalmi hitvallásunk, Koszorú, in: *Összes művei*, X. kötet, sajtó alá rendezte Németh G. Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 409–410. old.
- ARIOSTO, Ludovico
1994 *Eszeveszett Orlando (Orlando Furioso)*, ford. Simon Gyula, 2 köt., Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1272 old.
- AZEVEDO, Adalberto de
1988 *A arte literária d., Os Lusíadas” – apontamentos breves*, Lisboa, Editorial Minerva, 135 old.

- AZEVEDO, Lúcio de
1918 *A evolução do Sebastianismo*, Lisboa (második kiadás: 1947).
- ÁLVARES, Francisco
1974 *Verdadeira informação das Terras do Preste João*, facsimile kiadás, Lisboa, Agência Geral do Ultramar (első kiadás: Lisboa, 1540).
- BABITS Mihály
1991 *Az európai irodalom története*, Budapest, Auktor Kiadó, 728 old. (Eredeti kiadás: Budapest, Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., 1936).
- BARRETO, João Franco
1982 *Micrologia camoniana*, Prefácio de Anibal Pinto de Castro, Lisboa, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 861 old.
- BARRETO, Luís Filipe
1989 *Portugal mensageiro do mundo renascentista*, Lisboa, Quetzal Editores, 199 old.
- BARROS, João de
1944-1947 *Asia de Joham de Barros dos Factos que os Portuguesas Fizeram no Descobrimento e Conquista dos Mares e Terras do Oriente*, por H. Cidade e M. Murias, Lisboa (első kiadás: I. década, Lisboa, 1552, II. década, Lisboa, 1553, III. Década, Lisboa, 1553, IV. Década, Madrid, 1615).
- BÁN Péter
1988 Additional material to the Portuguese cult of the saints of the Arpad-dynasty, in: *Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történettudományi Tanszékének Évkönyve*, Pécs, 125–134. old.
- BORGES DE MACEDO, Jorge
1979 *Os Lusíadas e a História*, Lisboa, Editorial Verbo, 301 old.
- BUESCU, Maria Leonor Carvalhão
1991 A Viagem e a fala – as metamorfoses da viagem, *Prelo* (Lisboa), január–március, 7–26. old.
- BUESCU, Maria Leonor Carvalhão
1992 *Literatura Portuguesa Clássica*, Lisboa, Universidade Aberta, 245 old.
- CAMÕES e Eça de Queirós
1978 *Camões e Eça de Queirós*, Belo Horizonte, Centro de Estudos da Faculdade de Letras da Universidade Federal de Minas Gerais, editora Vigília Ltda, 176 old.
- CAMÕES-különszám (Centenário de Camões)
1980 *Brotéria* (Lisboa), vol. 11, No. 7–8–9, Julho–Agosto–Setembro, 200 old.
- CAMÕES-különszám
1980 *Quaderni Portoghesi* (Roma–Pisa), 7–8. szám, Primavera–Autunno, 308 old.
- CASTANHEDA, Fernão Lopes de
1979 *História de Descobrimento e Conquista da Índia pelos Portugueses*, Porto, Tesouros da Literatura e História (első kiadás: 1551–1561).
- CASTRO, Armando
1980 *Camões e a sociedade do seu tempo*, Lisboa, Editorial Caminho, 263 old.

- CASTRO, D. João de
1940 *Roterio do Mar Roxo*, Lisboa, ed. Fontoura da Costa (Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra) (első kiadás: 1541).
- CASTRO, D. João de
1940 *Tratado da Esphera por perguntas e respostas a modo de diálogo*, Lisboa, Ed. Fontoura da Costa (1537 előtt: sajátos szövegű játék a 13. századi Johann Sacrobosco (John of Holywood) *Tractado da Esfera*-jával).
- CENTENO, Y. K.
1981 O cântico da Água em os Lusíadas, in: *A Viagem de „Os Lusíadas”*: *simbolo e mito*, org. por Y. K. Centeno, Stephen Reckert, M. C. Almeida Lucas, Lisboa, Arcádia, 13–32. old.
- CHAVES, Luís de
1972 Camões, Veloso e Leonardo, *Ocidente*, nov.
- CIDADE, Hernani
1984 *Luís de Camões o lírico*, Lisboa, Ed. Presença, 308 old. (első kiadás: 1936).
- CIDADE, Hernani
1985 *Luís de Camões o épico*, Lisboa, Editorial Presença, 197 old. (első kiadás: 1950).
- CIRURGIÃO, António
1989 A divinização do Gama de Os Lusíadas, *Arquivos do Centro Cultural Português* (Lisboa–Paris), vol. XXVI., Fundação Calouste Gulbenkian, 513–537. old.
- COELHO, António Borges
1980 *Os Lusíadas*, Antologia temática e texto crítico, Lisboa, Editorial Caminho, 175 old.
- COELHO, António Borges
1991 Tópicos para o estudo da relação Universidade-Inquisição (meados XVI – meados XVII), in: *Actas do Congresso „História da Universidade”*, vol. IV., Coimbra, Comissão Organizadora do Congresso, 252–270. old.
- COSTA, Maria Clara Pereira da
1984 A problemática da inserção social de Luís de Camões. Perfil individual e social de alguns Camões (Inventário documental), *Actas da IV. Reunião Internacional de Camonistas*, Ponta Delgada, Comissão organizadora da IV. Reunião Internacional de Camonistas.
- COUTO, Diogo de
1614–1615 *Decadas da Ásia*, Versão extensa, inédita B. N. M. 2980 ms., Por-tói közkönyvtár (Libro 5, capítulo 9 fvs, 122V/124).
- COUTO, Diogo de
1937 *O soldado pratico na Índia* (Obsitos katona Indiában) Rodrigues Lapa előszavával, Lisboa, Editora Sá da Costa (Classicos Sá da Costa) (keletkezésének ideje: 1600-as évek eleje).
- CRABBÉ ROCHA, André
1979 *Garcia de Resende e o Cancioneiro Geral*, Lisboa, Instituto de Cultura Portuguesa, 102. old.

- COVERGÊNCIA Lusiada
1979–1980 Convergência Lusiada, *Revista Cultural de Centro de Estudos do Real Gabinete Português de Leitura* (Rio de Janeiro), Ano IV, No 7., júl/79 a dez/80, 214. old.
- DANTE, Alighieri
1939 *Isteni színjáték (Divina Commedia)*, ford. Babits Mihály, Budapest, Atheneum, 519 old. (Babits Mihály Összes Művei 10. kötet).
- DOMINGUES, Contente – GUERREIRO, Inácio
1988 *A vida a bordo na carreira da Índia* (século XVI), Lisboa, Instituto de Investigação Científica e Tropical, 43 old. (Série Separatas do Centro de Estudos de História e Cartografia Antiga).
- EARLE, Tom
1987 Autobiografia e retórica numa canção de Camões, *Arquivos do Centro Cultural Portugues* (Lisboa-Paris), vol. XXIII., Fundação Calouste Gulbenkian, 507–521. old.
- ELIA, Silvio
1980 A filosofia de Camões, *Convergência Lusiada* (Rio de Janeiro), ano IV, No. 7., 23–30. old.
- EÖRDÖGH István
1841 Költő! Isten veled! és Camões, *Atheneum* (idézi: Kozocsa 1987, 223–231. old.).
- FARIA, Manuel Severim de
1624 Vida de Camões, in: *Varios Discursos Politicos*, Évora, Manuel Carvalho – Imprensa da Universidade, fol. 87–135. v.
- FARKAS Henrik
1982 *Legendák állatvilága*, Budapest, Natura, 218 old.
- FIGUEIREDO, Fidelino de
1987 Variações sobre o espírito épico, in: *A épica portuguesa do século XVI*, ed. Fac-similada com apresentação de António Soares Amora, Lisboa, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 429–477. old. (eredeti kiadás: Boletim, No. 166, 53 old., São Paulo, 1954).
- FINAZZI-AGRÓ, Ettore
1980 A epifania do herói na ilha dos Amores, *Broteria* (Lisboa), Vol. 11, No 7–8–9., 89–100. old.
- FREITAS, Jordão de
1915 *Bento de Camões e o Príncipe dos Poetas Lusitanos... és O naufrágio de Camões e dos Lusiadas*, Lisboa.
- GALVÃO, Duarte
1942 *Cronica de Rey Dom Affonso Anriquez*, Partial critical edition with introduction and notes of A. R. Nykl, Cambridge, Massachusetts (első kiadás: 1727, Lisboa, Officina Ferreyriana, keletkezése: 1517 előtt).
- GARCIA, João Carlos
1995 As fronteiras da Lusitânia nos finais do século XVI, in: *Miscelanea Rosae*, szerk: Rákóczi István, Budapest, Mundus Kiadó, 137–153. old.
- GARRETT, João Baptista da Silva Leitão de Almeida
1973 *Camões*, Lisboa, Livros Horizonte, 255 old. (José Augusto França bevezetőjével) (eredeti kiadás: Paris, Biblioteca Nacional e Estrangeira, 1825).

- GÓIS, Damião de
1926 *Crónica do Felicíssimo Rei D. Manuel / Chronica do felicissimo rei Dom Emanuel*, composta per Damiam de Goes, dividida em quatro partes, szerk. Teixeira de Carvalho és David Lopes, 2 kötet, Coimbra (eredeti kiadás: Lisboa, Casa de Francisco Correa impressor, 1566).
- HÁRS Ernő
1980 A világtenger énekese, *Helikon*, 3–4., 347–354. old.
- HÁRS Ernő
1992 Camões: A lusiadák, in: *44 híres eposz*, Budapest, Móra, 260–275. old.
- KEMÉNY Zsigmond
1914 *Élet és ábránd*, Budapest, Franklin (eredeti kiadás: egyes fejezetek a *Honderű*-ben, 1844).
- KOZOCSA Sándor
1987 A Lusiada Magyarországon megjelenésének 400. évfordulóján, in: Rákóczi I. – Lukács L. szerk.: *Magyar–Portugál kapcsolatok* (tanulmányok, bibliográfia, szemelvények), Budapest, ELTE BTK Portugál Tanszék, 23–28, és 223–231. old.
- LANCIANI, Giulia
1979 Os relatos de naufrágios na literatura portuguesa dos sec. XVI e XVII (Textos literarios), Lisboa, Editora Comunicação.
- LATINO COELHO, J. L.
1985 *Figuras do passado Luís de Camões* (ed. Fac-simile), Porto, Livraria Chardron de Lello e Irmão – Editores, 233. old. (eredeti kiadás: Lisboa, Davis Corazzi, 1880, 374 old.).
- LOPES, Fernão
1915 *Crónica de D. João I.*, Primeira parte, ed. Brancamp Freire, Lisboa (reprint ed. da Livraria Civilização, Porto, 1945) (keletkezése: 1460 előtt).
- LOPES, Oscar – SARAIVA, A. J.
1978¹⁰ *História da Literatura Portuguesa*, Porto, Porto editora, 1272. old. (első kiadás: 1955).
- LOURENÇO, Eduardo
1980 Camões e Pessoa, *Broteria*, No 4., 55–68. old.
- MACEDO, Helder
1980 *Camões e a viagem iniciática*, Lisboa, Moraes Editores, 59 old.
- MACHADO, José Pedro – CAMPOS, Viriato szerk. és kiad.
1969 *Vasco da Gama e a sua viagem de descobrimento*, Lisboa, Ed. Câmara Municipal de Lisboa, 271 old.
- MARIZ, Pedro de
1613 Ao estudioso da líção Poética coll. *Os Lusíadas* de Camões com os comentários de Manoel de Correia, Lisboa, Pedro Crasbeck nyomdaja, 308 old.
- MELLO BREYNER ANDERSEN, Sophia de
1972 Camões e a Tença (Camões és a kegydíj), *Ocidente*, november, 415. szám.
- MISKOLCZI Gáspár
1983 *Egy jeles vadas-kert*, vál., sajt. alá rend. és utószó Stirling János, Budapest, Magvető, 526 old.

- MOURA, Vasco Graça
1987 *Os penhascos e a Serpente e outros ensaios camonianos*, Lisboa, Quetzal Editores.
- NUHRAULI, Kuth al-din an
1892 *História da Conquista do Iémen pelos Otomanos dos países do Iémen*, trad. por David Lopes, Lisboa.
- NUNES, Pedro
1915 *Tratado da Sphera*, ed. Joaquim de Bensaude, München (első kiadás: Lisboa, 1537).
- ORICO, Osvaldo
1982 *Camões e Cervantes*, Lisboa, Centro do Livro Brasileiro, 234 old.
- OVIDIUS, Publius Naso
1975 *Átváltozások (Metamorphoses)*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Magyar Helikon, 540 old. (Bibliotheca Classica).
- QUINTUS HORATIUS, Flaccus
1961 *Az episztolák második könyve, 3 rész. Ars Poetica*, ford. Devecseri Gábor, Budapest, Corvina Könyvkiadó, 785 old.
- PAIS BRANDÃO, Fiamma Hasse
1985 *O Labirinto camoniano e outros Labirintos* (temas de literatura e história portuguesas), Lisboa, Editora Teorema, 320 old.
- PESSOA, Fernando
1971 *Portugál tenger*, Nemes Nagy Ágnes ford., in: *Hesperidák kertje*, II. kötet, Budapest, Európa, 258. old.
- PETRARCA, Francisco
1967 *Francesco Petrarca daloskönyve*, szerk. Kardos Tibor, Budapest, Európa, 606 old.
- PINA, Rui de
1990–1992 *Crónica de Afonso II* (II. Alfonz király krónikája), 1–2. köt., Lisboa (Coleção de Livros inéditos da História Portuguesa, vols. I. e II.).
- PINTO, Fernão Mendes
1992 *Bolyongás*, ford. Székely Ervin, Cédus Kiadó, 312 old. (1. kiadása: *Peregrinação*, Lisboa, 1614, Pedro Crasbeck nyomdája).
- PINTO PAIS, Amélia
1981 *Para compreender Os Lusíadas*. Lisboa, Centelha, 99 old.
- PRADO COELHO, Jacinto de
1981 „A ilha dos Amores”: conjunções e dissonâncias, *Arquivos do Centro Cultural Portugues* (Lisboa–Paris), vol. XVI., Fundação Gulbenkian.
- RAMALHO, Américo da Costa
1980 *Estudos camonianos*, Lisboa, INIC.
- RAMALHO, Américo da Costa
1988 *Para a história do humanismo em Portugal I.*, Coimbra, INIC, 213 old.
- RÁKÓCZI István
1987 Egy történelmi tévedés anatómiája, in: Rákóczi I. – Lukács L. szerk.: *Magyar–Portugál kapcsolatok* (Tanulmányok, bibliográfia, szemelvények), Budapest, ELTE BTK Portugál Tanszék, 55–75. old.

- RESENDE, André de
1981 *Vincentius Levita et martyr*, ed. Fac-similada por José V. de Pina Martins, Paris, Centre de Recherches sur le Portugal de la Renaissance, 131 old. (bevezetés) + 70 old (szöveg).
- RESENDE, Garcia de
1973 *Cançãoeiro Geral* (Nagy Daloskönyv), szerk. A. J. Costa Pimpão és Aida F. Dias, két kötet, Coimbra, Centro de Estudos Románicos (eredeti kiadás: 1516).
- REVISTA Camoniana
1982–1983 *Revista Camoniana* (São Paulo), 2. Série, Vol. V., 156. old.
- REVISTA Camoniana
1984–1985 *Revista Camoniana* (São Paulo), 2. Série, Vol. VI., 222. old.
- RIBEIRO, Aquilino
1974 *Luís de Camões Fabuloso, Verdadeiro, Ensaio*. Lisboa, Bertrand.
- RODRIGUES, José Maria
1972 *Fontes dos Lusíadas*, Prefácio de Américo da Costa Ramalho, Lisboa, Academica das Ciências de Lisboa, 606 old. (eredeti kiadás: 1905).
- RODRIGUES, Manuel Augusto
1990 A Universidade de Coimbra e os seus reitores. Para uma história da Instituição, *Arquivo da Universidade* (Coimbra), 606 old.
- RÓZSA Zoltán
1984 Camões e a política (o arco artístico negatívo de Os Lusíadas), *Acta Litteraria* 26, 294–304. old.
- RÓZSA Zoltán
1987 Camões na Hungria in: Rákóczi I. – Lukács L. szerk.: *Magyar–portugál tanulmányok* (tanulmányok, bibliográfia, szemelvények) Budapest, ELTE BTK Portugál Tanszék, 23-38. old.
- RÓZSA Zoltán
1989 O subjectivo poético e o objectivo histórico em Os Lusíadas, in: *Iberia and the Mediterranean* ed. By Benjamin F. Taggie and Richard W Clement, Central Missouri State University, Wattensburg, 204–214. old.
- RUGÁSI Gyula
1994 Az aeropagoszi beszéd exegézise, in: *Örök romok*, Latin Betű Kiadó, Debrecen, 146–161. old.
- SALGADO JUNIOR, Antonio
1949 Camões e a visão humanística da geografia da Europa de Quinhentos, *Ocidente*, 281–296. old.
- SARAIVA, José Hermano
1978² *Vida ignorada de Camões*, Lisboa, Publicações Europa-América, 398 old
- SARAIVA, António José
1980 Deus e deuses dos “Lusíadas”, *Quaderni portoghesi* (Pisa, Giardini editori), 7–8. szám, 111–118. old.
- SARAIVA, António José
1980³ *Luís de Camões*, estudo e antologia, Lisboa, Livraria Bertrand, 269 old.

- SENA, Jorge de
1966 Super flumina Babylonis, in: *Antigas e novas andanças do demónio*, Lisboa, Edições 70, 155–166. old.
- SENA, Jorge de
1979 Estudos sobre e vocabulário de “Os Lusíadas”, *Quaderni portoghesi* (Pisa, Giardini editori), 6. szám, 57–100. old.
- SENA, Jorge de
1980 *A estrutura de „Os Lusíadas” e outros estudos camonianos e de poesia peninsular do século XVI*, Lisboa, Edições 70, 21–176. old.
- SENA, Jorge de
1982 *Estudos sobre e vocabulário de “Os Lusíadas” com notas sobre o humanismo e esoterismo de Camões*, Lisboa, Edições 70, 428 old.
- SÉRGIO, António
1977 *Em torno das ideias políticas de Camões...*, edição extraída de Ensaio, (Obras completas de António Sérgio, tomo IV), Lisboa, ed. Sá da Costa, 8–28. old.
- SILVA, Agostinho da
1990³ *Carta Varia*, Lisboa, ed. Relógio d’Água, 143 old.
- SILVA DIAS, J. S. da
1981 *Camões no Portugal de Quinhentos*, Lisboa, Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, 112 old. (Biblioteca Breve)
- SILVEIRA, Tasso da
1965 Közlemény, in: *Miscelânea filológica em Honra a Memória do Prof. Clóvis Monteiro*, Rio de Janeiro, 171–174. old.
- SOARES AMORA, António
1980 Análise retrospectiva e prospectiva dos estudos camonianos em 1980, *Brotéria* (Lisboa), no. Vol. 11, No. 7–8–9, 5–18. old.
- SOUSA, Manuel de Faria e
1972 Vida del Poeta, in: *Rimas Varias de Luís de Camões*, Lisboa, Imprensa Nacional – Casa da Moeda.
- STEGAGNO-PICCHIO, Luciana
1980 „O canto molhado”. Storia di un topos, *Quaderni portoghesi* (Pisa, Giardini editori), 7–8. szám, 21–110. old.
- STORCK, Wilhelm
1984 *Vida e Obras de Luís de Camões*, németből ford. D. Carolina Michaelis de Vasconcelos, Lisboa, Academia Real das Ciências, 749. old. (A német eredeti kiadása: 1897, első portugál nyelvű kiadás: 1936).
- SZÁSZ Károly
1929 Camões és a Luziáda, in: *A világirodalom nagy eposzai*, Budapest, Révai Kiadó, II. köt., 417–429. old.
- SZIGETI Csaba
1995 Az én, a művem meg a történelem, *Litteratura*, 3. szám, 231–244. old.
- TAVASZY Sándor – KORDÁS Ferenc
1972 Camões, in: *Világirodalmi Lexikon*, II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 10–12. old.
- VALVERDE, José Figueira
1981 *Camões, comemoração do centenário de „Os Lusíadas”*, Coimbra, Livraria Almedina, 390. old.

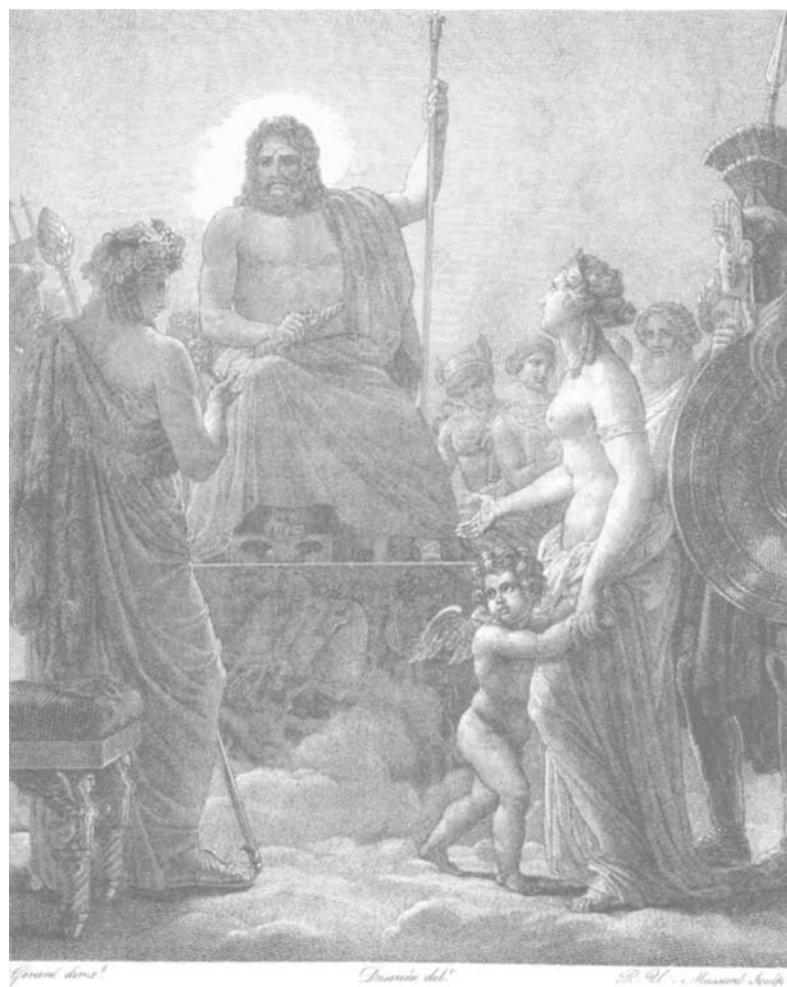
- VASCONSELOS, Frazão de
1957 Alguns companheiros de Luís de Camões na Viagem para a Índia em 1553, *Boletim Geral do Ultramar*, ano XXXIII, No. 381.
- VERGILIUS, Publius Maro
1988–1990 *Aeneis*, 1. Kötet: 1–6. ének, ford. és szerk. Adamik Tamás – B. Révész Mária – Bollók János, 2. kötet: 7–12. ének, ford. és szerk. Gesztelyi Tamás, Tegye Imre, Budapest, Tankönyvkiadó (Auctores latini XXI–XXII.).
- VERNEY, Luís António
1950 Carta Sétima. Defeitos particulares do Poema Épico, in: *Verdadeiro método de estudar*, 3. köt., ed. org. pelo António Salgado Junior, Lisboa, ed. Sá da Costa, 119–337. old. (Col. Clássicos de Sá da Costa), (eredeti kiadás: 1746).
- VINCENTE, Gil
1984 Farsa da Lusitania, in: *Copilaçam de todas as obras de Gil Vicente*, intr. e. norm. do texto de Maria Leonor Carvalhão Buescu, II. köt., Lisboa, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 547–582. old.
- ZRÍNYI Miklós
1958 *Szigeti veszedelem*. Sajtó alá rend. Klaniczay Tibor, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 35–360. old. (Zrínyi Miklós Összes Művei 1. kötet).
- ZURARA, Gomes Eanes de
1916 *Crónica da Tomada de Ceuta*, F. M. Esteves Pereira kiadása, Lisboa, Academia das Ciências de Lisboa (keletkezése: 1450).

LUÍS DE CAMÕES

A LUSIADÁK

fordította

HÁRS ERNŐ

3. grafika
(Első ének, 33.: Az istenek tanácsa)

Tartalom

Az istenek tanácsban gyűlnek össze,
hogyan eldöntsék sorsát a Luzitánnak:
itt Vénusz és Mars, Bacchussal pörölve
az erőskaru nép pártjára állnak,
mely vasfogát Mozambikba ütötte;
s továbbkutatva a keleti tájat,
miután gyilkos, pusztító csapást mért
az ellenségre, Mombasza alá ért.

ELSŐ ÉNEK

- 1 A fegyvereket s híres daliákat,
 kik luzitán partoktól útrakelve
 sosem hajózott tengerekre szálltak,
 Taprobanát is hátrahagyva messze,
 veszélyeket s háborúkat kiálltak,
 többet, mint amit ember elviselne,
 kik távoli népek közt építettek
 új Királyságot, fénnel övezettet;
- 2 s a Királyok dicsőségtől körülvelt
 emlékét, kik a Hitet s Birodalmat
 terjesztve, Afrika, Ázsia büntelt
 országaira pusztítva szakadtak,
 s a hősokeket, akik felett nem ülhet
 az Elmúlás törvénye diadalmat;
 világgá zengem most e költeményben,
 ha művészet s tehetség lesz vezérem.
- 3 Szoruljon hátrább megannyi kalandja
 a görög és a trójai hajósoknak;
 némuljon el a hír, mely tudtul adja,
 Sándor s Traján hány földön hódítottak;
 dalomat a luzitán szív fakasztja,
 melynek Neptun s Mars egyként meghajoltak.
 Szűnjék, miről zengett a régi Múza,
 itt más, nagyobb erény tör koszorúra.

- 4 Tejo nimfái, akiktől a szívem
lobogva borul újra égi tűzbe,
ha folyótokat szerény verseimben
valaha is dicsértem lelkesülve,
adjátok most, hogy hangom nemesítsem
fennköltebbé, méltóbb legyen repülte,
hogy vizetekről Phoibosz úgy találja,
nem csábítóbb Hippokréne se nála.
- 5 A dühös zengést adjátok elérnem,
ne legyen gyarló réti síp a versem,
de harci kürt, melytől kigyúl merészen
a lélek, és a szív tettekre serken;
adjátok, hogy Mars-pártfogolta népem
történetével méltón egybecsengjen:
terjedjen el, daloljon tőle föld s ég,
ha ily magas tárgy versbe szedhető még.
- 6 S te, az ősrégi luzitán szabadság
fejedelmi születésű letétje,
s a terjeszkedő keresztény igazság
nem kevésbé biztonságos reménye;
te, ki, amit a kor végzete szab ránk,
a mór lándzsának lettél rettegése,
(kit azért küldött az Isten a földre,
hogy hatalmas részt adj Neki belőle);
- 7 te zsenge ága egy nyugati fának,
mely Krisztusnak sokkalta kedvesebb lett,
mint az, melyet mint császárit csodálnak,
vagy a legkeresztényibbnek neveznek:
(nézd pajzsod, mely a múlt diadalának
emlékét adja hírül a jelennek,
s hol az az öt seb képezi a címert,
melyet elszenvedett a Megfeszített);

- 8 te hős Király, kinek a nap először
 köszönti Birodalmát reggelente;
 süti, mikor a tetőpontra föltör,
 s utoljára búcsúzik tőle este;
 te, ki előtt, reméljük visszahőköl
 a Szaracénok ocsmány hadirendje,
 a török nép s az indus, mely pogányul
 a Szent Folyó vizéhez inni járul.
- 9 Fordítsd felém arcod egy kis időre,
 melyen már látszik, mily tündökletes lesz
 uralkodásod során, míg örökre
 a mennyei Templomba nem emelkedsz;
 vesd királyi tekinteted a földre
 jóságosan: új példájára lelhetsz
 a honfi hőstettek szeretetének,
 amiről zengő versemben beszélek.
- 10 Hazaszeretetet látsz, mely nem aljas
 jutalomra, hanem örökre vágyik;
 vagy aljas-e, ha ismertté a lant az
 otthoni fészket dicsőítve válik?
 Hallgasd: azok hírét, kiknek hatalmas
 ura vagy, látod növekedni váltig,
 s dönts el, hogy tennél szert külön szerepre:
 mint a világ vagy ily nép fejedelme.
- 11 Hallgasd: nem fogok képzelet, hazugság
 játékaival bajnokot dicsérni,
 ahogy teszik ezt a külföldi Múzsák,
 melyek így vágnak nagyságot elérni:
 a sok igaz hőstett külön tanulság,
 mint akármily álomlátás meséi,
 felülmúlják Ruggierót, Rodomontét,
 s Rolandot, még ha nem is mind koholt név.

- 12 Értük Nunót adom, ki egymagában
 Királyáért s Honáért oly sokat tett;
 Egast, Fuast, kik miatt az a vágyam,
 bár pengethetnék homéroszi hangszert.
 A Tizenkét Országnagy párja nálam
 Magriço s az angliai lovag-tett.
 S a sor végén áll a nagyszerű Gama,
 ki Aeneas hírének lép nyomába.
- 13 S ha Cézárért, Nagy Károlyért hasonló
 emlékezetű hőst kérnél cserében,
 a minden idegen dicsfényt kioltó
 Első Alfonzunk lándzsáját idézem;
 és őt, kit a Honnak nyugalmat osztó
 fényes győzelmekért illet az érdem;
 s Második Jánost, a lovagok ékét,
 majd az Alfonzok három nemzedékét.
- 14 S azokat sem hagyhatja ki e vers még,
 kik napkeleti tartományainkat
 fegyvereikkel oly naggyá emelték,
 s mindig győzelmet nyertek zászlaidnak:
 hatalmas Pachecót, hős Albuquerqueét,
 a két bőszejt Almeidát, kikért ma is nagy
 a Tejo gyásza, Castrót, az erőset,
 s a többit, ki a Halálon erőt vett.
- 15 S míg róluk szólok, s nem merek magasztos
 személyedhez közeledni, Királyom,
 ragadd Országod gyeplőjét magadhoz,
 s új énekem nagy tárgyát megtalálom.
 Hadd érezze – sereg és büszke harcos
 (ámulást keltve az egész világon)
 mily félelmes súllyal zúdul reája –
 Afrika földje, Kelet óceánja.

- 16 Szemed előtt a Mórt iszony fagyasztja,
megtestesülni benned érzi végét;
elég, ha lát, nyakát igába hajtja
magától már a barbárlelkű Népség;
dús hozományként neked tartogatja
Téthüsz kiterjedt birodalma kékjét;
mert oly hatást tett rá szép ifjú lényed,
hogy meg akar vásárolni vejének.
- 17 Két nagy elődöd lelke száll le hozzád,
dicsőséges olümposzi lakából;
egyiket békés fények aranyozzák,
a másik véres a súlyos csatáktól.
Benned remélik sorsuk folytatóját,
kiben tetteik híre újralángol;
s a végén együtt lesztek mind a hárman
az Örökkévalóság templomában.
- 18 S míg eljön lassan telje az időnek,
mikor uruknak tisztelnek a népek,
vedd kegyesen, hogy verseimet öntelt
merészséggel felajánlom tenéked;
s nézd őket, kik a sós ezüstbe törnek,
a mai Argonauta-nemzedéket,
lássák, velük vagy a haragos áron,
s engedd, hogy szavuk hozzád esdve szálljon.
- 19 Már kint az Óceán ölén hajóztak,
a nyugtalan hullámokat hasítva;
a szelek lágyan fűjták a hajókat,
a vásznakat kövérré domborítva;
a habok fehér tajtékkal ragyogtak,
amint a hajóorrok fel-le ringva
vágta a tenger megszentelt vizébe,
Próteusz tarka nyájától kísérve,

- 20 mikor az istenek Olümposz ormán,
hol kormányja ül az emberi nemnek,
gondolkozni Kelet jövőendő sorsán,
fényes tanácsban összegyülekeztek.
Az Ég kristályboltozatát taposván,
a Tejúton haladva közeledtek,
a Mennydörgő hírnökétől hivatva,
kinek a vénhedt Atlasz a nagyapja.
- 21 Elhagyták szállásuk, melyet a Hét Ég
legfőbb Urától kaptak adományba,
Tőle, ki pusztá gondolattal ér célta,
Eget, Földet s bősz Tengert zabolázva.
Találkozott az Észak jégvidékét
lakó s kinek a Déli Sark hazája
azzal, kinek otthona oly világtáj,
hol kél a Hajnal, s hol a Nap alászáll.
- 22 S ott ült az istenek fenséges Atyja,
Vulkán szilaj villámával kezében,
kristálytrónja csillaggal volt kirakva,
fennkölt szigor fénylett tekintetében.
Oly isteni tüzet lehelt az arca,
hogy teste is megistenült egészen;
korona és jogar volt még a dísze,
gyémántnál szebb kövekkel ékesítve.
- 23 A többi isten fokról-fokra lejjebb
foglalt el egy-egy fényes gyöngy-arany trónt,
valamennyi pontosan eleget tett
annak, amit az Ész s a Rend parancsolt
(elől ültek a hírben öregebbek,
lejjebb, kiknek rangja alacsonyabb volt);
mikor Jupiter ily beszédbe kezdett,
komoly hangon, mely dörgött és ijesztett:

- 24 – „Örök lakói a csillagbefonta
Égboltnak és a fényáztatta Térnek,
ha eszetekbe jut még hősi volta
Lusus erényben gazdag nemzetének,
tudnotok kell világosan, mi sorsra
szándékozik jelölni őt a Végzet:
hogyan tettei feledésbe merítsék
Asszírok, Perzsák, Hellász s Róma hírét.
- 25 Megengedtem neki (ím látható jól),
hogy oly kicsi s oly egyszerű erővel
visszavegye a harcedzette Mórtól
a földet, mit a Tejo von be zölddel.
Ha rettegett a hódító Spanyoltól,
az égi kegy mindig javára dőlt el.
Győzelmeit ekképp aratta sorra,
dicsőséggel és hírrel megrakodva.
- 26 Nem említem, istenek, a dicső fényt,
mit Romulus népe kárán szereztek,
mikor Viriatus alatt legyőzték
a rájuk tört háborús veszedelmet.
Arról sem szólok, amitől a hős név
illeti őket, mikor olyan embert
hívtak vezérül, kinek égi hangot
továbbító szarvasünő parancsolt.
- 27 Látjátok, könnyű bárkákon kísértik
a kétes tengert, nem járt útra szállva,
Africus, Notus erejét se félik,
mindennél, ami volt, nagyobbra vágyva:
mert túl ismert nekik már e vidék itt,
hol hosszú és rövid a nap folyása,
oly csökönyös terv, mit magukra szabnak,
hogy felkutatják bölcsőjét a napnak.

- 28 Azt ígérte a Sors nekik, amelynek
magas törvényét meg nem szegi senki,
hogy soká tartják birtokban a tengert,
amely Kelet rőt napját látja kelni.
A végtelen hullámmezőn teleltek;
csüggedtség ütött az embereken ki.
Rendjén van hát, hogy végre megtalálják
az új földet, vágyálmaik hazáját.
- 29 S mert, ahogy láttátok, útjuk olyan sok
veszélyt hívott ki mindenféle nemből,
olyan sok ég és éghajlat alatt folyt,
körülvéve ellenséges szelektől,
úgy döntök, hogy az afrikai partok
velük szemben barátként lépjenek föl.
S a fáradt flotta, új erőre kapva,
forduljon rá a hosszú útszakaszra.”
- 30 Elhangzott Jupiter beszéde ekképp,
s az istenek sorrend szerint feleltek,
a véleményük ebben-abban eltért,
különböző érveket fejtegettek.
Bacchus atyában nem keltett helyeslést
a döntés, amit Jupiter kitervelt,
mert tudta, árt Keleten nyert hírének,
ha a luzitán hősök odaérnek.
- 31 A Sorstól, úgymond, biztos tudomása
van arról, hogy a vizen egy erős nép
jön Hispániából, mely leigazza
India egész tenger-mosta földjét.
S hátraszorul, ha másé, ha sajátja,
új győzelmétől minden volt dicsőség.
Mélyen fájlalja, hogy elvész miatta
a hír, melyet Nisza röpít magasba.

- 32 Látja, az Indust már igába törte,
s nem veheti el szeszély vagy szerencse,
hogy India hőseként üdvözlje
mind, aki csak a Parnasszus neveltje.
Most hírnevét félti, nehogy örökre
a feledés hullámsírja temesse,
ha megérkeznek a hajóra szállott,
rettenthetetlen szívű Portugálok.
- 33 A szép Vénusz ellentmondott a vénnek,
mert nyájasan nézett Lusus fájára,
minthogy a szeretett római népet
idézte fel számos rokon vonása,
a bátor szív, a nagyszabású végzet,
mit megmutatott Tanger tanúsága,
s a nyelv, melyet, ha ábrándokba mélyül,
hibás latinnak is hihetne végül.
- 34 Küthereiát ily okok ösztönözték,
s még az, hogy tudtára adták a Párkák,
hogy őt tisztelik égi Jótevőként,
hol e vitéz nép megveti a lábát.
Az egyikben a szégyen, amitől félt,
a másikban a hír, ami reá várt,
tartotta fenn a makacs vitakedvet;
kinek-kinek párthívek segítettek.
- 35 Mint Dél vagy Észak bőszi vihara zúdul
a fák vadon burjánzó sűrűjére,
a sötét erdőt összezúzva rútul,
az ágakat szilaj hévvel letépve.
Üvölt a hegység, bőgése megújul,
lombot hasít fellázadt szenvedélye:
az istenek közt is haragos orkán
keletkezett a szent Olümposz ormán.

- 36 De ekkor Mars, aki mindenki ellen
az istennő mellett híven kitartott,
tán, mert egy pár voltak valaha ketten,
tán, mert e bátor nép érdeme nagy volt,
előre tört az isteni seregben,
tekintetében bosszúság viharzott:
a nehéz pajzsot, mely nyakát lehúzta,
hátravetette, ádáz dühre gyúlva.
- 37 Megemelve egy kevésbé a gyémánt
sisakrostélyt, hogy érveit kifejtse,
magabiztosan Jupiter elé állt,
félelmesen, talpig felfegyverezve;
a kristálytrónba dárdája acélját
iszonyatos erővel beleverte;
rengett az Ég, s Apolló zavarában
kevesebb fényt sugárzott, haloványan.
- 38 S így szólt: – „Atyánk, akinek minden áldott
teremtmény végrehajtja rendelését:
ha az előtted oly nagy becsben állott,
új féltekét kereső, hős, derék nép
gyalázatos romlását nem kívánod,
amint ezt eltökélted már egyébként,
mert igazságos bíró vagy, s hatalmas,
gyanútkeltő okfejtésre ne hallgass.
- 39 Hisz, ha eszét meg nem zavarta volna
a rettegés, magától értetődne,
hogy Bacchus ezt a népet pártfogolja,
mely rokonát, Lusust, tiszteli ősként;
de ármánya ne váljék most valóra,
mit végül is a rossz gyomor bőfőg szét;
hogy irigység ne gátolja a másik
megszolgált javát, mit az Ég is áhít.

- 40 S a döntést, amit meghoztál egy ízben,
te a Mindenség nagyerejű atyja,
ne fordítsd vissza, minthogy gyenge minden
jellem, ki azt, mit kezdett, abbahagyja.
A szélnél, nyílnál könnyebb röptű isten,
Merkur legyen, ki nékik megmutatja
a földet, ahol India felől hírt
hallanak, s újjászületnek erőik.”
- 41 Ahogy ezt mondta, a Mindenható Úr
jóváhagyóan biccentett fejével
a bős hadisten felé, s búcsúzóul
nektárt locsolt mindannyiukra széjjel.
Azonmód a fényes Tejútra fordul
az égi nép, s eloszlik egyesével,
egymásnak, mint királynak, tisztelegve,
a meghatározott lakóhelyekre.
- 42 Amíg ez történt az éteri házban
a világmozgató Olümposz ormán,
a harcos nép a tengert szelte bátran,
a Délből már Keletbe lépve jócskán,
az etióp partvidék vonalában,
Szent Lőrinc híres szigetét súrolván;
s a Nap éppen a Tüphón által űzött,
haltestet öltött istenekre tűzött.
- 43 A szelek őket szelíden emelték,
mint kit barátjának tekint a mennybolt;
a levegő derűs, a végtelenség
felhőtlen tiszta és veszélytelen volt.
Már megkerülték Praszon sziklanyelvét,
amely egy ősi afrikai hegyfok,
mikor hullámgyűrűs új szigetekkel
lepte meg őket útjukon a tenger.

- 44 Vasco da Gama, hősszívű vezérük,
kinek roppant vállalkozás a terve,
kit büszke és fenséges küldetés fűt,
s akinek mindig kedvez a Szerencse
mert nem látott okot, hogy az elétűnt
pusztának tetsző földet felkeresse,
úgy döntött, hogy továbbmegy, meg nem állva,
de nem aszerint történt, mint kívánta.
- 45 Kis csónakok ötlöttek most szemükbe,
a szárazhoz legközelebb helyet nyert
sziget háta mögül előkerülve,
tág vitorlákkal hasítva a tengert.
A hajósnép futkos fellelkesülve,
s az érkezőkre víg szemet meresztget.
– „Micsoda nép ez vajon?” (kérdi szájuk)
„Mi a törvényük és ki a királyuk?”
- 46 Keskenyek voltak, rendkívüli gyorsak,
a járművek, hosszan nyúlva előre,
felettük gyékény-vitorlák lobogtak,
két-két pálmalevélből egybeszöve;
a bennszülöttek oly színben ragyogtak,
mint mit Phaethón égetett a földre,
mikor vakmerő röpte összezúzta.
(Tudja a Padus, s bánja Lampetusa.)
- 47 Különböző színű gyapotruhákban
jöttek feljük, fehérben, csíkosban,
derékövként viselték egynehányan,
mások szellősen, félvállra csapottan;
felül csupaszok voltak általában.
Fegyverük tör volt, karddal tarkítottan.
Fejüket kendő fedte; s míg haladtak,
széphangú trombitákon játszogattak.

- 48 Kézzel, kendővel integetve kérték,
 hogy várjon a luzitán nép reájuk;
 s már fordultak is a hajók egyébként,
 hogy együtt vegyék a partnak irányuk.
 Úgy tevékenykedett a tengerésznép,
 mint kinek munkája ezzel lezárult;
 vásznuk bevonva, kidobták a horgonyt,
 hogy a tenger tajtéka felcsapódott.
- 49 Még meg sem álltak, már az idegen nép
 a köteleken tornászott magasba.
 Víg arccal jöttek, s csupa szív s nemesség
 volt a Kapitány, míg őket fogadta.
 Parancsára dúsan megterítették
 az asztalokat; üveg poharakba
 töltötték Bacchus könnyét, s nem haboztak
 jól tartani minden napbarnítottat.
- 50 A jövevények érdeklődni kezdtek
 arab nyelven, miközben lakomáztak,
 kik a hajósok, mily földet keresnek,
 mily tengerek voltak, miket bejártak.
 A luzitán hősök szerényen egyet-
 értettek, hogy így adják meg a választ:
 – „Nyugat fiai vagyunk, Portugálok,
 kik keressük a keleti világot.
- 51 Minden vizét bejártuk, áthajóztuk
 a déli s az északi féltekének;
 az afrikai partot körberóttuk,
 szemünk sokféle égre, földre nézett;
 egy hatalmas Király viseli gondunk,
 aki oly kedves mindnyájunk szívének,
 hogy érte nemhogy tengerekre szállnánk,
 de a Styxnek is vígan nekivágnánk.

52 Az ő parancsára megyünk Keletre,
a földet látni, mit az Indus öntöz;
ő küld bennünket messze tengerekre,
hol a habok közt undok foka szökdös.
De úgy gondoljuk, már ideje lenne
– ha az igazság nektek nem közömbös –
megtudni, kik vagytok, mily föld e táj itt,
s hogy Indiáról tudtok-e netán hírt.”

53 – „Mint idegenek lakjuk ezt a földet
(felelt az egyik vendég a szavakra);
nem ismernek törvényt a bennszülöttek,
úgy élnek, mint a Természet sugallja.
Bennünket annak törvényei kötnek,
kinek Ábrahámtól ered a magva,
s ki birtokában tartja a világot;
az anyja héber, az apja pogány volt.

54 E kis sziget, amely népünk tanyája,
biztos kikötőhelye mindazoknak,
kik Kiloa, Mombasza és Szofála
kalmáráként a tengeren hajóznak;
a szükségszerűségnek volt tanácsa,
hogy idejőjjünk állandó lakosnak;
s hogy tudjátok végül a fontosat mind,
kimondom a sziget nevét: Mozambik.

55 S ha a habokon régóta vetődtek,
a Hüdaspészt s a forró hont kutatva,
itt akad majd megfontolt vezetőtök,
hogy a további utat megmutassa.
S az is jó lenne, ha felüdítőök
lenne e föld, s ha az, kinek uralma
alatt áll, rátok tekinthetne kegygel,
és ellátna a legszükségesebbel.”

- 56 Ezt mondva, a mór megfordult, hogy újfent
csónakba üljön, együtt a csapattal;
a Kapitánytól s népétől búcsút vett,
a köteles udvarias szavakkal.
Eközben Phoibosz fényszekere túlment
a víz határán, s míg kihunyt a nappal,
az isteni Nővérnek lett a tiszte,
hogy fényét az alvó világra hintse.
- 57 Víg hangulatban töltötte az éjjelt
a fáradt flotta, menten bármi gondtól,
mert amit olyan régóta igényelt,
hírt kapott végre a távoli honról.
Közben ki-ki a szokatlannak észlelt
népre s különös modorára gondol,
s hogy miként lelhet az efféle dőre
tan az egész világon követőkre.
- 58 A Hold tündöklő sugarai hulltak
az ezüsthábú neptunusi árra;
az egek csillagpompába borultak,
mint rét öltözik százszorszép-ruhába;
a dühödt szelek pihenni vonultak
távoli odvak homályos zugába;
mindazonáltal őrt állt a hajósnép,
ahogy ez állandó szokása volt rég.
- 59 De amikor szép fűrtjeit kioldva,
a rózsacsíkos Hajnal színre lépett,
s az Ég piros kapuját megnyitotta
Hüperion előtt, aki felébredt,
zászlódísz kezdett ölteni a flotta,
víg ponyvakkal telt meg minden fedélzet,
hogy ünneplés fogadja és vidámság
a szigetek közeledő királyát.

- 60 Elindult ez, s vitorlázott vidáman,
hogy megnézzé a luzitán hajókat,
élelmet hozott, aggódva magában,
hogy a Kaspi-tó környékén lakó vad
néppel találkozik, mely Ázsiában
minden föld felett uralkodni óhajt,
s mely végrehajtva a Végzet parancsát,
Konstantintól elvette birodalmát.
- 61 A Kapitány szívélyesen fogadja
a társai csapatától kísért mórt,
neki gazdag ajándékokat adva,
miket külön e célra tartalékolt;
kedvadó, ritka tűzborral itatja,
s melléje édesízű csemegét oszt.
A mórok mindennel elégedettek,
de főként azzal, amit isznak, esznek.
- 62 Felkúszott a hajók kötélzetére
az elámult luzitán tengerésznép,
az idegen hadat szemügyre véve,
s hallgatva barbár, darabos beszédét.
Hasonlóképp a mórt is megigézte
a bőr színe, ruházat, harci készség;
s a kérdések sorát zúdítva rájuk,
firtatta, nem Törökhon-e hazájuk.
- 63 S kíváncsi lenne még – sorolta nékik –
törvényeikre, szent parancsaikra,
hogy lássa, hogy azok-e, mint övéik,
vagy Krisztuséi inkább, mint gyanítja;
s hogy megismerjen mindent velejéig,
a Kapitánytól azt kéri, tanítsa
meg őket, milyen fegyverekkel élnek,
mikor az ellenséggel harcba lépnek.

- 64 S a Kapitány így szól valaki ajkán
keresztül, ki jól ért a durva nyelven:
– „Nagyrabecsült Úr, ím tudodra adnám,
ki vagyok, mi a fegyverem s az elvem.
Nem a Törökök vad népe a fajtám,
nem az ő rideg földjükön születtem;
a harcos Európa ringatta bölcsőm,
célom kikötni indiai földön.
- 65 Abban hiszek, akinek rendelését
követi a látható s láthatatlan,
ki teremtette a Világ egészét,
azt, mi felfogható s felfoghatatlan;
ki gyalázatot tűrt s otromba sértést,
s oly kínhalált halt, mely kibírhatatlan,
s ki azért szállt az Égből le a Földre,
hogy Égbe juthasson a Föld szülötte.
- 66 Amiket kérsz, e fennkölt Isten-Ember
szent könyveit nem hoztam el az útra,
mert papírra írva vinnünk minek kell
azt, aminek a lélek lett a kútja.
Ha ismerkedni vágysz a fegyverekkel,
legyen, ahogy kívánod, de csak úgy, ha
a jóbaráté a kíváncsiságod;
mert nem ajánlom ellenük kiállnod.”
- 67 Parancsot kapott a szorgos személyzet,
hogy fegyvereit mutassa be rendre:
előhoztak vasinget, könnyű vértet,
nehéz páncéllemezekkel keverve,
különféle festett pajzsot, tömérdek
puskát és golyót, kiszabva remekbe,
nyilat és íjat, használatra várót,
jóhegyű kopját, éles alabárdot.

68 Majd a tűzbombák, s mellékük lerakva,
a veszedelmes, kénnel teli üstök;
de a pattantyús várhat a parancsra,
nem vet az ágyúk szörnyű torka füstöt;
mert a bátor s nemes szív nem mutatja
a kisszámú s félénk természetű közt,
hogymily erős, s az igazat kimondván,
nem nagy vitéz, ki juhok közt oroszlán.

69 De mindattól, amit figyelve hallott,
és amit látott fürkésző szemével,
a mór lelkébe gyűlölet nyilallott,
rosszakarat árasztotta eszt el.
Modora, arca mégis másra vallott,
úgy döntött, hogy jókedvű tettetéssel
s mosolyogva fogja őket kezelni,
míg nem mutathatja, hogy mit eszelt ki.

70 A Kapitány most kalauzokat kért,
hogységség eljutni Indiába;
közölte, hogy megad akármi nagy bért
a munkáért, mit végeznek javára.
A mór igent mondott, de kárhozatként,
fortyogó keble közben azt kívánta,
hogymily vezetőket kapjon, de még ma
legyen a halál biztos martaléka.

71 Harag kél benne, mindenek fölötti
gyűlölet az idegen fajzat ellen,
tudva, hogy oly Igazság követői,
mit Dávid fia gyűjtött a szívekben,
s mely az Örök Menny oly titkait őrzí,
miket nem érhet fel a földi szellem.
Hogymily ellenségei mindig akadnak
azoknak, kikért életedet adtad!

- 72 A mór búcsút vett, s társaival együtt
a hajókat végül magukra hagyta,
az arca ármányos mosolyra ferdült,
mindenfelé bókokat osztogatva.
A csónakok fürgén vitték a terhük
a rövid vízi úton; s míg fogadta
a szigetek hódolatteli népe,
a mór megtért ismert szálláshelyére.
- 73 Éteri fényes Lakából lenézve,
a nagy Thébai, akit atyja combja
hordott ki, látva, Lusus hadinépe
a Mórnak milyen gyűlölt zaklatója,
ellene oly ármányos cselvetésre
készül, amely végromlását okozza.
S míg ilyesmiket gondol képzeletben,
magához e szókat intézi fennen:
- 74 „A Sors már elhatározta előre,
hogy az újdonsült portugál vitézség
hatalmas, véres csatákban legyőzze
India bátor, harcedzette népét,
s nekem, ki a dicső Atya szülötte
vagyok, s kiben egyesül annyi készség,
tűrnöm kell, hogy a Sors olyant segítsen,
aki miatt homályba vész a hírem?!
- 75 A magas Ég már egyszer úgy akarta,
hogy Fülöp fiának legyen e tájon
a bős Mars révén akkora hatalma,
mellyel mindenkit igája alá von;
s most meg kell érnem, hogy a Sors e gyatra,
kis népből oly magasztosat csináljon,
hogy nevem s neve a nagy Makedónnak
s Rómainak egyként mögé sorolhat?!

- 76 De nem lesz így, mert mielőtt a célját
a Kapitány elérné, annyi csellel
tartóztatom fel, annyi törvetést lát,
hogy sosem ismerkedik meg Kelettel.
A Földre szálllok, s megsértett szívén át
a mór népet bosszúra tüzelem fel,
mert mindig jó úton jár, ki azonnal
tud élni az adódó alkalommal.”
- 77 Így szólt, s csaknem félőrülten dühöngve,
az afrikai partokra alászállt,
honnan, emberi formát, arcot öltve,
az ismert Praszonnak vette irányát;
és hogy az ármányt ravaszabbra szője,
magára vette pontos testi mását
egy mozambiki mórnak, aki agg volt,
s akit a sejk eszéért nagyra tartott.
- 78 S belépve hozzá, szót váltani véle
oly órában, mely kedvezett cselének,
kifejtette előtte, hogy miféle
rablók azok, kik náluk partot értek;
s hogy oly hírek jutottak a fülébe,
melyek szerint a betört jövevények
a parti törzsek közt dúltak, raboltak,
bár, horgonyt vetve, békéről papoltak.
- 79 – „És tudom (mondta) mindezek felett még,
hogy e vérengző keresztény hajósok
szinte az egész tengert tönkretették,
rablással, tűzzel, mint gyilkos kalózok;
s ármányukat régóta szövögették
már ellenünk; s mindünknek azt a sorsot
szánják, hogy kirabolnak és megölnék,
s elhurcolják a fiúkat s a nőket.

- 80 És ismeretes még, hogy az a tervük,
 hogy vízért jön a partra korareggel
 a Kapitány, kíséretével együtt,
 mert párosul a bűn a félelemmel;
 oda kell menned, várni megjelentük,
 lest állva némán, elbújt seregeddel,
 mivelhogy könnyen kelepcebe lép, ki
 magát gondtalan biztonságban érzi.
- 81 S ha tönkre tenni és megölni őket
 e módszer még nem lenne elegendő,
 elmémben új cselszövény, ravasz ötlet
 merült fel, néked bizonyára tetsző:
 oly férfiút adj mellé vezetőnek,
 ki ármányos, fondorlatos, megejtő,
 s aki a flottát olyan helyre csalja,
 hol romlás, halál, pusztulás fogadja.”
- 82 A végső szókat alighogy kimondta,
 a mór, aki már sok ily dolgot átélt,
 karját az istenség nyakára fonta,
 hálálkodva a kapott jótanácsért;
 s azonmód azt is megállapította,
 mily fegyvertárt kíván a harci szándék,
 hogy vérpiros legyen a Portugálnak
 a tenger, melyet látni kedve támadt.
- 83 És megkeresi javasolt cseléhez
 a kalauzt, ki mindenféle rosszban
 tapasztalt, s annyi kártevésre képes,
 hogy rábízható a munka nyugodtan.
 A Luzitánt, úgymond, oly partvidékhez
 kormányozza, oly tengerre, ahonnan,
 ha e csapdából kiszabadul is még,
 biztos, hogy nem menekedik meg ismét.

84 A Nabati-hegyek orma kigyulladt
már Apolló sugarától köszöntve,
hogy Gamáék felfegyverezve útnak
indultak vízért a szigeti földre.
A csónakokba lépők mintha tudtak
volna valamit a cselről előre;
de gyanút fogni könnyű, mert a jós szív
a sejtelmében soha sem csalódik.

85 Már átüzent a szigetbelieknek,
korábban, a szükséges vezetőért,
de harci zaj volt, amivel feleltek,
amit rossz jelnek tekintett fölöttébb.
Ezért, s mert tudja, mily hibába esnek,
kik ellenségben bíznak vakmerőként,
felkészül fegyveresen a kalandra,
mindössze három csónakon haladva.

86 Helyenként mórok tűntek fel a révben,
hogy elzárják a víztől, amit áhít,
az egyik pajzsot s dárdát tartva kézben,
íjat s mérgezett nyilakat a másik;
azt várták, hogy a hadnép partra lépjen,
a többség lesben rejtezett odáig.
S hogy könnyűnek álcázza, ami készül,
egyeseket előretolt csalétkül.

87 A part fehéren csillogó homokján
a harcos mórok ide-oda jártak,
a portugál hősökkel gúnyolódván,
pajzsokkal és lándzsákkal hadonásztak.
Nem tűrik meg maguk előtt az ocsmány,
fogvicsorító ebeket a bátrak;
oly gyorsan ugrik partra valamennyi,
hogy nem lehet az első észrevenni.

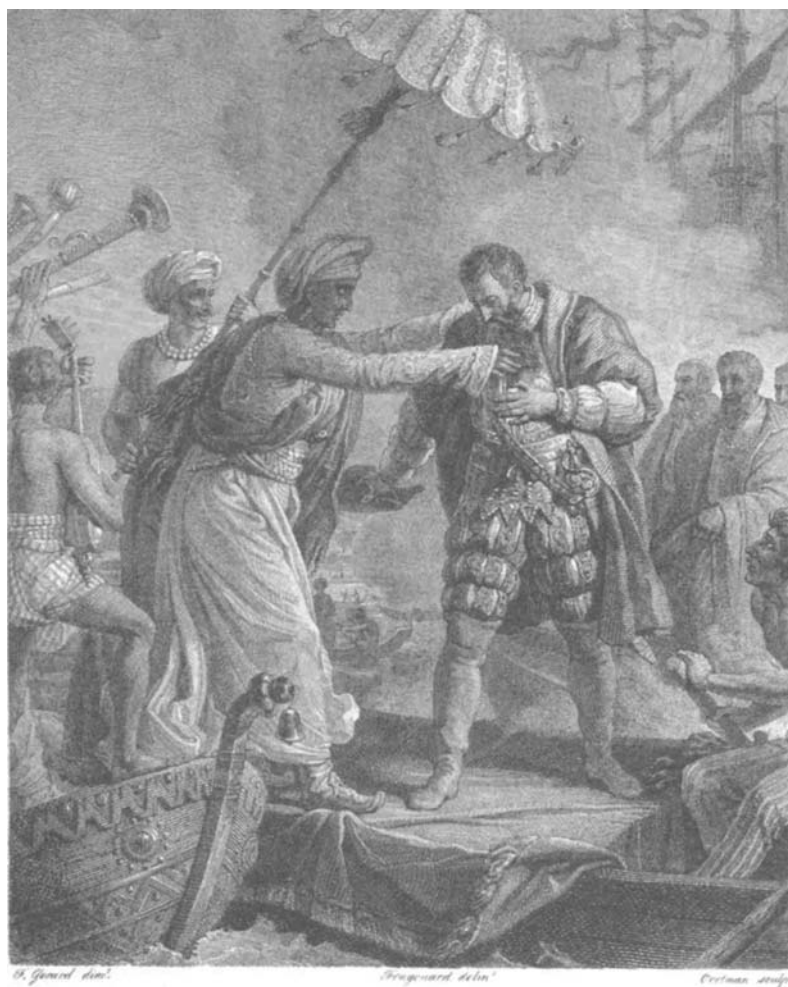
- 88 Mint ahogy a délceg lovag a drága,
szép hölgy előtt nekivág a porondnak,
s a vérszomjas bikával szembeszállva,
szökell, zihál, ordít, kendőt lobogtat;
s a bős barom, pillanatot se várva,
szarvát leszegve ront a támadónak,
veszett futásban, bög, szemét lehunyja,
döf, öklel, gyilkol, tapos dúlva-fúlva:
- 89 úgy nyitott tüzet most a csónakokból
az irgalmat nem ismerő tüzéség;
pusztít az ólom, veszett lárma tombol,
süvöltő hanggal telik az egész lég.
A Mór szíve meging a borzalomtól,
az iszonyat jéggé fagyasztja vérét.
Kit rejtek őrzött, félelmében elfut,
s meghal a hetvenkedő, aki nem bújt.
- 90 Nem nyugszanak a portugál vitézek,
még ölnek, vágnak győzelmük nyomában;
gyilkolva, gyújtva pusztítják a népet,
mely falak nélkül, pőrén áll magában.
A Mór már bánja, hogy csatára lépett;
jobban jár, kiben több megfontolás van;
átkozza már a harcot, s ostorozza
a vént, s az anyját, ki világra hozta.
- 91 A mórok futva, gyáván menekülnek,
még néhány lankadt nyilat hátraküldve;
kövek, dorongok, kősziklák repülnek,
a vakdüh adja a fegyvert kezükbe.
A szigetről távozni kényszerülnek,
míg nem maradt a végén semmijük se,
a szárazföldre, s vadul nekivágnak
a két part közti keskeny tengerártnak.

- 92 Némelyikük túlterhelt csónakokban,
a másik úszva szeli át a tengert;
van, aki megfúl a görgő habokban,
van, kit a víz beszív s utána felvet.
A durva nép silány bárkái sorban
golyótól érve szanaszét repednek.
A Portugál rájuk ily büntetést mért
a rút gazságért, álnok hitszegésért.
- 93 Gazdag zsákmánnyal megrakodva térnek
a győztesek vissza a többiekhez,
ezentúl senkit bántódás nem érhet,
ha a szigeten bármennyi vizet vesz.
De nem gyógyul a sebzett mór önérzet,
a régi gyűlölet még tüzesebb lesz;
és látva, hány bajt szenved bosszú nélkül,
kizárólag az új ármányra készül.
- 94 Békét kínál, színleg megbánva bűnét,
az ellenséges ország fejedelme,
de nem értette meg a hősszívű nép,
hogy hadüzenetet ad át helyette;
s kalauzt neki olyan célra küld épp,
hogy rossz szándékát szívébe temetve,
biztos halálba kormányozza őket,
bár ő a zálog, hogy békét kötöttek.
- 95 A Kapitány, ki már nagyon kívánta,
hogy követhesse szokott útirányát,
időt, szelet kedvezőnek találva,
hogy megkeresse vágyott Indiáját,
ki kalauzhoz jutott valahára
(vígán fogadta a hajóraszálltát),
s bölcsen felelt a béke követének,
teljes vitorlafelvonást vezényelt.

- 96 A szigetektől ekként elbúcsúzva,
Amphitrité hajait szelte ismét
a büszke flotta, kit körötte úszva,
Néreusz hű, víg, szelíd népe kísért.
A Kapitány, a cselről mit sem tudva,
mit ármánykodva szőtt a mór irigység,
India felől kérdezgeti buzgón
a vezetőt, s hogy mit lát majd az úton.
- 97 A mór viszont, ki értette a fortélyt,
amiben Bacchus volt a mintaképe,
halált vagy börtönt szán további rosszként
neki, mielőtt Indiába érne.
Leírást ad e földről városonként,
felel, ha kérdéssel fordul feléje,
úgyhogy igaznak fogadva beszédét,
a bátor népet nem zaklatta kétség.
- 98 S azt mondta még, olyasmit kieszelvén,
mint amivel Szinón csapta be Tróját,
hogy nincs messze egy sziget, hol keresztény
hitet vall régtől fogva a lakosság.
A Kapitány, mind vígabban figyelvén,
hallgatja a jó hírek sorolóját,
s bő díjat helyez kilátásba néki,
ha őt e nép hazájába vezérli.
- 99 A csalfa mór is ugyanezt akarja,
mit a keresztény kíván önfeledten,
mert a szigetet oly népfajta lakja,
mely Mohamedet tartja tiszteletben.
Itt tervezi, hogy őt halálra adja,
minthogy a sziget nagyságban, szerepben
túlszárnyalja a mozambiki földet,
neve Kiloa, s régi hírnek örvend.

- 100 Feléje tart a vidám hadiflotta,
de a Küthérán tisztelt égi fenség.
látván, mint tér a jó útról a rosszra,
hogy mit sem sejtve keresse a vesztét,
nem hagyja, hogy ily messzire hajózva
pusztuljon el az általa kegyelt nép.
S ellenszelekkel őket más irányba
téríti, mint a kalauz kívánja.
- 101 S mert nem vihette ekképp a gonosz mór
gyalázatos fondorlatát dülőre,
nem térve el az elhatározottól,
s új ellenséges tettere készülődve,
azt mondta hogy miután látható jól,
hogy áramlás viszi őket előre,
egy más szigetet mutat a közelben,
hol mór s keresztény nép lakik keverten.
- 102 Hazugság volt e beszéde ugyancsak,
mert oly írás volt eligazítója,
hogy Mohamed tanítására hallgat
s nem Krisztuséra e sziget lakója.
A Kapitány hitelt adván a gaznak,
úgy dönt, hogy arra nézzen a vitorla;
de az istennő, ki szemmel kísérte,
nem engedte, hogy betérjen a révbe.
- 103 Közel volt a szárazföldhöz egészen,
csak egy vízsávval elválasztva tőle,
a sziget; a tengerfelőli részen
város tekintett a hullámtükörbe;
ahogy feltündökölt a messzeségben,
látszott, hogy sok szép háza van s tetője;
sorsáról egy öreg király határoz;
Mombasza mind a sziget, mind a város.

- 104 A Kapitány szokatlan kedvre gyúltan
közeledett e helyhez, azt remélve,
hogy megkeresztelt lakosságra bukkan,
ahogy a hamis vezető ígérte.
S ím csónakok voltak feléje útban
a királytól, ki tudta már, miféle
néppel van dolga, mert Bacchus előre
szólt neki, egy más mór képét felöltve.
- 105 A királytól baráti üzenet jött,
de gyilkos mérget leplezett a burka,
mert az ellenség gonoszsága cselt szőtt
a luzitán vitézek ellen újra.
Ó, nagy, iszonyú veszélyek, melyek közt
sosem lehet biztos az élet útja,
hogy bármibe vet is reményt az ember,
az életben szilárd támaszt sosem nyer.
- 106 Megannyi vész a tenger szörnyű hátán,
oly sokszor nézve a halál szemébe;
a szárazon megannyi harc meg ármány,
megannyi nélkülözéssel tetézve!
A gyenge ember hol áll meg a lábán,
a kurta lét hol talál menedékre,
hogy ne akarja eltaposni bőszen
a föld parányi férjét a dicső Menny?

St. George's day.

St. George's day.

St. George's day.

4. grafika

(Második ének, 10.: Melinde királya meglátogatja Vasco da Gamát)

Tartalom

Mombasza ura halálos kelepécét
állít, hogy odavesszen benne Gama,
kit Vénusz, a tengerre szállva, megvéd,
Jupiterhez repülve fel utána.
Ez a jövőt kitárja neki gyengéd
szóval, s Merkúrral üzen Mombaszába,
hogy Melindébe menjen át a flotta,
hol a király örömmel várni fogja.

MÁSODIK ÉNEK

- 1 Már addigra a tündöklő planéta,
amely a nappal óráit kiszabja,
megérkezett a vágyott, lassú célba,
az égi fényt a földtől elragadta;
s titkos tengeri házában a méla
Éj volt, aki kaput nyitva fogadta,
mire elérte a hitvány, csaló had
az épp előbb horgonyt vetett hajókat.
- 2 Az egyik mór, kinek leckéül adták
a gyilkos ármányt, ily beszédbe kezdett:
– „Hős Kapitány, ki Neptún birodalmát
szántottad végig, a sóshabú tengert,
a király, kinek követi parancsát
e sziget, úgy örvend jövetelednek,
hogy nincs egyéb vágya, mint hogy fogadjon,
s neked minden szükségeset megadjon.
- 3 S mert különös örömben lenne része,
ha látna téged, te nagyhírű férfi,
azt kéri, vezesd hadadat a révbe,
ahol nincs okod semmitől se félni;
s mert népedet a nehéz út szeszélye
kifárasztotta, azt üzeni néki,
hogy a szárazon enyhülést találhat,
mit a természet követel magának.

- 4 S ha olyan árut keresel, mely épp csak
az aranyontó Keleten terem meg,
csípős fűszert, szegfűszeget, fahéjat,
gyógyszert, amely üdvöt hoz a betegnek;
s ha drágakövet kívánsz magadénak,
finom rubint, gyémántot, törhetetlent,
itt oly sokat szedhetsz belőlük össze,
hogy óhajod betöltheted örökre.”
- 5 A Kapitány, a követnek felelve,
megköszöni, amit mondott királya,
s azt üzeni, hogy nem lép a szigetre,
mert a Napot már tenger mélye zárja;
de amint fénye megmutatja, merre
mehet a flotta, hogy veszély ne várja,
eleget fog a szónak tenni bizvást,
hálásan véve ily úrtól a hívást.
- 6 S megkérdi még, lakik vajon e honban
keresztény, mint a kalauz ígérte;
a követ, nem hibázva, közli nyomban,
hogy Krisztusban hisz a nép javarésze.
Ami gyanakvás és aggodalom van
keblében még, így számúzi beszéde;
s a Kapitány, mindenben megnyugodva,
rábízza magát az álnok gazokra.
- 7 S azok közül, kiket mint bűnözőket,
aljas tettek miatt bilincsbe verten,
szállított a hajón, hogy vakmerőek
lehessenek ily kétes esetekben,
elküldi a két legmegfelelőbbet,
legravasabbat, hogy mindent kilessen:
milyen a város, mik a Mór erői,
s hány keresztényt remélhet üdvözölni.

- 8 S ajándékot küld az uralkodónak,
 hogy jóakarátát, mit tanúsított,
 megtartsa hűnek, tisztának, komolynak,
 jóllehet minden ízében hamis volt.
 A hajóktól megvált ármányosoknak
 csónakja már tengerhabot hasított.
 A két kiküldöttet víg, hazug arcok
 fogadták, mikor elérték a partot.
- 9 S hogy jelentkeztek illőn általadni
 ajándékot, köszöntést a királynak,
 besiettek a városba, de vajmi
 keveset láttak abból, mit kívántak,
 mert óvakodtak nekik megmutatni
 a mórok mindent, mit ismerni vágytak;
 minthogy, ahol trónon ül a gonoszság,
 a rettegés más szívben is gonoszt lát.
- 10 Eközben ő, kinek sohase vénül
 szép arca, aki két anya szülötte,
 s aki hamisságot forralva készül,
 hogy a hajósnépet romlásba döntse,
 egy házat szemelt ki lakóhelyéül
 a városban, emberi arcot öltve,
 s az hitetve magáról, hogy keresztény,
 oltárt állított, elé térdepelvén.
- 11 Pompás festménybe varázsolva tűnt fel
 ott a magasztos Szentlélek alakja,
 mint hófehér Galamb, a tiszta Szűzzel,
 az egyedüli Főnixszel alatta;
 körben a Tizenkét szentéletűvel,
 akiknek éppoly zavartnak mutatta
 arcát a kép, mint amikor a nyelvek
 tűzesőjétől prédikálni kezdtek.

- 12 A két tengerészt arra vitte lába,
hol Bacchus dühe így szövögetett cselt,
ott térdre estek, szívüket kitárva
az isten előtt, ki mindent teremtet.
Az illattermő Arábia drága
tömjénét dobta a tűzbe fűszernek
Thüóné fia; így imádta most itt
a hamis isten végül a valódit.
- 13 A két keresztényt ott tartotta éjre,
megvendégelve mindenféle jóval,
szenteskedőn, s egyik se vette észre,
hogy árulóval van dolga, csalóval;
majd amikor a Nap hajnali fénye
sugárba bomlott, s utána azonnal
felszökkent a bíborló láthatárra
a Titán rózsaszín homlokú lánya,
- 14 elindultak kettejükkel a mórak,
oly üzenetet víve a királytól,
hogy a Kapitány vessen nála horgonyt,
mert érte mint igaz barátja lángol;
s mert a Portugál teljesen nyugodt volt,
hogy tartania nem kell árulástól,
s hogy a szigetet Krisztus népe lakja,
kész volt betérni a sós torkolatba.
- 15 A kiküldöttek elmondták uruknak,
hogy a szigeten papot láttak, oltárt;
hogy jól tartották őket, s ott aludtak,
amíg a fényt árnyleplek borították;
hogy vidámnak és jóindulatúnak
tetszett mindenki, király és lakosság;
s hogy nem lehet gyanúra semmiképp ok,
mikor ily tiszták a bizonyítékok.

- 16 A nemes Gama örömmel fogadta
ezek után a mór látogatókat;
mert könnyen ébred a lélek bizalma,
mikor a tények ily megnyugtatóak.
Az álnokok, bárkáik odahagyva,
mindnyájan a fedélzeten tolongtak.
Vidámak voltak, mert biztosra vették
a hön óhajtott zsákmány megszerezését.
- 17 Fegyvereket s nagymennyiségű lőszert
halmoztak fel alattomban a parton,
hogy amikor a hajók kikötöttek,
az egész had bőszen rájuk rohanjon;
az áruló terv az volt, mit kifőztek
Lusus népéről, hogy rakásra haljon,
s óvatlanságuk adja meg az árat
a rosszért, mit Mozambikban csináltak.
- 18 A tengerészek nagyokat rikoltva
szedték fel a horgonyt, mint ez szokásuk;
s pusztán az orrvitorlákat kibontva,
a kikötő felé vették irányuk.
De Ericina, aki kezdet óta
őrizte népét, mint hű útitársuk,
látván, mily titkos csel van készülöben,
mint nyíl, az Égből a tengerre röppen.
- 19 Néreusz fehér lányaival együtt
összehívta a kék tengerlakókat,
mert mint akit a sóshabú elem szült,
parancsolt minden vízi hatalomnak.
S miután elmondta, miféle szent ügy
hozta közéjük, csapatba fonódtak,
meggátolni, hogy a flotta elérje
a kikötőt, hol biztos lenne vége.

- 20 Csapkodó ezüst halfarkak sűrögnek,
a tenger vizét tajtékosra szítva;
Klóthó dühe a szokottnál erősebb,
míg melle a hullámokat hasítja.
Itt Nisze szökell, ott Nerine törtet,
testét a habzó ár fölé hajítva.
A görgő vízbarázdák szerteválnak,
meglátva a szilaj Nereidákat.
- 21 Egy triton vállán nyargalja a tengert
a haragos Dioné, kipirulva;
aki viszi, nem érzi őt tehernek,
büszkén tekintget a gyönyörű súlyra.
Már közelébe kerültek a helynek,
hol a hajókat a szél szembefújja;
szétoszlanak, gyűrűbe rendeződve
a flotta körül, mely halad előre.
- 22 Az istennő egynéhányadmagával
ráveti magát a vezérhajóra,
elzárva útját a révhez, miáltal
hiába kap jó szelet a vitorla.
Hó keble durva fát érni se átall,
hogy a hatalmas hajót visszanyomja;
a vízi nép oldalt segíti benne,
hogy a halálos révtől elterelje.
- 23 Ahogy a hangyák sietnek bolyukba
az összegyűjtött nehéz eleséggel,
teljes erőből kelve háborúra
a fagyos Tél ellenséges dühével;
egyrészt a súlyos fáradság, a munka,
másrészt a hős dac, mely csodákat ér el:
így vetette a nimfák hada gátját,
hogy csúf halált haljon a Portugálság.

- 24 Megfordítja a hajót az erőszak,
a rajta levők akarata ellen;
vitorlát állít, kiabál a bőszen had,
a kormány rúdja ide-oda nyekken.
Meddő a jelzés, mit a tat felől ad
a vén kormányos, hogy vészes közelben
mered előttük egy tengeri szikla,
mely félő, hogy a hajót széthasítja.
- 25 Félelmetes kiáltozásba fogtak
a kemény munkát végző tengerészek;
a nagy lármától megrémült a mór had,
mint akik csata közepébe értek;
nem tudják okát a riadalomnak,
a sietség, nem tudják, hogy mi végett;
azt gondolták, hogy cselük kitudódott,
s megbüntetésükre kerül a sor most.
- 26 Belevetették magukat sietve
a velük levő könnyű csónakokba;
többjük a tengert hullámosra verte,
míg úszni kezdett, a vízbe ugorva;
mindkét oldalról csak szökdéltek egyre,
a látottaktól holtra iszonyodva;
testük a kétes árnak adva inkább,
semhogy ellenséges kezekre bízzák.
- 27 Mint az erdei mocsárban a békák,
a hajdankori lükiai nemzet,
hallva, hogy arra tesz valaki sétát,
hol óvatlanul a parton pihennek,
ugranak itt is, ott is (zeng a mély lép)
a veszedelem előtt, mely közelget,
s míg iparkodnak rejteket keresni,
a víztükréből csak fejük mered ki:

- 28 úgy menekültek a mórok; az álnok
 kalauz, ki a flottát bajba vitte,
 azt híván, hogy ármánya kiviláglott,
 szintén beugrott a keserű vízbe.
 De hogy a szikla, mely útjukba állott,
 szép életüket meg ne semmisítse,
 a vezérhajó a horgonyt kioldja;
 s a többin is lecsúszik a vitorla.
- 29 Gama, aki éles szemmel kísérté
 a mórok különös viselkedését,
 s a kalauz szökését, tudta végre,
 mily sorsot szánt neki a durva népség;
 és látva, hogy bár nem fúj szél feléje,
 és ellenáramot sem rejt a mélység,
 a hajó nem bír előre haladni,
 csodának véve, ily szókból fakad ki:
- 30 – „Ó, nagy esemény, példa nélkül álló,
 ó, fénylő csoda, nyílt mennyei szándék,
 ó, felfedezett ármányszötte háló,
 ó, ellenséges, hűtlen és galád nép!
 Ki tudná bölcsen a reája váró
 gonoszt legyőzni, hogy nyoma se lássék,
 ha fentről a Felséges Őrszemély nem
 segítené a gyenge földi lényen?
- 31 Az Égi Gondviselés hírül adja,
 hogy e kikötő nem nyújt menedéket;
 a tapasztalás bőven megmutatta,
 hogy bizalmunkkal rútul visszaéltek.
 De mert az emberi tudás hatalma
 ily ravaszul szötte ármányt fel nem érhet,
 Isteni Őrszem, te vedd pártfogásba,
 aki nélküled védtelenül állna!

- 32 S ha annyira megindultál e jámbor
seregen, e hazátlan nyomorulton,
hogy pusztán szíved jóindulatából
nem engedted, hogy álnok kézre jusson,
vezérelld, hogy valami igazából
biztonságos kikötőhelybe fusson,
vagy mutasd meg a földet, amit óhajt,
minthogy csak téged szolgál e hajóhad!”
- 33 A szép Dioné, aki meghatódva
figyelt ezekre a kegyes szavakra,
felpattant, s az utána vágyakozva
tekintő Nimfákat magukra hagyta.
Már felhatolt a fénylő csillagokba,
már a harmadik szférától fogadva,
szállt magasabbra, a hatodik Égbe,
s tovább, hol az Atyának áll a széke.
- 34 És ahogy ment, az úttól kihevülve,
az arca olyan bájosan világolt,
hogy csillag, ég, levegő egyesülve,
s mindaz, aki még látta, csupa vágy volt;
szeme fészkeből, melybe fia ült be,
oly eleven varázserő sugárzott,
hogy tőle a két sark kigyúlt lobogva,
s a tüzes öv átváltozott fagyosra.
- 35 S hogy bájai még jobban ingereljék
az Atyát, aki őt mindig szerette,
úgy jelenik meg, mint az Ida hegység
királyfijának tűnt valaha szembe.
Ha a vadász, akinek arca vesztét
okozta, hogy Diánát nézni merte,
így látná, nem ebek tépnék belét föl,
de meghalna előbb a szenvedélytől.

- 36 Arany hajfürtök omlottak nyakára,
amely mellett a tiszta hó fakó lett;
két keble, mellyel, senkitől se látva,
gyermeke játszott, remegett, ahogy ment;
lángolt hasának fehérszínű pántja,
hol mindenkit Ámor tüze csapott meg;
sima csípőit, kétfelől lefolyván,
kívánságok fonták be, mint borostyán.
- 37 Testrészeit, melyeknek a szemérem
az öre, könnyű selyem borította;
nem tár fel, nem rejt a fátyol egészen,
pillantást nyújt a rőt liliomokra;
de hogy a vágy kettőzött tűzzel égjen,
a ritka kincset előtérbe tolja.
Már érezni az Egekben felettébb
Vulkán féltékenységét, Mars szerelmét.
- 38 Angyali tiszta ábrázatot öltve,
mely félig mosoly, félig szomorúság,
mint kényes hölgy, akivel szeretője
enyelgés közben vigyázatlanul bánt,
ki egyként nyílik panaszra, öröme,
és kacagással fűszerezi búját,
az istennő, kinek nincs párja, bájos
nehezteléssel így szólt az Atyához:
- 39 – „Azon voltam, hatalmas Atya, váltig,
hogy azokhoz, kiket keblembbe zárok,
baráti, nyájas, kedves légy, akármit
forraljanak elvesztésükre mások,
de mert szíved rám haragudni látszik,
bár nem tettem olyat, ami hibás volt,
legyen ahogy Bacchus döntött, aképpen;
így világos, hogy mily balsors a részem.

- 40 E népnek, melyért könnyeimet ontom,
noha látom, hogy teljesen hiába,
kárára szolgál, hogy övé a gondom,
mert szíved az ellenkezőt kívánja;
könyörgök érte, hallatom a zokszóm,
boldogságomat dobom a vitába.
Mert szeretem, viszontagság a sorsa,
ha bajt kérek rá: szeszélyed megóvjá.
- 41 De hadd pusztítsa el e durva fajzat,
mivelhogy én...” csuklásba fúl a többi,
s ahogy a zsenge rózsán ül a harmat,
érzékeny arcát égő könny fűrésztli.
S kisvártatva, mint kinek fennakadnak
a kegyes szavak a foga közötti
résen, folytatni készül; ámde félbe-
szakítja a Dörgő, előre lépve.
- 42 A bájos jelenségen meghatódva,
melytől egy tigris elérzékenyülne,
víg ábrázattal, mely az Ég mogorva
színét fénylőre váltja át, derűsre,
letörli könnyét, nyakát átkarolja,
s arcon csókolja, vágytól felhevülve;
úgy, hogy ha véle egyedül maradna,
szerelmükből új Cupidó fakadna.
- 43 Arcát a szeretett archoz szorítva,
mi csak a hulló könnyeket tetézi,
mint ahogy jobban sír a dajka-szidta
gyermek, amikor valaki becézi,
hogy zaklatott szívét lecsillapítsa,
sok eljövendő dolgot tár ki néki,
felfedve, hogy a sors mit rejt a mélyén.
S ezen a módon szól hozzá a végén:

- 44 – „Szépségem, szűnjék lelked aggodalma,
a Luzitánoknak bajuk nem eshet,
senkinek sincs felettem oly hatalma,
mint e fenséges, könnyező szemeknek;
a Görögök, Rómaiak, szavamra
mondom, leányom, feledésbe vesznek
a nagyszerű haditettek nyomában,
miket e nép művel Kelet honában.
- 45 Mert ha Ulysses új kalandra gerjedt,
hogy ne legyen ogügiéi szolga,
ha Anténór Illíriáig elment,
a Timavus forrását puhatolva,
ha a hűséges Aeneas a tengert
bősz Szkülla és Kharübdisz közt hajózta,
a tieid nagyobb tettekbe vágnak:
új világokat adnak a világnak.
- 46 Erősséget, várost épít, leányom,
meglátod, néped, s magas falakat rak;
a Törökön, a harcedzett pogányon,
meglátod, mindig diadalt arat majd.
India sok szabad királya járom
alá kerülve hatalmas Urat kap;
s ha már mindenki fölé kerekedtek,
a Földnek jobb törvényeket szereznek.
- 47 Meglátod, mint fog megremegni tőle,
aki most annyi borzalmon keresztül
próbál eljutni indiai földre,
Neptunus árja, bár szellő se rezdül.
Ó, sosem látott kép, csoda szülötte,
reng, forr a tenger, bár körötte csend ül!
Ó, bátor nép, nemes gondolatoktól
fűtött, kinek a bősz Elem behódol!

- 48 A föld, mely tőle vizét mehtagadta,
meglátod, mint lesz tisztességtudó part,
hol megpihenhet annyi fáradalma
után a Nyugatról indult hajóhad.
A rév, mely őt halálos törbe csalta,
meglátod, engedelmesen adókat
fizet neki, mert tudatára ébredt,
nem állhat ellen Lusus nemzetének.
- 49 Meglátod, hogy a Vörös tenger árját
az iszonyat halvány-sárgára váltja;
meglátod, hogy a hormuzi királyság
kétszer esik el, kétszer dől igába.
Meglátod, hogy saját nyilai járnak
a veszett Mór húsát át; hogy belássa
mind, akivel a tieid csatáznak,
ha ellenáll, ellensége magának.
- 50 Meglátod, hogy két ostrom ellenére
népedé marad Diu hős erődje.
Itt tűnik ki, hogy értéke miféle,
mily nagyszerű tettek véghezvívője.
Meglátod, hogy Mars irigykedve néz le
a félelmetes luzitán erőre,
a Mór pedig végső átkot kiáltoz
Mohamedhez, az Ég hamis urához.
- 51 Meglátod, hogy a Mórtól elszakítva,
mint lesz Goából az idők sorával
Kelet úrnője, felmagasztosítva
a győztes nép diadalai által.
Ott magabiztos fölényel szorítja
a Pogányt, csúf bálványimádatával,
korlátok közé, s valamennyi többit,
ki a tieid ellen készülődik.

- 52 Meglátod, gyér létszámmal, eszközökkel
 kitart helyén a kananori őrség;
 s meglátod, egy lesz Kalikut a földdel,
 a város, melyet hatalmas erő véd;
 s meglátod, büszke, új dalia tör fel
 Kosinban, milyen nem fordult elő még;
 hogy győztest még citera sose zengett,
 ki örök hírt eképpen érdemelt meg.
- 53 Mars haragjától Levkasz árja nem forrt
 oly vadul a pártharcok idejében,
 hogy Augustus az actiumi hegyfok
 alatt győzött a vétkes hadvezéren,
 aki a szkíta Baktria s Kelet sok
 népét megtörte, s a Nílus-vidéken
 bő zsákmányt ejtett, míg nem lett a céda,
 szép egyiptomi asszony martaléka:
- 54 ahogy a tengert sisteregni látod,
 míg a tieid lángokba borítják,
 s megdöntve sorra Mórt, Bálványimádót,
 a népeket szolgálatukra bírják;
 míg a dús Arany-félsziget igát hord,
 s eléri flottájuk a messze Kínát,
 s legtávolibb szigeteit Keletnek,
 megzabolázván valamennyi tengert.
- 55 Olyképpen, lányom, hogy mit vív, a harca
 mindenki más erőpróbáinál több,
 hogy nem akad ily bátor szívű fajta
 a Gangesz s az Atlanti óceán közt,
 Észak vizétől, le a ködtakarta
 útig, amit a sértett luzitán tört,
 hacsak a sírból fel nem sorakoznak
 az egész földön a bosszús halottak.”

- 56 Ezeket mondva, Maia szent fiának
parancsot ad, hogy a Földön teremjen,
s a flottának, hol nyugalmat találhat,
veszély nélküli kikötőt szerezzen;
s hogy Mombaszában, mely kárára válhat,
a Kapitány tovább ne vesztegeljen,
megparancsolja még, hogy álma révén
tudassa vele, hol köthet ki békén.
- 57 Repül az isten, keresztül a légen,
szárnyas bokával a föld felé szállva,
varázserejű botot tartva kézben,
mellyel a fáradt szemeket lezárja;
ez támasztja fel az örök sötétben
alvókat, töri a szelet igába.
Fején csillogott megszokott sisakja.
Eképpen ért a melindei partra.
- 58 Magával vitte Fámát, hogy közölje,
a Luzitán micsoda ritka hős nép,
mivel a hír a rokonszenv szülője,
és szeretetté teszi viselőjét.
Baráti tábort így toboroz össze
a hangzatos szó és a tetszetős kép.
Már az egész Melinde vágyban égve
akarja látni, ki e nép, miféle.
- 59 Onnan átröppen Mombaszába menten,
hol a hajóhad vár gondba borulva,
megmondani a népnek, kerekedjen
az ellenséges, gyanús földről útra;
mert erő és művészet tehetetlen,
ha a Pokol galád ármánya sújtja;
keveset ér szív, értelem, ravaszság,
ha égi intést nem nyújt a Magasság.

- 60 Már fele útját megtette az éjjel,
s a tág világon tündökölve áradt
a csillagok távoli fénye széjjel;
s álom adott erőt a daliáknak.
A hős Kapitány, aki a veszéllyel
telt éjszakát figyelni már kifáradt,
szemének éppen kurta pihenőt szánt,
míg új erők vették az öröködést át;
- 61 midőn Merkúr, álmában megjelenve,
így szólt hozzá: – „Menekülj, Luzitánom,
a cseltől, mit a gazság fejedelme
sző ellened, hogy pusztulásba rántson,
siess, veled a szél s az Ég kegyelme;
derűs idő vár légben, óceánon,
s egy más király, egy más, baráti honban,
hol kipihenheted magad nyugodtan!
- 62 Itt nem számíthatsz más fogadtatásra,
mint mit Diomédész hozott divatba,
ki vendégeit, darabokra vágva,
kegyetlenül lovak elé dobatta,
s biztos lehetsz, hogy azoknak nyomába
lépsz, kik Buszirisz áldozati barma
lettek, ha itt még sokáig időzöl.
Menekülj hát e durva hitszegőktől!
- 63 Menet közben kövesd a part szegélyét,
s hajóhadad igazabb földre ér el,
ott csaknem, hol a nappal mennyiségét
a Nap egyenlővé szabja az éjjel;
ott egy király, akit baráti készség
és szívélyes jóindulat vezérel,
biztos szállást ad néked, s nemkülönben
eligazíttat Indiába bölcsen.”

- 64 Ezt mondta Merkúr, s megszakítja álmát
a Kapitánynak, aki felriadva,
látja, amint az éjszaka homályát
szent fény hasítja át egy pillanatra.
S míg világosan járja tudatát át,
mily fontos, hogy e földet odahagyja,
utasítást ad hajómesterének,
hogy bontsa ki a vitorlát a szélnek.
- 65 – „Bontsd (így szólt hozzá), bontsd ki a vitorlát,
kedvez az Ég, s így rendeli az Isten;
hírnököt küldött az éteri Ország,
ki azért jött csak, hogy nekünk segítsen.”
A matrózok közt tüstént mozgolódást
támaszt szava, nyüzsögnek onnan, innen;
a horgonyokat rikoltva szedik fel,
dicsekedvén nyers képességeikkel.
- 66 Miközben kezdték felvonni a horgonyt,
a mór had, a sötétségtől fedezve,
titokban a kötélzethez lopózott,
hogy elvágván, a flottát törbe ejtse.
De a Portugál, aki óvatos volt,
hiúz szemekkel őrködött felette.
Úgy eltűntek azok lelepleződve,
hogy nem is volt szükségük evezőkre.
- 67 Már az ezüstös úton hasogatja
a habokat a hajók orra széjjel;
a vásznakat Északnyugat fuvalma
duzzasztja nyájas, állandó eréllyel.
Az átélt veszélyt foglalják szavakba,
mert nehezen feledkezik az ész el
a bajokról, melyek elől az élet
csak ügyességben lelhet menedéket.

- 68 Egy körforgását elvégezte éppen
az égő Nap, s a másodikba kezdett,
mikor szemük előtt a messzeségben,
friss szélről hajtva, két hajó jelent meg.
Mert csak mórok lehettek e vidéken,
irányt cserélve, feléjük siettek.
Az egyik, félve előre a rossztól,
a part felé menekül utasostól.
- 69 A másik, mely nem oly ravasz, beléfut
a feléjük közelgő Luzitánba,
miközben Mars keménységére éppúgy
nem kerül sor, mint Vulkán tébolyára;
a Mór ugyanis, mivel szíve bénult
a félelemtől, s mert csekély a száma,
nem ellenkezik, s ha tenne ilyesmit,
több kárt szenvedne, mint mi érte eddig.
- 70 A hős Gama, ki nagyon áhította,
hogy valaki Indiába vezesse,
azt hitte, lel köztük efajta mórra;
de feltevése nem következett be,
mert egy sem volt, ki megmutatta volna,
hogy India mely égtáj fele esne;
de mind azt mondta, elérik azonnal
Melindét, hol lesz vezető bizonnal.
- 71 A mórok a legnagyobb tisztelettel
dicsérték e föld jószágos Királyát,
közvetlenségét s emberszeretettel
párosult büszke nagyvonalúságát.
A Kapitány egyetértett ezekkel,
minthogy Külléné istene se tárt mást
elé álmában; s elindult e helyre,
az álom és a Mór szavát követve.

- 72 A víg hó járta épp, melyben a napláng
a nőrabló csillagképébe lépett,
szirom töltötte Amaltheia szarvát,
míg a bika két nyársa tűzben égett.
A Nap, amely az égbolton rohant át,
egy emlékezetes napot idézett,
amelyen Ő, kinek hatalma mindent
átfog, pecséttel látta el, amit tett:
- 73 midőn oly helyre érkezett a flotta,
hol megpillantotta Melinde révét,
jókedvűen, dúsan felkárpitozva,
jelezve a szent nap megbecsülését.
Friss szél kapdos zászlóba, lobogóba.
A bíbor messzire vetíti fényét;
dob pattogása hangzik, tamburin zeng;
a vidám sereg ekképp érkezik meg.
- 74 Betöltve mind a melindei partot,
a flotta elé nagy tömeg sereglik,
igazibb és emberibb rajzú arcok
azoknál, kiket másutt láttak eddig.
A révbe nyomul a lususi had most,
a nehéz horgony a fenékre fekszik.
Az egyik fogoly mórt küldik előre,
hogy jöttüket a Királlyal közölje.
- 75 A Király, aki tudta, hány derék tett
eredménye a portugál dicsőség,
annyira boldog, hogy hozzá betérnek,
amennyire megérdemli a hős nép;
s igaz lélekkel, nyíltan, mely erények
jellemzik minden nagy név viselőjét,
kéreti őket, hogy földjére lépve,
vegyék azt minden javával igénybe.

76 Őszinte a szó, igaz az ajánlat,
nem rejt mélyében semmiféle rosszat,
amit a Király küld a daliáknak,
kik annyi tenger s föld vándora voltak.
Birkát küld nekik, kisebbfajta nyáját,
háznál nevelt baromfit, jó hízottat,
s ízes gyümölcsöt, mit a föld kínál épp;
s a szándék több volt még, mint az ajándék.

77 A Kapitány örvendezve fogadja
a víg követet s a tőle kapott hírt,
s az ajándékát ő is általadja,
mint rég előkészített drága holmit:
skarlátot, melynek lángszíne a rangja,
finom korallt, mely ágbogakra oszlik,
s mely a víz alatt növekedve lágyan,
keménnyé válik a fenti világban.

78 S követet küld, előkelő szokásként,
hogy a Királyt köszöntse békeszóval,
s mentse ki őt egyúttal a hibáért,
hogy nem száll ki a hajókból azonnal.
A küldött, aki tudta a magáét,
szembekerülve az uralkodóval,
mint kit a módra Pallasz oktatott ki;
ilyen formában kezdett szónokolni:

79 – „Dicső Király, kit Olümposz hegyének
legfőbb Bírása olyan tisztre rendelt,
hogy megfékezz egy durva, büszke népet,
melynek fiai rettegve szeretnek:
mint legerősebb falaktól szegélyezett
kikötőjéhez az ismert Keletnek,
jövünk hozzád, hogy benned megtaláljuk
a biztos orvosságot, melyre vágyunk.

- 80 Nem vagyunk rablóhorda, mely a kókad
figyelmű, gyenge városokba gázol,
hogy tűzzel-vassal ölje a lakókat,
és kirabolja őket kapzsiságból;
de a dicső Európából való had,
mely a hatalmas, dús India távol
földjét keresi, fényes, nagyratartott
Királyurától kapva rá parancsot.
- 81 Mily durva népség hazája e föld itt,
szokása mily barbár, erkölce mily vad,
hogy nem láthatjuk nemcsak kikötőit,
de szállással a sivatag se bíztat?
Lényünkben mily gonoszság tükröződik,
hogy ily félelmet okoz ez a kis had?
Hogy ily agyafűrt, fegyveres kelepcek
állításával tervezik a vesztét?
- 82 De te, Király, kiben, tudjuk nagyon jól,
több igazságot találunk, s hasonló
biztos támaszt, mint mit Alkinoosztól
nyert egykor az ithakai bolyongó,
befogadod hadunkat irgalomból
e kikötőbe, hova égi jósszó
vezette; ami fennen bizonyítja,
hogy szíved emberi, őszinte, ritka.
- 83 S ne hidd, Király, hogy fennkölt Kapitányom
azért nem tette országodba lábát,
hogy köszöntsön s szolgálatodra álljon,
mert szándékodban valami hibát lát;
hanem csak, hogy betartsa mindenáron
Királyának szigorú rendszabályát,
mely tiltja, hogy a flottát hátrahagyva,
bármely vidéken kiszálljon a partra.

- 84 S mert az a dolga az alattvalónak,
hogy végtag legyen, mely a főnek enged,
ne kérd, ki magad is uralkodó vagy,
senkitől, hogy megszegje e fegyelmet;
s ő megígéri, hogy mindama jókat,
miket kap tőled, s mindama kegyelmet,
hirdetni fogja teljes erejéből,
ahogy a folyó a tenger felé tör.”
- 85 Ekképpen szólott; s mindannyian együtt,
míg egymással csoportosan beszéltek,
dicsérték a súlyos veszélyeket túrt,
sok eget, tengert látott hősi népet.
A Király, akiben visszhangja csendült
a szófogadó portugál erénynek,
a másik Király hatalmát csodálja,
kinek ily távol így adnak szavára.
- 86 S víg ábrázattal, mosollyal szemében,
így felel a nagyrabecsült követnek:
– „A szívetekhez gyanakvás ne férjen,
több iszonyattól ne dermedjete meg;
a tetteitek minden nép körében
különleges megbecsülést szereztek;
kik bajt kívánnak okozni tinéktek,
nem emelkedett azokban a lélek.
- 87 Hogy a szokott tiszteletet megadva,
nem jelenhet meg népetek a parton,
akárhogyan bánkódom is miatta,
mint szófogadást igen nagyra tartom.
De hogyha ezt a szabály nem akarja,
nekem sem áll módomban elfogadnom,
hogy kárt valljon a hűség ily szívekben,
csak, hogy saját kívánságom beteljen.

- 88 Ezért, mihelyt a nap eléri holnap
a föld peremét, csónakokba szállva,
én látogatom meg a hős hajókat,
ami szívemnek már régóta vágya.
S akit őrjöngő szelek ostromoztak,
s elnyűtt a tenger s az út hosszúsága,
itt szabad gondolatokat találhat,
kalauzt és utánpótlást magának.”
- 89 Így szólt; s Latona fiát épp a tenger
rejtette el, mikor fellelkesülve
indult el a követ az üzenettel
a flotta felé, gyors csónakba ülve.
Minden szívet vidámság pezsdített fel,
hogy rátaláltak igaz gyógyszerükre,
s a régóta keresett földre értek;
s víg ünnepléssel töltötték az éjjelt.
- 90 Nem hiányzott a díszes tűzijáték,
üstökösök remegő mása rőppent;
a sok ágyú megtette a magáét,
megrázva az eget, vizet s a földet.
A Küklopszok gyakorlata tovább élt
a bombákban, mik tüzesen pörögtek;
több matróz a mennyboltot hasogatta,
rikoltó hangszerszámokkal mulatva.
- 91 Választ ad nékik azon melegében
a szárazföld, rakéta száll süvöltve;
vadul forog a tűzkorong a légben,
a rejtett kénpor szétdurrog belőle.
A néptömeg kiáltoz örömében;
kigyúl a tenger, lángoktól előntve,
s a part ugyancsak; a két új barát így
ünnepli egymást, mint aki csatát vív.

- 92 Már megfordult az ég, s a földlakókra
új munkát mért ki, örökké sietve,
már Memnón anyja, a fény útnyitója,
a hosszú álomnak végét vetette;
az éji árnyak, lassan szétoszolva,
mint harmat hulltak a virágfejekre,
mikor kiszállt a tengerre Melinde
Királya, hogy a flottát megtekintse.
- 93 A part hosszát vígan özönli végig
a nép, kit a látvány reménye hívott;
köpenyeik finom bíbora fénylik,
ruházatuk selyemszöve csillog.
A Hold szarvát utánzó íj helyén itt,
s a dárdáén, mely fenyegetve villog,
a vendégeket pálma lombja várja,
mely a győztesek méltó koronája.
- 94 Nagy, tágas bárka, selyemmel díszítve,
különböző színekben csillogóval,
szállítja a Királyt, együtt Melinde
nemeseivel s az országnagyokkal.
Pazar ruhát visel, ahogy a tiszte
s a szokás kívánja ily alkalommal;
arany, selyem és gyapot a szalagja
a turbánnak, mely a fejét takarja.
- 95 Vállán köpeny lóg, isteni damasztból,
türoszi színben, mit nagyrabecsülnek;
nyakában lánc függ, szintiszta aranyból,
hol alatta marad a fém a műnek;
gyémántosan csillogó sugarat szór
a szépmívű tör, mely övébe süllyed;
s a sarun végül, melyet hord a lába,
arany és gyöngy a bársony borítása.

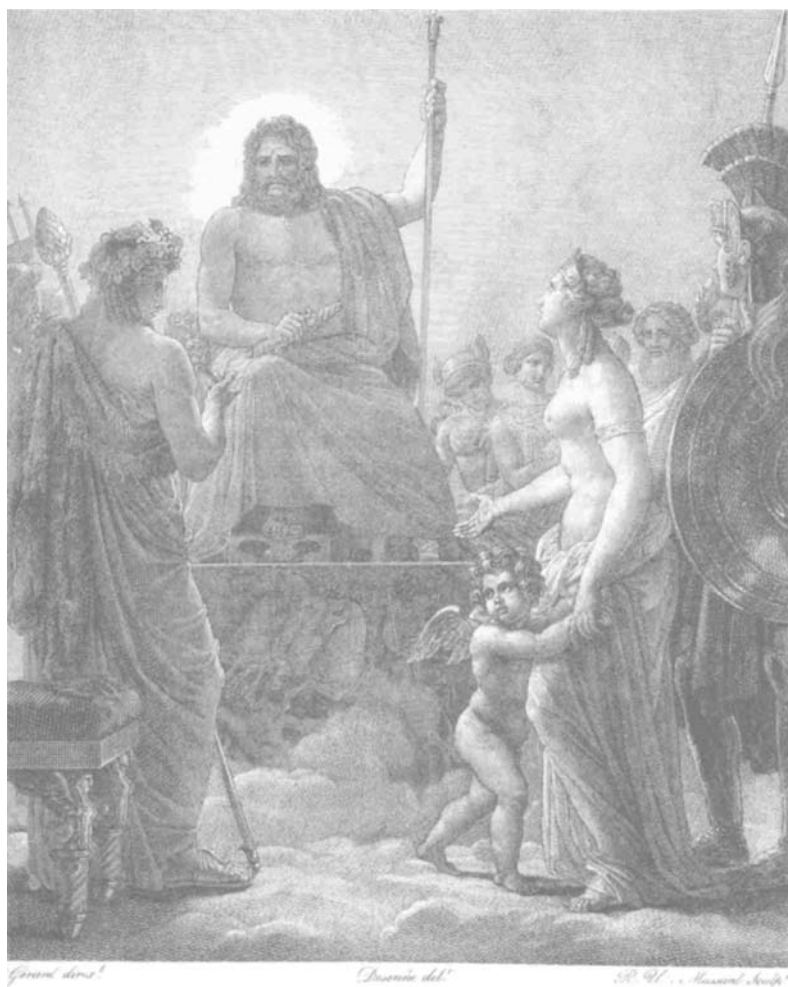
- 96 Nagy, kerek selyem-ernyőt tart fölébe,
arannyal bevont rúd köré feszítve,
egy szolga, hogy a nap tüze ne érje
a dicső Királyt, meg ne sebesítse.
A bárka orrában tiszteletére
víg zene harsog, fület süketítve,
az érdeshangú, görbe trombitákból,
melyekből otromba összhanghiány szól.
- 97 Nem kevésbe dús öltözék takarta
a Luzitánt, míg csónakokba szállt át,
hogy fényes, díszes csapattal fogadja
a tenger habján Melinde Királyát.
Gama ruhája spanyol volt divatja
szerint, de francia kezek csinálták,
atlaszból, melynek forrása Velence,
kárminból, melynek oly nagy a keletje.
- 98 Színarany gombok tartották az ujját,
miken a Nap szemet vakítva fénylett;
az a fém szegte be nadrágja bugyrát,
mit oly sokaktól megtagad a Végzet;
s melyek a pántos mellényt összehúzták,
ugyanabból voltak a díszkötések;
az aranykard az oldalán olasz volt;
a toll süvegén kissé félrehajlott.
- 99 Kíséretének tagjait a drága
bíborcsiga sokárnyalatú színe
s az öltönyök változatos szabása
tette tarkává, szemet felüdítve.
Annak, ki őket egybegyűlni látta,
oly szikrázónak tűnt a pompa szinte,
mint ha ívével az eget vidítja
Thaumasz leánya, a gyönyörű nimfa.

- 100 A trombiták visszhangot verve zengtek,
a lelkeket ujjongó kedvre ajzva;
a mór csónakok ellepték a tengert,
víg ponyvadíszben futva ki a habra;
az ágyúk szörnyű bömbölésbe kezdtek,
hogy füstfelhőben tűnt el a Nap arca;
a tüzes dörgés egyre folytatódott,
betapasztották fülüket a mórok.
- 101 A Király már karjaiba ölelte
Gamát, akinek csónakjába lépett;
az, mint ahogy a helyzet követelte,
udvariasra fogta a beszédet.
A mór ámulva s ijedten figyelte
minden szavát, tettét a jövevénynek,
mint ki igen nagy becsben áll előtte,
oly messziről India fele törve.
- 102 És nagylelkű szavakkal felkínálta
mindazt, amit csak adhat birodalma;
s ha élelemben akadna hiánya,
úgy kérjen, mint ki sajátját fogyasztja.
Azt mondta, hogy bár még sohase látta,
jól tudja, hogy a Luzitán mifajta;
s hallotta azt is, hogy más földön egyszer
már harcolt a vele egyhitűekkel.
- 103 S még mondta, mint visszhangzik Afrikán át,
mily nagyszerű dolgokat cselekedtek,
mikor kivívták fényes koronáját
a Heszperidák-lakta területnek;
s mi legkevesebbet a Luzitánság
csak véghez vitt, s mi legtöbb róla zengett
a Hír ajkán, gazdagon ecsetelte.
Válaszát Gama így adta meg erre:

- 104 – „Te egyetlen, akibe irgalom szállt,
jóságos Király, Lusus népe láttán,
ki annyi bajt tűrt, annyi szörnyű próbát,
az őrző haragú tenger árján:
a szent mennyei Örökkévalóság,
ki Eget mozgat s úr a Föld világán,
legyen, ki néked megadja helyettünk
a jókat, miket általad szereztünk.
- 105 Te egyetlen, ki békével fogadtál
azok közül, kiket Apolló éget,
benned lelünk az aeolusi barbár
szelek elől jó, biztos menedéket.
Amíg a Sark köré csillagsapat jár
legelni és a Nap a földre fényt vet,
dicső híred, a Sors bárhova vessen,
zengve fog élni emlékezetemben.”
- 106 Így szólt, s a hadhoz eveznek a bárkák,
mert ezt kérte a mórok fejedelme;
a hajókat egyenként körbejárják,
hogy mindegyiket szemügyre vehesse.
Az ágyúk torka Vulkán szörnyű lángját
lövi az égre, hogy őt ünnepelje,
s a trombiták zengő hangon dicsérik;
a mórok is megfűjják az övéik.
- 107 Miután mindent megnézett a fennkölt
szellemű mór, aki megrökönyödve
hallgatta a szokatlan harci eszközt,
hogy ekkora iszony fakad belőle,
úgy döntött, hogy a csónak, amelyen jött,
álljon meg útján, horgonyát kilököve,
hogy Gamával sorra megvesse-hányja,
miről hírből volt eddig tudomása.

- 108 Érdeklődő kedve egymásután ad
neki különböző kérdéseket fel,
hogymennyi híres háborúja támadt
népének a Mohamed-hitűekkel;
hogya távolfekvő Heszperiának,
ahol lakik, szülötte milyen ember;
aztán, hogya szomszédai mifajták,
végül, hogya hányféle viziutat járt.
- 109 – „De legelőbb is, vitéz Kapitányom,
így szól, meséld el minekünk serényen,
milyen a környék, éghajlat a tájon,
ahol élsz, mondd el minden részletében;
hogya hős országod milyen hagyományon
épült fel, mi volt állapota régen;
s a csatákat, melyek során erős lett,
mert nem tudva is tudom, hogya dicsőek.
- 110 S mesélj nekünk a hosszú útról is még,
melyet a bősztengeren tettetek meg,
sok vad szokást látván, idegen ízlést,
miket a mi nyers Afrikánk teremtet.
Mesélj, mert már az égre törnek ismét
az aranyablás naplovak, a dermedt
Pirkadat hímes kocsiját röpítve;
alszik a szél, s csend költözött a vízbe.
- 111 S vágyam az idő csak forróbbra szítja,
hogya meghallhassam azt, amire várok;
mert ki ne tudná hírből, mennyi ritka,
hős dolgot műveltek a Portugálok?
A napsugarak, mik országainkra
sütnek, egymástól nem oly távolállók,
hogya úgy ítélj, a melindei keblek
nem becsülik meg a nagyszerű tettet.

- 112 Meddő ostromban a gőgös Gigászok
 az Olümposszal keltek háborúra,
 Thészeusz Plutó vak honába szállott,
 Peirithoosszal, semmiről se tudva.
 Ha léteznek hőstettek ily kiválók,
 nem kevésbé kemény s dicső a munka,
 mint ha Poklot vagy Eget ostromolna,
 mely Néreusz dühével száll birokra.
- 113 Lángot vetett Diána templomára,
 mely Thesziphoniosznak volt a műve,
 Hérosztratosz, hogy nevét vegye szájra
 a nagyvilág, tettéről értesülve.
 Ha a dicsőség makacs áhítása
 a szíveket ekképp csábítja bűnre,
 mennyivel méltóbb örök hírre, névre,
 ki oly hőstetteket visz, mint ti, végbe.”

5. grafika
(Harmadik ének, 119.: Inês de Castro meggyilkolása)

Tartalom

Elhangzik Európa ismertetése,
s hogy Egas Moniz, a nagylelkű, mit tett,
hány harcra kelt Luzitánia népe,
s Alfonznak hogy tűnt fel a Megfeszített;
s Inês, arcának tiszta hófehére
s közharagtól véráztatta mint lett;
mily rossz király volt Fernando, a léha,
mint lett egy szép arc hitvány martaléka.

HARMADIK ÉNEK

- 1 Oktass ki most, Kalliopé, te, engem,
mit mondott a nagy Gama a Királynak;
gyűjts örök dalt e halandó kebelben,
hol oly erős vonзалom él irántad.
Kinek Orpheuszt szülted, így szeressen
szent atyja is az Orvostudománynak,
s Klüthia, Daphné, Leukothea bája
sose borítsa frigyetek homályba.
- 2 Add nimfa, hogy sikerüljön e munka,
ahogy érdemlik Lusus követői;
hogy mindenki a földön lássa, tudja,
a Tejót Aganippé nedve tölti.
A pindoszi réteket hagyd magukra,
mert érzem, lelkem Apolló fürösztli,
mivel még azt gondolhatnám különben,
hogy Orpheusz hírét mented előlem.
- 3 Várákozással állt mindenki készen,
hogy a dicső Gama szavát figyelje;
az, miután megforgatta eszében,
ezeket mondta, arcát felemelve:
– „Azt kéred tőlem, Király, hogy a népem,
származásáról számoljak be rendre;
nem idegen történet, amit így kapsz,
sajátjaim dicséretére bízatsz.

- 4 Az idegen tettről szóló dicséret
a világ helyes, rég bevált szokása;
de az enyéimet dicsérve, félek,
hogy ily gyanús dicséret rosszul állna;
s azt hiszem, hogy ha mindenre kitérek,
a hosszú idő is kurtára válna;
de minthogy kérsz, ráállok óhajodra;
szándékom ellen, és rövidre fogva.
- 5 És azt is kötelezőnek tekintem,
hogy sose legyen hazugság szavamban,
mert ily tettekről bármennyi a hírem,
még több, amennyit belőlük kihagytam.
De hogy a sorrendet kövesse minden,
ahogy kívánod tőlem változatlan,
elbeszélésem először beszámol
a nagy földről, majd a véres csatákról.
- 6 A Rák öve, amely a ragyogó Nap
északi célja, és a hideg öv közt,
melynek jege éppannyira vacogtat,
amennyi meleg fűti ez előzőt,
terül el a dicső Európa; sós hab
keríti három oldalát: a fölsőt
s a nyugatit az Óceán, a délit
a Földközi-tenger nyaldossa végig.
- 7 Ázsia felé, ahol kél a reggel,
egy hidegvizű folyó a határa,
mely a Rhipaei-hegyekben szökell fel,
s bekanyarog a Meótiszi-lápba,
valamint a szilaj, iszonyú tenger,
mely a Görögöt vitézkedni látta,
s hol most a diadalmas régi Trója
csak emlékét teríti a hajósra.

- 8 Hol legjobban közeledik a Sarkhoz,
a hüperboreusz hegyek merednek,
s azok, melyeket szél ostora csapdos,
s melyeket szelek nevén emlegetnek.
A fénysugár itt olyan gyenge, langyos,
melyet Apolló gyújt az embereknek,
hogy valamennyi hegy örök havat kap,
s a tengerek és források befagynak.
- 9 A szkíták hatalmas tömege él itt,
mely azon csapott össze hajdanában
Egyiptommal, hogy melyikük a régibb
eredetű az emberi világban.
De kik a valót ekképp félreértik
(az emberi ítélet nem hibátlan),
a feleletet, hogy mi az igazság
a damaszkuszi mezőkön kutassák.
- 10 A hideg Lappföld meg a bárdolatlan
Norvégia helyezkedik el itt fenn,
s a Skandináv-sziget, mit diadalban
részesített Itália sok ízben.
Itt, ha nem emel áthatolhatatlan
jeges torlaszt a Tél fagya a vízben,
a Szarmata-óceán egyik ágát
a Porosz, Svéd s a Dán hajói járnak.
- 11 E part s a Don közét különleges nép,
a liv, rutén és moszkovita lakja,
mely szarmataként volt ismeretes rég;
szomszédjuk az Érc-hegység markomannja,
mely lengyellé vált. A Német Szövetség
tagja a pannon, szász, cseh, s ki a Rajna
s a Duna közt, az Elbától az Emsig
különböző egyéb nemzet vetekszik.

- 12 Az Istertől a tenger szorosáig,
 melynek nevét s életét adta Helle,
 lakik a thrák nép, csupa daliás szív,
 a bűsz Hadisten különös kegyeltje,
 hol a Haimosztól a Rhodope-láncig
 most a Török települt mindenekre,
 miután galád ura lett Bizáncnak.
 Nagy Konstantinnak micsoda gyalázat!
- 13 Következik Makedónia földje,
 mit az Axiosz hűvös habja áztat;
 s te is jössz, fennkölt táj, melytől örökbe
 kaptunk szokást, értelmet, hősi vágyat,
 hol ékesszóló keblek gyűltek össze,
 s a bölcsességnek képzelete támadt,
 miáltal híred Göröghon, eget ver,
 művészetet társítva fegyverekkel.
- 14 A Dalmát él odább; s a partvidéken,
 hol Antenor állt meg, falat emelve,
 található a vizek közepében
 az alacsony sorból indult Velence.
 A szárazföldről kar nyúlik merészen
 a tengerbe, népek sorát leverve;
 erős kar, melynek nagyszerű lakói
 kard s szellem egyként jártas forgatói.
- 15 Három oldalán Neptún birodalma,
 a negyediken sziklák fala zárja;
 közepén az Appennin tör magasba,
 hol gyakran dült a honi Mars csatája.
 De mióta a Menny őre uralja,
 megszűnt ereje, büszke harci láza;
 rég hatalmát elvesztve, szegény lett.
 Ennyire örül Isten a szerénynek!

- 16 Gallia jön majd, mely nevezetes lett
 azáltal, hogy Caesar meghódította;
 s melynek földjét a Rhône s a Szajna mellett
 a hűs Garonne s a sodró Rajna mossa.
 A hatalmas hegyeket látni lejjebb,
 Pirene nimfa sírját, hol a monda
 szerint patakban folyt egy szörnyű tűzvész
 következtében az arany- s ezüstérc.
- 17 S feltűnik ím a büszke Spanyolország,
 mely mintha csak Európa feje lenne,
 melynek hatalma, dicsősége folyvást
 a végzet kerékforgását követte;
 de nem okozhat neki soha oly kárt
 erővel, csellel az álnok szerencse,
 hogy ne ellensúlyoznák azt a bátor
 keblek, miket előteremt magából.
- 18 Tangerig ér, s öböllé zárul össze
 a Földközi-tenger itt, úgy tűnik fel,
 hol Herkules végső művének őre
 a sziklaszoros, mit mindenki ismer.
 Az Óceán vize öleli körbe
 sok nemzetét, amely táplálta hírrel;
 oly nemesek mind és oly vakmerőek,
 hogy ki-ki magát hiszi legkülönbnek.
- 19 A Tarragon úgy tett szert hírnevére,
 hogy Parthenopé földjét leigázta;
 Astúria s Navarra hősi népe
 a Mórral szemben lett védelmi bástya;
 a Gallegónak fortély az erénye,
 s a Kasztellánt csillaga arra szánta,
 hogy a hazát újból megalapítsa,
 s Baetist, Leónt, Granadát visszavívja.

- 20 Mint egész Európa homloka végül
következik a Luzitán Királyság,
hol a szárazföld a tengerbe mélyül,
s hol Phoibosz a habokban leli ágyát.
Őt szánta az Ég arra, hogy vitézül
lerázza az ocsmány Mórok igáját,
s az ellenséget még a napsütötte
Afrika földjén is tovább gyötörje.
- 21 Boldog hazám ez, s ha az Ég kegyelme
megadja, hogy baj nélkül visszatérek
oda, a vállalt utat befejezve,
ott érjen majd életem napja véget.
Luzitánia ez, Lusust nevezve
ősének vagy Lisát, amely személyek
Bacchus fiai vagy társai voltak,
s e földön mint a legelsők lakoztak.
- 22 Itt született a Pásztor, aki férfi
volt névben is, nagy tettek művelője;
kinek nevét utol senki nem éri,
minthogy meghátrált Róma is előtte.
Az öreg, ki fiait elemésztí,
mint mennyei parancs teljesítője,
e hont világhatalommá növelte,
nagy Királysággá; s így került sor erre:
- 23 Spanyolországnak volt egy hős királya,
Alfonz, ki csellel, véres fegyverekkel
a Szaracénnal gyakran kelt csatára,
hogy sokuk földje s élete veszett el.
Dicsősége a Herkulesi-bástya
s a Káspi-bérc közt magasra ívelt fel;
sok dalia gyűlt össze seregében,
harcban kitűnni és meghalni készen.

- 24 S a bensőséges Hittől lángra gyújtva,
mint kik nem olcsó érdemért hevülnek,
különböző tájakról keltek útra,
otthagyva édes otthont, házi tűzhelyt.
S miután sok merész tett gyült javukra,
melyekkel a harcok során kitűntek,
a híres Alfonz úgy találta jónak,
hogy méltó díjat nyújt a bajvívóknak.
- 25 Közöttük Henrik (egy magyar királynak
volt a második derék fia, mondják)
Portugáliát kapta, mely nem állt nagy
hírben még, nem volt nagyértékű jószág;
s még egy jeleként jóindulatának
a grófhöz nőül adta Spanyolország
uralkodója Terézt is, a lányát,
hogy véle vegye át új tartományát.
- 26 Ezt, miután Hágár utódait sok
háborúban sikeresen legyőzte,
s övé lett számos határmenti birtok,
mert bátor keble tette ösztönözte,
jutalmul, hogy oly hősi módra vívott,
a Gondviselés fiúörökösre
méltatta, ki alatt a Luzitánok
harcias földje büszkén felvirágzott.
- 27 Már visszajött Henrik a háborúból,
hogy megtörtént Jeruzsálem eleste,
s látta a Jordánt, amelyben a húsból
való Istennek megmerült a teste
(mert nem volt kivel harcolniok újból,
miután Godfréd Judeát leverte,
a hősök közül, akik segítették,
útjuk mind többen hazafelé vették);

- 28 midőn élete végnapjához érve,
e bátor magyar, e nagyhírű vendég,
akit legyűrt a sors kényszerűsége,
Teremtőjének visszaadta lelkét.
Az itt hagyott zsenge fiú szívébe
mélyen vésődött az apai emlék,
hogy a világ legjobbjával egy lett;
mert ily apa csak ily fiat nevelhet.
- 29 De egy régi hír úgy szól, hogy az anyja
(bár ki tudja, hogy igaz-e a monda)
a teljhatalmat magához ragadta,
egy újabb nászig lealacsonyodva.
Örökéből az árvát kitagadta,
azt állítva, hogy minden hatalomra
e föld felett neki van joga pusztán,
apjával kötött házassága jussán.
- 30 De Alfonz herceg (kit a nagyapáról
kereszteltek e nagyreményű névre)
látván, hogy kiforgatták birtokából
(amelynek anyja parancsol s a férje),
míg bensőjében Mars haragja lángol,
már készülődik a visszaütésre.
Miután mindent gondosan kitervelt,
az eltökélést követik a tettek.
- 31 Guimarães mezeje volt a színhely,
ahol a véres belviszály lezajlott,
hol megtagadta fiát durva szívvel
az anya, aki minden, csak nem az volt.
Már ellene állítja hadait fel;
s nem látja gögje, mekkorát mulasztott
az Isten s önnön fia ellenében;
de a szenvedély nagyobb volt szívében.

- 32 Bősz Prokné, bűvös Médeia, ti mások
esküszegése, az apai vétek
miatt fiaitokon bosszút állók,
nézzétek, Teréz bűne még sötétebb!
A mérhetetlen kapzsiság s a vásott
kicsapongás folyománya e rémtett:
egy bűn csinált Szkülából apagyilkost;
kettő miatt ront ez fiára itt most.
- 33 A dicsőséges herceg már legyőzte
mostohaszívű anyját és a férjét;
mint parancsoló léphetett a földre,
mely ellene csatázott az imént még;
s az eszeveszett haragtól előntve,
vasra verette anyját büntetésként;
de utolérte bosszúja a Mennynek.
Szülőjét mindig tisztelje a gyermek!
- 34 Táborba szállt Kasztília királya,
hogy meggyalázott nénjét megbosszulja,
a Luzitán ellen, aki, ha száma
hiányos is, bátran kel háborúra.
Az angyali erőktől pártfogásba
vett földi szív, bősz csatában vajúdva,
a vak dühöt nemcsak megállította,
de az ellent meg is futamította.
- 35 Alig telt el egy kis idő azóta,
s a hős herceget ostromolni kezdték,
Guimarãest nagy haddal körbefogva,
hogy így torolják meg a csatavesztést;
de megmentette hű alattvalója,
Egas, ki érte a halál keservét
is vállalta, jobb módot nem találva,
hogy elháruljon biztos pusztulása.

- 36 A hűséges alárendelt, megértve,
 hogy nem fejthet ki ura ellenállást,
 a király elé járult, s megígérte,
 hogy kieszközli a szófogadását.
 A had Egas Moniz becsületére
 bízva magát, az ostrom szörnyű zárát
 feloldja; ám a dicső ifjú keble
 nem tűri, hogy más gyámkodjék felette.
- 37 A meghatározott idő lepergett,
 s a spanyol király érdeklődve várta,
 hogy megjelenjék előtte a herceg,
 s magát rendelkezésére bocsássa.
 Míg Kasztília ura mit se sejtett,
 Egas rádöbbent már az árulásra,
 s úgy döntött, hogy élete lesz a váltság,
 pótolni a megtartott szó hiányát.
- 38 Fiaival s nejével útnak indult,
 hogy a vállalt kezességet betöltse,
 mezítláb, rongyban, hogy inkább megindult
 sajnálkozást, mint bosszút szült a jötte.
 – „Sújts, nagy király, ha bosszút szomjazik dúlt
 szíved, a könnyen hívó vakmerőre
 (mondotta), ki eljött, hogy az ígéret
 fejében életét kínálja néked.
- 39 Elhoztam, nézd, ártatlan fiaimnak
 és hitvesemnek tiszta életét itt,
 ha e gyenge testek halála ily nagy
 és kiváló hősöket kielégít,
 nézd, itt e kéz, e bűnös nyelv: nekik tartsd
 fenn a kínzások, halálok nemét mind,
 olyféléket, mint Perillus bikája,
 vagy az, mit Színisz mért áldozatára.”

- 40 Mint ahogy a hóhér előtt a rabja,
ki elevenen már halálra dermedt,
nyakát megadva a tőkére hajtja,
s a csapást várja, mit annyira retteg:
úgy volt kész Egas minden áldozatra,
míg szavát várta a fejedelemnek,
kinek dühén e hűséges vitézség
láttán erőt vett végül is a részvét.
- 41 Ó, nagy portugál hűbéresi hűség,
mely képes volt uráért ily adóra!
Mennyivel több, amit a perzsa túrt rég,
mikor fülét, orrát megcsonkította?
Mitől Dáriust oly nagy keserűség
fogta el, hogy ezerszer elzokogta:
ha Zopürosz épsége visszatérne,
húsz megdöntött Babilont adna érte.
- 42 Eközben Alfonz már felkészítette
a szerencsés luzitán hadinépet
a mórok ellen, kik a tiszta, enyhe
Tejo alatti vidékeken éltek;
az ouriquei mezőn gyűltek egybe
a nagyszerű és harcedzett vitézek,
a szaracén haddal szemben felállva,
ha gyengébbek voltak is számra nála.
- 43 Nem volt bizalmuk másban, csak az Égbolt
útját kimérő legfőbbrendű Lényben,
mert a keresztény harcos oly kevés volt,
hogy százannyit lelt maga ellenében.
A higgadt bíró mind oly véleményt mond,
hogy ily nagy hadat megtámadni rég nem
bátorság már, de szörnyű vakmerőség,
hogy egy lovagra száz jut túlerőként.

- 44 Az ellenség öt büszke mór király volt,
kik közt egy Iszmar nevű volt az első;
mindegyikük sok harci vést kiállott,
hogy nagy lett tőle hírük, messzezengő.
Harcias hölgyek kísérték a táborn,
ahogy a sok gyönyörű fegyveres nő,
kit a Thermodón habjai itattak,
segített hajdan a trójaiaknak.
- 45 Már hajnali fény oszlatgatta szerte
a Sark csillagait, vígan, serényen,
midőn Alfonznak Mária keresztre
feszített Fia jelent meg az égen.
Az, míg rajongva tekint fel a jelre,
ekképp kiált az égő Hit nevében:
– „A pogánynak, a pogánynak jelenj meg,
Uram, ne nékem, ki hiszek tebenned!”
- 46 A portugál had oly örömbé szédült
a csodától, hogy azonmód királynak
választották meg kiváló vezérük,
kit mindnyájan mélyen szívükbe zártak;
az Égig ért zajos lelkesedésük,
ahogy az ádáz Mór elé kiálltak:
– „Éljen sokáig, éljen – így kiáltva –
Alfonz, a portugálok hős királya!”
- 47 Mint harsány kiáltásoktól uszítva,
a hegyek között a fürge szelindek
ront a bikának, ki szarvára bízza
magát, melynek félelmes volta ismert;
fülére tapad, véknyát háborítja,
ugatása hol bőszebb, hol szelídebb,
míg nem harap végül torkába gyorsan,
mitől a szörnyű erő összeroppan:

- 48 úgy támad az új Király lángra éledt
 bátorsága a hitetlen seregbe,
 hogy szolgálja az Istent és a népet,
 a pusztító, lelkes hadtól követve.
 A kutyákból ordítás tör az égnek,
 fegyvert ragadnak, vadul tülekedve,
 lándzsák és íjak, trombiták zajától,
 hadszerszámoktól mennydörög a tábor.
- 49 Mint amikor az aszályos mezőkön
 láng terjed szét, s a szél (amely fűtyülve
 az északi hideg tájak felől jön)
 az erdőt is már bevonja a tűzbe;
 s a Pásztornép, melynek víg, nemtörődöm
 álmát a szikrapattogás elűzte,
 összetereli sebtében a nyáját,
 s a falu felé veszi az irányát:
- 50 úgy kapkod a meghökkent, ámuló Mór
 a fegyveréhez, egy percet se késve;
 nem hátrál meg, csak a sikerre gondol,
 míg felpattan a könnyű harci ménre.
 A Portugál fergeteg módra tombol
 feléje, dárdát taszítva szívébe;
 félholtan buknak egyesek a földre,
 mások a Koránt hívják könyörögve.
- 51 Ahogy egymással szilajon csatáznak,
 olyan mint ha egy roppant hegy reped meg,
 fékeveszetten rohan a sok állat,
 melyet Neptunus ütése teremtett.
 Csapások hullnak, bőszen, óriások;
 a harci düh iszonyatosra gerjed.
 A Luzitán páncélt, vértet, vasinget,
 szétzúz, betör, kilyuggat sorra mindent.

- 52 Levágott fejek, végtagok repülnek,
 érzéketlen, gazda nélküli csonkok,
 vannak, kiknek bele kilógva lüktet,
 bőrük fakó, vonásaik halódók.
 Az ocsmány sereg már nem menekülhet;
 vérpatakok áztatják a porondot,
 hogyan színét is elveszti a növényzet,
 piros váltja fel a zöldet s fehérét.
- 53 Győzelmét a Luzitán így aratta,
 sok hadijelvénnyel, zsákmány volt kezében;
 a Mór megtört, s a Király, még maradva,
 három napot töltött a csatatéren.
 Ekkor festett a fehér, büszke pajzsba,
 a nagy diadal tanújeleképpen,
 öt tündöklő kék pajzsot, hogy egyenként
 a mórok egy-egy királyát jelentsék.
- 54 S befesti ott az öt pajzs mezejébe
 a harminc dénárt, amelyért az Istent
 eladták, annak emlékeztetere,
 hogyan harcában oly kegyesen segített;
 ötöt fest az öt pajzs mindegyikébe,
 s a teljes összeg akként születik meg,
 hogyan kétszer számít a keresztalakba
 festett öt kék pajzs középső darabja.
- 55 Már lepergett a nagy győzelem óta
 egy bizonyos idő, midőn a fennkölt
 Király Leiriát visszahódította,
 melyet nemrég foglaltak el a vesztek.
 Az erős Arronches szintén e sorsra
 jutott, s a minden egyébnél megejtőbb
 Escabelicastro, melyet szelíden
 fürösztesz, Tejo, fényes vizeidben.

- 56 E meghódított nemes városokhoz
Mafrát csatolja társul nemsokára,
s a Holdtól híres hegységben a lombos
Sintrát töri az erős kar igába;
a hűs Sintrát, hol Ámorral bolondoz
a források rejtekező Najádja,
s míg hálóját letépi izgatottan,
maga körül tüzet gyújt a habokban.
- 57 S te Lisszabon, ki könnyedén vagy ékes
hercegnő mások felett a világban,
te, kinek építője a Beszédes,
ki miatt Trója égett hajdanában;
te, kit a mély tenger urának érez,
urat találtál most a Portugálban,
kit hathatósan segített a flotta,
amellyel Észak földje pártfogolta.
- 58 Elhagyva a német Elbát s a Rajnát,
eljőve a hideg Britanniából,
hogyan megtörje a Szaracén hatalmát,
sok dalia kelt útra otthonából.
Elérve már a Tejo enyhe partját,
hol egyesült a szent szándékú tábor
Alfonzéval, kinek híre eget vert,
Ulysses fala ellen gyülekeztek.
- 59 Öt ízben rejtőzött el a fogyó Hold,
s a növények öt ízben telt meg arca,
mire a körülvelt város behódolt
az ellenségnek, amely fojtogatta.
A csata oly véres, iszonyatos volt,
ahogy a két bösz indulat kiszabta,
a győztesé, ki kegyetlen s merész lett,
s a vesztesé, kit végső dac emésztett.

- 60 Megadta magát végül is, legyőzve,
ily módon az, ki hajdani időkben,
nem hajlott meg a szkíta nép előtt se,
mely rárontott hidegen, vakmerően;
kinek hatalma elért messze földre,
hogy félt az Ebro s Tejo tőle szörnyen,
s ki a Baetisnél is tett annyi sok mást,
hogy Andalúziává lett az ország.
- 61 Ellenállónak melyik bizonyulna,
ha Lisszabon erős városa gyenge
volt ahhoz, hogy a hírnév koszorúzza
nép iszonyú rohamát visszaverje?
Már meghódolt egész Estremadura,
Óbidos, Alenquer (hol énekelve
habzik a víz, míg kőről-kőre szökken),
s elesett Torres Vedras nemkülönben.
- 62 S ti is, ti gazdag Tejón-túli földek,
melyeknek hírt Ceres kincsei adnak,
engedtek a nem-emberi erőnek,
kiszolgáltatva falat és hatalmat;
s mily áltatás, hogy e termő mezőket,
mór földműves, megtarthatod magadnak,
mikor kapuit Elvas, Serpa, Moura
s Alcáçare-do-Sal kitárta sorra!
- 63 S a város is, egykor biztos tanyája
a lázadó Sertorius vezérnek,
hol messziről jött víz ezüstös árja
táplálja máig a földet s a népet,
királyi boltívek megannyi száza
felett, melyek büszkén törnek az égnek,
behódolt a hős cseltől, mit a bajnok
Giraldo szőtt, kit semmi nem riasztott.

- 64 Már Beja falát kezdi ostromolni,
hogy megbosszulja Trancoso bukását,
a hős Alfonz, ki nem képes nyugodni,
s hírrel kívánja legyőzni halálát.
Nem sokáig bírja az ostromot ki
a város; s hogy magát megadta, átjárt
a haragos győzők iszonyú kardja
valamennyi elevent, aki lakta.
- 65 S Palmelát is iga alá vetette,
s a halban gazdag Sesimbrát, s emellett,
jó csillagától tovább is vezetve,
vesztét okozta egy roppant seregnek
(látta a város s a hegység felette),
mely segítséget nyújtani közelgett
a hegy lábánál, s mely a legkevésbé
sem gondolt rá, hogy váratlan baj érné.
- 66 Hatalmas mór volt Badajoz királya,
négyezer lovag s megszámlálhatatlan
csatlós kísérte, akiknek ruhája
s fegyverzete bővelkedett aranyban.
De mint a Május féltékeny bikája,
a szerelem tüzetől megzavartan,
ha embert érez, vakon és dühöngve
támad a gyanútlan járókelőre:
- 67 úgy ront Alfonz, kicsapva leshelyéből
a hadra, mely békén halad az útján;
főkeveszetten üt, vág, rombol és öl;
a mór király életét menti pusztán.
A sereg, melyre páni rettegés tör,
csak azt nézi, mint követheti futván;
s ki ily merész támadást végrehajtott,
összesen nem több, mint hatvan lovag volt.

- 68 Nyomban kívánva győzelmével élni,
a nagy Király, törhetetlen vitézként,
haladék nélkül új harcra vezérli
országának hódítókedvű népét.
Gyűrűbe zárja Badajozt, s eléri
rövid időn belül az eltökélt célt;
oly vakmerő hévvel, oly ügyesen küzd,
hogyan maga köré újabb híveket gyűjt.
- 69 De Isten, aki soká halogatja,
hogyan érdem szerint büntesse a vétkest,
vagy azért, hogy még megjavulni hagyja,
vagy oly okból, amit ember nem ért meg,
ha eddig mindig óvón támogatta
a nagy Királyt, ha veszélyek elé ment,
most nem engedi, hogy pajzsot keressen
a bilincsbevert anya átka ellen;
- 70 mert miután elfoglalta a várost,
seregét León hada fogta közre,
minthogy leóni és nem portugál volt
a birtok, mitől őket elütötte.
Az önfejlőség hátrányára vált most,
mint mások is megjárta már előtte;
eltöri lábát, bele sem melegszik
a harcba még, legyőzik s foglyul ejtik.
- 71 Dicső Pompeius, ne fájjon tenéked,
hogyan vitézséged híre összeomlott,
sem a Sors által kimondott ítélet,
hogyan diadalt üljön rajtad apósod,
habár a hideg Phaszisz s a kiégett
Sziéné, hol nem kap árnyat a homlok,
a fagyos Észak s az öv, mely tüzet szór,
rettegett neved hallatára egykor.

- 72 Habár a dús Arábia, a durva
 henioch s az aranygyapjúról ismert
 kolch nép s a kappadóciai, Júda
 országa, mely nem imád, csak egy Istent,
 a szophén nép, mely dőzsöl elpuhulva,
 s a kilík, melynek szilajsága hírhedt,
 s Örményország, hol a kettős folyamnak
 forrásai a szent hegyből fakadnak,
- 73 s habár az Atlanti-tenger s a szkíta
 Taurosz között mindenki csak erősnek
 ismert, szívedet gyászba ne borítsa,
 hogyan Emathia síkságán legyőztek;
 mert Alfonz is, a büszke, ki leírta
 minden ellenét, lám, szárnyatörött lett.
 Mert úgy hangzott a magas Ég parancsa,
 apósod győzzön rajtad, veje rajta.
- 74 Az égi bíró haragját kiállva,
 a nagy Király megtért honába végre,
 miután a szaracén had hiába
 vont Santarémbe vasgyűrűt köréje,
 s miután Vince vértanú halálra
 kínzott szent testét végső nyughelyére,
 az ulyssesi városba vitette
 a sziklafokról, mely nevét viselte.
- 75 Terve előbbre mozdítása végett
 a fáradt agg parancsot ad fiának,
 hogy összeszedve embert, hadigépet,
 rontson neki a Tejón-túli tájnak.
 Sancho, akiben szertelen a lélek,
 megindul, s csakhamar pirosra válnak
 a hullámok a barbárhítű, ocsmány
 mórok véréből Sevilla folyóján.

- 76 A dús győzelem után sem pihen meg
a mohó ifjú, máris az a gondja,
mint zúdíthat hasonló veszedelmet
a Barbárra, ki Beját ostromolja.
Nem nyugszik addig a nagyszerű herceg,
amíg a vágya nem válik valóra.
Ekképp a Mór, kit újabb veszteség ért,
csak a bosszúba vetheti reményét.
- 77 Már gyűlnek a hegyről, mellyé az Égbolt
vivőjét változtatta a Medúsza;
Tangerből, hol Antaioszt élt, s a bércfok
tájáról, melynek neve Ampelúsza.
Abila fia szintén harcrakész volt,
mert egyszerre kelt fegyvert fogva útra
a mór hadikürt recsegő szavára
mind, kinek egykor Juba volt királya.
- 78 Megérkezett végül e társasággal
a Hívők Ura Portugáliába;
tizenhárom királyt hozott magával,
kik közt övé volt a vezéri pálca;
S romlást okozva jövelete által,
ott és ahányszor csak módját találta,
Dom Sanchót közbezárta Santarémbe;
de nem a legnagyobb sikerrel éppen.
- 79 Vad harcok dúlnak, miközben ezernyi
hadifogással él a Mór haragja;
de az ércfos, a katapulták semmi
eredményt nem hoz, sem a titkos akna;
mert Alfonz fia, akinek szemernyi
ereje nem vész el, sem önbizalma,
úgy rendez mindent bölcs gondoskodással,
hogy ellenálljon valamennyi várfal.

- 80 De az agg, kit a fáradtságos évek
száma már nyugalomra ösztönözne,
a városban lévén, ahol a rétet
a Mondego vize üdíti zöldre,
tudva, hogy fiát a mórok tömérdek,
vakbuzgó hada kerítette körbe,
felmentésére fürgén indul útnak,
betöltött korát nem érezve súlynak.
- 81 Harcokban edzett, hírövezte néppel
segíti fiát; s egyesülve ekképp,
hamar végez a mórok seregével
a megszokott portugál hősiesség.
Köpenyek, csuklyák hevernek a vérrel
itatott síkon, tarka tömkelegként,
kimúlt lovak, sok díszes, ritka szerszám,
s mellettük halott gazdáik ezerszám.
- 82 A többiek maradék erejükkel
elhagyták Luzitániát sietve;
csak a Hívők Ura nem menekült el,
mert élete menekült el helyette.
Dicséret s hála zendül mindenütt fel
Hozzá, aki e győzelmet szerezte;
minthogy ily súlyos harcokban világos,
hogy főleg az Isten kegye határoz.
- 83 Tovább sem fogyott ki a diadalból
Alfonz, a fejedelmek legdicsőbbje,
midőn az előrehaladt, magas kor,
mely mindenkit megejt, őt is legyőzte.
Az elgyengült testet a sápatag kór
tette, jégkezét ráhelyezve, tönkre;
így fizették meg a köteles árat
esztendei a bús Libitinának.

- 84 Halálát minden bércfok megsiratta,
s a bánatukban medrükből kilépett
folyók könnyárral áztatták miatta
a vetésekkel borított vidéket;
de tetteinek híre, szárnyra kapva,
a világban olymódon szerteszéledt,
hogy Országában egyre esd utána
a visszhang: „Alfonz! Alfonz!”, ám hiába.
- 85 A hős Sancho nem vágyott másra, mint hogy
apjának legyen méltó folytatója,
mit életében már bebizonyított,
mikor a Baetist vér mosta pirosra,
s mikor a mór király nyakára tiprott,
ki az andalúz síkot bitorolta,
s mikor azok, kik Beját körbezárták,
éreztek karja rettentő csapását.
- 86 Azt követően, hogy felkent király lett,
s még nem régen tartott uralkodása,
Silves városa volt, mit zár alá vett,
melynek határát barbár eke járta.
Harcához hathatós támogatást nyert
a német flottától, mely Júdeába
készült, sok néppel, jól felfegyverezve,
hogy az elveszett földet visszanyerje.
- 87 Mely útnak indult, hogy segítsen áldott
vállalkozásában a Rótszakállnak,
ki nagy hadat vezetett, hogy a várost
megvédje, melyben Krisztus kínhalált halt,
miközben Guidó, égő szomjúságot
szenvedvén, Szaladinnak adta át azt,
hol a víz, mit, körülkerítve, ő nem
ért el, a Mór vágyát oltotta bőven.

- 88 A szép hajóhad, mely a szél szeszélye
következtében vetődött partra,
Sancho mellé állt, figyelembe véve,
hogym neki is szent célt szolgált a harca.
Mint apja kapott, Lisszabont bevéve,
segélyt a Némettől, úgy támogatta
az őt is itt, midőn Silvest legyűrte,
a hős védőt megölve, láncra fűzve.
- 89 S mialatt annyi fényes diadalt vett
Mohamed népén, békében előtte
az erős León földje sem maradt meg,
mely megszokta, hogy Mars dühe gyötörje;
itt csakhamar a büszke Tuinak tett
igát nyakára, ami a körötte
fekvő sok város sorsa lett ugyancsak,
mert seregeddel, Sancho, lerohantad.
- 90 S hogy végül rátámadt ennyi dicsőség
közt a halál, mely irgalmat nem ismert,
fiú maradt utána örökösként,
második Alfonz, kit mindenki tisztelt.
Hogy megszerezték, ő alatta történt,
Alcáçare-do-Salt másodszor is; mert
előzetesen a mórok bevették,
de vesztük lett most érte a fizetség.
- 91 Alfonzt a trónon elpuhult utóda,
a léha második Sancho követte,
ki léhaságát odáig fokozta,
hogym akin úr volt, úrrá lett felette.
A kormányzást, mi nem a szolga dolga,
az Ország ezért más kezébe tette;
mert azok, akik föléje kerültek,
megnyerték őt valamennyi bűnüknek.

- 92 Nem tett Sancho, nem tett oly szörnyűséget,
mint Néró, ki fiút vett feleségül,
s anyjával, Agrippinával se szégyellt
vérfertőző viszonyra lépni végül;
nem volt oly gonosz, mint aki feléget
egy egész várost, hitvány kedvtelésül;
nem oly rossz, mint Heliogabalus volt,
vagy Szardanapál, ki gyönyörben úszott.
- 93 Nem zsarnokoskodott népe felett sem,
mint sok zsarnoka ült Szicíliára;
nem talált ki különféle kegyetlen
kínzásokat, mint Phalarisz csinálta;
de az Ország, mely csupa feddhetetlen
felségre nézett eddig mint királyra,
csak olyannak hajlandó meghajolni,
ki különb, mint összes alattvalói.
- 94 A kormányt ezért vette a kezébe
Alfonz, aki Boulogne-nak volt a grófja,
s kit királlyá emeltek, hogy fivére,
Sancho megtért az örök nyugalomra.
Ez, akinek a hős jelző kísérte
nevét, miután megszilárdította
az Országot, bővítésére gondolt,
mert nagy szívének túl szűkreszabott volt.
- 95 Algarve földjét, amit hozományul
kapott, megszerzi karja legnagyobbreszt,
s a Mórt, aki iránt már haloványul
Mars isten kegye, kikergeti onnét.
Ő harcolta ki, hogy a Luzitán úr
lett Országában, szabad hatalomként;
ő érte el, hogy megtört az erős nép
a földön, mely ős lususi örökség.

- 96 Majd Dénes jött, kiről messzire látszott,
 hogy Alfonz hős törzsére üt erénye,
 ki hírnevével túlszárnyalta Sándort,
 homályt borítva szabad szellemére;
 Alatta a Hon gazdagon virágzott
 (kezdetét vette az isteni béke),
 alkotmányt, törvényt, szokást kapva sorban,
 s világló fényt a beállt nyugalomban.
- 97 Coimbrában egyetemet nyitott, hol
 hatékony műhelyt nyert Minerva népe;
 s a Múzsákat a fényes Helikonról
 áthozta a Mondego dús fűvére.
 Mindazt, mi csak telt az athéni kortól,
 a fenséges Apolló itt elérte.
 Arany-, babér- és nárduskoszorúkat
 osztogat itt, melyek sosem fakulnak.
- 98 A városok és várak sokaságát
 építette fel, formálta nagyobbra,
 hogy új lett szinte az egész Királyság,
 pompás épületekkel gazdagodva;
 de miután érett napjai szálát
 az ádáz Atroposz elszakította,
 fia követte, a kiváló harcos,
 de szófogadatlan Negyedik Alfonz.
- 99 Ez a spanyolok öntelt büszkeségét
 derülve nézte mindig, s megvetőleg,
 mert nem olyan a luzitán vitézség,
 hogy féljen attól, ki nála erősebb;
 de amikor a Heszperida térség
 elfoglalása céljából betörtek
 a kasztellánok földjére a Mórok,
 hogyan segélyt nyújtson, Alfonz nyomban ott volt.

- 100 Szemiramisz királynővel nem áradt
oly néptömeg a hidaszpeszi tájra,
Atillával, ki Isten ostorának
hívta magát, nem tört Itáliára
oly rémítő gót horda, mint ahány vad
szaracén törzs, iszonyatot kiváltva,
Granada roppant hadával az élen,
seregbe gyűlt a tartesszoszi réten.
- 101 A spanyol király, látva, hogy a tábor,
mely ellene tör, mily legyőzhetetlen,
nem sajátmagát féltve a haláltól,
csak népét (hogy másodszor el ne vesszen),
segítséget kért a hős Luzitántól,
hitvesét küldve követi szerepben,
ki neje volt a küldőnek, s leánya
annak, akihez szólt a megbízása.
- 102 A fenséges királyi palotában
a szép Mária felkereste atyját,
gyönyörű arca nem fénylett vidáman,
szemét keserű könnycseppek itatták.
A váll elefántcsontszínét ziláltnak
aláhulló angyalfürtök takarták.
Atyja előtt, ki örömmel fogadta,
ily szavakra nyílt, zokogva, az ajka:
- 103 – „Egész Afrika földjén, ami ritka,
féktelen népség csak található volt,
Marokkó nagy királya hadba hívta,
hogy meghódítsa a büszke Spanyolhont:
nem látott e part, amióta vívja
a sós hab, ily roppant embercsoportot.
Amerre vonul az iszonyatos had,
az élők félnek, s rettegnek a holtak.

- 104 Az, aki óhajodra lett a férjem,
 hogy fenyegetett országát megóvjá,
 a mór kard szörnyű csapására készen,
 csekély erővel áll ki, hősi módra.
 Ha nem részesül tőled most segélyben,
 elvesztve őt s a Hont, özvegyi sorsra
 jutok, meglátod, szomorú magányban
 tengve, férj nélkül, üdv nélkül s hazátlan.
- 105 Ezért, Király, kitől fagyosra dermedt
 rémületében a Muluja árja,
 szüntesd be az áldatlan késedelmet,
 légy a szegény spanyol nép támaszára!
 Ha igaz atyai szeretetet rejt
 arcod vidáman fénylő tisztasága,
 segíts azonnal, mert ha elmulasztod,
 lehet, hogy már nem lesz kit támogatnod!”
- 106 Nem beszélt a félénk Mária másként,
 mint ahogy a szomorú Vénusz eljár,
 mikor Jupiter előtt Aeneasért,
 fiáért esdett, kit a fergeteg hányt;
 mitől atyjában oly szánakozás kelt,
 hogy kezéből kihullt a rettegett láng,
 s megadott, amit kértek tőle, mindent,
 azt bánva csak, hogy többet nem segíthet.
- 107 Évora síkját teljesen belepték
 eközben a fegyveres hadirendek;
 napban szikrázik lándzsa, szablya, mellvért;
 a díszes lovak nyerítve ügetnek.
 Trombita jelzi a harc közeledtét,
 a hosszantartó békétől elernyed
 szíveket csillogó fegyverbe híva,
 míg ürege a hangot felnagyítja.

- 108 Mindnyájuk közül kiválik középen,
a királyi jelvényektől kísérve,
a hős Alfonz, ki fejével merészen
magasodik a többiek fölébe,
amerre csak néz, mindenki szívében
bátorságot ébreszt pusztá személye.
Így érkezik Kasztília honába,
oldalán bájos királynő-leánya.
- 109 A két Alfonz serege, egyesülve,
Tarifa síkján száll szembe a Mórral,
mely oly tömegben tódul ellenükbe,
hogy kevés neki a rét s a hegyoldal.
Nincs oly erős, nagy szív, mit meg ne ülne
a kishitűség ilyen alkalommal,
míg csak nem látja tisztán, s meg nem érti,
hogy övéi karját Krisztus vezérli.
- 110 Nevetnek szinte Hágár unokái,
hogy a keresztény erő mily szegényes,
a földet már prédának kezdve látni,
mely felosztva a hágári hadé lesz,
mely magának hamis címet talált ki
a híres szaracén elnevezéshez,
egy idegen, büszke földet akarván
bírní egy hazug történet alapján.
- 111 Mint Góliát, kinek iszonyú teste
okkal tartotta Saul rettegésben,
a védtelen pásztorral nézve szembe,
ki néhány kővel állt ki ellenében,
önhitt szavakkal semmibe se vette
az ifjat, aki rongyos volt, s törékeny,
de ki parittyájával megmutatta,
nagyobb a hit, mint az ember hatalma:

- 112 úgy gúnyolta az elbizakodott Mór
 a keresztények erejét, nem értve,
 hogy segílyt kap a felsőbb hatalomtól,
 kinek meghódol a Pokol sötétje.
 Az ő nevében támad a Spanyol, jól
 kiszámítván, Marokkó seregére;
 a Portugál, kit nem tart vissza semmi,
 Granada népét tanítja remegni.
- 113 Döngetni kezdték azonmód a páncélt
 a kardok s lándzsák (hogy csak úgy dübörgött);
 hite törvénye szerint ki-ki másként,
 Mohamedhez s Szent Jakabhoz könyörgött.
 Egetverő, iszonyú jajgatás kélt,
 az elfolyt vér, mint undok tó vöröslött,
 melyben a többi félholt lelte végét,
 kinek testét a vasak megkímélték.
- 114 A Luzitán a Granadainak ront,
 öldökli, vágja teljes erejével,
 hogy hamar vall az ellenfél kudarcot,
 hiába minden védelem, acélmell.
 Nem elégíti ki a büszke harcost,
 hogy ily olcsón ily nagy győzelmet ért el,
 segítő kezet nyújt a Spanyoloknak,
 kik Marokkó népével hadakoznak.
- 115 Téthüsz házában tért már pihenőre
 Phoibosz korongja, s hanyatlani kezdett
 Nyugat felé a napok legdicsőbbje,
 fénye nyomában vonszolva az Estet,
 midőn a két nagy király összetörte
 a mór erőt, a szörnyűt, rettegettet,
 levágva az ellenség annyi hősét,
 hogy ily diadalt nem látott a föld még.

- 116 Negyedét ölte meg Márius annak,
 ahány halottja volt e bős csatának,
 ki oly vizet kínált a szomjú hadnak,
 mely a legyőzöttek véréből áradt;
 vagy a Pun, kiben a rómaiaknak
 legádázabb ellenlábasa támadt,
 olyan sok nemes rómaid levágván,
 hogy három véka gyűrű volt a zsákmány.
- 117 S ha egymagad küldhettél annyi lelket
 a Koküosz árnyéklepte honába,
 mikor az ősi hitben megrekedtek,
 Szent Városát feldúltad, bosszút állva,
 az Ég okozta ezt a veszedelmet,
 ó, nemes Titus, nem karod csapása;
 ez lévén, mit a próféták ígértek,
 s mi JÉZUS által megerősítést nyert.
- 118 Miután, ily nagy győzelmet szerezve,
 megtért luzitán hazájába Alfonz,
 hogy a béke is oly hírrel övezze,
 mint mit kivívott mint hősszívű harcos,
 akkor történt meg az emlékezetre
 méltó eset, akkor szakadt a balsors,
 mely sírokat nyit, a boldogtalanra,
 ki holtan jutott királynői rangra.
- 119 Ó, Szerelem, te, aki leigázod
 az emberszívet, te szilaj, kegyetlen,
 te ölted meg őt, mintha veled álnok
 ellenség gyanánt állott volna szemben.
 Ha azt beszélnek, hogy a szomjúságod
 nem csillapul, ha könnyet lát a szemben,
 azért van, te bős zsarnok, mert gyakorta
 festi oltárod embervér pirosra.

- 120 Szép Inês, boldog nyugalomban éltél,
élvezve korod sok édes gyümölcsét,
lelkedbe szelíd álmokat idéztél,
miket a Sors oly sietve söpör szét,
a Mondego epekedő vizénél
harmatként ejtve szemed drága könnyét,
miközben hegyet s füvet tanítottál
a névre, mit szívedbe írva hordtál.
- 121 Vágyadra ott az ábrándok feleltek,
mik Herceged lelkében leltek otthont,
s téged mindig szeme elé vezettek,
ha szép szemedtől megfosztva bolyongott;
éjjel az álom nyújtott csalfa enyhet,
nappal a szárnyas gondolat csapongott,
akármit látott, bármi járt eszében,
öröm csillogott valamennyi képen.
- 122 Az idegen hercegnők, büszke hölgyek
sóvárgott kegyét visszautasítja,
mert megvetsz, Hűség, mindenkit körötte,
ha szíved egy szép arc már boldogítja.
Láttán e külön szerelmi gyönyörnek
a vén apa, akinek esze nyitva
állt a nép között támadt suttogásra,
s hogy a nősülést fia elodázza,
- 123 úgy dönt, hogy a világtól elragadja
Inêst, hogy fiát elragadja tőle,
csak aljas vért találva jónak arra,
hogy e nagyra gyúlt szerelmet legyőzze.
Mily átok tűrte, hogy a hősi szablya,
mely gátat tudott vetni a dühöngve
ránehezede súlyos mór nyomásnak,
most egy törékeny, gyenge nőre támad?

- 124 Bósz hóhérai a Király elébe
cipelték, ki már kegyelemre hajlott;
de halált zúgott a nép véleménye,
oly indokkal, mely vad s igaztalan volt.
Ő, szomorúan, jámboran beszélve
a fájdalomtól, mely belényilallott,
mert Hercegétől s fiaitól elvált,
hogyan ennyire saját halála sem fáj,
- 125 jámbor szemét, amelyből könnye omlott,
a kristálytisza Ég felé emelte
(szemét, mivelhogy kezét a poroszlók
egyike már megkötötte feszesre);
s miután kicsi fiaira gondolt,
a szívének annyira kedvesekre,
kiket balsorsuk árvaságra átkoz,
ekképpen szólt az ádáz nagyapához:
- 126 – „Ha a bósz vad, melynek természetéhez
nem fér irgalom születése óta,
s a rablómadár, melynek a szeszélyes
ragadozás az egyedüli gondja,
a kisdedek iránt szálnalmat érez,
mint a világnak bebizonyította
Ninusz anyjának története ezt rég,
s az ikreké, kik Rómát építették:
- 127 te, kinek emberi a kebled, arcod
(ha emberi egy gyenge nőt megölni,
csak azért, mivel hatalmába hajtott
egy szívet, mely képes volt őt legyőzni),
szánd e kicsiket, ha már elmulasztod
anyjuk sötét halálát megelőzni;
indulj meg jámborságukon s enyémen,
ha büntelenségem neked nem érdem.

- 128 S ha, összecsapva a mór hadirenddel,
tűzzel és vassal osztottál halált, most
hadd ossz életet annak kegyelemmel,
ki olyat, hogy elveszen, nem hibázott.
S ha ez az, mit a tiszta érzelem nyer,
mérj számkivetést rám, szüntelen átkot,
küldj Líbiába vagy a szkíta földre,
hol könnyek között tengődjem örökre.
- 129 Küldj oda, hol a vadság konca minden,
a tigrisek, oroszlánok honába;
s meglátom, hogy mit itt nem lelt a szívem,
az irgalmat köztük tán megtalálja.
Ott, továbbra is őt szeretve híven,
akiért készen állok a halálra,
felnevelem majd sarjait, hogy anyjuk
búbánatára legyen ki vigaszt nyújt.”
- 130 A nemes Király már kegyelmet adna,
megindulva a fájdalmas szavaktól;
a makacs nép s a Sors (mely így akarta)
nem bocsátott meg néki ugyanakkor.
Finomacélú kardját kézbe kapja
néhány közjóról papoló kalandor.
Vérszomjas szívek, egy nő ellenében
léptek fel hős lovagok jelmezében?!
- 131 Mint ahogy a bájos Polyxenára,
ki vigasza volt az öreg anyának,
mert elítélte őt Achilles árnya,
a vad Pürrhosz vasat ragadva támadt;
s ő égbék szemét (ahogy csak a drága,
szelíd bárányok mennek a halálnak)
anyjára vetve, kit a kín megőrjít,
a szörnyű áldozatra készülődik:

- 132 úgy törtek a bűsz gyilkosok Inêsre,
 kardjuk alabástrom nyakába döfve,
 mely Ámor oly remekeit viselte,
 hogy azt, ki királynőt csinált belőle
 utólag, örök vágyra hevítette;
 s az arc fehér virágát, mit a könnye
 locsolt, szétzúzván, nem jutott eszükbe,
 mily büntetés vár iszonyú bűnükre.
- 133 Joggal tartottad undorodva távol
 e látványtól sugaraidat, ó, nap,
 mint Thüesztész kegyetlen asztalától,
 hol a fogás megölt fiai voltak.
 Ó, völgyek, kik hallhattátok a jámbor,
 hideg ajkat elhagyó búcsúsóhajt,
 Péter nevét hallottátok, amelynek
 hangja mély öblötökből visszazengett.
- 134 Mint túlkorán letépve, a fehéren
 nyíló százszorszép ártatlan virága,
 melyet, miután meggyötört kezében,
 hajába tűz kacéran a leányka,
 hogy illata, színe elvész egészen:
 oly sápadt lett Inês, halálra válva,
 arcán a rózsák hervadttá enyésztek,
 együtt hagyta el friss színe s az élet.
- 135 Soká siratták még szomorú sorsát
 a Mondego lányai, s emlegették,
 az elsírt könny forrássá változott át,
 mint halálának szentelt örök emlék.
 Inês szerelmének hívják a forrást
 mindmáig arról, ami ott esett rég.
 Virágot öntöz tisztavízű habja,
 tartalmát könny, nevét szerelem adta.

- 136 Nem telt Péternek hosszú idejébe,
hogy bosszút álljon az iszonyú büntett
elkövetőin, kik, mikor kezébe
került a kormány, meg nem menekültek.
A másik Péter volt, kinél elérte
őket, mert kemény szívvel egyesültek
a megtorlásra, mint Antoniusszal
kötött Augustus frigyét, s Lepidusszal.
- 137 Ez, mint rablások, házasságtörések,
gyilkosságok szigorú üldözője,
mindenkor a legnagyobb örömének
tartotta, ha a bűnöst meggyötörte.
Mint éber őr, nem tűrte, hogy a vétek
hulláma a városokat elöntse.
Több rabló halt meg büntető hevéből,
mint Herkules vagy Thészeusz kezétől.
- 138 Az igazságosztó Péter utóda
Ferdinánd volt, ki (mennyre csapong, lám,
a természet!) a Hont bajba sodorta
rest puhasága, hanyagsága folytán;
ki, mikor a Spanyol rátört a Honra,
a védtelen földet végigrabolván,
közel volt, hogy azt elveszítse végképp;
a gyenge király így gyengíti népét.
- 139 Ez volt talán a gaztett büntetése,
hogy Leonort férjétől elragadta,
s egy hamis látszat mámorában égve,
hitvesül vette, önmagát becsapva;
vagy lehet, hogy a szív, mely kedvre-kényre
magát az aljas véteknek megadta,
lágysz és gyenge; minthogy az alantas
szerelemtől meggyengül a hatalmas.

- 140 Büntetésük mind elvették a léhák,
 ha irántuk Isten türelme megszűnt;
 azok, kik elrabolták szép Helénát,
 s Appius is, Tarquiniusszal együtt.
 Szent Dávidot mért gyötörte nehéz vád,
 szakadt Benjámin fiaira vesztük?
 A Fáraó meg Sekhem felel erre,
 Sáraért és Dináért vezekelve.
- 141 S hogy mint alázza meg a büszke szívet
 a szerelem, mely őrvölgybe tévedt,
 meggyőzhetett Alkméné fia minket,
 amikor Omphalé mellett cseléd lett.
 Antonius híre sokat veszített,
 hogy Kleopatráért oly hévvel égett.
 S érezted te is, győztes Pun, silányan
 szeretve egy ringyót Apúliában.
- 142 De ki foghat ki a sok lenge láncon,
 amellyel Ámor indul küzdelembe,
 rózsák, arany, áttetsző alabástrom
 s a póreség friss hava közepette?
 Ki lehet úrrá a furcsa varázson,
 amellyel egy Gorgó-arc fegyverez le,
 melytől a szív, kit áldozatul ejtett,
 nem kővé válik, hanem vágyra gerjed?
- 143 Ki az, ki büszke szemre, nyájas arcra,
 angyali szelíd külsőre találva,
 mely a lelkeket hatalmába hajtja,
 a kísértésnek hosszan ellenállna?
 Ki szert tett már ilyen tapasztalatra,
 felmenti Ferdinándot bizonyára;
 de kit a vágy mindeddig elkerült még,
 biztos, hogy súlyosnak ítéli bűnét.”

F. Girard, del.

Progenitor del.

E. Legren, sculp.

6. grafika
 (Negyedik ének, 73.: Manuel király álma, amelynek során megjelent
 előtte az Indus és a Gangesz folyó képe)

Tartalom

Jánost ültették Péter örökébe,
s a spanyolt hívja Lianor segélyül;
Nuno vitézül szegül ellenébe,
s nagy győzelmet arat felette végül
a Luzitán, ki a tengert kísértve,
mint első, Napkelet honába készül,
hol Gamának lesz magasrendű tiszte,
hogy a dicső művet beteljesítse.

NEGYEDIK ÉNEK

- 1 „Ahogy az éji vihar szörnyűsége,
süvöltő szél, feneketlen sötétség
után kigyúl a hajnal tiszta fénye,
kikötőt hozva s menekvés reményét;
a vak homályt a Nap lebbenti félre,
megszüntetve a lélek rettegését:
úgy könnyebbült meg az erős Királyság,
mikor megérte Ferdinánd halálát.
- 2 Mert ha nálunk már sokan áhították,
hogy lesújtsanak, káruk megtorolva,
a rest Ferdinánd gondatlan mivoltát
saját hasznukra fordító gazokra,
tervük csakhamar megvalósították,
a nagyszerű Jánost emelve trónra,
ki (bár nem tartották királyi vérnek)
igaz örökösként követte Pétert.
- 3 Hogy az volt az Egek utasítása,
világos formában mutatkozott meg,
midőn neve egy évorai lányka
szájából idő előtt hallható lett.
Ez hangosan, bölcsőjében felállva,
mint kit az Ég e célra elhívott, ezt
kiáltotta: – „Portugália népe,
Jánost ültessed a királyi székbe!”

- 4 Az egész ország szíve zaklatott volt
a bosszútól, mely úrrá lett felette,
a népharag vadul pusztítva tombolt,
kegyetlenségek sorát elkövetve;
rokonát veszti, barátját a romlott
királynő s házasságtörő kegyence,
akivel, hogy micsoda céda fajta,
mint özvegy, még nyíltabban megmutatta.
- 5 A becstelen gróf végül is, ledöfve,
királynője előtt adja ki lelkét;
sok híve lesz sorsának követője,
míg mindenütt lángcsóva sistereg szét:
mint Asztüanax, toronyból kilökve,
hal meg az egyik, kit tisztsége nem véd;
ennek rang, annak oltár mindhiába,
amazt az utcán szabdalják halálra.
- 6 A törtétek rémsége eltakarja
a sok vadságot, amit Róma látott,
mikor Marius és Sulla haragja
elől menekültek a szembenállók.
S ekkor Leonor, aki nem tagadja,
hogy szívéhez a gróf mily közel állott,
Kasztíliát Lusus honára hozza,
azt állítva, lányát illeti trónja.
- 7 Beatrix volt a lány, ki trónra tört, mint
Kasztília urának felesége,
Ferdinánd lányának tudta a közhit,
a kerengő rossz hírek ellenére.
Felkél a Spanyol, mikor vele közlik,
hogy ez a lány lép apja örökébe;
hadba sereglik, lakozzék akárhol,
minden vidékről, minden tartományból.

- 8 Jönnék a földről, amely egy Brigónak
hívott regehős nevét örökölte;
a tájról, hol Fernandó s Rodrigó vad
csapása hullt a zsarnok mór erőre.
Nem tartják a fegyvert félnivalónak,
kik ekéjük a leóni mezőkbe
mélyesztve járnak, kitűnve korábban
a Mór elleni fegyverforgatásban.
- 9 Az andalúzok, bízva még a bátor
hagyományokban, egybegyülekeztek
a sokvárosú Andalúziából,
mit a Guadalquivir vize ölelget.
A hős sziget is forrt a harci láztól,
hol rég Türosz népe telepedett meg,
s melynek zászlait illő hadijelként
Herkules Oszlopai díszítették.
- 10 Jönnék az ősi, büszke Toledóból,
melynek falait lágyan koszorúzza
a Tajo, mely a cuencai vadonból,
előbuzogva indul vándorútra.
S köztetek sincs, ki félelemre gondol,
kegyetlen Gallegók, mindenki csúfja,
kik hadba most azok ellen vonultok,
kiknek csapása rátok már lesújtott.
- 11 A háború fekete fűriái
hajtják Bizcaya népét is előre,
mely megtorolja, ha megsérti bárki,
a csiszolt szóval keveset törődve.
Hol dús vasbányákat lehet találni,
Astúria és Guipúzcoa földje
számos lakóját öltözteti vasba,
hogy urait a harcban támogassa.

- 12 János, kinek erejét szíve rejti,
ahogy a héber Sámsonét sörénye,
bár országa eszközeit kevesli,
nem retteg támaszkodni e kevésre;
s tanácsot kér, hogy mit kellene tenni,
nagyjaitól, nem, mert nincs véleménye,
hanem, hogy lássa, ki mit tart okosnak,
amiben mindig különbség adódhat.
- 13 Nem fukarkodik a kicsinyes érvvel,
ki nem pártolja a közös törekvést;
kit alávaló hűtlenség vezérel,
s nem a megszokott, régi hősiesség;
kiben az iszony jege, ami tért nyer,
s nem a természetes becsületesség.
Királyt, Hazát tagad, s ha módja van rá,
mint Péter, az Isten is megtagadná.
- 14 Nem fordult elő ilyesfajta vétség
Dom Nuno Álvaresnél; ámde látva
saját testvérei viselkedését,
rádörgött a kétkedő társaságra,
megróva őket a kishitűségért,
s míg mind élesebb lett hanghordozása,
ezeket mondta, megmarkolva kardját,
hogy föld és tenger rettegte haragját:
- 15 – „Hogyan?! Akadnak olyan Portugálok,
kik a honvédő küzdelemre restek?!
Hogyan?! E nemzetben, mely élen állott
az összes népek közt, kik hadra keltek,
akadna, aki nem vállal csatát most?!
Ki a portugál hitet és szerelmet,
művészetet, nagyságot megtagadja,
s ki Szülőhona rabságát akarja?!

- 16 Hogyan?! Nem vagytok sarjai azoknak,
 kik a nagy Henrik zászlaja nyomában
 legyőzték a vad betolakodókat,
 keményen csapva velük össze, bátran,
 miközben zászlók s emberek futottak
 előttük oly nagy összevisszaságban,
 hogy a szokásos zsákmányon felül hét
 nemes gróf volt, ki kezükbe került még?
- 17 Kik voltak, akik azokat legyőzték,
 kik most felétek törnek fenyegetve,
 ha nem elődeitek, a dicső nép,
 kiket Dénes és fia vitt sikerre?
 S ha Ferdinánd hibája, bűne gyöngét
 csinált belőletek, állítsa helyre
 erőtöket az új király erénye,
 ha a királytól függ, milyen a népe.
- 18 Mert oly királyt kaptatok, mint urat most,
 hogy bátor lényéhez hasonlatosként
 lebírhajátok, amit csak akartok,
 hát még csak azt, kit már lebírtatok rég.
 S a félelem, melynek rabjai vagytok,
 ha végül is mindettől nem oszol szét,
 csak bénuljatok meg az iszonyattól,
 magam fogok hadat viselni akkor!
- 19 Magam fogom hadnépemmel meg ezzel
 (s e szavaknál kardját félig kirántja)
 megvédeni e földet, melyet egyszer
 sem döntött még az ellenség igába.
 S míg szembeszállok hűtlenségetekkel,
 a Királyért s a bús Honért kiállva,
 nemcsak a támadót fogom legyőzni,
 de mind, ki csak Uramra merne törni.”

20 Mint azok közt, kik Cannae veresége
után Canusiumban összejöttek,
magukat már megadni eltökélve
a győzelmes afrikai erőknél,
a fiatal Cornelius elérte,
szabljája által kényszerítve őket,
hogy megesküdtek, a római fegyvert
le nem teszik, míg végsőt nem lehelnek:

21 úgy lelkesíti Nuno, noszogatja
a gyűlést, mely érvei hallatára
a szívéen eluralkodott mihaszna,
fagyos félelmet végül is lerázza.
Felpattan a neptunusi lovakra,
szabljával és kopjával hadonászva;
vágatva ordít, ahogy bírja torka:
„Éljen a Király, ki a Hont megóvjja!”

22 A köznépből mindenütt egyetértést
vált ki a harc, melynek tétje az ország;
fegyvert javít, fényesre feni élet,
leszedve a békeokozta rozsdát;
sisakot bélel, próbálgatja vértjét,
rangjának ki-ki megadja a módját;
mások ruhát varrnak sokféle színből,
min szerelmesük nevét tüntetik föl.

23 E fényes társasággal a magasztos
János a hús Abrantesből kinyargal,
melyet szintén a Tejo árja nyaldos
hideg forrásából nyert tiszta habbal.
A csapat élet oly nagyszerű harcos
irányítja, aki akkora haddal
is bánni tudna, mint amekkorával
Xerxész kelt a Hellészpontoszon által.

- 24 Dom Nuno Álvares ő, ki az öntelt
Spanyolt hasonló bőszen ostorozza,
mint rég a Hunok seregei törtek
a franciákra és az olaszokra.
Nem számít nála kisebbhírű hősnek
a had jobbszárnyának irányítója:
Mem Rodrigues Vasconcelos, ki képes
parancsot adni, s ért a vezetéshez.
- 25 A másik szárnynak, mely megfelel ennek,
Vasques de Almada a kapitánya,
akit majd Avranches grófjává emelnek;
ő vigyáz a sereg baloldalára.
A hátvédben jól látható helyet nyert
a lobogó sok címerpajzsa, vára,
János királlyal, ki mindenhol ott van,
Mars hírnevét homályba borítóan.
- 26 A falakról imát suttogva néztek
utánuk, míg megdermedt szinte vérük,
anyák, nővérek, dámák, feleségek,
bőjtöt és búcsút ajánlva fel értük.
A hadrakeltek már a helyhez érnek,
ahol az ellenség tűnik elébük;
egymást harsány ordítással fogadják,
bár nem rejthetik szívük aggodalmát.
- 27 A trombiták egymás szavába vágnek,
sípok vijjognak, dobok dübörögnek;
a zászlók, melyek ide-oda szállnak,
ezernyi pompás színben tündökölnék.
Augusztusban volt, mikor gabonát ad
Ceres a szérűn a szántóvetőnek;
mikor a Nap a Szűzzel halad együtt,
s a szőlőben Bacchus édes levet gyűjt.

- 28 A kasztellán kürt adta meg a jelzést,
szilaj erővel, rettegést kiváltva;
hallotta hangját az Artabro-hegység,
s megfordult a Guadiana folyása.
Hallotta a Douro, Tejo, s ijedtség
telepedett a Tejón-túli tájra;
s az anyák hallva a szörnyű rikoltást,
kisdedüket mellükre szorították.
- 29 Ó, hányak arca változik fakóra,
minthogy szívükbe tódul az egész vér!
Mivel a nagy veszélyekben gyakorta
a félelem nagyobb lesz a veszéllynél;
vagy annak látszik; mert oly düh sodorja
a küzdőt, ha az ellenség elé ér,
hogy nem érzi, győzelmet szomjúhozván,
mint forog élete s épsége kockán.
- 30 Indul a két fél kétesvégű harca:
előre lendül a seregek éle;
az egyiket a hon védelme hajtja,
a másikat a hódítás reménye.
A nagy Pereira tüstént megmutatja,
mily hősiesség költözött beléje:
ledönti, vágja s eltapossa mindjárt
azokat, kik másutt lennének inkább.
- 31 A sűrűvé vált levegőn keresztül
nyársak, nyilak, dárdák szállnak süvöltve;
a paták dobajába belerezdül
a táj, zeng tőlük valamennyi völgye.
Lándzsák törnek szét, félelmes dőrejt szül,
ahogy fegyver a fegyverrel csap össze.
Az ellenfelek mindig újranőnek
Nuno körül, aki ritkítja őket.

- 32 S ím testvérei, kik felényomulnak
(iszonyú helyzet!); vissza mégse retten,
mert kisebb rossz megölni rokonunkat,
mint fellázadni Király s Haza ellen.
Ily árulók sokan csoportosulnak
az előhadban, szülőt lelve szemben,
s testvért magukkal, éppúgy, mint a harcban,
mely Caesar s Pompeius közt folyt le hajdan.
- 33 Ó, Catilinák, hős Coriolánok,
Sertoriusok s egyéb régi szívek,
kiket indulataitok hazátok
ellen méltatlan árulásba vittek:
ha Summanus országa most hibátok
miatt kegyetlen szigorral fenyít meg,
mondjátok meg, hogy árulók akadtak
a Portugálok körében ugyancsak!
- 34 Megroppan az elsőink hadirendje
az ellenség ádáz rohamra folytán!
Csak a vitéz Nuno verekszik egyre,
mint Ceuta dombján az erős oroszlán,
ki látva, hogy lovaghad kerítette
be őt, Tetuán síkján kóborolván,
lándzsáival, bár kissé meglepődve,
dühösen néz a feléje törőkre;
- 35 komoran néz, de nem engedi büszke,
vad természete, hogy megfutamodjon,
hanem elszántan a lándzsasűrűbe
veti magát, mely nő körötte folyton.
Így vív a bajnok, ki miatt a füre
idegen vér hull; míg övéi fogyton-
fogynak úgyszintén, mert ily túlerőtől
a legvakmerőbb szív is visszahőköl.

- 36 Ám időközben észrevette János
 a gazságot, mit Nunóval csinálnak;
 mert ahogy illik a bölcs kapitányhoz,
 mindenütt ott van, segít, buzdítást ad.
 Mint az oroszlán, mely előtt világos
 lett, hogy a fészket, hol kölykei vártak,
 míg ő a pusztát zsákmányt úzve róttá,
 Masszília pásztora megrabolta,
- 37 keresi őket, bömbölve, dühöngve,
 hogy belereng a Hét Fivér gerince:
 úgy fut, legjobb híveit gyűjtve össze,
 János, hogy az elsőket megsegítse:
 – „Hős társak, kiknél nem lelni különbre,
 lovagok, kiknek magasztos a híre,
 védjétek ezt a földet eltökélve,
 mert lándzsátok a szabadság reménye!
- 38 Lám, mint király, kinek társai vagytok,
 lándzsák, nyilak, vértek közé kiállok,
 s az első sorban veszem fel a harcot;
 fel küzdelemre, igaz Portugálok!”
 Ezeket mondta a nagyszerű bajnok,
 s dárdáját négyszer meglengetve vágott
 utat vele az ellenség sorában;
 sokan leheltek végsőt a nyomában.
- 39 S ím övéi a nemes szégyenérzet
 s a lelkesedés tüztől lobogva,
 mely a bajvívó Mars küzdőterének
 nagyobb veszélyeivel is dacolna,
 továbbharcolnak; szikráznak az ércek,
 vérteket zúzva, szívekig hatolva.
 Sebeket kapnak és sebeket ütnek,
 mint akiket már a halál se büntet.

- 40 És sokakat, kiknek testébe vas ment,
küldöttek ott a Styx sötét honába.
Elérte a halál a Szent Jakab-rend
nagyimesterét, a sarat bárhogya állta;
s a Calatrava-rend sok gonoszat tett
fejére szintén sor került utána.
S a Pereirák is, a honárulók ott-
vesztek, átkozva az Eget s a Sorsot.
- 41 Nagy számban vész a név nélküli köznép,
s temérdek nemes költözik a Mélybe,
hol a háromfejű Eb éhes örként
veti magát a fenti jövevényre.
S hogy még jobban csituljon s fékeződjék
az őrző ellenség büszkesége,
a Spanyolok fenséges lobogóját
a Luzitánok lábai tapossák.
- 42 A harcot mind ádázabbá fokozza
az ordítás, vér s kardok csattogása;
a küzdelemnek oly sok a halottja,
hogy színt változtat a mező virága.
Már ki-ki fut vagy meghal; csillapodva
tombol a düh, nem lel több célt a lándzsa.
Kasztília Királya, tönkrevérve,
már látja, hogy nem vihető ki terve.
- 43 A csatateret a győztesre hagyja,
s még örül, hogy magát az életét nem.
Követi néhány megmaradt lovagja,
szárnyat növesztve a menekülésben.
A szíveket hatalmába ragadja
a fájdalom, a bosszúság, a szégyen,
hogy magukat hasztalanul gyötörték –
más élvezzi a győzelem gyümölcsét.

- 44 Egyesek köztük arra szórnak átkot,
aki elsőnek háborúra gondolt;
mások szidják a sóvár kapzsiságot,
mely megbocsáthatatlanul mohó volt;
mivel a nép, mely a máséra vágyott,
most megismeri bűnéért a Poklot,
magára hagyva anyát, feleséget,
kik fiak s férjek nélkül, búsan élnek.
- 45 A győztes János ott maradt hadával
a harctéren a szokásos időre;
búcsúval adva hálát, s adománnyal
Annak, ki e sikert kieszközölte.
Míg Nuno, aki nem kívánta mással,
csak dicsőséges fegyverrel örökre
beírni nevét a népek szívébe,
elindult a Tejón-túli vidékre.
- 46 A sorsa olymódon kezére játszott,
hogy párosított szándékot s eredményt,
mert Andalúzia, mely a határ volt,
zsákmányt s győzelmet kínált néki egyként.
A béticai s sevillai zászlót
egyéb urak jelvényei követték,
anélkül, hogy igazán ellenálltak
volna a rájuk rontó Portugálnak.
- 47 Ilyen s egyéb győzelmeket aratva,
törték meg a Spanyolok büszkeségét,
midőn a győző végül is megadta,
a vesztesnek a népek várta békét,
miután az Ég Ura úgy akarta,
hogy a pörös királyok feleségként
két nevezetes, előkelő, bájos
angol hercegnőt hozzanak a házhoz.

- 48 A hős kebel, mely harcban állt örökkön,
nem bírja ki, hogy nincs, akire ronthat;
s így, mert a földön nincs, akit legyőzzön,
nekitámad az Óceán-haboknak.
Mint első király, a hazai földön
ő lép túl, hogy az Afrika-lakókat
fegyvereivel győzze meg a tényről,
Krisztus tanával a Korán nem ér föl.
- 49 Lám, ezer úszó madár, míg dobálja
a dühös Téthüsz nyugtalan ezüstje,
felborzolt szárnyát a szélnek kitárja,
hol Alkeidész a végső célt kitűzte.
Abila hegye, Ceuta büszke vára
a tét, s onnan Mohamedet kiűzve,
védik egész Hispánia nyugalmát,
ha juliáni ármányok zavarnák.
- 50 Nem akarta a halál, hogy ilyen hőst
túl soká élvezzen a portugál nép,
hanem inkább, hogy belőle a fennkölt
mennyei karok osztályosa válják.
De Az, ki elragadni sietett őt,
oly férfiakat rendelt folytatásként,
kik az Országot, megnövelve, védték:
dicső Infánsok híres nemzedékét.
- 51 Nem volt boldognak mondható a korszak,
míg Eduárd volt, ki a főhelyen állott,
mert váltogatta a jót és a rosszat,
az örömet és a szomorúságot.
De ki ismert derűs állapotot csak?
És állhatatos szerencsét ki látott?
Csak ez a Király s ez a Haza lenne,
melyekre nem vonatkozik e lecke?

- 52 Fogolynak látta Fernandót, fivérét
(ki bajnoka volt annyi tiszta célnek),
ki, hogy megmentse ostromzártá népét,
önkéntes túsza lett a Szaracénnek.
A Hon szerelme töltötte be lényét
egyedül, s úrból azért lett szegény rab,
hogy meg ne nyílják Ceuta bástyatömbje.
Magánál a közjót becsülte többre.
- 53 Kodrosz király, hogy ne győzzön az ellen,
engedte, hogy a halál győzze őt le;
Regulus, hogy a haza el ne vesszen,
nem bánta, hogy elvész saját jövője.
Ez, hogy Heszperia nyugodt lehessen,
engedte, hogy örök rabság gyötörje.
Curtius, Kodrosz, kit csodálat említ,
s a Deciusok nem áldoztak ennyit.
- 54 Alfonz, ki mint utód lépett a trónra,
e tájon jól csengő nevű vitézként,
ki megalázta és lábbal tiporta
a szomszédos barbárok büszkeségét,
győzhetetlen lovag lett volna, hogyha
nem irányítja ibér földre léptét.
De Afrika mindegyre mondja, senki
nem képes ezt a bűsz Királyt leverni.
- 55 Leszedte az aranyalmát a fáról,
amelyre csupán a tirünszi hős lelt.
A Mór máig nem rázta le magáról
az igát, melyet a nyakába ő tett.
Babér és pálma zöldjét fonja bátor
homloka köré a sokféle hőstett,
mit Arzila, Alcácer és a népes
Tanger falánál vitt fegyvere véghez.

- 56 Mert leomlottak ezek végül is mind,
bár oly kemények voltak, mint a gyémánt,
a portugál had előtt, aki mindig
legyőzte még, ha valaki eléállt.
Csodákat művelt a lovagi szív itt,
oly bátorságról szolgáltatva példát,
mely méltó az ékes költői tollra,
s a portugál hírt végsőkig fokozza.
- 57 Később azonban, minthogy arra vágyott,
hogy Spanyolhon uralmát megszerezze,
megtámadta Aragón Ferdinándot,
keserű, édes hírszomjtól vezetve.
Büszke és tarka harci sokaságot
gyűjtött az ország ellene seregbe
Cádiztól fel Pirene bércefaláig,
hol minden földet Ferdinánd király bírt.
- 58 Nem nyughatott otthon az ifjú János,
de úgy döntött, hogy útrakelve tüstént,
csatlakozik a becsvágyó apához,
kinek nem kis segítség volt e hűség.
Kimenekült az végül is a gyászos
bajból, megóva homloka derűjét.
A vérontó, ádáz apát leverték,
de kétes siker volt a győzelem még:
- 59 mivel a fiú, a dicső, a fennkölt,
a nyájas hős, a lovagok virága,
egy egész napot a csatahelyen tölt,
hol szörnyű lett az ellenség bukása.
Míg Octavianus ereje megtört,
így nyert csatát Antonius, a társa,
mikor Filippi síkján bosszút álltak
azokon, kiken Caesar vére száradt.

- 60 Majd, mikor Alfonz örök nyugalomra
hajtvá fejét, lakója lett a Mennynek,
mint Második János lépett a trónra,
tizenharmadik királyként, a Herceg.
Ez, hogy örök hírnév legyen a sorsa,
olyat próbált, mit eddig senki nem tett,
megkísérelte meglelni a bíbor
Hajnal honát, mit én keresek ímhol.
- 61 Elküldte híveit, kik nekivágva
Spanyol- s Frankhonon át Itáliának,
a kikötőben, mely magába zárta
Parthenopé hamvát, hajóra szálltak:
Nápolyban, mely a Végzetnek kitárva,
sokféle néptől szenvedett igákat,
hogy a kiváló Spanyolok uralma
lendítse hírét legvégül magasba.
- 62 Elvitorlázva Szicília mellett,
elérték Rhodosz fövényes lapályát;
onnan a büszke partokhoz siettek,
amelyek látták Pompeius halálát.
Tőlük Memphiszbe s a földekre mentek,
melyeket a Nílus áldása jár át;
Egyiptom után a ma is keresztény
Etiópia honát felkeresvén.
- 63 Majd Eritrea tengerére tértek,
hol hajó nélkül kelt át a zsidó nép;
elmaradtak hátuk mögött a bércek,
melyek Nabatot őrzik névadóként.
Az illattermő sábai vidéket,
mit Adonisz anyja boldogított rég,
körülkerülve, meglátták a boldog
Arábiát s azt, hol csak kő s homok volt.

- 64 Bekanyarodtak a Perzsa-öbölbe,
mely emlékszik még Bábel zavarára;
hol az Eufrátesz s a Tigris fut össze,
melyek forrása dicső monda tárgya.
Onnan az Indus vize fele törve
mentek tovább (miről ennek utána
sok szó esik még), átszelve a tengert,
melynek Traján már nekivágni nem mert.
- 65 Láttak sok ismeretlen furcsa népet
ind, karmán földön és Gedrósiában,
különböző szokások, cselszövések
tanúi voltak más-más tartományban.
De visszajutni kicsik az esélyek
ily szörnyű, nagy utakról általában.
Ott haltak meg, ott maradtak a végén,
Szülőhonukba vissza sose térvén.
- 66 A fényes Ég, úgy tetszik, Mánuelnek
és érdemeinek tartotta fenn e
roppant merész vállalkozást, amelynek
oly sok dicső és nagy tettét köszönte.
Mánuel, ki a Hont s a büszke lelket
egyformán Jánostól kapta örökbe,
legott, ahogy övé lett a Királyság,
megkezdte a tenger meghódítását.
- 67 És mint kinek nem szűnt zaklatni lelkét,
egy másodpercnyi pihenőt se tartva,
az ősoktól öröklött kötelesség,
akiknek minden gondolata arra
irányult, hogy a drága Hont növeljék,
egy nap, hogy véget ért a fény uralma,
s a csillagok, nekivágva utuknak,
nyugodni hívták, amikor lebuktak,

- 68 már elnyúlva az aranymívű ágyban,
hol igaz a képek játéka szinte,
szünet nélkül azt forgatta agyában.
mit kíván tőle a vére s a tiszte,
míg álom szállott a szemére lágyan,
anélkül, hogy csitult volna a szíve;
mert ahogy kezdett elszunnyadni lassan,
Morpheus tűnt elébe több alakban.
- 69 Úgy rémlett neki, oly magasra hágott,
hogyan elérte első körét az Égnek,
hol maga előtt sokféle világot
és népet látott, furcsát és merészet.
És ahogy szemei a napvilágot
terjesztő égtáj közelébe értek,
két tiszta csermelyt látott ősi, messzi,
magas hegyekből alácsörgedezni.
- 70 Rablómadár volt, vad és jámbor állat,
az erdőlepte hegyvidék lakója;
a mozgást körben fák, buja fűszálak
akadályozták, bozonttá fonódva.
E zord hegyekről, melyek ellenálltak
a feltárasnak, lerítt, hogy mióta
az első vétket Ádám elkövette,
lábát közéjük ember sose tette.
- 71 A vizekből, úgy rémlett neki ekkor,
két ember lépett ki, feléje tartva,
kikre már ránehezült az öregkor,
s kiknek, bár durva, tisztos volt az arca.
Hajukból víz folyt, mely, mint szétesett por,
egész testüket fátyolba takarta;
fekete bőrük kifakult a napban;
szakálluk torzonborz volt és nyíratlan.

- 72 Homloka köré mind a kettejüknek
nem ismert fű s gally simult koszorúba.
Úgy tetszett, hogy az egyik kimerültebb,
mint akinek hosszabbra nyúlt az útja;
s mint ki más tájról jött, olyanszerűnek
látszott a víz is, ahogy Arethusza
miatt Árkádiát Szirakúzára
cserélte Alpheiosz szerelmi vágya.
- 73 Kettejük közt a rangban kimagaslóbb
így kiáltott messziről a Királynak:
– „Ó, te, kire, hogy felettük uralkodj,
a világ hatalmas részei várnak,
mi többiek, akiknek híre nagy volt,
s kik nyakat még nem hajtottunk igának,
jelezzük néked: ideje, hogy eljőjj
az adókért, miket nálunk vehetsz föl.
- 74 Én vagyok a dicső Gangesz, amelynek
bölcsője fenn található az Égben;
társam az Indus, amelynek e szent hegy
a szülőhelye, veled szemben éppen.
Sok háborút kell végigverekedned
értünk, de végül, kitartva keményen,
ahány népet csak lelsz, sohase látott,
győzelmeiddel mind megzabolázod.”
- 75 Nem mondott többet e hatalmas és szent
folyam, s eltűntek mindketten azonmód.
Emánuel király riadtan ébredt,
s a lelke rettentően zaklatott volt.
Phoibosz fényleple lassan szerteszéledt
a Világon, mely álomban borongott;
eljött a reggel, az eget a szende
rózsalevelek pírjával kifestve.

- 76 A Király hívja az előkelőket,
és előadja nékik, ami történt;
hogy mit mondott a szent öreg, mi őket
csodálkozással tölti el fölöttébb.
Flottaépítés lesz az összejöttek
közös álláspontja, hogy a dicső nép
a tengereket szelni útra keljen,
s új égöveket, tájakat keressen.
- 77 Én, ki nehezen hittem, hogy valóság
lehet valaha keblemnek igénye,
mely ilyenfajta nagy feladatot várt
mindig, ahogy a jós szív megígérte,
nem tudom, mily okok, elvek okozták,
mily kedvező jelnek volt benne része,
hogyan a Király e rendkívüli, ritka
vállalkozás kulcsát kezemre bízta.
- 78 És szívélyes szavakkal, kérleléssel,
mely királytól parancsként fogadandó,
ezt mondta: – „Csak munkával, kinnal ér el
dicső, merész dolgokat a halandó;
csak, mely dacol halállal és veszéllyel,
az olyan élet híre maradandó,
mert ha nem hódol gyáva rémületnek,
minél kurtább, annál hosszabbra terjed.
- 79 Az összesek közül jelöltelek ki
egy hozzád méltó nehéz és hatalmas
munkára, mellyel hírt lehet szerezni,
s mit értem, tudom, könnyen végrehajtasz.”
Nem bírtam tovább, s így törtem ki: – „Semmi,
ó, nagy Király, a tűz, a hó, a kardvas
nekem, ha érted szenvedem, s csak az bánt,
hogyan ez az élet oly haszontalanság.

- 80 Találj ki nékem annyi szörnyű próbát,
mint ahányfélét Herkulesre szabtak:
bősz Hárpüát, nemeai Oroszlánt,
ádáz Hüdrát, erümanthoszi Vadkant,
s leszállni végül a Styx-mosta ország
mélyébe, hol az árnyak népe hallgat;
mert készen áll, Király, vállalni érted
bármily csapást, veszélyt e test s e lélek.”
- 81 Köszönetképpen mindenféle jóban
résztet, s bölcs okfejtéssel magasztal;
mert a dicsért erény szebb fényre lobban,
s a dicsérő fennkölt tettekre sarkall.
Kísérő is lép oldalamba nyomban,
szívélyes és baráti indulattal;
mint, én, éppúgy érdemre, hírre vágyva:
szeretett testvérem, Paulo da Gama.
- 82 Nicolau Coelho lesz még a társam,
ki bármily bajok tűrésére képes.
Mindkettő bátor, okos a tanácsban,
ért a fegyverhez, s harcban szenvedélyes.
Fiatalt is toborzok, ki magában
a hős élethez nemes vágyat érez;
valamennyiben duzzad az erő, mint
ki nagy ügy szolgálatába szegődik.
- 83 Emánuel megjutalmazta őket,
hogy még odaadóbb legyen erényük,
emelkedett szóval lelkiertővert
a jövő szenvedésekhez beléjük.
Az Argonauták is így készülődtek
az Aranygyapjúért ontani vérük,
a jós-hajón, mely elsőként futott ki
az Euxinosz árját megostromolni.

- 84 Már a hírneves ulyssesi révben,
szent izgalomtól, vágyaktól remegve
(hol a sós Tenger s a Tejo fehéren
fénylő homokja keveredik egybe),
állnak a hajók indulásra készen;
s nincs félelem, amely béklyóba verje
az ifjú kedvet, mert kész jönni bátran
katona, matróz, bárhová utánam.
- 85 Különböző színpompás öltönyökben
gyülekszik a parton a tengerésznép,
elszántsággal is felszerelve bőven,
hogyan a világ új részeit elérjék.
A hajókon a zászlók repesően
követik a fuvallatok szeszélyét.
Minden hajó, a messzeségbe nézve,
Argóként készül feljutni az égre.
- 86 És miután magunkat felszereltük,
ahogy az ily hatalmas út kívánja,
felkészítettük egyszersmind a lelkünk
a hajóst mindig kísértő halálra.
Azt, kinek az Eget tartja felettünk
egyetlen fenséges szemvillanása,
kérleljük buzgón, hogy gondunk viselje,
s amibe fogtunk, vezesse sikerrel.
- 87 Ezennel a szent templomból kilépünk,
melyet a tengerpartra építettek,
s amely nevében jelképezi nekünk
a földet, hol Isten testben jelent meg.
Tudd meg, Király, ahogy útrakerelésünk
pillanatát felidézem jelenleg,
melyet kétség és félelem telített,
alig vethetem gátját könnyeimnek.

- 88 A város népe kijött elkészönni
(ez baráttól, az rokontól búcsúzott,
s pusztán báméskodni kívánt a többi),
s tekintetük lehangolt, mélabús volt.
S ezernyi ájtatos hívő között, mi,
Istent imádva, mint jámbor búcsúsok,
ünnepi körmenetben az előttünk
veszteglő hajók felé hömpölyögtünk.
- 89 Mint hosszú, kétes útra távozókat,
mindünket elveszetteknek ítélték,
az asszonyok megindultan zokogtak,
a férfiakból sóhaj tört az égnek.
Anyá, nővér és hitves fokozottabb
kétségbeesést és félelmet érzett,
mert a szeretet mindennél gyanakvóbb,
hogy látni minket itt nem egyhamar fog.
- 90 – „Ó, fiam, te, akit azért neveltem –
így szól az egyik –, hogy vigasza, gyámja
lehesz öreg napjaimnak, melyekben
fájó, keserű könny vár az anyára,
szerencsétlen szegényt, mért hagysz el engem?
Mért mégy el tőlem messzire, te drága,
hogy gyászos hullámsírt keress magadnak,
hol elesése leszel a halaknak?”
- 91 A másik így sír: – „Édes, ifjú párom,
kinek szerelme nélkül meg nem élek,
mért kockáztatod a bűsz tengeráron
az életedet, mely immár enyém lett?
Hogy lehet, hogy a vágyra, amely átfon
bennünket, ily kétes út feledést vet?
Azt akarod, hogy üdvünk és szerelmünk
szél fújja el a vitorlákkal együtt?”

- 92 E szavakhoz, melyek szánakozóak
voltak és szeretettel telítettek,
a gyermekek és vénék csatlakoztak,
kik koruknál fogva erőtlenebbek.
A közeli hegyek is válaszoltak,
mint kiket nemes részvét rendített meg;
a fehér homok könnycseppektől ázott,
annyitól szinte, ahány szemből állott.
- 93 E helyzetben, míg szemünk nem emeltük
sem feleségre többé, sem anyára,
hogy ne gyötörje fájdalom a lelkünk,
s ne változzék tervünk szilárd iránya,
jobbnak találtam akképp útrakelnünk,
hogy ne kerüljön sor búcsúzkodásra,
mi szép szokása bár a szeretetnek,
több kint mér arra, ki marad s ki elmegy.
- 94 De a vízparti nép közé vegyülve,
egy öreg, kinek tisztos volt személye,
s ki rosszallását, míg minket szemügyre
vett, hármassal kísért, hármassal kísért,
kissé emelt, komoly hangot megütve,
hogy fülünket a tengeren elérje,
tapasztalásból gyűjtve bölcsességét,
ily szavakra nyitotta szíve mélyét.
- 95 – „Ó, csitíthatatlan hatalmi mámor,
amely a Hírnév hívsága felé tör!
Ó, csalfa üdv, amely forróbbra lángol
a nép dicsőségnek hívott kegyétől!
Mily büntetéstől, ítélethozástól
lakol a szív, mely rád epedve néz föl!
Hány veszedelmet, halált, szörnyűséget,
kegyetlen kint kell szenvednie érted!

- 96 Te, lélek s élet nyugtalanítója,
 melyből hűtlen elhagyások fakadnak,
 ki álnokul vagy kész felfalni sorra
 vagyont, országot, királyi hatalmat:
 dicsőnek, szentnek hívunk váltakozva,
 bár ocsmány átok a méltó jutalmad;
 azt mondjuk rád – Hírnév, fennkölt Dicsőség,
 mitől elkábul az ostoba köznép.
- 97 Mily új katasztrófák felé kívánod
 sodorni ezt az országot s e népet?
 Mily veszélyekre, mily halálra szánod,
 leple alatt egy jóhangzású névnek?
 Mily aranybányás földekkel kínálsz,
 melyeket olyan könnyű megígérned?
 Mily nagyságot ígérsz? mily hősi sorsot?
 mily diadalt? hódítást, pálmalombot?
- 98 Silány fajzata, te, az eszelősnek,
 akinek engedetlensége, bűne
 nem csupán azt okozta, hogy kilöktek
 a Mennyből, bús nélkülözésbe űzve,
 de az aranykort is elvette tőled,
 amelynek egyszerű, ártatlan üdve
 nem emberi volt, hogy a vas korába
 s a fegyverébe taszítson utána:
- 99 ha már a hiú, léha oktalanság
 képzeletedre olyannyira hathat,
 hogy nálad az erőszak és a vadság
 <vitézség és bátorság> névre hallgat,
 ha már azt tartod legtöbbre manapság,
 kiben az élet megvetést fakaszt csak,
 bár örülnie kellene miatta,
 mert Ő is félt elveszteni, ki adta:

- 100 nem köt a sors az Izmaelitához,
 kivel harcolnod kell még rengetegszer?
 Nem Arabföld gaz törvényének áldoz,
 míg te csak Krisztus hitéért verekszel?
 Nem vár elég föld nála, büszke város,
 ha új földekre, kincsekre törekszel?
 Fegyver dolgában nem elég hatalmas,
 hogyan felette dicsőséget arathass?
- 101 Kapudhoz mind több ellenséget engedsz,
 mert mást keresel távoli vidéken;
 az ősi haza ekképp néptelen lesz,
 hogyan elveszen végül a gyengeségben;
 az ismeretlen kell s a veszedelmes,
 csak hogy a Hír hízelgése kísérjen,
 mint ind, etióp, arab, perzsa földek
 urát, ki ritka gazdagságnak örvend.
- 102 Átok reá, ki szálfán, mint legelső,
 vitorlát bontva a habokra szállott!
 A Pokol örök kínjára vetendő,
 ha igaz a törvény, melyet imádok!
 Semmilyen bíró, ha alsó, ha felső,
 se citera s fennkölt gondolkozásmód
 ne legyen emlékének hirdetője,
 de neve is vele tűnjék örökre!
- 103 Iapetosz fia az Égből lehozta,
 az ember szolgálatára ajánlván,
 a tüzet, mely iszonyt, halált okozva,
 háborút gyújtott mindenütt (mily ármány!).
 Mindenkinek be jobb lett volna dolga,
 s a világnak kevésbé szörnyű hátrány,
 Prométheusz, ha dicső alakodban
 a vágy szikrája lángra sose lobban!

104

A dőre ifjú az égi fogatra
nem szállott volna, s fiától kísérve,
a büszke építész sem a magasba,
hogy hírük tenger és folyó idézze.
Nincs oly tett, amit az emberi fajta,
tűz, vas, víz, hő, fagy dühének kitéve,
meg ne próbálna, ha gaz, ha magasztos!
Iszonyú végzet! Rendkívüli balsors!”

A. Girard del.

Fouquet sculp.

Bouvier sculp.

7. grafika
(Ötödik ének, 49.: A Jóreménység fokának megkerülésekor felbukkan
Adamasztor szörnyalakja)

Tartalom

Beszámol Gama a pogány királynak,
a megtett hosszú, kétes útszakasról,
Afrikában mily népeket találtak,
s hogy járt Veloso, a merész kalandor;
mint tűnt előttük fel, a Föld fiának
nevezve magát, a bűsz Adamasztor;
s mi történt még, amíg e helyre értek,
hol nyugalmat és enyhülést remélnek.

ÖTÖDIK ÉNEK

- 1 „Miután nekünk ily komor igéket
zengett a tisztos agg, kifeszítettük
a szárnyakat a nyájas, enyhe szélnek,
s a kedves kikötőből útra keltünk.
S vitorlát oldva, a tengeri élet
szokása szerint eget verve zengtük:
– „Jó utazást!” S mint mindig cselekedte,
a hajókat a szél mozgatni kezdte.
- 2 Az örök fény a nemei állat
jegyébe lépett ebben az időben;
s a világ, mely emésztője magának,
hatodik korát járta elgyötörten.
A nap, ahogy megfelelt a szokásnak,
tizennégyszázszor fordult benne körben,
s kilencvenhét kört írt le még utólag,
amikor útnak indult a hajóhad.
- 3 Látószögünkől eltűntek fokként
a hazai hegyekből az utolsók;
a hű Tejo s a sintrai vadon még
maradt, s tekintetünk rájuk fonódott.
S a szívünk is maradt, hogy bús fogolyként
őrizze az elhagyott édes otthont.
S miután minden a távolba süllyedt,
csak ég és víz töltötte be szemünket.

- 4 Oly tengereket tártunk fel eképpen,
melyeket más nemzet nem tárt fel eddig,
új eget látva új szigetvidéken,
hol elsőként járt a nagyszerű Henrik;
a mauritán föld, hol valaha régen
Antaioszé volt a lapály s a fennsík,
balra maradt el, míg azt, ami jobbra,
nem tudta senki, pusztán gyanította.
- 5 Elhúztunk Madeira szigete mellett,
melyet sok erdejéről hívtak ekképp;
hol népünk legelőbb telepedett meg,
s melynek nevénél még a híre gyengébb.
De a világtól bármily távol eshet,
nincs hátrább, mint miket Vénusz kegyel rég,
ki érte Ciprust, Küthérát feledné,
Knidoszt, Paphoszt, ha birtokba vehetné.
- 6 Elhagytuk Massília pusztá partját,
hol barmukat őrzik az Azenégek,
kik friss forrás vizét sosem ihatják,
s kiket a mezők növénye nem éltet;
hol nem hoz a föld termést semmifajtat,
hol a madár vassal tölti begyét meg,
s mely, a legszörnyűbb nyomorig alázva,
a barbár s az etióp föld határa.
- 7 Áthaladtunk a térítón, amelytől
a kocsit a Nap Észak fele hajtja;
hol Klümené fia az emberektől
a nappal fehér színét megtagadja.
Sok ritka népet üdít e helyen föl
a hús Szenegál sötétfényű habja,
hol Arsinarium szirtfoka megszűnt,
mivel mindnyájan Zöld-foknak nevezzük.

- 8 A Kanári-szigetrajjal mögöttünk,
mit Szerencsésnek hívtak az elődök,
már a leányok irányába törtünk,
kik Heszperosz kertjében voltak örök;
s akiket látni mindenki közöttünk
új csodákat remélve készülődött.
Kikötni jó szél segített hadunknak,
hogy élelemmel lássuk el magunkat.
- 9 A sziget, ahol elértük a partot,
a harcos Szent Jakab nevét viselte,
a szentét, ki a Spanyolnak olyan sok
pártfogást nyújtott, hogy a Mórt leverje.
Innen, miközben Észak szele hajtott,
az Óceán tavának végtelenje
felé fordultunk, elhagyva a révet,
hol seregünk boldog felfrissülést nyert.
- 10 Majd Afrika napkeleti irányba
futó partjának hosszában hajózva,
eljutottunk Zsalofó tartományba,
melynek sok néger nemzet a lakója;
s a hatalmas Mandingába utána,
mely a fénylő nemesfém szállítója,
s mit a Gambia sodró árja táplál,
amelyre végül a nagy Óceán vár.
- 11 A Dorkádák felé vettük utunkat,
hol a nővérek éltek hajdanában,
kik, mint vaksággal sújtott nyomorultak,
egyetlen szemmel néztek mind a hárman.
Te, kinek göndör fürtjétől kigyulladt
Neptunus szíve a vízi homályban,
te, kinek arcod a legundokabb volt,
égő kígyókkal szórtad be a partot.

- 12 Minden hajónkkal folyvást Délre tartva,
az óriás öbölbe látogattunk,
míg elmaradt Leone sziklapartja,
a fokkal, melynek Pálma nevet adtunk;
s a nagy folyó, hol a tenger haragja
zengett a parton, mely mellett haladtunk,
s a sziget is, mely a szentet imádja,
ki ujját dugta Isten oldalába.
- 13 Ott van a roppant Kongói királyság,
mely általunk Krisztus hitére pártolt,
melyen a hosszú, gyors Zaire vág át,
melyet az antik korszak sose látott.
Míg hasítom a széles tenger árját,
az ismert sarktól végleg messze járok,
túljutva már az izzó állomáson,
mely a világ két fele közt határt von.
- 14 Új csillagot észleltünk a magasban,
az új féltekén haladva előre,
mit nem ismert más nép, csak legújabbán
hallván valami keveset felőle.
Az ég kevésbé szép, mert fukarabban
fénylő felét láttuk, mely egyelőre
nem adta tudtul, föld van-e alatta,
vagy ott is tart még a tenger uralma.
- 15 Eljutva ekképp arra a vidékre,
melyen Apolló kétszer halad által,
két Telet és Nyarat előidézve,
míg sarktól sarkig vágat kocsijával;
szélcsendben, gyötrő vészeknek kitéve,
miket Aiolosz dühe hoz magával,
láttuk, mint buknak, Junóval dacolva,
a Medvék a neptunusi habokba.

- 16 Elmondanom a tenger sok veszélyét,
melyekről más emberek mit se tudnak,
a zivatar váratlan kitörését,
a villámot, melytől a lég kigyullad,
a sűrű záport, az éjek sötétjét,
a világtépő égiháborúkat,
amely fárasztó, éppoly hiba lenne,
bárha a hangom érc módjára zengne.
- 17 Sok olyat láttam, mit a tengerészek,
kiket a hosszú tapasztalat oktat,
mint biztosat és igazat mesélnek,
bár csak felszínét értik a valónak,
s mit azok, akik mélyebben ítélnék,
s kik értelem s tudás útján hatolnak
rejtett dolgai közé a világnak,
hamisnak s félreértésnek találják.
- 18 Láttam, egész tisztán, az eleven fényt,
mit szentként tisztel a tenger hajósa,
mikor körötte fergeteg teremt éjt,
s vihar dühöng, panaszosan jajongva.
Nem kevésbé csodálatos jelenség,
mely rémületünk végsőkéig fokozta,
volt az, mikor, mint hosszú cső, a felleg
a háborgó Óceánból vizet mert.
- 19 Kivettem jól (s oly feltevést nem osztok,
hogy látásom gúnyt űzött volna vélem):
egy leheletnyi, jámbor füstgomoly volt,
mely pörögve emelkedett a szélben;
cső lett belőle, mely az égbe torkollt,
anyaga oly áttetsző volt a légben,
hogy lentről a szem alig vette észre;
felhőnek látszott külsejére nézve.

20 Aztán fokként növekedni kezdett,
s nagyobbra nőtt, mint egy hatalmas árboc,
hol keskenyebb, hol terebélyesebb lett,
ahogy további vizet vett magához;
a hullámok táncát követve lengett;
kövér felhővel volt felül határos,
s mind duzzadtabbra, terhesebbre hízott
a víztől, amit üregébe szívott.

21 Ahogy a vörös vérszopó pióca,
ajkába fúrva magát a baromnak
(mely a forrást szürcsölve őt kifogta),
idegen vérrel olt iszonyú szomjat;
s megszíva magát egyre dagadóbbra,
mind szélesebb, vastagabb alakot kap:
úgy duzzad, nő a vízzel telített cső,
s a rátelepedett fekete felhő.

22 Miután magát megszívta egészen,
tengeren tartott lábát visszahúzta,
s esőt árasztva szállt végig az égen,
hogy vize a fekvő vizet szapulja;
az elvett hab ismét lent van a mélyben,
csupán a sós íz nem telíti újra.
Az írástudók nézzenek utána,
hogy mindez a Természet mily talánya.

23 Ha az antik bölcsek, kik szertejártak
a földön, hogy titkait kinyomozzák,
látták volna, mit láttam, a csodákat,
sokféle szélnek bontva a vitorlát,
hány nagy mű jutott volna a világnak!
Csillagról, jelről hány tanúbizonyság,
hány furcsaság, hány fényes nagyszerűség!
S mindenben a csalás nélküli hűség.

- 24 A bolygó, mely az Ég első lakában
 honos, már ötször fordult meg, míg arca
 hol telten fénylett, hol pedig soványan,
 a flotta által tett utat mutatva,
 mikor az imbolygó árbockosárban
 figyelő matróz harsogva tudatta:
 – „Föld! Föld!” S a nép a fedélzetre futva,
 szemét Kelet párafalába fúrta.
- 25 Felhők módjára bomlanak ki rendre
 a hegyek, ahogy feltűnnek előttünk;
 a horgonyok készenlétbe helyezve;
 megérkezvén, a vitorlát lekötjük.
 S hogy több ismeretet nyerjünk e helyre
 vonatkozóan, ahová vetődtünk,
 a fokmérő, ez új s bölcs leleménnyel
 készült műszer igénybevételel:
- 26 kievezünk a széles parti sávra,
 hol szerteszéledt nyomban a legénység,
 a furcsa tájon körülnézni vágyva,
 hová nem tette lábát még egyéb nép.
 Míg én s a kalauzok társasága,
 hogyan lássuk e föld elhelyezkedését,
 a fővenyen lemérjük a napállást,
 s a csillagok együttes haladását.
- 27 Úgy találtuk, hogy már a flotta túlvolt
 a nagy határon, a Bak térítőjén,
 közte s a föld legtöbb titokba burkolt
 része, a déli sarkkör közt időzvéen.
 S egy társaim által előre tuskolt
 négert látok most felbukkanni pőrén,
 ki fogoly lett, mikor a hegyvidéken
 a lépek mézét gyűjtögette éppen.

- 28 Tekintete zavaros, mint azé, ki
előtt sohasem állt még ily nehéz sors;
nem értjük őt, s ő szavunkat nem érti,
otrombább, mint a durva Polüphémosz.
Elkezdjük sorra mutogatni néki
a fémet, mellyel Kolkhisz gyapja béklyóz,
vad fűszerünket, szép ezüstjeinket;
nem keltenek a vadban semmi ingert.
- 29 Hitványabb holmit rakatok elébe:
kristályból készült áttetsző golyókat,
csengettyűt, melynek kedves a zenéje,
piros sapkát, minőt mindenki óhajt;
jelekből és intésekből megértve,
tüstént látom, hogy örül a dolognak.
Odaadatok mindent, hadd eredjen
népéhez, amely várja a közelben.
- 30 De másnap eljött minden cimborája,
egyként pucér s fekete valamennyi,
a szakadékos dombokról leszállva,
az elnyert kincsek mását megszerezni.
Oly szelídek voltak, barátkozásra
hajlamosak, hogy velük útra kelni
nem félt Fernão Veloso a bozótba,
hogy életmódjukat kipuhatolja.
- 31 Veloso nem hitte, hogy baja eshet,
fennhéjázóan bízott önmagában;
de miután már sok idő lepergett,
míg valami kedvező jelre vártam,
balsorstól féltve a könnyelmű embert,
tekintetemet felemelve, láttam,
hogy a hegyről a partnak visz a lépte,
csak fürgébben megy, mint felfele lépve.

- 32 Coelho rögtön arra fordította
csónakja orrát, de ki sem kötött még,
egy vakmerő etióp a futóra
vetődik, hogy előle meg ne szökjék.
Mind több támad rá; Veloso szorongva
látja, hogy támasz híján van fölöttébb.
Most én segítek, evezőt ragadva,
de egy csapatnyi néger áll utamba.
- 33 Kövér zivatarfelhőből zuhognak
nyilak, kövek ránk roppant mennyiségben;
s nem voltak meddőn levegőbe szórtak,
mert lábam sebét ettől fogva érzem.
De mint személyünkben megtámadottak,
megadjuk nekik a választ keményen,
hogy több helyen viselik a piros színt,
mint ahány sapka fejükön piroslik.
- 34 A bajból ekképp Velosót kimentve,
visszaindultunk nyomban a hajókra,
belátva, mily gonoszság volt a terve
az állatias, hitszegő, goromba
fajzatnak, hol csak annyi ismeretre
tettünk szert, Indiára vágyakozva,
hogy messze tévelygünk még tőle jócskán.
Kibontottam így hát minden vitorlám.
- 35 Egy bajtársa azt mondta ugyanakkor
Velosónak (míg nevetett a többi):
– „E dombra, ugye, nem esik olyan jól
felmenni, pajtás, mint róla lejönni?”
– „Igen – felelte a merész kalandor –,
de látva, hogy az ebfaj előzőnli
a partot, léptem szaporábbra vettem,
mert rájöttem, hogy nélkülöztök engem.”

- 36 Majd elmesélte, hogy mikor a dombon
a négerek őt keresztülvezették,
nem engedték meg, hogy továbbhatoljon,
halált ígérve, hogyha még egyet lép;
s hogy megfordult, elbújtak csalfa módon,
hogy azokat, akik őt itt keresnék,
az örök éjbe küldhessék, s ne állja
útját mi sem a rablásnak utána.
- 37 Öt fordulót tett meg a nap azóta,
hogy seregünk e helyet odahagyta,
más által nem járt vizeken hajózva,
míg kedvező volt a szelek uralma.
Mikor egy békés éjen, a habokba
metsző hajóorrban őrséget adva,
egy felhőt láttunk feltűnni az égen,
s a fejünk fölé lebegni sötétén.
- 38 Oly ijesztően és vészterhesen jött,
hogy szívünkben rémületet vetett el;
s távolban, mintha szirttel futna szemközt,
üvöltött, bögött az éjszínű tenger.
– „Legfőbb Hatalom – így szóltam –, te fennkölt,
mily titokkal, mily baljós égi jellel
figyelmeztet a víz s az ég e része
a ráánkvaró rendkívüli veszélyre?”
- 39 Be sem fejezhettem szavaimat még,
mikor egy szörny bomlott ki a magasban,
iszonyú nagy, idomtalan alakként;
arca komor volt, szakálla nyíratlan;
mély szeméből rosszindulat nyilallt szét,
s színe elveszett a bizonytalanban;
föld tapadt göndörfürtű hajzatába,
szája fekete volt, fogsora sárga.

- 40 A termete olyan tagbaszakadt volt,
 hogy a hét világcsoda egyikének,
 a Rhodoszi Kolosszusnak szakasztott
 mását idézte, állítom tenéked.
 Bősz hangjából oly rettenet morajlott,
 mintha a vízmély kezdene beszédet.
 Megborzongatta húsunkat, hajunkat,
 kik hallottuk, láttuk, mindannyiunknak.
- 41 S így szólt: – „Ó, vakmerőbb nép mindazoknál,
 kik nagyot cselekedtek a világban,
 ki munkád közben soha nem nyugodtál,
 ádázul küzdve sok meddő csatában,
 most, hogy a tiltott övön áthatoltál,
 távol vizeimen hajózva bátran,
 melyekre oly nagy ideje vigyázok,
 s melyeket még hajó sohase szántott:
- 42 most, hogy eljöttél a titkot kilesni,
 mit a természet s a nedves elem rejt,
 s mit nem jogosult megismerni senki,
 bár érdeme mindennél többre terjed,
 hallgasd meg, hány bajt terveltem neked ki,
 hogy megfékezzem gőgös gerjedelmed,
 a szárazföldön és a tenger árján,
 mit meghódítasz kemény harcok árán.
- 43 Tudd meg, hogy a hajók, melyek utánad
 teszik meg vállalt utadat merészen,
 ellenséges tengerszakaszt találnak,
 vihart s borzalmak sorát e vidéken!
 S az első hadat, mely e zajos árnak
 nekivág, oly váratlan büntetésben
 részeltetem, hogy nagyobb lesz a kára,
 mint amekkora vész sújtott reája!

- 44 Felfedezőmön, hogyha nem csalódnak
reményeim, itt fogok bosszút állni.
És ezzel még nincs vége a bajoknak,
miket dacotok makacssága vált ki:
mert láthatjátok hajóitokon majd,
ha az fog, mit várok, valóra válni,
hogy a halál az évi veszteségek
legkisebb rosszsa, mi titeket érhet.
- 45 S az első hősnek, akinek eget ver
a szerencse jóvoltából a híre,
sírt ások, melyben örök nyughelyet lel,
Isten rejtett szándékát teljesítve.
Itt fekszik együtt a sok hadijellel,
mely a török seregnek volt a dísze;
én leszek, aki rajta megbosszulja,
hogy Kiloát, Mombaszát tönkredúlta.
- 46 S egy másik megbecsült dalia jön még,
ki nagylelkű, lovagias, szerelmes,
s ki magával hozza gyönyörű hölgyét,
mint kinek Ámor ritka módra kedvez.
Keserű sorsuk itt kell, hogy betöltsék,
kiknek haragom csak azért kegyelmez,
egy hajótörést túlélve vélük,
hogy még iszonyúbb legyen szenvedésük.
- 47 Látják, hogy éhen pusztulnak a drága
gyermekek, kik szerelmükből fakadtak;
hogy a kafferok mohó durvasága
a szép hölgyről minden ruhát leszaggat;
hogy tagjainak kristálytisztasága
prédául esik a szélnek s a napnak,
miután finombőrű lába hosszan
kereste útját a tüzes homokban.

- 48 Látják, hogy innen már nem szabadulnak,
ily bajok és balvégzet ellenében,
itt vesznek, mint holtig hű nyomorultak,
a könnyörtelen, izzó sűrűségben.
S míg bánatuk tiszta könnyei hullnak,
hogy a kövek sem állják meg keményen,
egymás karjában, a szép s szörnyű rabság
bilincset törve, lelküket kiadják.”
- 49 A rémalak még folytatni akarta
a jóslatát, mikor, előre lépve,
így szóltam hozzá: – „Ki vagy? Mert szavamra,
zavarba hoz személyed szörnyűsége!”
Ő, iszonyú ordításra fakadva,
száját s szemét forgatva tetejébe,
keserű hangon adta meg a választ,
mint kit a kérdés feltevése fáraszt:
- 50 „Én vagyok a rejtelmek ama szirtje,
melyet ti Vihar Fokának neveztek,
mit Ptolemaiosz, Sztribón sosem írt le,
s Plinius, Mela s más sem említett meg.
Az afrikai part végződik itt be,
e sosem látott sziklámban, amelynek
hegye a Déli sark felé szalad ki,
s mit meg merészeltetek most zavarni.
- 51 A Föld szülötte vagyok, Adamasztor,
mint Enkeladosz és százkezű társam,
s mint Aigeusz, ugyanabból a fajból;
s a villámot rázóval harcban álltam.
Nem hegyeket raktam egymásra dacból,
hanem a tenger habjaira szálltam,
s mint az Óceán szabad kapitánya,
törtem Neptunus kirajzó hadára.

- 52 Péleusz hitvesén csüggő szerelmem
tettvágyamat hatalmasra szította.
Az égi istennőket megvettem,
mint a víz úrnőjének hódolója.
Egy nap, a najád-néptől övezetten,
pucéran lépett a parti homokra;
a vágyam tőle fellobbant azonmód,
hogy ettől kezdve csak ő volt, ki vonzott.
- 53 És minthogy nem látszott kivihetőnek,
hogy meghódítsa vad megjelenésem,
úgy döntöttem, fegyverrel ejtem őt meg,
s Dórisz előtt kitártam szenvedélyem.
Az istennő, kin félelme erőt vett,
szólt néki; mire, bájos nevetésben
kitörve, így felelt: – „Miként lehetne
elég egy szörnynek egy nimfa szerelme?
- 54 De hogy ne támadjon az Óceánon
háborúság, enyhíteni segíték,
erényem fenntartásával, a káron.”
A hírnök ily válasszal érkezik meg.
Én, nem látva keresztül a csaláson
(mert vakká tesz a szerelmes tekintet),
hagyom, hogy szívem, ez az óriás szív,
vággyal s reménnyel teljék csordulásig.
- 55 Míg ostobán így a harctól elálltam,
egy éjjel, ahogy Dórisz megígérte,
a messzeségben feltűnt a ruhátlan,
gyönyörű Téthüsz istennői képe.
Mint eszeveszett, rohanva, kitártam
a karomat már messziről feléje,
ki által új életet nyert a testem,
s arcát, szemét, haját csókolni kezdtem.

- 56 Ó! Meggátol az undor, hogy kimondjam:
hitem szerint szerelmemet ölelve,
egy durva hegyet tartottam karomban,
mit sűrű erdő s vad bozót fedett be.
Míg arcomhoz egy sziklát szorítottam,
az angyalarcot vélve látni benne,
nem voltam ember már; csak néma, dermedt
szikla egy éppoly másik szikla mellett.
- 57 Ó, legszebb nimfája az Óceánnak,
ha úgy volt is, hogy engem nem szerettél,
mit ér, hogy ezt az ármányt kitaláltad,
s hogy hegy, felhő, álom vagy semmi lettél?
Míg megtébolyít szinte a gyalázat
s a fájdalom, elindulok e helynél
jobbat keresni, ahol nem akadnak,
kik könnyemen s bánatomon kacagnak.
- 58 Fivéreim ekkorra már legyőzve,
a legiszonyúbb nyomorba merültek,
s hogy az istenhad őket ne gyötörje,
egyesek hegyek alá menekültek.
S mivel a kéz az Eget vívni gyöngé,
míg szemembe a gyász könnyei gyűltek,
érezni kezdtem tébolyom hevéért
az ellenséges végzet büntetését.
- 59 A húsom durva földdé változott át;
megkövesedett valamennyi csontom;
e tagokból, miket látsz, sziklafok vált,
hogy mélyen a habok közé hatoljon.
E távoli szirtté alakították
az istenek végül egész mivoltom;
s hogy szívem kettős kín szaggassa széjjel,
Téthüsz az, aki körülvesz vizével.”

- 60 Ekként beszélt; s félelmesen zokogva,
tekintetünk előtt hirtelen eltűnt.
A sötét felhő széthullt cafatokra,
s a távolból a víz harsogva zendült.
Én, míg karom a minket kezdet óta
vezérlő szent Angyalok fele lendült,
Istenhez esdtem, mentsen meg a bajtól,
mit jövendőnkül jósolt Adamasztor.
- 61 A napszekérrel már az égre hajtott
Phlégon, Püróisz s két gyors lábú társa,
mikor a hegység elébünk magaslott,
amely az óriást magába zárta.
Követni kezdve oldalán a partot,
flottánk, már Kelet habjaiba vágva,
egy kis darabig még továbbhajózott,
majd másodszor is kidobta a horgonyt.
- 62 A bennszülött lakosság e vidéken,
bár etióp volt az apraja-nagyja,
emberségesebbnek tűnt külsejében,
mint az, mely hadunk oly gazul fogadta.
Vidáman jött felénk a partfövényen,
ünneplő, táncos léptekkel haladva,
magával hozva nőit és gulyáját,
mit legelőin jó hízótra táplált.
- 63 A napbarnította nők a menetben
mindnyájan egy-egy lomha ökrön ültek,
kiket, a fajták közül kiemelten,
a gulyában a legtöbbre becsültek.
Dalokat zengtek, édes honi nyelven,
prózában, rímben, melyek elvegyültek
a pásztorsíp szavával, ahogy ezt rég
Tityrus és a nimfák cselekedték.

- 64 Miként már külsejük jóra való volt,
emberségesen bántak is mivélünk,
tyúkokat hoztak, zsíros ürücombot
a holmikért, miket vélük cseréltünk.
De mert társaim semmiféle módot
nem leltek, hogy megérthessék beszédük,
mely hírt adhatna arról, mire vágytunk,
vitorlát bontva, ismét úrta szálltunk.
- 65 Most, miután megkerültük nagy ívben
már Afrika fekete partvilágát,
az Egyenlítőnek fordultak innen
a hajóorrok, s a Dél egyre hátrált.
A sziget is alámerült a vízben,
hol előttünk egy másik flotta már járt,
mely a Viharos Hegyfokot kereste,
s jelet állított itt, azt felfedezve.
- 66 Sok napon át szeltük azóta tiszta
időben s bús vészek között a tengert,
végtelenjében új csapást hasítva,
min csak merész reményeink vezettek.
Egy ideje útját küszködve vívta
hadunk, mert lévén mindig más a helyzet
a tengeren, nagy áramra akadtunk,
mely nem hagyta, hogy előrehaladjunk.
- 67 Nagyobb hatalom volt a tenger árja,
mely szembefutva, visszakényszerített
bennünket, mint a szél támogatása,
mely repíteni kívánt volna minket.
Notus végül, akit meddő csatája,
mit a tengerrel vívott, feldühített,
haragjában oly félelmes erőt gyűjt,
hogy vele a nagy áramlást legyőzzük.

- 68 Beköszöntött a nevezetes ünnep,
 mikor Napkelet királyai hárman
 egy újszülött Király elébe gyültek,
 ki mindhármukat foglalta magában.
 Egy új kikötő tárult fel szemünknek
 e napon, a már mondott nép honában,
 egy folyammal, melyet a nap nevére,
 kereszteltünk, mikor hadunk elérte.
- 69 A folyamból édes vizet szereztünk,
 s az ittlakóktól némi eleséget;
 de Indiáról semmi hírt se nyertünk
 a nép között, mert némaságba mélyedt.
 Ím, lásd, Király, milyen sok földre tettük
 lábunk, anélkül, hogy e durva népet
 elhagytuk volna, s Keletről fikarcnyi
 újságot vagy hírt tudtunk volna kapni!
- 70 Mily tanácstalanok, sorsüldözöttek
 lehattunk, íme, elgondolhatod hát,
 éhségtől, szenvedésektől gyötörtek,
 nemismert eget s vizet látva folyvást!
 A hosszú várástól oly összetörtek,
 hogy reményünk már kétségbe csapott át,
 oly gyilkos éghajlaton kelve által,
 mely nem fért össze fajtánk alkatával.
- 71 Az élelem már romlott és hiányos,
 kárt szenved tőle a gyenge egészség;
 és nincs, mi ebben bármi javulást hoz,
 még áztatni sem képes a reménység.
 Fejedelméhez és parancsnokához,
 hiszed, hogy hű lett volna e legénység
 ilyen sokáig, ha, akiből állott,
 nem lettek volna dicső Luzitánok?

- 72 Hiszed, hogy nem lázadtak volna rég föl,
 ha nem tart velük, kapitányuk ellen,
 dühből, éhségből, elkeseredésből
 kalózbandává züllve menthetetlen?
 De bizonyosságát adták, bármi vész tör
 reájuk, szívüket nem hagyja cserben
 a két tündöklő portugál jelesség,
 a tiszta hűség és becsületesség.
- 73 Az édes folyam révéből kifutva,
 és szelni kezdve újólág a sós árt,
 a part körüli távolabbi útra,
 a mély felé kormányoztuk a flottát;
 hogy, míg vitorlánk Dél hús szele fújja,
 ne érjen a hullámverés mihozzánk
 az öbölből, melynek partján Szofála
 árasztja szét aranyát a világba.
- 74 Közvetlenül e hely után a kormány,
 melynek Szent Miklós volt a pártfogója,
 a hajókat, a maga könnyű módján,
 a nyögő, bőgő partnak fordította;
 midőn, kétség s remény közt ingadozván,
 pusztán egy gyenge fában bizakodva,
 szívünk, amely remélni már kifáradt,
 egy újdonságtól friss erőre támadt.
- 75 Közel járván a parthoz, hol mezői
 és völgyei már szembetűnedeztek,
 vitorlás bárkákat láttunk nyüzsögni
 egy folyón, mely ott érte el a tengert.
 Hadunkból az öröm ujjongva tört ki,
 hogy útján végre oly személyeket lelt,
 akik a hajósmesterséget értik,
 mert – nem ok nélkül – híreket remélt itt.

- 76 Mind négerek, de az a benyomásunk,
hogy ismernek néhány jobb fajta népet;
arabcsengésű szavakat találunk
a nyelvben, melyen egymással beszélnek;
gyapotkendőt, finom kidolgozásút
viselnek mint szorosrafont fejéket;
egy másikkal, amelynek kék a színe,
szemérmük tájékát körülkerítve.
- 77 Arab nyelven, amit kerékbe törnek,
s mit Fernão Martins kitűnően ismer,
azt mondják, hogy nagyjában egyezők
az ittjáró hajók a mieinkkel;
a Nap hazája küldi útra őket,
egész odáig, ahol Délnek ível
a part, s a Naphoz térnek vissza onnan,
hol, mint mi, sok fehérbőrű lakos van.
- 78 A szívélyes bennszülöttekkel együtt
örvendtünk, s főleg a kapott híreknek.
A folyó, hol e víg újságra leltünk,
hajóhadunktól Jó jelek nevet nyert.
A parton emlékoszlopot emeltünk,
mert hogy velük ily helyeket jelezzek,
hoztam néhányat; az angyal nevére
kereszteltük, ki Tóbiást kísérte.
- 79 Leszedtük a kagylókat és csigákat,
ezt a sok undok mélyvízi teremtményt,
a hajókról, melyek mocskosra váltak,
minthogy a tengert jó ideje szelték.
Vendéglátóink, kik közel tanyáztak,
s kiknek vidáman adtuk meg a jelzést,
meghozták a szükségeset minékünk,
anélkül, hogy cselet kellett volna félnünk.

- 80 De nem soká örülhettünk a ténynek,
hogy ily hatalmas remény nyílt e földön;
mert bosszúállón szólt bele a Végzet,
a kedvezőt ellensúlyozva rögtön;
ez a döntése a fenséges Égnek;
e nehéz sors ül már az újszülöttön:
szilárdan tartja magát a nyomasztó,
míg a boldogság érvénye mulandó.
- 81 Az történt, hogy egy átkos, vad betegség,
melyhez hasonlót még sohase láttam,
sokakat megölt, úgyhogy ott temették
el csontjaikat idegen hazában.
Ki hiszi el, ha nem látott ilyet még,
hogy alaktalanná duzzadt a szájban
a fogak ínye, s míg ennyire meggyült,
meg is rohadt a változással együtt?
- 82 Ahogy rohadt, a leget átható, rossz
szaggal fertőzte meg környezetében.
Nem volt közöttünk ügyes kezű orvos,
éppúgy nem akadt egyetlen sebész sem;
de ki-ki, bár nem értett a dologhoz,
maga lett úr a rothadt kelevényen,
kivágva azt; s jó volt, hogy ezt csinálta,
mert aki tűrte, belehalt bajába.
- 83 Itt kellett hagynunk e nemjárt vadonban
bajtársainkat végül is örökre,
kik ily nagy úton, ennyiféle rosszban
kötötték sorsuk a miénkkel össze.
Mi könnyen talál sirt a test, mi gyorsan!
Bármely tengerhab, bármely domb göröngye
készségesen fogadja be a csontját,
mint elnyelte a mieink csoportját.

- 84 A kikötő már elmaradt mögöttünk,
hol megnőtt szívünk reménye s keserve,
a part mentén folyvást előbbre törtünk,
valami biztosabb jelet keresve.
A vad Mozambik volt, hová vetődtünk,
melynek gazsága, aljas gerjedelme
ismert előtted, éppúgy, mint az álnok
Mombasza által használt cselfogások.
- 85 Míg csak a magas Ég kegyelme minket
e biztos, nyájas révbe nem vezérelt,
mely oly vendéglátásban részesített,
mi előtt gyógyít, halottat feléleszt.
Itt vigaszod mindünket felüdített,
szellemünk nálad édes pihenést lelt.
S ím láthatod, ha figyeltél valóban,
mindazt, mit kértél tőlem, elsoroltam.
- 86 Ítéld meg, hogy valaha vitt-e véghez
ily hajóstettet más nép a világon?
Hiszed-e, hogy Aeneas s a beszédes
Ulysses eddig eljutott, Királyom?
Bármily sok vers fűződik is nevéhez,
volt-e, aki a roppant Óceánon
eddig sikerrel megjárta s ezutáni
utam nyolcadát merte volna járni?
- 87 Ő, kit Aiónia vize tanított,
s kiért Rhodosszal együtt s Kolophónnal
Argosz, Khiosz, Athénai, Szmirna vívott,
meg Szalamisz, különös buzgalommal;
s a másik, kitől Ausonia csillog,
s kinek fenséges hangja altatódal
a honi Minciusnak, hogyha hallja,
míg a Tiberist büszkeség dagasztja:

- 88 hadd magasztalja, túlozza csodásra
kalandjait a sok isteni hősnek,
Polüphémoszt meg Kirkét kitalálva,
s Szirént, ki álomba dalolja őket;
hadd hagyja, hogy vitorlájuk kijátssza
a Kikonokat, s meglássák a földet,
hol feledést okoz a lótosz íze;
kalauzukat hadd fullassza vízbe;
- 89 hadd képzeljen el tömlőből kiáradt
szeleket és Kalüpszót, ki szerelmes;
élelmet megfertőző Hárpüákat;
s alászállást a styxi szellemekhez:
mert bármily gonddal fonja is a szálát
e mesékben, melyek tökélye teljes,
a tőlem hallott meztelen valóság
legyőz minden fellengzős mendemondát!”
- 90 Még áhítattal csüggött az egész nép
az ékesszavú Kapitányon egyre,
amikor ez a hosszú elbeszélést
a nagy s dicső tettekről befejezte.
A Király a hős királyok erényét
dicsérte, mit sok harc edzett nemesre;
s a büszke, ősi bátorságú népet
dicsérte, melyben ily hű volt a lélek.
- 91 A hallott dolgok legizgalmasabbját
az ámuló nép sorra felidézte.
A hadról, mely oly hosszú utakat járt,
senki sem vette közülük szemét le.
Már lazítja a Napisten a zablát,
mit elejtett Lampétia fivére,
s a mélybe száll, hol Téthüsz karja várja;
s a Király is megtér fényes lakába.

- 92 Mily édes a tulajdon hősiesség
és dicsőség, ha magasztalva zengik!
A múlt nagy tetteit minden nemesség
elérni vagy felülmúlni igyekszik.
A fenséges cselekedetek ezrét
szüli a becsvágy, mely mással vetekszik.
A nagyszerű dolgok véghezvivőjét
az idegen dicséret ajzza főképp.
- 93 Achilles dicsőséggel telt csatáit
nem értékelte oly magasra Sándor,
mint azt, ki nekik emlékművet állít,
csak őt ünnepli, csak őérte lángol.
Themisztoklészt irigység tölti váltig
Miltiádész híres diadalától;
s azt mondja, hogy leginkább megigézi
a dicséret, mely tetteit idézi.
- 94 Arról kíván Gama meggyőzni minket,
hogy a hajósutak, melyeket ének
dicsőít, hírben nem közelítik meg
az övét, mely döbbenet Földnek, Égnek.
Igen, de a hős, ki Mantua tisztelt,
szeretett lantját ellátta tömérdek
jóval és kegyvel, tette lehetővé,
hogy Róma s Aeneas éljen örökké.
- 95 Scipiót, Caesart, Sándort ad vezérül,
s Augustust is Luzitánia földje;
de nem adja meg nekik, ami nélkül
kemény és nyers e hon minden szülötte.
Kecses, bölcs versek írásába révül
Octavius, míg vész tombol körötte;
(s Fulvia előtt biztosan világos,
Antonius mért pártolt Glafirához).

- 96 Míg Galliát Caesar meghódította,
a tudománya ettől mit se veszített;
lándzsája mellett kéznél volt a tolla,
felvette Ciceróval is a versenyt.
Scipio mint vígjátékok írója,
tudjuk, kiváló jártasságra tett szert.
Sándor Homéroszt annyira szerette,
hogy párnául használta éjjelente.
- 97 Nem ismert bátor vezetőt egyet sem
a latin és görög nép vagy a barbár,
ki ne lett volna tanult, bölcs is egyben;
emögött csak a portugál divat jár.
Pirulva szólok erről; hogy a versben
valaki a mások szintje alatt áll,
azt jelzi, hogy a verselést lenézi:
a mű csak annak érték, aki érti.
- 98 Ez, s nem alkati hiba magyarázza,
hogy Homérosz, Vergilius hiányzik
e népnél, s Achillese, Aeneasa
sem lesz, ha ez még így halad sokáig.
S a legrosszabb, hogy a sors változása
következtében lelkük durvaságig
kemény lett, s oly rest bármiféle jobbra,
hogy alig bánja ezt, vagy fel se fogja.
- 99 Becsülje meg a mi Vasco da Gamánk
a Múzsák forrón égő honszerelmét,
mely tisztükké teszi, hogy dalba zárják
övéik minden dicső haditettét;
Kalliopéhez sem őt, sem családját
nem fűzi hiszen szoros ismeretség,
ugyanúgy a Tejo szépeihez sem,
hogy aranyos hárfájuk róla zengjen.

100

Mert csak az önzetlen testvéri készség,
hogy valamennyi luzitán vitéz tett
elnyerje dicsérő elismerését,
ösztönzi a tejói nimfa-népet.
A nagy dolgok iránti szenvedélyét
ne szűnjék hát fenntartani a lélek,
mert érdeme, ilyen vagy olyan úton,
lehetetlen, hogy érvényre ne jusson.

8. grafika
(Hatodik ének, 87.: Venus lecsendesíti a szeleket és a vihart)

Tartalom

A nemes Gama elhagyja Melindét,
élelmet s embert kapva a nagyúrtól;
a tengeri istenek mindegyikjét
hívatja Neptún, akit Bacchus unszol.
Velošo, növelni övéi hírét,
mesét mond az angol lovagi útról;
Vénusz segít a vihart szenvedőknek,
kik India régvárt partján kikötnek.

HATODIK ÉNEK

- 1 Nem tudja szinte, hogyan ünnepelje
 a pogány király a hős daliákat,
 hogy a keresztény király hírövezte
 népét barátul megnyerje magának;
 fájlalja, hogy tőle ily szörnyű messze
 esnek a gazdag európai tájak,
 s hogy hazája az úttal nem határos,
 mit Herkules nyitott az Óceánhoz.
- 2 Játékkal, tánccal, más szórakozással,
 ahogy az ország illeme kívánja,
 szokás szerinti vidám halfogással,
 mint Antoniust egykor Kleopátra,
 mulattatja egész napokon által
 Lusus fiait Melinde királya.
 Bő lakomákkal, hol rakva az asztal
 gyümölccsel, hússal, madárral, halakkal.
- 3 De a Kapitány látva, hogy e földön
 több időt töltött, mint szerette volna,
 s hogy friss szél hívja, keljen útra rögtön,
 vezetővel s készlettel gazdagodva,
 nem vállalja már, hogy tovább időzzön,
 mint ki a sós elemnek még adósa.
 Elbúcsúzik a jóságos pogánytól,
 ki barátságuk kéri búcsúzáskor.

4 S azt kéri tőlük még, hogy ezt a révet
hajóhaduk mindenkor látogassa,
mert nincs hőbb vágya, mint hogy ily vitézek
javát szolgálja országa s hatalma;
s mert míg testében lakozik a lélek,
sosem lesz rest, hogy áldozatul adja
az életét s birodalma egészét
ily jó Királyért, ily nagyszerű népért.

5 A Kapitány hasonló érülettel
felelt, s kibontva vitorlái vásznát,
Kelet földje felé kerekedett fel,
melyért oly rég gyötörte a kívánság.
Oly kalauzt visz, aki nem gazember,
hanem a helyes hajózás irányát
mutatja; ekképp biztosabb lehet, mint
az úton, amely elvezette eddig.

6 A had már Kelet habjain hajózott,
India árján, hol szemébe ötlött
az izzó nászágy, min a Nap piroslott:
már sóvár vágya csaknem testet öltött.
De a gaz Bacchus, érezve a Sorsot,
amely beteljesedni készülődött
Lusus faján, ki erre érdemes lett,
szitkot szór, őrzöng, vak haragra gerjed.

7 Látja, hogy a Menny eldöntötte végleg,
hogy Lisszabon lesz az újkori Róma;
s hogy nem támadható meg az ítélet,
ha a legfőbb hatalom, aki hozta.
Kétségbe esve búcsút mond az Égnek,
hogy fájdalmát a földön orvosolja:
alászáll, s belép annak udvarába,
ki a vízi birodalom királya.

- 8 Sok ágra oszló, óriási barlang
legmélyén, hová elbújik a tenger,
s honnan őrzöngve tör ki a szilaj hab,
mikor vitázik a dühödt szelekkel,
lakik a dicső Neptunus, s vigadnak
a Nereidák egyéb istenekkel,
hol városok kapnak helyet a vízben,
melyek lakója e sok nedves isten.
- 9 A soha fel nem tárt tengerfenéken
a homok finom ezüsttel behintett;
tornyok tűnnek fel, síkság közepében,
mint kristály, amin átütnek a színek;
minél közelebb hatol, voltaképpen
annál kevésbé sejtí a tekintet,
hogy kristály-e, vagy gyémánt-e, amit lát,
oly tündöklő fénnel vetik a szikrát.
- 10 Kapujuk arany, dús gyönggyel kirakva,
mely a kagylók sötétjében terem meg,
gyönyörű művészettel kifaragva,
min Bacchus dühös szeme megpihenhet:
feléje elsőként a tarka-barka
vén Khaosz dúlt vonásai merednek;
ott található a négy elem is még,
ahogy ellátja mindegyik a tisztét.
- 11 A fennkölt Tűz áll a legmagasabban,
mely egy anyagnak sem marad a foglya,
de minden élőt serkent szakadatlan,
azóta, hogy a Titán elrabolta.
Nyomban mögötte jön a láthatatlan,
átszellemült Lég, mely fürgén kitolja
határait, s ha tél van, vagy ha nyár van,
kitöltetlen űrt nem hagy a világban.

- 12 Hegyek közt ül a Föld, melynek ruhája
virágzó fák és zöldellő növényzet,
életet adva, élelmet kínálva
az állatoknak, kik rajta tenyésznek.
Ott látszik a Víz éles tisztasága,
mely a földrészek között szerteszéled,
míg sok halfajta tölti meg nyüzsgöve,
s nedve az összes testek éltetője.
- 13 Odább a harc ékeskedik kivésve,
mit az istenek vívtak, s a gigászok,
hol Tüphónt zárja be az Etna mélye,
amely ropogva okádja a lángot.
Neptunust is látni, kinek ütése
a Föld fiainak lovat varázsolt,
mikor egyszersmind ajándékba kapták
Minervától a legelső olajfát.
- 14 Nem késlekedett e néznivalóknál
a bős Bacchus, hanem a palotába
lépett, hol Neptunus, aki tudott már
jöveteléről, érdeklődve várta.
A kapuban üdvözlí, s vele ott áll
a nimfahad, mely csodálkozva látja,
mint fogadja be a vízi királyság
a bor ily nagy utat megjárt királyát.
- 15 – „Ó, Neptunus – így szólt –, meg ne ijessze
szíved, hogy Bacchust fogadod honodban,
mert kényét az igaztalan Szerencse
a nagyokkal is érezteti zordan.
Hívasd a tenger isteneit egybe,
ha érdekel megtudnod, mi bajom van.
Lássák a balsors mélységét fenékig;
hallják a rosszat, mi mindenkit érint.”

- 16 Neptunus, aki különösre vélte
a dolgot, Tritónt tüstént útra küldte,
hogy a tengerár két távoli széle
közt élő isteneket összegyűjtse.
Tritón, ki büszke volt rá, hogy a vére
a királyé, s hogy Salacia szülte,
vad sötét ifjú volt, kit trombitául
használt az apja, valamint futárul.
- 17 Szakálla szőrét s haját, mely leomlott
a vállaira, sós vízzel telített,
iszapos alga lepte, s látható volt,
hogy nyájas fésűt egyikük sem ismert.
A szálak csücskén sötét csiga lógott,
mely helyet a szaporodáshoz itt lelt.
Feje tetején egy iszonyú nagy rák
üres páncélja képezte a sapkát.
- 18 A teste és nemzőszerve fedetlen,
hogy mi se vessen gátat az úzásnak;
de ugyanakkor százas tömegekben
fedi be a sok csöpp tengeri állat:
garnélák, rákok, s mások, amelyekben
a léthez Phoebe ébreszti a vágyat:
osztrigák, kagylók, mohával borítva,
csigák, kétfelől páncélba szorítva.
- 19 A hatalmas, csavart vonalú kagylót,
mit kezében vitt, megfújta erősen;
a harsogó, szép dallam messzehangzott,
az egész tenger meghallotta körben.
A népes istenhad, kit felriasztott,
az isten felé volt már készülőben,
ki Dardánia várát egyberóttá,
mit a görög téboly döntött a porba.

- 20 Jött Ókeanosz, minden fia, lánya
kíséretében, kit valaha nemzett;
jött Néreusz, kinek Dórisz a párja,
s ki nimfákkal töltötte meg a tengert.
A látnok Próteusz, nyáját magára
hagyva a sós vízben, szintén közelgett,
s előre tudta már, hogy mi vezette
Lüaiosz atyát a nedves elembe.
- 21 Szemközt velük Neptunus felesége
jött, Coelus s Vesta csodaszép szülötte;
fenséget s derút árasztott személye,
hogy lecsillapult a tenger körötte.
Káprázatos lepel volt öltözéke,
finom anyagból oly szellősre szőve,
hogy jól láttatta kristályfényű testét;
mert ami ily szép, minek rejtegensék.
- 22 Amphitrité sem akart, a virágszép,
elkészni; a delfin volt útítársa,
ki arra bírta egykor a királynét,
hogy hallgasson a szerelmes királyra.
Szeme, mely úr volt mindenben, akár még
a Napot is, úgy tetszett, leigázza.
Mint egyenrangú felek, kéz a kézben
jöttek, ugyanegy férj hitveseképpen.
- 23 S jött az is, aki Athamasz haragja
elől isteni lényé változott át;
mellette volt szépséges ifjú sarja,
kiből ugyancsak örökkévaló vált.
A homokos tengerparton haladva,
kagylóval játszott, mely a vízi ország
örök terméke; s időnként a bájos
Panopeiát ölelgette magához.

- 24 S az isten, ki ember volt eleinte,
s ki egy varázsos fű ereje folytán
hallá vált, hogy a végén istenítve
emelkedjék felül korábbi sorsán,
szintén eljött, míg könnye hullt a vízbe
a csel miatt, mit Kirké, a boszorkány,
Szküllának vetett, szép szerelmesének,
mert a csalódott vágyban nincs kímélet.
- 25 Már végül is mindnyájan egybegyültek,
belépve az isteni nagy terembe;
az istennők pazar székekre ültek,
az istenek kristály-ülőhelyekre;
az Atya, ki köszönt mindegyiküknek,
a Thébait maga mellé vezette.
A házban mindent ámbra füstje tölt be,
Arábia illatait legyőzve.
- 26 Miután elült lassanként a lárma,
mit az istenek fogadása keltett,
Thüóné fia rátért, hogy kitárja,
mi az, amitől szíve mélye szenved.
Ábrázatát kissé komorra váltva,
mint kiben súlyos érzelmek feszengnek,
hogy mások által Lusus nemzetére
halált zúdítson, így kezdett beszédbe:
- 27 – „Felség, aki, jogodat gyakorolva,
uralkodsz két sark közt a tengeráron,
aki féket vetsz minden földlakóra,
hogy át ne lépjen a szabott határon;
s te, Ókeanosz, aki gyűrű módra
hullámszol körül mindent e világon,
s ki méltán követeled meg, hogy éljen
ki-ki a saját előírt körében;

- 28 s ti, istenek, kik semmiféle sértést
nem tűrtetek el vízi honotokban,
anélkül, hogy megszolgált büntetését
a tettes el ne nyerte volna nyomban:
mi bennetek e hanyag enyhesség? Mért
lágylt meg szívetek, mely indokoltan
volt eddig barátságtalanul érdes
az arcátlan, gyarló emberiséghez?
- 29 Láttátok, hogy vakmerő vágyra gyúltan
hatolnak az Ég legfelső köréig;
láttátok, hogy a tengert tébolyukban
vitorlával s evezővel kísértik;
s látjátok, hogy még mindezt, elvakultan,
naponta új pimaszsággal tetézik,
hogy félek, holnap ők lesznek a Tenger
s az Ég urai, s mi leszünk az ember.
- 30 Látjátok ezt a gyatra népet, íme,
ki nevet nyert csatlósom kegye révén,
mint vágyik úrrá lenni büszke szíve
rajtatok, rajtam s a világ egészén.
Tengeretek végig felszántva szinte,
látjátok, túltesz a nagy Róma népén,
betör, látjátok, birodalmatokba,
s jogaitokat lerombolja sorra.
- 31 Láttam, hogy egykor az Argonautáknak,
kik elsőnek felétek törni mertek,
Boréasz, Aquilo s a többi társak,
megsértve, mily hevesen álltak ellent.
Ha a kalandorút, amibe vágtak,
ily sérelmet jelentett a szeleknek,
ti, kiket inkább illet bosszúállás,
mit késlekedtek? Mi e hosszú várás?

- 32 S ne higgyétek, hogy irántatok érzett
szerelem vagy sérelmek feletti
bánkódásom hozott le tiközétek;
az okot saját fájdalommal jelenti:
hogy ami hírnevet a földi népek
körében csak képes voltam szerezni
azzal, hogy győztem India honában,
mind összeomlik e fajzat nyomában.
- 33 Mivel a Végzet s a mindenható Úr,
ki a világnak, mint látjuk, irányt szab,
oly hírnevet szán, mely sohase csorbul,
a tengereket járó Luzitánnak.
Az istensors is van, hogy rosszra fordul,
látjátok; mert ahogy a dolgok állnak,
nem becsülnek senkit alacsonyabbra,
mint ki leginkább méltó hódolatra.
- 34 Elhagytam hát az olümposzi ormot,
hogy bánatomra gyógyulást keressek,
remélve, hogy amit az Ég elorzott,
a tenger mélyben lelem meg esetleg.”
Több nem volt, amit ettől fogva mondott,
mert szeméből sűrűn peregni kezdett
a könny, hogy az istenek hada nyomban
haragos tűzre lobbant a habokban.
- 35 A düh, amit egy perc alatt kiváltott
a szónoklat az istenek szívében,
nem tűrt további megfontolt tanácsot,
sem mérséklő halasztást semmiképpen:
Aioloszhoz menesztenek futárt most,
parancsot adva Neptunus nevében,
minden szelét bocsássa ki haragvón,
hogy a tengeren hajós ne maradjon!

- 36 Próteusz szintén kifejtette volna,
 hogy mi ez ügyben az elgondolása,
 ami, ahogy mindenki gyanította,
 jövendölés lett volna bizonyára.
 Azonban oly zavaros izgalomba
 jött menten az istenek társasága,
 hogy Téthüsz hangja dühösen rivallta:
 „Neptunus tudja jól, mit ad parancsba!”
- 37 Hippotadész, a tömlőcöt kinyitva,
 kibocsátotta ekkor a kegyetlen
 szeleket, szilaj szavakkal uszítva
 őket a merész, hős férfiak ellen.
 Elsötétedett egyszerre a tiszta
 égbolt, mivel mindennél hevesebben
 kaptak a szelek új meg új erőre,
 tornyokat, hegyet, házakat ledöntve.
- 38 Míg a víz mélyén e tanácskozás állt,
 a vidám flotta, lágy széllel repülvén,
 folytatta hosszú, nehéz utazását
 a nyugalmas tengervíz sima tükrén.
 Akkor volt, mikor Kelet házatáját
 legmesszebb kerüli el a derűs fény;
 az első örök nyugovóra dőltek,
 felkeltve a soronkövetkezőket.
- 39 Álommal telve jönnek, félig ébren,
 ásítva, egy-egy árbocba fogózva;
 elégtelenül öltözve a szélben,
 mely őket éles dühvel ostromolja;
 szemük nyílását, vágyuk ellenében,
 hasztalanul tágitgatják nagyobbra;
 nyújtózkodnak; színes történetekben
 keresnek gyógyírt álmoságuk ellen.

- 40 – „Mivel tölthetnénk el megfelelőbben e terhes időt – szólal meg az egyik –, mint víg mesével, melytől tovaszökken az álmoság, ami most ránktelepszik?” Leonardo így válaszol, miközben szíve szerelmes emléktől melegszik:
– „A meséléshez tudhat-e akárki a szerelemnél jobb tárgyat találni?”
- 41 – „Hogy ily próbák közt vágyakról beszéltek – mondta Veloso –, nem tartom helyesnek, mert a fáradságos tengeri élet nem tűr enyelgést, játékos szerelmet; tomboló, kemény küzdelmet igénylek történetünktől inkább, mert keservek fogják jövőendő utunkat kíséni, ahogy a sok ránkváró baj ígéri.”
- 42 Mind egyetértettek, s hogy mondja el, mi legjobbnak látszik, felkérték Velosót.
– „Jól van – felelte –, de ne vélje senki, hogy mesét mondok, vagy újfajta dolgot. S hogy megtanuljon nagyot cselekedni, ki hallja tőlem e beszámolót most, hősöm tizenkét bajnok honfitársam lesz, ki vitézül helytállt Angliában.
- 43 Akkor, amikor Péter fia, János az Ország gyeplőjét lazábbra fogta, miután népét szomszédjának átkos zaklatásától megszabadította, a nagy Angolhonban, hol általános telente Észak havas takarója, Erinnusz nyomán viszály tüze támadt, hogy hírt szerezzen luzitán hazánknak.

44 Egyenetlenség perpatvara tört ki,
amiből később lángoló harag vált,
az udvar kétnemű előkelői
között (vagy vélemény volt, vagy makacsság).
Az urak, akik nem szoktak törődni,
hogyan szavaikat mily sértően nyilazzák,
azt mondják, hogy vitázó hölgyeikben
hírnév és érdem egyképp semmi sincsen;

45 s ha a hölgyek mellett akarna bárki
lándzsát emelni vagy kardot ragadni,
síkon, karók közt fogják megaláztatni,
s testét kegyetlen, rút halálnak adni.
A nők, kik ily sértéssel szembeszállni
nem képesek, adottságuk s a harci
készség híján, barátokat, szülőket
kérnek fel, vegyék oltalomba őket.

46 De minthogy jelentős erőt s hatalmat
tart az ellenség táborában kezében,
sem szülők, sem udvarlók nem akadnak,
kik vívnának a hölgyek érdekében.
Míg szemükből oly szép könnyek fakadnak,
hogyan a magas Ég is szolgálni készen
pártolna arcuk alabástromához,
elmennek együtt Lancaster urához.

47 E herceg hazánk fiaival együtt
már hadakozott Kasztília ellen,
megismerhette erős, büszke lelkük,
s hogy szerencsecsillaguk rendületlen.
Nem kevésbé voltak jók e helyen gyűlt
tapasztalatai a szerelemben,
mert lánya a Királyt úgy elbűvölte,
hogyan hitvesül fogadta örökre.

48 Ez, ki maga nem vállalt közbelépést,
 hogy ne kapjon a belső vita tápot,
 azt mondta: – „Míg joguk harcolva védtek
 a Spanyolok ellen a Luzitánok,
 oly elszántságnak adták mintaképét,
 erényük oly magasztosan világolt,
 hogy egyedül ők lehetnek a bátrak,
 kik értetek tűzzel-vassal kiállnak.

49 S ha megfelel ez, sértettszívű hölgyek,
 követeket indítok nevetekben,
 hogy felvilágosíthassátok őket
 tapintatos, szívélyes levelekben.
 S hogy meghatóbbá váljanak a könnyek,
 néhány enyelgő célzással keverten
 küldjétek őket, s biztosak lehettek,
 hogy segítségre és támaszra leltek.”

50 A tapasztalt herceg ezt javasolta,
 s tizenkét bátrát felsorolt azonmód;
 s mert éppenennyi hölgy várt oltalomra,
 azt tanácsolta, kérdjék meg a sorsot,
 hogy melyiküket melyik pártfogolja;
 ahogy a társak neve kitudódott,
 mind írnak nekik, s királyuknak is még,
 s a herceg is küld mindnek értesítést.

51 Az újság eljut Portugáliába;
 az egész ország izgalomra gyullad;
 a fennkölt Király elsőként kiállna,
 ehhez azonban méltósága túl nagy.
 Minden udvaronc hevesen kívánja,
 hogy nekivágjon a kalandos útnak;
 a sors kegyében közöttük az áll csak,
 akit a herceg kiszemelt magának.

- 52 A hű városban, amelytől e nemzet
(a monda szerint) nevét örökölte,
az utazáshoz gyors gályát szereltet
fel az ország kormányrúdjának őre.
A tizenkettő felveszi a fegyvert,
lovat szerez, pompás ruhákat öltve,
sisakot, forgót, jelszót a tusához,
s szalagdísz, mely ezernyi színt sugároz.
- 53 A Király már az engedélyt megadta,
hogy a híres Douro torkolatából
elindulhasson a hősi kalandra,
kit a tapasztalt herceg szava pártol.
A lovagcsapat valamennyi tagja
egyképp erényes, ügyes kezű, bátor;
ám egy, akit Magriçónak neveznek,
ily szavakat mond most a többieknek:
- 54 – „Régóta várom, nagyerejű társak,
hogy idegen földekre látogassak,
hogy ne csak a Dourót, Tejót, de lássak
más vizet is, népet, szokást, hatalmat.
Most, hogy mód van rá, s mivel a világnak
oly csodálatos nagy dolgai vannak,
engedjete a szárazföldi úton,
saját erőmből, Angliába jutnom.
- 55 S ha úgy történnék, hogy meggátol engem
az, amivel a dolgok véget érnek,
az adott időpontban megjelennem,
hiányzásom nem lesz hiány tinéktek:
elvégezitek jól, amit kell, helyettem.
De ha valót jósol bennem a lélek,
hegy, víz, jósors vagy a legnyomorultabb
nem lehet ok, hogy hozzátok ne jussak.”

- 56 Ezeket mondta, s valamennyi társát
megölelvén, a kapott engedéllyel
elindult. Leónon s Kasztilián át
sok győztes csata színhelyére ért el;
látta Navarrát s a vad sziklabástyát,
mely a spanyol s gall hont választja széjjel.
S miután frank földön számos csodát lelt,
Flandria nagy kikötőjében állt meg.
- 57 Véletlenség volt, vagy saját hibája –
sok ideig maradt rabja e helynek.
A tizenegyek vitéz társasága
átszelte közben az Északi-tengert;
megérkezve a messzi Angliába,
mindnyájan London felé igyekeztek.
A herceg nagy pompával várta őket,
s buzgón sűrögtek köröttük a hölgyek.
- 58 Elérkezik a kitűzött határnap,
mikor az angol király támogatta
tizenkét udvaronccal síkra szállnak,
kik talpig vasban készülnek a harcra.
A hölgyek előtt áll a portugál vad
hadisten, fényes fegyverrel takarva;
azok pedig, színes selymekbe bújva,
aranyat s dús ékszert vesznek magukra.
- 59 Ám az a hölgy, aki védelmezőként
Magriçót nyerte, ki nem érkezett meg,
gyászt ölt magára, bánkódva fölöttébb,
hogy nincs, akit lovagjának nevezhet;
a portugálok elszántan közölték,
hogy megvívják a harcot mindamellet,
mert a hiány kettő s három legyen bár,
a hölgyeknek mindenképp győzelem jár.

- 60 Már helyet foglalt a nagy viadalhoz
az angol király s az udvar egésze.
Három és három, mint hozta a vaksors,
négy és négy volt a felállás mikéntje;
nem nézett a Nap a Tejo s a Baktrosz
vize közt bátrabb harcosok szemébe
a tizenkét hős angol daliánál,
kivel szemközt tizenegy portugál áll.
- 61 A lovak, kiknek szája csupa tajték,
aranyzablájuk rágják fenekedve;
a fegyverek visszaverik a napfényt,
mint hogyha kristály vagy gyémánt tüzelne;
míg látható, hogy jobb és bal csapatként
két nem egyforma állt ki küzdelemre,
tizenegy fő a tizenkettő ellen,
egyszer csak mozgás támad a tömegben.
- 62 Arcát mindenki arra fordította,
ahonnan szertehullámzott a lárma;
egy lovag lépett ekkor a porondra,
fegyverrel s harci lóval; miután a
királyt s hölgyeket köszöntötte sorra,
odaállt a tizenegy oldalára,
mert Magriço volt ő, ki a veszélyben
nem hagyta társait magukra mégsem.
- 63 A hölgy, ahogy tudomására adták,
hogy megjött hírének védelmezője,
jókedvre kap, s felölti Helle gyapját,
mit erénynél többre becsül a dőre.
Harsona zendül, hogy ki hallja hangját,
lobogva gyullad harci kedvre tőle;
sarkantyú villan, a kantár kienged,
megdől a lándzsa, a talaj tüzet vet.

- 64 A patazajtól azt hiszi, ki hallja,
 hogy megindul a föld alatta szinte;
 a küzdelemtől, míg a szeme rajta,
 minden nézőnek felindul a szíve.
 Van, ki kiperdül nyergéből magasra;
 van, kit a csapás lovastul terít le;
 van, kinél bíbor vas lesz a csupaszból;
 van, kinek farát veri a sisaktoll.
- 65 Némelyik már örök álomba mélyül,
 életét gyorsan váltva át halálra;
 amott egy ló vágtat gazdája nélkül,
 amott a gazda lett lovatlan árva.
 Trónjáról már az angol dölyf leszédül,
 már kettőt, hármat nélkülöz a pálya;
 ki továbbvívni kardvasat ragadna,
 többre talál, mint páncélingre, pajzsra.
- 66 Túlzó szavakkal felsorolni végig,
 mily bőszt csapások, vad döfések estek,
 azok dolga, kik az időt fecsérlik,
 míg kitalált meséket szövögetnek.
 Bennünket teljességgel kielégít,
 hogy nagyszerű és híres haditettek
 révén mieink nyerték el a pálmát,
 s dicső győzelmet ülhetek a dámák.
- 67 A hercegi palotában vigasság
 ünnepli a tizenkét büszke győztest;
 vadászok, szakácmesterek tucatját
 szerződtetik a hálásszívű hölgyek,
 mert óránként lakomával akarják
 vendégelni a bátor jötevőket,
 míg Angliától búcsút véve, útra
 nem kerekednek édes otthonukba.

- 68 De Magriço még maradt, a jeles hős,
kíváncsi lévén új látnivalókra,
míg Flandria grófnőjének jelentős
szolgálatot tett, érte párbajozva;
s mert birtokában volt az összes eszköz,
melynek te vagy, Mars, fortélyos tudósa,
levágva egy francia uraságot,
Torquatus s Corvinus nyomába hágott.
- 69 Egy másik győztes Germánia földjét
kereste fel, hol egy gaz német ellen
küzdött ádázul, aki, hitszegőként,
tiltott cselfogást használt vele szemben.”
Veloso itt megállt, de a közönség
azt kérte tőle, hogy a verhetetlen
Magriço útját még tovább kísérje,
s a másik esetet se hagyja félbe.
- 70 De mialatt újabb mesét reméltek,
a kormányos, ki az eget kutatta,
sípjába fűjt: a felvert tengerészek
kétoldalról gyülekeztek rohanva.
S minthogy erősödtek a szellőkések,
az elővitorlákát bevonatta.
– „Vigyázzatok – szólt –, a szél sebesen nő,
ahogy felénk tör az a sűrű felhő!”
- 71 Még fent volt félig az elővitorla,
mikor teljes dühvel kitört az orkán.
– „A fővitorlát, hamar!” – ordította
a kormányos, ahogy kifért a torkán.
A bőszi vihar nem vár, amíg bevonja
a népet a vásznat, hanem, nekirontván,
ízekre tépi, ropogva, dörögve,
mintha az egész világ összedőlne!

- 72 A rémülettől megszállott hajósok
kiáltása felhallatszott az égig;
mert ahogy a vitorla összeomlott,
a megdőlt gályát víz söpörte végig.
„Tengerbe mindent, tengerbe – rikoltott
a hajómester –, jaj annak, ki késik!
A szivattyúkhöz azonnal a többi,
mert a hajót a tajték már elönti!”
- 73 A katonák lélekszakadva futnak,
hogy a szivattyút működésbe hozzák;
de fellöki őket, míg odajutnak,
a sós ár, mely hintázik fel-le folyvást.
Három matróz, bár minden izma duzzad,
nem elegendő tartani a kormányt;
végül lekötik kétfelől erősen,
mert kezelni az ember már erőtlen.
- 74 Oly félelmetes a szelek hatalma,
hogy nem nőhetek volna rémítőbbre,
ha azt adták volna nekik parancsba,
hogy Babel tornyát döntsék le a földre.
A szilaj áron, mely felcsap magasra,
kicsiny csónakká zsugorodik össze
a délceg hajó, mely döbbenetet kelt,
hogy ily viharban is állja a tengert.
- 75 A nagy hajóba, min Paulo da Gama
utazik, s melyen eltörött az árboc,
víz dől; a nép Annak nevét kiáltja,
ki a bűnös világnak gyógyulást hoz.
Nem kevesebb jajt küld égnek a gálya,
hol Coelho hada, akit behálóz
a félelem, bár bevonatta bölcsen
a vásznakát a mester még időben.

- 76 Hol felhők fölé lódítja hajóik
Neptunus őrjöngő haragú habja,
hol oly mélyre szállnak le, hogy kibomlik
szemük előtt a Kárhozat legalja.
Boréasz, Auster, Notus, Aquilo mind
a világ végső romlását akarja;
villám hasít a sűrű, vad sötétbe,
hogy kigyúl tőle az égbolt egésze.
- 77 Alküonét hallani, ki madárhang
formájában a parti szirteken szól,
mert szívében újraéled a bánat,
mit a bűsz hullám szerzett néki egykor.
A szerelmes delfinek csapatának
vízibarlangok adnak rejteket, hol
a szelek dühe őket el nem éri,
mely a vizek legmélyét sem kíméli.
- 78 A gigászok vad gőgje ellenében
ily tűznyilakat távolról se gyártott
a szurtos mester, aki műhelyében
Vénusz fiának új fegyvert kovácsolt;
nem szórt a nagy vízözön idejében
a Mennydörgő a földre ennyi lángot,
mikor egyetlen emberpár maradt csak,
ki mögött a kövek életre kaptak.
- 79 Hány hegyet döntött össze mindenestől
az ár, mely esztét vesztve tört a partra!
Hány hatalmas fát csavart ki tövestől
a kegyetlen szél féktelen haragja!
Nem hitte volna, hogy égre mered föl
a dús gyökér, helyéből kiragadva,
s a mély homokja se gondolta volna,
hogy a hullámozás a felszínre dobja.

80 Vasco da Gama látva, mily veszélybe
került, elérve szinte már a vágyát,
hogyan a habok hol a pokol ölére,
hol új erővel az ég fele hányják,
félelemtől gyötörve, s nem remélve,
a kétes helyzet jórafordulását.
Hozzá kiált fel, a nagy, szent reményhez,
ki a csodát is könnyen viszi véghez:

81 – „Gondviselő Felség, örök királya
a tengernek, a földnek és az égnek,
ki, a Vörös-tengert kétfele vágva,
megmentetted az izraeli népet;
ki által Szent Pál nyert a Szirtisz árja
s homokpadjai elől menedéket,
ki megóvtad nemünk második őst,
az ázott föld új benépesítőjét:

82 új Szküllák és Kharüdiszek veszélyén
s borzalmain sikerrel áthaladva,
új Szirtiszek zátonnyal telt sekélyén
s Kerauniák szirtjén fenn nem akadva,
miért kínlódunk oly sok próba végén
ily rettenetesen magunkra hagyva,
ha nem sért Téged e vállalkozásunk,
hisz csak a Te szolgálatodban állunk?

83 Ó, boldog az, akinek Afrikában
a lándzsák hegye halálát okozta,
miközben a szent Hitet védte bátran,
Mauritánia földjén hadakozva!
Kinek hírnév zeng tettei nyomában,
kinek fennkölt emlékét hála óvja,
ki életét holtában visszanyerte,
mert dicsőségtől lett édes a veszte.”

- 84 Míg könyörgését befejezte ekképp,
a szelek, bőgő bikaként dühöngve,
erejüket még vadabbra növelték,
a kötélzeten át meg át süvöltve.
Veszett villámok, dörgések követték
egymást, mintha recsegve dőlne össze,
sarkaiból kifordulva, a mennybolt;
az elemek közt ádáz küzdelem folyt.
- 85 De mint a fényes nappal hírhozója,
a láthatáron szikrázva jelent meg
a szerelem csillaga, s beragyogta
víg homlokával a földet s a tengert.
Az istennő, aki irányította,
s kinek nem állt Orion kardja ellent,
megpillantva a tengert s a hajókat,
megrémült, s egyszersmind haragra lobbant.
- 86 – „Ez biztosan Bacchus ármánykodása –
mondotta–; ám tervét nem hajtja végre,
mert bármi lenne, amit kitalálna,
lelepleződik mindenkor a vétke.”
Így szólva, leszállt a nyílt tengerárra,
a legkurtább utat igénybe véve,
s a szerelmes nimfákat utasítja,
hogy haját ki-ki rózsával borítsa.
- 87 Más-más színekben játszó koszorúkat
rakat velük szőke hajukra versenyt.
Ki mondja, hogy nem tűzrózsák virulnak
aranymezőn, Amor által neveltek?
A szelek ellen, melyek háborúznak,
fel kívánja használni a szerelmet,
elējük tárva a tengeri nőket,
kik csillagoknál szebben tündökölnék.

88 Így történt: mert ahogy szembekerültek
 velük, erejük azonnal lelankadt,
 amivel eddig csatába feszültek,
 s már kész volt mind hódolni a parancsnak.
 Bilincse lett lábuknak és kezüknek
 a napfénynél vakítóbb szőke hajzat.
 A szép Oreithüia így szólt a mérges
 Boréaszhoz, ki közel állt szívéhez:

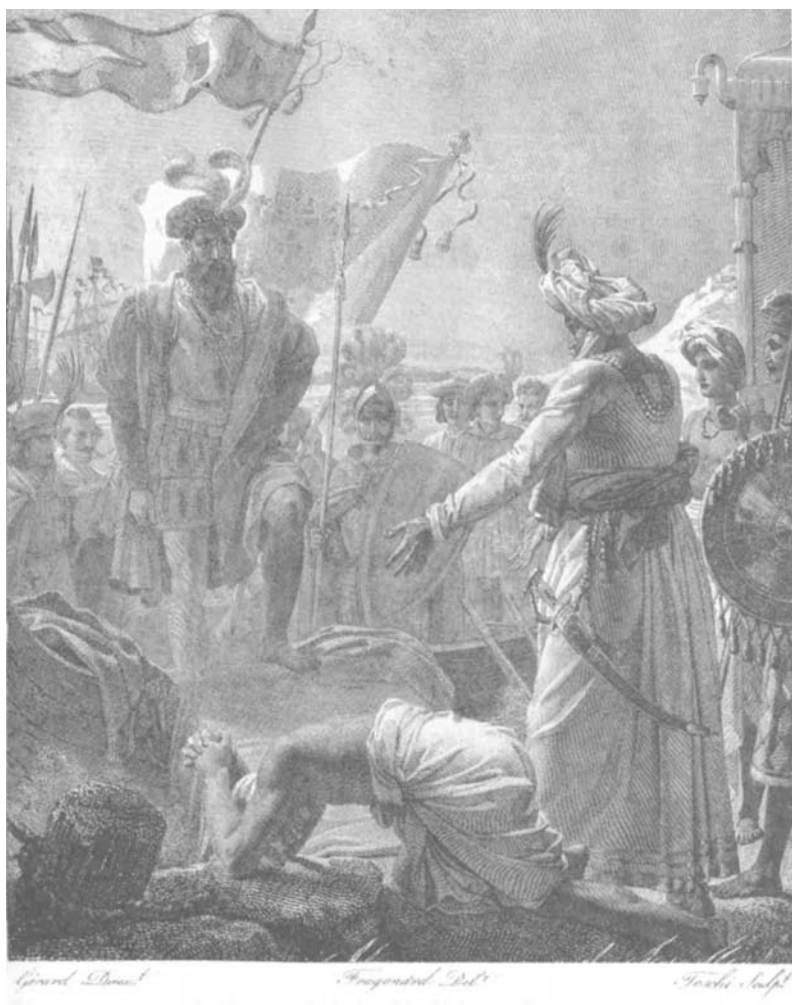
89 – „Ne hidd, Boréasz, hogy valaha is még
 elhiszem azt, hogy hű szerelmesem vagy,
 mert a szerelem dísze a szelídség,
 s a kitartó szerelem sohasem vad.
 Ha nem csökkenti őrzöngéseid fék,
 ne is reméld már, hogy félelmem elhagy,
 s ismét szeretni foglak a jövőben;
 szerelmed csak iszonyt vált ki belőlem.”

90 Ugyanígy fordult Notushoz az ékes
 Galateia, azt mondva, tudomása
 van arról, hogy láttán örömet érez,
 reméli hát, hogy úgy tesz, mint kívánja.
 Ez ennyi jót szinte hinni se képes,
 a szíve alig fér a mellkasába,
 hogy hölgye utasítja drága szóval.
 Nem sokat töpreng, megenyhül azonnal.

91 A többiek is így megzabolázták
 haladék nélkül a többi szerelmezt;
 Vénusznak adták maguk ezután át
 a megszelidült dühök s gerjedelmek.
 Ő szerelmükhöz örök pártfogását
 ígérte, látva, mily híven szeretnek,
 s fehér kezébe tőlük fogadalmat
 vett, hogy az úton békében maradnak.

- 92 Már hajnalfény sütött a dombvidékre,
melyből a Gangesz tört előre zengve,
mikor az árbockosár tengerésze
a hajóorrban a partot jelezte.
Már mögöttük a tenger szörnyű vésze,
elszállt a szív mihaszna ijedelme.
A vezető vidám hangon közölte:
– „Ha nem csalódom, ez Kálikut öble;
- 93 biztos lehetsz, hogy India világa,
a rég keresett föld tárul elébed;
s ha a szívednek nincs további vágya,
fáradozásod itt befejezést nyert.”
Az örömet már nem bírta ki Gama,
hogy megláthatja végre e vidéket:
térdre esett, karjai Égre nyúltak,
megrendülten adott hálát az Úrnak.
- 94 Hálát adott Istennek, s minden okkal,
mert nemcsak hogy a földet megmutatta
neki, melynek hollétét annyi sok baj
és rettenés közepette kutatta,
de mikor már úgy volt szinte, hogy otthal,
a vézből is oly gyorsan kiragadta,
mit a bős orkán támasztott az áron,
mint ahogy elmúlik egy szörnyű álom.
- 95 Csak így érnek el, ily nagy veszedelmek,
ily fáradságok, ily iszonyú harcok
révén a dicsőségre kiszemeltek
örök nevet, magasabb fokú rangot:
nem az elődök tiszteletre szert tett,
hős törzsökéből húzva egyre hasznót;
nem aranyozott ágyban fekvé, Moszkva
finom cobolyprémjébe takarózva;

- 96 nem új meg új dúsgazdag lakomákkal,
 nem naplopóként sétálgatva restül,
 nem választékos élvezetek által,
 miktől a hős szív nőiesre gyengül,
 nem az örökös gyönyörhabzsolással,
 mikor a Jólét oly igényeket szül,
 hogy nem képes már magát összeszedni
 nagy tettek végrehajtására senki:
- 97 de saját erős karjukkal keresve
 a dicsőséget, ami az övék lesz;
 őrt állva, fegyvert öltve, elviselve
 vihart, hullámot, bármilyen veszélyes;
 a messze Dél fagyával szállva szembe,
 oly tájakon, hol nem jutnak fedélhez;
 míg romlott étellel töltik a gyomruk,
 amihez fűszert égő fájdalom nyújt;
- 98 és arcukat, amely halálra sápad,
 higgadtra és derűsre idomítva
 a golyóval szemközt, amely a társak
 lábát, kezét süvöltve leszakítja.
 A szívnek így magasztos kérge támad,
 mely megvetően utasítja vissza
 a dicsőséget, vagyont, mit az álnok
 szerencse, s nem igaz erény kovácsolt.
- 99 Ezen az úton tisztul meg a szellem,
 mit nyugodttá tesz a tapasztalása,
 s így néz le végül, felemelkedetten,
 a zűrzavaros emberi világra.
 Ez ott, ahol igazságos kezekben
 van a kormány, s nem önkény ráncigálja,
 feljut, ami megilleti, a polcra,
 akaratlanul, nem erőszakolva.

9. grafika
(Hetedik ének, 44.: Vasco da Gama Kalkuttában partot ér)

Tartalom

Ahogy a hajókat lehorgonyozták,
egy követ visz hírt az uralkodónak;
Monszaide felkeresi a flottát,
s leírja bőven, mily honba jutottak.
Gama szövetséget ajánl az ország
fejedelmének, ki tudakozónak
egy udvarnagyot küld vele az árra,
hol őket a had felzászlózva várja

HETEDIK ÉNEK

1 Már látták, hogy megérkeztek a tájra,
mely vágyukat oly rég tartotta fogva,
melyet keretbe zár az Indus árja,
s a Gangesz, mely a földi Menny lakója.
Fel, bátor nép, akit győzelmi pálma
reménye szólít a harci porondra:
már megérkeztél, itt a föld előtted,
melyet a kincsek garmadája tölt meg!

2 Hozzád beszélek, Lusus népe, halljad,
ki alig vagy több mint parányi szórvány,
a földön éppúgy, mit aklában Annak,
kinek kezében van az égi kormány;
te, akit vissza semmi vész se tarthat,
hogy hódolatra kényszerítsd az ocsmány
népséget, sem szerzésvágy, sem hiányos
hűség az Ég trónján ülő Anyához:

3 ó, Portugál, kicsiny, de vakmerő nép,
kinek csekély erőd korántse hátrány;
ki elterjeszted a mennyei törvényt
halálaid sokféle módja árán:
úgy vetette ki sorsod a dicső Ég,
hogy parányi vagy bár a földi pályán,
a Kereszténységért sokat cselekszel.
A szerénnyt, Krisztus, ekképp emeled fel!

- 4 A Németet tekintsd, a mérhetetlen
tágas mezőkön hízó büszke nyáját,
ki fellázadt Péter utóda ellen,
új pásztort s hitet talált ki magának.
Nézd, mint verekszik elkeseredetten,
mert vaksága tetézi a hibákat,
nem, hogy a gőgös Ottománra sújtson,
de hogy a fennkölt járomból kibújjon.
- 5 Tekintsd a durva Angolt, aki névleg
a régesrég, szent város királya,
mely a gaz Izmaelita fájé lett
(Az igazság ily fonákját ki látta?)
Észak hava közt hajszoja az élvét,
a Keresztet új mód szerint imádva:
Krisztus-hívők ellen repül ki kardja,
s nem, hogy hajdani földjét visszakapja.
- 6 Egy hamis király az ura eképpen
a földi Jeruzsálem városának,
mert nem őrzi a szent törvényt szívében,
mely az égi Jeruzsálemből árad.
S rólad, silány Gall, mi legyen beszédem,
aki a „Legkeresztényibb” vagy, ám csak,
hogy pusztulásba dönts ellenfeledként,
s nem, hogy oltalmazd, pártold a keresztényt?
- 7 Új keresztény birtokra van-e jussa
hatalmadnak, mely úgyis oly tömérdek,
s nem inkább a Kinüpszre s a Nílusra,
mely ellensége a szent, ősi névnek?
Az éles kardra ott várjon a munka,
hol az Egyház éneke megvetést kelt.
Bár örökölted a nevét s a földjét,
Károly, Lajos szent harca nem örökség?

- 8 S mit szóljak róluk, kik kéjbe merülnek,
mi a tunyaság hitvány gerjedelme,
lopják a napot, kincsekért hevülnek,
az ősök dicső erényét feledve?
Viszály csak, mit a zsarnokság elültet,
magával fordul a nép karja szembe.
Rólad van szó, Olaszhon, kit eláraszt
a bűnök ezre, s ki magadnak ártasz.
- 9 Ó, nyomorult keresztények, talán csak
nem Kadmosz elhintett fogai vagytok,
hogy egymást adjátok át a halálnak,
bár mindannyian egy méhből fakadtok?
Nem látjátok, mily egységben vigyáznak
a Szent Sírra az ebhitű bitangok,
kik, régi földeteket elorozván,
hírré jutottak a háború folytán?
- 10 Lám, kitartanak rendületlenül, mint
a törvény, szokás buzgó ápolói,
a nem nyugvó sereget összegyűjtik,
azok ellen, kik Krisztus hódolói;
tiköztetek Aléktó sose szűnik
az undok viszály magvát szerteszórni.
Vigyázzatok, nem les-e vész reátok,
mert velük s önmagatokkal csatáztok!
- 11 Ha dús birtokok uralmára vágyva
készültök hámba fogni más vidéket,
nem látjátok, hogy aranyos az ágya
a Hermosz és a Paktólosz vizének?
A líd s az asszír aranyból csinálja
a pengét; Afrika fénylő telért rejt.
Hassanak rátok legalább a kincsek,
ha már a Szent Lak harcra nem hevíthet!

- 12 Az a sok vészes, újfajta találmány,
 mellyel a halált a tüzérek osztják,
 jó lenne, ha törökországi bástyán,
 bizánci falon ütne szörnyű csorbát!
 Tegyétek, hogy Káspi-hegyi tanyáján
 lakjék megint, s a hideg Szkítaország
 földjén a török faj, melyet jelenleg
 Európa gazdag békéje melenget!
- 13 Görög, thrák, örmény, grúz tájak lakója
 sír hozzátok, hogy fiait a zord nép
 a Koránból vett hívságos tanokra
 kötelezi (irgalmatlan adóként!).
 Embertelen gazságuk megtorolva,
 szívetek dicső célért hadakozzék,
 ne vágyjatok oly pimasz koszorúkra,
 hogy hatalmatok egymást összezúzza!
- 14 De míg esztelen módra tülekedtek,
 véretek szavát követve galádan,
 nem fogytak meg a keresztényi tettek
 ebben a kicsiny luzitán hazában.
 Afrika tengerpartján gyökeret vert;
 mindenkinél nagyobb úr Ázsiában;
 a föld új negyedének művelője;
 s ha még egy lenne, azon is kikötne.
- 15 Ám tekintsük meg eközben, mi történt
 a hírneves hajósokkal azóta,
 hogy az irtózatos vihardühöngést
 a nyájas Vénusz lecsillapította;
 mióta megpillantották a földrészt,
 útjuk célját, hová a hosszú próba
 után Krisztus tanát hirdetni térnek,
 új törvényt adni, s új királyt a népnek.

- 16 Miközben az új földhöz közeledtek,
bárkára szállt halászokba botoltak,
kik megmutatták, miképpen mehetnek
Kálikutba, melynek lakói voltak.
Feléfordult a flotta, mert a legszebb
városa volt a malabári honnak,
a legszebbek közt, ahol a király élt,
kinek birtokát képezte a tájék.
- 17 Az Induson túl fekszik és a távol
Gangeszen innen a nagyhírű térség,
mit Északon az Émódosz határol,
s melynek a tenger mossza déli részét.
Sok törvényt kapott sokféle királytól:
a gaz Mohamed híve nem kevés nép,
más bálványt imád, más meg állatoknak
hódol, melyek sorai közt lakoznak.
- 18 A nagy hegységből, mely akkora földet
szel át, Ázsia egészét befutva,
hogy a nevei mind különbözőek
a tájak szerint, miken átvisz útja,
erednek a források, s hömpölyögnek
szét a folyók, hogy a tengerbe jutva,
meghaljanak majd, miután kiszabták
az indiai félsziget alakját.
- 19 A két folyó térközéből kiválva,
tág földdarab ver éket, gúlaképpen,
hegyével a tengerbe, hogy iránya
Ceilon szigete felé mutat éppen.
És ott, ahol a Gangesz széles ága
előtör, az maradt fenn egy regében,
hogy a lakosság étele virágok
leheletfinom illatából állott.

- 20 De jelenleg számos fajtát találni,
mely más-más névre és törvényre hallgat:
emberben s földben a delhi s dekáni
számít közöttük a leggazdagabbnak;
az ória, valamint a patáni
a Gangesz habját reméli malasztanak;
ehhez a zsíros Bengália jön még,
melynek nem lelni a megfelelőjét;
- 21 éppúgy Kambaia harcos birodalma
(melynek Porus volt regés ura régen);
Narszinga, melynek nagyobb a hatalma
aranyban, drágakőben, mint vitézben.
A habokból itt hegység tör magasba,
s míg hosszan nyúlik el a partszegélyen,
erős falául szolgál Malabárnak,
hogyan óvja, hogyha rá Kanára támad.
- 22 Ghátnak nevezi a föld bennszülöttje
a hegységet, amelyből sziklanyúlvány
szalad ki keskenyen, hogy összetörje,
ha szemberont a bőszi tengeri hullám.
A városok közt, nincs vita fölötté,
Kálikut áll itt a ranglétra csúcsán,
mint dús székhelye a fejedelemnek,
kit övéi Szamorinnak címeznek.
- 23 Ahogy a flotta a partnál megállott,
egy portugál útnak indult követként,
hogyan megérkezésükről a pogányok
királyának tüstént adjon jelentést.
A hírnököt, amíg felcsónakázott
a folyón, mely épp ott öntötte terhét
a tengerárba, mozgása, ruhája,
színe miatt mindenki látni vágyta.

- 24 Akadt az összesereglett tömegben
egy muzulmán is, aki Berberország
földjén született, hol a verhetetlen
Antaios előtt hódolt a lakosság.
(Vagy mert ott lakott egykor vele szemben,
ismerte már a Luzitán mivoltát,
vagy fegyverének jelét hordta teste;
ily messzire vetette a Szerencse.)
- 25 A hírnököt megpillantva, vidáman
szólt hozzá, mint ki tudja a spanyolt jól:
– „Mit keresel e másfajta világban,
ily távol járva luzitán honodtól?”
– „Oly messzi törve – felelt az – az árban,
mint ember még semmilyen alkalomkor,
azért jöttünk, hogy az Indust keressük,
s földjét az égi törvénnyel bevessük.”
- 26 Elámította az út szörnyűsége
a mórt, akit Monszaidénak neveztek,
míg a luzitán néki elbeszélte,
hány vésszel, járt, míg átszelték a tengert.
De látva, hogy csak a király elébe
kívánja tárni, mit véle üzentek,
azt mondta, hogy elhagyta egyidőre
a fővárost, de nincsen messze tőle.
- 27 Ám addig is, míg néki megjelentik
csodálatos megérkezése hírét,
pihenjen meg hajlékában, ha tetszik,
s kóstolja meg a föld étkének ízét;
és miután felüdült egy csipetnyit,
menjen vele a hajóhadhoz innét,
mert több örömet szerez, mint akármilyen
idegen földön szomszédra találni.

- 28 A portugál örvendezve fogadta,
 amit a kedves Monszaide ajánlott;
 engedte, hogy etesse és itassa,
 mintha régóta lennének barátok.
 A városból a flotta fele tartva,
 melyet a vendég már ismerni látszott,
 a főhajóra léptek, s a vitéz nép
 jó szívvel vette a mór érkezését.
- 29 A Kapitány derűsen átkarolta,
 hallva a tiszta kasztellán beszédet;
 maga mellé ültetve, tudakolta,
 milyen a föld, hogy s mint folyik az élet.
 Ahogy Rhodopé minden fája, bokra
 fülelt Eurüdiké szerelmesének
 lantjára, mely színaranyból való volt,
 úgy csüggték a mór ajkán a hajósok.
- 30 S ez szólni kezdett: – „Ó, nép, ki szülői
 fészkem kiválasztott szomszédja lettél,
 mily sors ösztönzött nekikészülnödni
 ily roppant útnak, vagy mily furcsa rejtély?
 A messze Tejo és Minho mezői
 mellől ok nélkül fel nem kerekedtél,
 hogy oly vizekbe szánts, melyekre senki
 nem szállt még, távol földeket keresni.
- 31 Biztos, hogy Isten hoz, mert azt akarja,
 hogy vállalkozz valami ritka tetre;
 ezért vezet és oltalmaz a karja
 a szél s a tenger dühe közepette.
 Ez India, lám, hol megannyi fajta
 nép lakik együtt, dúsan felszerelve
 arannyal, vad fűszerrel, drágakővel,
 s illattal, amely édességgel önt el.

- 32 E tartomány, amelynek kapujába
elérkeztél, Malabár néven ismert;
bálványimádás az ősi szokása,
amit az egész parton szertehintett;
sok ura van, de egykor egy királya
volt, ha hitelt adunk a régi hírnek:
Szaramá Perimal volt, ki utolszor
fogott még egybe minden részt a honból.
- 33 De mert Arábiából akkor új faj
képviselői érkeztek e földre,
kik Mohamed hitét hozták magukkal,
mit szüleim hagytak reám örökbe,
az történt, hogy bölcs és ékes szavukkal
Perimalt megtérítették, s belőle
oly buzgó törvénytisztelőt csináltak,
hogy szentként mondott búcsút a világnak.
- 34 Hajókat gyűjtött, s áldozatra szánt sok
dús áruval töltötte valamennyit,
hogy útra keljen rajtuk, mint zarándok,
a helyre, hol a nagy Próféta fekszik.
De indulás előtt a malabár hont
szétosztotta legközelebbi, meghitt
emberei közt, mert nem volt utóda:
a szegény gazdag lett, szabad a szolga.
- 35 Ki Csalén, ki Kulónon nyert hatalmat,
ezé a Bors-sziget, azé Kosin lett,
Kananor ennek, Kranganor amannak
jutott, miképpen érdeméhez illett.
Mikor szétosztott minden javadalmat,
egy ifjú jött még, akit istenített:
őnéki már csak Kalikut maradt meg,
mit gazdaggá kereskedelmi rang tett.

36 A császár büszke címét adta véle,
hogy parancsolhasson a többieknek.
Majd útnak indult, gondjait letéve,
oda, hol élete s halála szent lett.
Ekképp tett szert a Szamorin nevére,
mely mindennél dicsőbb tisztet jelentett,
az ifjú és minden leszármazottja,
köztük az is, ki a kormányt ma fogja.

37 A bennszülöttek, gazdagok, szegények,
törvényei mesékből összeróttak.
A testük póre, csak azok a részek
fedettek, miket elkendőzni oktat
a Természet. Két rendje van a népnek:
a nemes naire, az alávaló kaszt
pulea nevű, s kit emebbe szültek,
az ősrégivel össze nem vegyülhet;

38 mert ki egy munkát végez kezdet óta,
nem választhat hitvestársat a másik
foglalkozásból; ugyanaz a dolga
a fiúnak, mint ősének, halálig.
Nagy bűnösnek számít a naire, hogyha
megérintik őt; úgyhogy ha akárkit
megérintenek, nem nyughatik addig,
míg szertartásosan meg nem mosakszik.

39 Hasonlóképpen nem érinthetett meg
samáriait egykor a zsidó nép.
Más furcsaságot is kínál szemednek
az ország, túl az elmondottakon még.
Csupán a naire vállal veszedelmet;
ő védi az uralkodót a szomszéd
ellenségektől, mindig harcra készen,
pajzsot visel bal, kardot jobb kezében.

- 40 A bráhmánok, akik a papi kasztot
alkotják, roppant tiszteletben állnak,
annak tanát követik, aki rangot
legelsőként adott a tudománynak;
nem ölnek élőt, s mint húst nem fogyasztók,
az önmegtartóztatástól soványak.
Ugyanakkor nemi kapcsolatukban
kevesebb bőjtjük, szabadabb joguk van.
- 41 A nők közösek, ám csupán a férjek
nemzetségének adják kölcsön őket.
Boldog állapot, áldott sorsú népek,
kiket féltékeny vágyak nem gyötörnek!
Ilyen s egyéb szokásokat ítélnék
a malabárok megengedhetőnek.
Központja e föld mindenféle jónak,
mit Kína s a Nílus közt ont a sós hab.”
- 42 Ezt mondta a mór. De már szétmorajlott
a kósza hír, hogy itt egy idegen nép,
mikor Malabár királya parancsot
adott, hogy az igazat megjelentsék.
S már jöttek is az utcákra kirajzott
tömeg közt, hol minden kor s nem helyet kért,
a főméltóságok, hogy megtalálják
a kikötött hajóhad Kapitányát.
- 43 Eközben ő, kinek volt engedélye
királyától, hogy itt a partra lépjen,
a legjobb portugáloktól kísérve,
díszes ruhában elindul serényen.
A gyönyörű színek sokfélesége
ujjongást kelt a nézők seregében;
az evező ütemesen mozogva
csap a tengerbe, majd a hús folyóba.

- 44 A parton egy főrangú uraság állt,
 kit Katuálnak hívtak honi nyelven,
 s ki a nairék között fogadta Gamát,
 a szokásosnál ünnepélyesebben.
 Karjába vonta, hordszék puha ágát
 kínálta neki, hogy azon pihenjen,
 s úgy menjen végbe illő módon útja,
 hogy embervállak emelik magukra.
- 45 A malabár a luzitánnal ekképp
 ment arra, hol a király várta őket.
 A többi vendégek gyalog követték,
 mint marcona had, az előlmenőket.
 Az összegyűlt tömeg, az idegen nép
 látványától megzavarodva, többet
 szeretett volna tudni; ámde módja
 nincs erre régen – Bábel tornya óta.
- 46 Gama és a Katual társalogtak
 mindenfélről, mit a hely s idő szült:
 a szókat, miket hallott jobb- s baloldalt,
 Monszaide tolmácsolgatta közöttük.
 Míg így a város felé ringatóztak,
 egy templomépület tűnt fel előttük,
 pazar szépségben, melynek, odaérve,
 mindannyian beléptek belsejébe.
- 47 Lakója számtalan istenalak volt,
 fából és hideg kőből kifaragva,
 változó színek, különféle arcok,
 ahogyan őket a Sátán sugallta.
 Sok olyanszerű szobor is akadt ott,
 mint a Kiméra többrészes alakja.
 Ámuldozik a keresztény tekintet,
 mely megszokta az emberforma istent.

- 48 Az egyik szobron szarvak meredeztek,
mint Jupiter Amonon Líbiában;
a másikon két arca volt a testnek,
mint Janust ábrázolták hajdanában;
egy újabb, ki kettőnél több kezet nyert,
Briareósznak járt mintegy nyomában;
előfordult kutyafej alakú is,
mint a Memphiszben imádott Anúbisz.
- 49 Amint a barbár pogány befejezte
emitt babonás tiszteletadását,
kitérő nélkül siettek a helyre,
hol e dőrét kormányzó király várt.
A nép sorfala vastagodik egyre,
a Kapitányt mindnyájan látni vágyják.
A háztetőkön és az ablakokban
vén, ifjú, asszony, lány – mindenki ott van.
- 50 A had szapora lépésekkel ér el
az illatos, szép kertekhez, melyekben
rejtőzködik a fejedelmi székhely,
mely fényűző, bár nincs nagy tornya egy sem.
A nemesek házai szanaszét
épültek a bűbajos ligetekben.
Így tudják ez ország előkelői
a várost s a vidéket egybekötni.
- 51 Jól látható a kertkapuk igéző
bájában a daidaloszi tehetség,
mely India feledésbe enyésző
múltját mutatja be jelenetenként.
E régesrégi korszakot idéző
alakokban oly sok az elevenesség,
hogy ki felfogja őket igazából,
a valóságot megtudja az árnyból.

- 52 Egy óriási hadsereg tiporja
Kelet földjét, mit a Hidaszpesz áztat;
egy ifjú vezér az irányítója,
ki szőlőlombbal vívja a csatákat.
(Ő volt, aki Niszát alapította,
a folyó partján, mely mellette árad);
oly hiteles, hogy Szemelé, ha látná,
habozás nélkül fogadná fiává.
- 53 Idébb asszírok szomjas sokasága
szárítja ki egy folyó teli medrét,
egy nőkirály szolgálatában állva,
ki éppoly kicsapongó, amilyen szép.
Csípőjénél, melynek nem hűl a vágya,
a lovat látni, ki csupa he vesség,
s kivel a fiú osztotta meg anyját.
Tilalmas viszony, durva fajtalanság!
- 54 Kissé odább Göröghon lobogói
(a harmadik királyságéi) lengnek,
melyek, mint a világ meghódítói,
a Gangeszig mindent birtokba vettek.
Egy ifjú állt élükre hadakozni,
kit a győzelem pálmái öveznek,
s ki önmagáról büszke módra vallja,
hogy nem Fülöp, de Jupiter az apja.
- 55 Miközben mindezt Lusus népe látta,
a Katuál így szólt a Kapitányhoz:
– „Új győzelmek napja jön nemsokára,
melytől a most látottaké leáldoz.
Idegen nemzet érkezik e tájra,
más történelmet írva, mint szokásos;
bölcs jósaink ezt mondták meg előre,
mikor fürkészve néztek a jövőbe.

- 56 S azt adja tudtul a jóstudomány még,
 hogy ily erővel szembe nem szegülhet
 ember hatalma, mert az égi szándék
 ellen hiába bármily nagyszerű tett;
 de azt is mondja egyben, hogy e más nép
 kiválósága oly mértéket üt meg
 háborúban, békében, hogy a győztes
 híretől a legyőzött is dicső lesz.”
- 57 Elmondva ezt, beléptek a terembe,
 hol ott feküdt a nagyhatalmú császár
 egy kereveten, amely kivitelre,
 anyagra nézve szebb volt bármi másnál.
 A helyzet, melyet elfoglalt, jelezte,
 oly úr, akinek tiszteletadás jár;
 aranyos köntös borította testét,
 fejét értékes kövek díszítették.
- 58 Egy hódolatteli öreg cselédje
 időközönként, míg mellette térdelt,
 zöld levelű fűszert nyújtott feléje,
 mit szokásaként fogai közé vett.
 Egy bráhmán magasztos személyisége
 volt, aki most Gama elébe lépett,
 hogy vele a királynál tisztelegjen,
 ki intett, hogy üljön le vele szemben.
- 59 Míg Gama a pazar fekhely elé ült,
 s félkörbe fogták hátát katonái,
 a Szamorin jól látta öltözőkük
 s modoruk, mit még nem volt módja látni.
 A Kapitány, míg hangja bölcsre mélyült,
 mellyel elnyerte tüstént a királyi
 udvar tetszését, éppúgy, mint a népét,
 beszélni kezdett hozzá ilyeténképp:

- 60 – „Egy nagy király, kinek hona amarra
fekszik, hol a kerengő ég futása
a föld elől a napfényt eltakarja
a Földdel, s azt, mit elhagy, éjbe mártja,
hallván a hírt, mit a visszhang hatalma
növel, mint hat ki egész Indiára
méltóságod s uralkodói fényed,
baráti frigyet óhajt kötni véled.
- 61 És engem hosszú útra küldve vágyik
tudatni véled, hogy mindazt a jót, mit
a szárazföld s a tenger háta szállít,
a Tejótól le a Nílus folyóig,
s Grönland jéglepte partjától odáig,
hol az etióp nemzet aszalódik
a napfényben, mely se nem nő, se csökken,
birodalmában megtalálni bőven.
- 62 S ha óhajtod, hogy szent és sérthetetlen
békekötés és baráti egyezés
szolgálja földjeitek mérhetetlen
javainak cserekereskedelmét,
hogy (amiért a veríték kiserken)
birodalmaitokban növekedjék
a gazdagság s a jövedelmezőség,
neked haszon lesz, s néki nagy dicsőség.
- 63 S hogy e szoros barátság köteléke
közöttetek soha fel ne bomoljon,
kész, hogy akármily háborús veszélyre,
mely honodat érinti, válaszoljon,
a legjobb fegyvert, hadat nem kímélve,
kész, hogy mint testvért védjen s pártfogoljon;
azt kéri, biztos szavakkal üzend meg,
hogy hajlandóság ehhez van-e benned.”

- 64 A Kapitány ily követi beszédet
tartott, mire a pogányok királya
azt mondta, hogy nagy megtiszteltetésnek
számít ily messzi nép látogatása;
ámde a dolog eldöntése végett
szükséges lesz övének tanácsa,
s hogy megbízhatóan tájékozódjék,
akikről szólt, mily föld, uralkodó s nép.
- 65 S hogy hajtsa fejét addig nyugalomra
a sok viszontagság után, mit átélt;
s a választ ő hamar közölni fogja,
királyurának tetsző híradásként.
A földi gyötrődést megszakította
szokásos módon most az éji árnyék,
hogy a fáradt tagokba édes álom,
s a lecsukott szemekre béke szálljon.
- 66 Az indiai király ezt követve
szívélyesen fogadta és vidáman,
ünnepi lakomázás közepette,
Gamát s a többi portugált lakában.
A Katuál, ki buzgó volt felette
a királyért végzett szolgálatában,
parancsot kapott, fürkéssze ki sorban,
az idegen nép mit hisz, s hona hol van.
- 67 Meglátva a szép Fénymegújítót, ki
tűzfogatával robog fel az égre,
Monszaidéért küldet, tudakozódni
kívánva nála, az új nép miféle.
Kíváncsian faggatja, hogy valódi
és mindent áttekintő-e a képe
az idegen hadról; mert híre járja,
hogy szomszédos az övével hazája.

68 S hogy tájékoztatását lehetőleg
jó bőre fogja, mert ezt cselekedvén,
az uralkodót szolgálja, ki dönthet,
hogymi legyen az ügyben az eredmény.
A mór így felel: – „Elmondani többet
nem tudnék néked, akárhogy szeretném;
csak azt, hogy e nép szülőhona ott van,
hol hazám s a Nap fürdik a habokban.

69 Egy Prófétában hisz, ki oly anyától
való, kinek húsát nem érte szeplő,
ki Lélektől lett Isten óhajából,
kinek kezében van az égi gyeplő.
Széles körökben tudták róla távol
elődeim, hogy karjában a sebző
vasak vérszomjas bátorsága fénylik;
amint ez a múltunkból visszaremlik.

70 Mert ez a nép volt, mely emberfeletti,
emlékezetes, híres hősi tettek
árán a Tejo- s Guadiana-menti
gazdag mezőkről minket kirekesztett.
S hogy Afrikában se tudjunk pihenni,
mint ki művével nem elégedett meg,
megnyergelte a tenger vészes árját,
bevéve várost, erősfalú bástyát.

71 Akármily egyéb háborúja tombolt,
nem kevesebb erényt mutatva küzdött,
ha ellenfele a harcos Spanyol volt,
vagy más, akit Pirene bérce küldött.
A lándzsának, mely véle szembe rontott,
legyőzni még soha nem sikerült őt;
úgyhogy erős, biztos vagyok hitemben,
nincs Marcellus e Hannibálok ellen.

- 72 És ha e tájékoztatást nem érzed
 oly teljesnek, mint illő lenne, inkább
 őt kérdd magát, az igazszívű népet,
 kit undorít és sért minden hamisság.
 Menj, nézd a flottát, a jóművű ércek
 fajtáit, melyek az ellent lebíráják,
 s öröm lesz látnod, hogy a Portugálok
 mily harcedzettek, s mily szíves barátok.”
- 73 Már nagy volt a pogány kíváncsisága,
 hogy meglássa mindazt, miről a mór szólt.
 Bárkákat gyűjtet, felkeresni vágyva
 a flottát, min Gama idehajózott.
 Együtt siklottak ki a tengerárra,
 mögöttük a nairék hada tolongott.
 A főhajó felé vették irányuk,
 hol Paulo várt, mint házigazda, rájuk.
- 74 A szellő bíbor ponyvákat lebegtet,
 s hernyóselyemből szőtt ünnepi zászlót,
 hol izmos karra valló haditettek
 szemlélhetők, mint zord ábrázolások;
 egymásnak rontó ádáz csatarendek,
 szilajul festve, gyilkos bajvívások,
 melyeket a közeledő pogány úr,
 tekintetét rajtuk felejtve, bámul.
- 75 Kérdi, hogy mit lát; de Gama először
 hellyel kínálja őt, s azt javasolja,
 hogy ízleljen pár kortyot a gyönyörből,
 mely oly közkedvelt Epikurosz óta.
 A serlegekben habzón tündököl föl
 a nedv, melynek Noé volt a tudósa;
 a pogány vendég mégsem kér belőle,
 mert tiltja a hit, melynek követője.

- 76 A békében harc képzetét idézve,
leget reszkettet a trombita hangja;
az ördögi szerkezet tüzelése
a tenger legmélyét is felriasztja.
A pogány mindent jól bevés eszébe;
de mi figyelmét váltig fogva tartja,
az emberek vitézi tette, mint a
néma poézis képekben leírja.
- 77 Felserken most, Gamával egyetemben,
másik felén Coelhóval s a mórrel;
egy harcos öreg képét látja szemben,
kit tiszteltté tesz a dérről bevont haj,
s akinek híre elévülhetetlen,
ameddig a világ emberi szót hall:
görögös ruha öltözteti szépen;
jelvényül ágot hord a jobb kezében.
- 78 Ág van kezében... Ó, én nyomorult vak,
hogy nélkületek vágok, dőre módon,
Tejo s Mondego nimfái, az útnak,
mely hosszú, terhes és másfajta folyton!
Kegyetekeket kérem, hogy győzni tudjak
a szélen, amely ellen kell hajóznom,
mert ha nem jöttök segítségemül ti,
bárkámmal, félek, el fogok merülni.
- 79 Régóta már, miközben zeng az ének
Tejótokról s Luzitánjaitokról,
lám, vándorolni kényszerít a Végzet,
új vészt s bajt látni minden alkalomkor:
köröttem hol a tengeri ítélet,
hol a kegyetlen Mars haragja tombol,
s mint a halálra szánt Canace tartom
jobbkezben tollam, balkézben a kardom;

- 80 hol a szegénység kínjától maratva,
hol idegenek kegyéig alázva;
hol a reménytől új erőre kapva,
s mindennél alább zuhanva utána;
hol úgy mentve ki életem a partra,
hogy hajszálon múltott fennmaradása,
hogy esetem Ezékiás királyét
idézte, ki halálán volt, s továbbélt.
- 81 S ó, nimfák, nemcsak nem volt elegendő,
hogy ily ínségtől körülvéve éltem,
de ők, kiket dicsértem messzezengő
versekben, így jutalmaztak cserében:
a béke s az elismerést jelentő
babérkoszorú helyett, mit reméltem,
minden lehető gyötrést kieszelték,
mi okává lett súlyos helyzetemnek!
- 82 Lássátok, nimfák, a Tejo vidékén
mily nemes lelkű urak nevelődnek,
hogy ily kegyekkel díjazzák a végén,
ki énekével nagyra tette őket!
Az új írók, példámra visszanézvén,
hogy nyerhessenek ihlető erőket,
hogy mindazok viselt dolgát közöljék,
kiket megillet az örök dicsőség!
- 83 S azért kell, hogy ily sok baj közepette
kegyetek tőlem távol ne maradjon,
mert énekemben elértem a helyre,
hol hősi tettekről kell számot adnom:
segítetek, mert esküszöm hitemre,
méltatlant nem fog magasztalni hangom,
sem hízelegni a nálam nagyobbak,
bár büntetésül szidalmat kapok csak.

- 84 S ne higgyétek, hogy olyanra vetek hírt,
ki, a királlyal s honnal nem törődve,
csupán a saját hasznára cselekszik,
mint égi s földi törvény megvetője.
Sem olyanokat nem énekelek, kik
csak azért vágnak magas munkakörre,
mert korlátlanabbul engedhetik meg,
hogy hódoljanak ocsmány bűneiknek;
- 85 sem azt, ki arra használja hatalmát,
hogy teljesedjék saját durva vágya,
ki, hogy megnyerje a tömeg bizalmát,
több képet ölt, mint Próteusz magára.
S ne véljétek, Múzsák, hogy azt a fajtát
éneklem, kin tisztos, komoly az álca,
míg, hogy a király tetszését elérje,
rabolva, dúlva támad a szegényre!
- 86 Sem azt, ki helyesnek tartja, s jogosnak,
hogy a király törvényét meg ne szegjék,
de nem találja éppoly ildomosnak,
hogy a pór izzadságát megfizessék;
sem azt, ki, bár tudása hézagossá csak,
tanácsot oszt, megjátszva az eszes lényt,
hogy fösvény, kapzsi kézzel latra vesse
a más művét, mit elvégezni gyenge.
- 87 Csak azokról fog zengeni ez ének,
kik Istenüknek éltek s a Királynak,
s kik holtan, a sok véghezvitt merész tett
dicső hírével, még inkább kiváltak.
Apolló és a Múzsák, kik kísérnek,
kettőzzék meg a lángot, ami áthat,
míg pihenek egy csöppet, hogy kifűjvén
magam, könnyebben folytassam a munkám.

10. grafika
(Nyolcadik ének, 60.: Vasco da Gama második alkalommal fogadja kihallgatáson Samorimot)

Tartalom

Luzitánia megalapítói
láthatók, s azok, kiknek hősi tettek
miatt nem szűnik emléke ragyogni,
s kik értük himnusz, verset érdemeltek;
s megtudni, hogy a belek jósolói
s az udvarnagyok miről értekeztek,
s a lepénzelt pogányok mint akarták
megdönteni a hajósnép hatalmát.

NYOLCADIK ÉNEK

- 1 A Katuál a képmásnál időzött,
 akit először megjelenni látott,
 ki jelvényül kezében ágat őrzött,
 s kinek szakálla ősz volt, hosszú s ápolt.
 Ki volt ő, s ahhoz mily oka fűződött,
 hogyan kezében e jelvényt tartva állt ott?
 A választ Paulo adja meg, miközben
 szerény szavát a mór fordítja bölcsen:
- 2 – „Az alakok, melyek szemedbe tűnnek,
 bátor nézésű, vad külsejű lények,
 de amit végrehajtottak, a művek
 és tettek sora még bátrabb, merészebb.
 Ősrégiek, de a fény, mit nevük vet,
 ma is még tápja a hősi erénynek.
 Lusust látod magad előtt. Hazánkat
 óróla hívják Luzitániának.
- 3 A Thébainak, ki sokféle földet
 hódított meg, fia volt és barátja;
 fegyvereinek, melyek egyre győztek,
 a hispán honig lépett nyomdokába.
 A sík, mit elíziumi mezőnek
 neveztek el a Douro s Guardiana
 folyása közt, szívét úgy elragadta,
 hogy csontját s nevét egyképp néki adta.

- 4 Az ág, melyet, mint látod, jogarul tart,
Bacchus kizsendült szőlővenyigéje,
mely megmutatja s jelenti korunknak,
hogy őt mint fia s barátja kísérte.
S azt látod-e, kit hullám háta úsztat
sok vészen át a Tejo fövényére,
hol városfalat épít, mely nem évül,
s templomot Pallasz emlékezetéül?
- 5 Ulysses ő, ki égi oktatója
tiszteletére e szentélyt emelte;
ki Ázsiának Tróját döntve romba,
Európának Lisszabont építette.”
„– S ki az a másik, ki holtta tarolja
a harcmezőt, bőszerűen verekedve?
Átgázol az ellenség hadirendjén,
melynek zászlóin festett sas a jelvény!”
- 6 Így szólt a pogány. Gama válaszol most:
– „Ott Viriatust láthatod, a pásztort,
kinek pusztító fegyvere a bot volt,
de a lándzsával még jobban csatázott.
Róma dicső hatalmán ejtve foltot,
legyőzhetetlen hős hírében állott.
Nem kapta, nem kaphatta a figyelmet,
amit korábban Pürrhosz tőlük elnyert.
- 7 Nem nyílt erő, alávaló, sötét csel
okozta rettegett élete végét;
mert a nagy szükség könnyen zúzza széjjel
a jóhiszemű nép nagylelkűségét.
A másik velünk szövetkezve lép fel
bősz hona ellen megsértett vitézként.
S a társait jól válogatta össze,
mert dicsőséget nyert velük örökre.

- 8 Lásd velünk együtt győzi le a hősi
jupiteri madarak lobogóit;
mert már akkor is meg tudtuk előzni
a földkerekség legbátrabb lakóit.
Nézd, mily finom fogásokat ötl ki,
melyekkel a nép kegyébe lopózik:
a szarvasünőt, kitől híradást kap.
Sertorius ő, s jelképe ez állat.
- 9 Nézd ezt a zászlót, s az első királyok
dicső ősatyját látod festve rajta.
Mi magyarnak tekintjük őt, de mások
úgy vélik, hogy Lotharingia sarja.
S hogy Gallegót, s Leónit leigázott,
a Mór felett is győzelmet aratva,
Henriknek most a Szent Hajlék a célja,
hogyan megszentüljön minden ivadéka.”
- 10 „S ki az, ki úgy rémíti ott a szívet
(a malabár úr álmélkodva kérdi),
ki annyi hadat s embert semmisít meg,
zúz tönkre, bár serege töredéknyi?
Ki az erős falat ledönti mindet,
s míg harcot vív, fáradtságát nem érzi,
megannyi zászlót, koronát taposva,
amerre jár, maga alatt a porba!
- 11 – „Ez első Alfonz – válaszolta Gama –,
ki a Hazát a Mórtól visszavette;
megesküszik a Hír a Styx tavára,
hogy egy római hős sem áll felette.
A buzgó ő, kivel a Mór nyakába
igát akasztat az Isten kegyelme,
kivel minden pogány falat ledöntet,
nem hagyva munkát a későbbjövőknek.

12 Ha Caesart, Sándort egykor ily törékeny,
kisszámú sereg támogatta volna,
mint mellyel e dicső az ellenében
támadt sok népet megfutamította,
ne hidd, hogy nevük a világ szemében
ily halhatatlan fenséggel ragyogna;
de páratlan hőstettei helyett nézd,
mit művelt az alárendelt nemesség!

13 Az ott, ki villámló tekintetet vet
a vert ifjúra s arra bátorítja
szitkával, hogy a szétszórt hadirendet
vezesse a tiltott mezőre vissza,
s ki ott megy a megfordult ifjú mellett,
hogy vesztesből győztessé magasítsa:
Egas Moniz, a meg nem alkuvó agg,
hú tükre az átlag alattvalónak.

14 Nézd, két fiával magát túsul adja,
pucér nyakára kötelet tekerve,
mert ura nem volt kész a hódolatra,
mint szavát adta a Spanyolnak erre.
Hűségét s bölcsességét veti latba,
hogy elmúlják az ostrom veszedelme.
Büntetést mér fiaira s nejére,
elveszti magát, királyát kímélve.

15 Nem tett a konzul hajdanában annyit,
kit Caudium völgyében körbezártak,
s kit arra ítelt gőgösen a Szamnit,
hogy hajtson fejet a győztes igának.
Az, míg felé népéből gúny morajlik,
egyedül tűri, mit magára vállalt;
a másik fiakat kötve magához,
s ártatlan hitvest, súlyosabbat áldoz.

- 16 S ezt látod-e, ki leshelyből kimentve
tör a várost vívó fejedelemre?
Elfogja őt, s az ostromzárt feloldja;
dicső tett, melyre Mars is büszke lenne!
S nézd azt, ki flottával támad a Mórra,
hogy a habokon is tönkretesse,
s hadigályait tőle elragadva,
első tengeri győzelmünk aratja.
- 17 Fuas Roupinhónak hívják e férfit,
kinek hírében, mely tündökletes lett
földön, vízen, a hajók lángja fénylik,
melyeket felgyújtott Abila mellett.
Lásd, oly vitéz, kit holtával kibékít,
hogy szent és igaz célért küzdve veszhet.
A boldog lélek, a Mór keze által
szerezve pálmát, az Egekbe szárnyal.
- 18 Nem látod ott a lisszaboni partra
ért idegen ruhájú hadinépet,
mely, szent voltáról tanújelet adva,
első urunkkal szövetségre lépett?
Nézz Henrikre, a nagyhírű lovagra,
s a sírjára, amelyből pálma éled!
Ily csodásan nyilvánítja az Úr ki,
hogy a Germánok Krisztus vértanúi.
- 19 S egy papot látsz, ki Arronches felé ront,
hogy megbosszulja Leiria bukását,
aminek oka az a durva nép volt,
mely Mohamedért forgatja a lándzsát:
a neve Teotónio. De nézd ott
a körbefogott santarémi bástyát,
s egy hőst is látsz, ki elsőként a büszke
ötpajzsú zászlót falára kitűzte.

- 20 Nézd ott is őt, hol Sancho zúzza össze
 a Mórokat, vandál földön csatázva;
 a had közé ront, s a zászlóst megölve,
 Sevilla lobogóját földre rántja.
 Moniz e bajnok, ki mind örökölte,
 mit bátor atyja sírja zár magába.
 Méltóvá lett e zászlókra: letépte
 az ellenségét, s hírt hozott övére.
- 21 Tekints most arra, aki leshelyéből,
 hová, az örök fejét véve, lándzsán
 ereszkedett le, a város felé tör,
 melyet elfoglal vakmerő csel árán.
 Az címerül választotta a két ör
 fejét s a lovagot, aki, levágván,
 elhozta őket (nincs tett még ilyen bős):
 Giraldo ő, a félelemtelen hős.
- 22 Nem látsz egy kasztellánt ott, ki felajzva
 a Larák ellen táplált bosszú által,
 a hitetlen Mórral lép kapcsolatba,
 hogyan harcot kezdjen Portugáliával?
 Alfonz király kezéből kiragadja
 Abrantest ádáz pogány csapatával.
 De nézd, egy portugál mint fogja őt el,
 győzvén felette maroknyi erővel.
- 23 Martin Lopes a neve a lovagnak,
 kinek itt babér s pálma lett a bére.
 De nézd, ott forgolódik egy szilaj pap,
 ki aranybotját lándzsára cserélte.
 Lásd, nem fél egymagában a riadtak
 között kiállni a Mórok elébe;
 nézd, harcát égi jeladás kíséri,
 melyből erőt merítenek övéi.

- 24 Lásd, Sevilla és Cordoba királya
legyőzött roncs lett, két másikkal együtt.
Roncs lett? Halott inkább: Isten csodája,
mit emberi erő soha ki nem küzd!
Lásd, Alcáçare meghódol, hiába
az acélfalak s a védők megettük,
Lisszabon püspökének, Mateusnak,
kit a siker pálmái koszorúznak.
- 25 Figyeld, egy lovag, ki Kasztiliából
érkezik, s kinek portugál a vére,
az algarvei tartományba gázol,
hol nincs, ki szembe merne szállni véle.
Várost és kastélyt rohan meg a bátor,
míg csel, vitézség s jó sors a vezére.
Látod, mint lett rab Tavila lakója,
a hét vadász haláláért lakolva?
- 26 Nézd Silvest, mit a Mór harcolva vett be,
hadicselével mint foglalja vissza.
Paio Correira ő, kinek e tette
a földlakók irigységét kihívja.
S tekints ott a három nevezetesre,
ki Frank- s Spanyolhont csodálatra bírta,
s megnyerve párbajt, tornát, lándzsaversenyt,
sok nyilvános kitüntetésre tett szert.
- 27 Nézd, hogy érik el, mint három kalandor,
Kasztíliát, hol rájuk csak a jó várt
a bellonai tarka forгатagból,
melynek adóját másra hárították.
Nézd, hány dalia nem tér meg a harcból,
mert kihívta a hármak legnagyobbját,
ki Gonçalo Ribeiro névre hallgat,
s ki felett nem nyert a Léthé hatalmat.

- 28 Nézd, azt akinek híre a világon
élt valamennyi hőst meghaladja;
ki a Hont, melynek sorsa gyenge szálon
függött, erős vállával támogatta.
Nem látod, mily haraggal kéri számon
a néptől, mért oly csüggedt, béna, lanyha,
s ösztönzi, hogy természetes királya
édes nyűgét, s ne más vegyen magára?
- 29 Nézd: bölcsessége s merészsége révén,
csak Istentől s jó sorsától segítve,
győz Kasztília nagyhatalmú népén,
a lehetetlent hajtva végre szinte.
Lásd, mint vált újra képessé a végén,
fortélyt, erőt, kitartást egyesítve,
a Guadiana s Tartesszosz közötti
éppoly vad, mint nagy hordát hámba törni!
- 30 S nem látod, hogy már félig összezúzva
küzd Lusus hada, buzgó Kapitánya
távollétében, aki elvonulva,
a legfőbb hármasszentséget imádja?
Nézd, mint érkeznek az övéi futva,
közölni, hogy már alig van, ki állja
a túlerő nyomását, s hogy ha jönne,
új bátorságot kaphatna a gyöngé.
- 31 De nézd, mily szent hittel adja nekik meg
– „még nem jött el az ideje” – a választ,
mint olyan, aki egyedül az Istent
tekinti várt győzelme zálogának.
Ahogyan Numa Pompilius is tett,
mikor az ellenség Rómára támadt,
s a rossz újság hozójának eképpen
felelt: „várj, míg áldozatom bevégezem.”

- 32 Ha annak nevét, ki ily érülettel
bízott Istenben, hallani szeretnéd,
tudd meg, hogy Nuno Alvares ez ember,
ki méltó, hogy <Scipiónk>-nak nevezzék.
Boldog haza, mely ily fiat nevelt fel,
s szülő: mert míg körbenforogva vet fényt
a Nap Neptunus s Ceres otthonára,
ily dicső sarj lesz örökké a vágya!
- 33 Nézd, mint szerez egy kis csapat vezére
ugyanabban a harcban drága zsákmányt;
parancsnokokat győz le, visszavéve
a nyáját, mit elorzott a galádság.
S lásd, ott a lándzsát azért mártja vérbe,
hogy megmentse hön szeretett barátját,
ki fogollyá lett, mert hűsége nagy volt:
Landroal ura, Rodrigues e bajnok.
- 34 Nézd azt a hűtlent, s hogy miféle ár volt
ármányos hitszegésének jutalma;
Gil Fernandes de Elvas, aki ráront,
a halálthozó végcsapást megadva,
majd Jérez feldúlt mezejét az álnok
spanyol megbízók vérével itatja.
S nézd Rui Pereirát, önmagát kínálván
eleven pajzsként legelöl a gályán.
- 35 Nézz arra a tizenhét luzitánra,
ki bátran védi magát ott a dombon,
négy száz spanyol harcossal szembenállva,
ki körülkeríti, hogy nekirontson;
de ráébreszti csakhamar a kára,
hogy támadókra talált a porondon.
Méltó tett, hogy örökké emlegessék,
a régi s a mai időkben egyképp.

- 36 Ezer római vitézzel korábban,
jól tudjuk, háromszázan verekedtek,
a férfias Viriatus korában,
mikor oly fényes haditettek estek.
Örökségük azt hagyták e csodásan
keresztülvitt győzelmek a jelennek,
hogy nem félünk kevésként a sokaktól,
mint jelét adtuk ennek számtalanszor.
- 37 Tekintsd ott Péter és Henrik királyfit,
két dicső sarját János törzsökének;
az német földön szerzett oly szilárd hírt,
melynek nem vethet a halál se véget;
ez mint a tenger úttörője számít
halhatatlannak, s mint ki vereséget
mért a hiún pöffeszkedő pogányra,
elsőként lépve Ceuta városába.
- 38 Látod, mint tart ki Pedro gróf a barbár
hadak két ostromában rendületlen?
S ím nézd, egy másik gróf mint földi Mars áll,
vakmerőséggel, daccal vértetzetten.
Nem elég néki az a feladat már,
hogy Alcáçare védője lehessen;
vigyáz a király életére szintén,
övét, melyet fallá tett, elveszítvén.
- 39 Lehetett volna még sok látomásod,
mit megfestettek volna jól a festők;
de nem volt ecset, szín hozzá: hiányzott
díj, pártfogás, mi a múnél a legfőbb.
E téren az új nemzedék a vádlott,
mely elfajzott, s az ősök hősi, fennkölt
erényeinek útjáról letérve,
élvekre merült, hívságok bűnébe.

- 40 A dicső atyák, kik kezdete voltak
a sornak, mely következett utánuk,
vitézségükkel azon fáradoztak,
hogy jó utódokat nyerjen a házuk.
Mily vakság! Mert miközben ők ragyognak
a hőstettektől, s hírük nagyra tágult,
az utódok, kiket pihenni hagytak,
örökkétartó homályban maradnak.
- 41 Mások nem örvendhetnek ősi törzsnek,
de fajtájuk virul – miben a vétség
a tróné, melytől a kegy fia többet
kap sokkal, mint a tudás s a vitézség.
Elődeikkel ezek nem törődnek,
úgy vélve, hogy a kép nekik nem érték;
s valóságos ellenségnek tekintik
az olyan festményt, mely beszédre nyílik.
- 42 Nem tagadom, hogy vannak még családok,
amelyek származása büszke, gazdag,
s hol előkelő, kitűnő szokások
tartják fenn hírét a nemesi rangnak;
s ha erényüktől nem lett is világlóbb
a dicsőség, amit örökbe kaptak,
legalább meg sem szűnt s nem lett szegényebb.
Ám ritkán láthatók efféle képek.”
- 43 A nagy tetteket így fejti ki Gama,
melyek mind más-más színben szerepelnek,
s melyeket művészüik kezevonása
világosra, tökéletesre festett.
Az események jól tagolt sorára
a Katuál figyelő szemeket vet;
ezerszer kérdez, hallgatja a választ,
örvend a látott nagyszerű csatáknak.

- 44 A fény közel volt a kilobbanáshoz,
mért a nagy égi lámpa már alatta
járt a látóhatárnak, a világos
nappalt az ellensark felé ragadva,
mikor a pogány úr s vele a számos
naire az erős hajót odahagyta,
hogy, mint minden lény, pihenőre térjen
a fáradságot oldó szelíd éjben.
- 45 A jósok közben, kikhez az a hírhedt
tévhit tapadt, hogy áldozati jelből,
ördögös varázst úzve ismerik meg
a sorsot, még mielőtt végleg eldőlj,
nekiláttak mesterkedéseiknek,
parancsot kapva a fejedelemtől,
hogy megtudják, mily szándékok sodorták
ide a messzi Hispánföld lakóját.
- 46 A Démon jele olyannak mutatja
az idegen nép valódi kilétét,
hogy örök jármot, börtönt hoz uralma,
hol pusztulás elé néz ember, érték.
A döbbent jós szalad, hogy tudtul adja
a királynak, amit jövőndölésként
megértett a félelmetes jelekből,
melyeket kiolvasott a belekből.
- 47 S ehhez jött még, hogy egy papnak, ki mélyen
hitt abban, minek Mohamed az őre,
s ki gyűlöletet hordozott szívében
a Hit ellen, melyet senki se győz le,
az ismert hamis Próféta mezében,
akinek Hágár fia volt az őse,
Bacchus jelent meg az éjszaka szárnyán,
mint kiben egyre dült a régi ármány.

- 48 S ekképp szólt hozzá: – „Népem, óvakodjál
a rossztól, ami ellened gyülekszik
a had révén, amely a sós habon jár,
mielőtt a vész teljessé növekszik.”
A mór, kinek szívére borzalom száll,
felébred; ámde azt gondolva, semmit
nem tapasztalt, mi több, mint a szokásos
álom, nyugodtan lát a folytatáshoz.
- 49 De Bacchus így szólt, újra megjelenve:
– „Nem ismered a törvény alkotóját,
ki örökül nyert hitedet szerezte,
mely nélkül keresztény lenne ez ország?
Én virrasztok, s mint fatuskó, heversz te?
Nos, tudd meg, hogy a had, mely legutóbb szállt
a partotokra, nagy kárt tesz a tanban,
mit a tudatlan földieknek adtam.
- 50 Amíg e nép hatalma még erőtlen,
addig vess véle szemben latba mindent,
mert mikor kél a Nap korongja, könnyen
belepillanthat az éles tekintet;
ám hogyha egyszer teljes fényözönben
sugárzik, a szem, mely beletekintett,
oly vak lesz, mint ti lesztek az esetben,
ha tűritek, hogy gyökeret eresszen.”
- 51 Ezzel az álom s ő is elbúcsúzik.
A hagarénus ott marad remegve;
szolgáitól lámpást kér, talpra ugrik,
a szörnyű méreg kezd már hatni benne.
Mihelyt a fény, mely a Napnak kaput nyit,
angyali pírját széjjelterítette,
az ocsmány szekta főbbjeit hívatta,
hogy velük álma tartalmát tudassa.

- 52 Szétágazók voltak a felfogások
s a vélemények, melyek szembenálltak;
ravasz fortélyok, hitszegő csalások,
ármányok voltak, miket kitaláltak;
de elvetve a vakmerő tanácsot,
finomabb cselt óhajtottak, csalárdabb
eszközt, mellyel az új népet felőrlik,
megvesztegetve a hon vezetőit.
- 53 Arannyal s titkon juttatott javakkal
megnyerték sorban az előkelőket;
meggyőzve őket nyílt, burkolt szavakkal,
hogy végveszély vár minden bennszülöttet,
azt mondva, hogy kik nyugtalan csapattal
a nyugati tengereken sűrögnek,
király és törvény nélküli személyek,
kik becsstelen kalózkodásból élnek.
- 54 Ó, mennyire kell ügyelnie arra
a királynak, hogy csak olyat emeljen
tanácsosi vagy bizalmasi rangra,
ki megbízható, nyájas, feddhetetlen!
Mert kinek a legfelsőbb a hatalma,
nehezen tud a távoli ügyekben
bővebb tájékoztatásból ítélni,
mint amit elmond mások nyelve néki.
- 55 S korántsem mondom, hogy becsülje sokra
a lelkiismeretnek tisztaságát,
mely az alázatosság takarója
alatt nem egyszer hordoz nagyravágyást;
s ki mindenben kész az igazra, jóra,
s világi dolgokon elvétve lát át;
mert nehezen fér meg velük a tiszta
szentség, mely sorsát csak Istenre bízza.

- 56 Ekképpen amaz irigy katuálok,
kiknek a korcs nép uralma alatt állt,
pokolbeli erőktől nyerve tápot,
a portugál szerződést halogatták.
De Gama, aki egyre arra vágyott,
tervét a Mórok akárhogy zavarták,
hogymint biztos hírrel szolgáljon urának,
miféle világ, amelyre találtak,
- 57 csak ezért küzdött; mert előre tudta,
hogymint miután a hírt megadta, nyomban
fegyvert, hajót és embert rendel útra
Mánuel, kinél kellő hatalom van,
hogymint törvényét mindenki megtanulja
a földi s a vízi birodalomban;
mert ő csupán úgy érkezett e földre,
mint Napkelet buzgó felfedezője.
- 58 Úgy döntött, elmegy a pogány királyhoz,
hogymint megszerezze beleegyezését,
mert érezte, hogymint céljaira káros
hatással van e gonoszlelkű népség.
A király, kit nem csoda, hogymint az átkos,
hamis hír folytán elfogott a kétség,
mert vakon hitt a varázsmestereknek,
kiket a Mórok megerősítettek,
- 59 keblében jeges rémületet érez.
De ugyanakkor kapzsi gerjedelme,
mely hozzátartozik természetéhez,
emésztő vágyat lobbant lánggra benne:
mert látja jól, hogymint néki egy sokéves
szerződés mily haszon forrása lenne,
ha igazsággal, becsülettel állja,
mint azt a Luzitán Király ajánlja.

- 60 Sokan szegültek ellene az ügynek,
amelyben közös állásfoglalást várt;
mert azok közt, kik tanácsába gyűltek,
a pénz már éreztette a hatását.
Most Gamáért a főhajóra küldet,
s az érkezőhöz így szól: – „Ha kitárnád
a tiszta, póre igazat előttem,
elérhetnéd, hogy bűnöd eltöröljem.
- 61 Pontosan tudom, hogy megbízatásod,
mit királyodtól kaptál, csalfa, költött,
mert se édes hazád nincs, se királyod,
s az életedet kóborolva töltöd.
Mert Nyugat messze táján hol találok
királyt, akiben oly méretet öltött
az esztelenség, hogy effajta roppant,
kétséges útra hadat küld s hajókat?
- 62 S ha a királyod felséges hatalmát
nagy birodalmak felett gyakorolja,
mily értékes ajándékokat adsz át,
nem ismert igazságodhoz csatolva?
A barátkozó királyok bizalmát
fényűző holmi, kincs fűzi szorosra;
mert mint bizonyosság s zálog, egy tekergő
hajós szava korántsem elegendő.
- 63 S ha számkivetettek vagytok esetleg,
mint sok nagy férfit elűztek honából,
nálam szíves fogadtatásra leltek,
mert minden földön otthon van a bátor;
s ha mint kalózok rójátok a tengert,
ne féljete gyalázattól, haláltól,
ha megtudom, mert eszközt sose nézett,
hogyan fenntarthassa önmagát az élet.”

- 64 Amire Gama, jól gyanítva, mily cselt
sző a gyűlölködő mohamedán had,
minek következtében ily hamis lett
a véleménye róluk a királynak,
nagy biztonsággal, mely tisztéhez illett,
s mellyel elérte, hogy hitele támadt,
mint Venus Acidalia sugallta,
a választ ily bölcs szavakkal adta:
- 65 – „Ha az emberi fajta ősi vétke
a hajdankorban nem okozta volna,
hogy a háborús gyűlölség edénye,
mely a Kereszténység sanyargatója,
örök vizsályt zúdít Ádám nemére,
és álnokságot, most ily gyanakodva
nem néznél, király, népünkre az ocsmány
szándékú szekta hamis vádja folytán!
- 66 S mert csak nagy kín árán lehet elérni
valami nagy jót, s összes tetteinkben
a félelem mindig nyomon kíséri
a reményt, mely életre kel a szívben,
bizalmatlanságod csekélynek érzi
igazságom súlyát – hiába minden
okfejtés, mely meggyőzne könnyűszerrel,
ha nem hallgatnál arra, kire nem kell.
- 67 Mert ha csak rablásból élnék kalózként,
mint kit hona a nyílt vízre vetett ki,
hogy véled, hogy idáig kóborolnék,
távoli, rejtett lakhelyet keresni?
Mily érdeket, reményt követve volnék
képes a tenger dühét elviselni,
a déli sark fagyát, s kínját a hőnek,
melyben a Bak lakói perzselődnek?

- 68 S ha értékes, nagy ajándékra vársz, mi
az elmondottak zálogát jelentse,
tudd meg, hogy csak arra vagyok kíváncsi,
a Természet honod hová helyezte;
de hogyha újra szép hazám baráti
földjére segít a kegyes Szerencse,
meg fogod látni, mily nagyszerű, drága
kincs lesz megérkezésem tanúsága.
- 69 S ha a számodra elképzelhetetlen,
hogy messze Nyugat királya a küldöm,
tudd meg, hogy nincs oly akadály, mely ellen
a királyi szív sikerrel ne küzdjön.
Úgy illenék, hogy a lususi szellem
készségesebb hitelben részesüljön,
emelkedettebb szívű bizalomban,
mely elhiszi, hogy ily bátor valóban.
- 70 Tudd meg, hogy már sok esztendeje annak,
hogy királyaink szentül eltökélték,
legyőznek minden veszélyt, fáradalmat,
mely a nagy tettet visszafogja fékként;
s feltárva sok bőszen tengert, a nyugalmat
feláldozták a tudásszenvedélyért,
keresve, hol van a szélső határuk,
s a végső part, melyen tajtékuk átfut.
- 71 Mint méltó utód látta el a dolgát
hős ága a merész fejedelemnek,
ki hogy elűzze Abila lakóját,
elsőnek szelte keresztül a tengert;
ez hajófához kapcsolva hajófát,
szorgalmával, eszével oly helyeknek
lett feltárója, ahol éjszakánként
az Argo, Hidra, Nyúl s Oltár világít.

- 72 Míg szívében az első sikerektől
fokozatosan nőtt a vakmerőség,
mind több és több új utat derített föl
s járt végig a dicső felfedező nép.
Láttuk a Hét Lángoló Égi Jeltől
elzárt legdélibb Afrika szülöttét,
miután elhagytunk sokféle népet,
amely a térítők tüzeiben égett.
- 73 Így harcoltuk ki, elszántan dacolva,
a Sors feletti győzelmet magunknak,
míg el nem értünk idegen honodba,
hogyan állítsuk végső oszlopunkat.
Miután megbékélt a tenger ónja,
s a bősor orkán dűhei csillapultak,
hozzád jutottunk, hol csak arra várunk,
hogyan szándékról jelt kapjon királyunk.
- 74 Ez a való, király; mert semmifajta
bizonytalan jó s gyenge díj reménye
nem készítetne, ha nem lenne alapja,
ily hosszú, meddő, kitalált beszédre;
inkább rábíznám életem a habra,
Téthüsz nyugtalan gyülekezetére,
hogyan kóborló kalóz legyek, ki mások
szerzeményéről szedi le a sápot.
- 75 S ha igazamat annak érzi szíved,
ami valóban, és nem kétszínűnek,
a döntést, király, kérlek, rövidítsd meg,
s hagyd, hogy hazatérésemnek örüljek;
s ha még tovább is hamisnak tekinted,
nézd, indokaim mily valószínűek,
mert nem nehéz, hogy józan értelemmel
az igazságot belássa az ember.”

- 76 Nem került el a király figyelmét
a biztonság, amellyel Gama szólott;
hitét, bizalmát megerősítették
az előadott valószerű dolgok;
fontolja az igazság terjedelmét,
erénynek minősíti a komoly szót,
és kezdi látni már, hogy rossz tanácsot
adtak a megvásárolt katuálok.
- 77 A luzitán szerződés áhítása,
a remélhető haszon is okozta,
emellett, hogy a nemes Kapitányra
hallgasson, s ne a mór ármánykodókra.
A legvégén Gamától azt kívánja,
hogy induljon egyenest a hajókra,
s rakja ki róluk, semmitől se félve,
az árut, mit fűszerért ad cserébe.
- 78 S oly árut küldjön, kéri, ami nélkül
szegényebb volt a Gangesz tája eddig,
ha onnan, hol az Óceánba mélyül
a szárazföld, hozott volna ilyesmit.
A királytól búcsút vesz Gama végül,
s magas színétől a partra igyekszik,
hogy csónakot kérjen a katuáltól,
mert sajátját a flotta őrzi távol.
- 79 S azt kéri, vigye a hajókra vissza,
de a gonosz kormányzó, aki újabb
cselt készít, a kérést elutasítja,
s halogatással szab gátat az útnak.
A révbe viszi őt, hogy elszakítsa
palotájától a hatalmas úrnak,
s úgy hajtsa végre gonoszsága tervét,
hogy mit se tudjon a királyi felség.

- 80 Ott terjengősen értésére adja,
kap elég bárkát, min felkerekedhet,
de még jobb, hogyha útját elhalasztja
a holnapi nap fényéig esetleg.
A gáncsvetésből rájött Gama arra,
hogy a pogányban a Mór párthívet lelt
ellene táplált rosszindulatához –
ami korábban nem volt ily világos.
- 81 E katuál azok közt volt az egyik,
kiket lepénzelt a mohamedán had,
s aki, mint a legtekintélyesebbik,
kormányzója volt egész Malabárnak;
a Mór minden reménye benne fekszik,
gaz tervükhöz sikert csak tőle várnak.
Mint cinkosa az összeesküvőknek,
reményeikben nem csalja meg őket.
- 82 A Kapitány makacsul egyre kéri,
de hasztalan, juttassa a hajókra;
s hogy ezt parancsolta meg, mondja néki,
a nagy Perimal felséges utóda.
Hogy meri őt gátolni, lebeszélni,
hogy a portugál árut partra hozza?
Mert mit a király parancsba adott ki,
nincs joga abba másnak beleszólni.
- 83 Semmit sem tesz a sürgetés nyomában
a katuál, akit megvesztegettek:
helyette inkább cselt forgat agyában,
ördögi fortélyt, mely döbbenetet kelt;
olyat, hogy a gyűlölt vér bíborában,
mint fürdetheti meg a durva fegyvert,
vagy hogy a flottát mint gyújthatja lángra,
hogy honát többé egy hajó se lássa.

- 84 Ne lássa többé, ily gyilkos tanácsot
sugalmaz néki a mohamedán nép,
hogy sose tudja meg a Luzitánok
Királya, hol van a keleti tájék.
Nem indul Gama így, mert a pogányok
kormányzója megtiltja néki, s másképp,
mint a tudtával, nem mehet semerre,
mert a bárkákat mind összeszedette.
- 85 Azt mondja a bálványok tisztelője
a Kapitánynak, míg az érvel, ordít,
hogy rendelje a parti kikötőbe,
hol jobb helyük lesz, távoli hajóit.
– „Ártalmas, rabló szándék tükrözője –
úgy mond –, hogy oly távolban ringatózik
a flotta; mert a hűséges, valódi
barátok közt nincs szükség óvakodni.”
- 86 E szavakból megérti Gama bölcsen,
hogy azért kéri a flottát a partra,
hogy tűzzel-vassal elpusztítsa bőszen,
való érzelmét nyíltan kimutatva.
Száz gondolat kél benne egyidőben;
töpreng, a biztos ellenszert kutatja,
mely kisegíti a bonyodalomból,
mindentől fél, s minden esélyre gondol.
- 87 Mint visszavetett fénye a simára
csiszolt acél- vagy szép kristálytükörnek,
amelyben a napsugarak iránya
megváltozik, mikor nekiverődnek,
s mit otthon a gyerek kíváncsisága
játékos kézzel körbetündököltet,
a mennyezetre, falakra sugárzik,
s nyugtalanul ide-oda cikázik:

- 88 úgy csapongtak a rab Gama fejében
a tervek, mikor az jutott eszébe,
hogy Coelho vár rá a partfövényen
a csónakokkal, mint azt tőle kérte.
Titokban legott értesíti, térjen
vissza a flottán elhagyott helyére,
nehogy belőle a mohamedán nép
vad ármányának áldozata válják.
- 89 Ilyen legyen, aki mint Mars neveltje
hasonlítani akar a dicsőkre:
a gondolatait röptesse szerte,
sejtse meg a vést, s térjen ki előle
hadtudással, okosan cselezve,
a támadót ismerje, s ejtse törbe,
mindenre számítson; mert nem dicsérem
az oly vezért, ki azt mondja: „nem értem”.
- 90 A malabár közli, hogy fogva tartja,
míg nem rendeli közelebb a flottát.
Ha fellobban is magasztos haragja,
a fenyegetés nem tesz benne sok kárt;
mert inkább tűri magárahagyatva,
mit rámér a pimasz alávalóság,
mint hogy kockára tegye a hajókat,
amelyek biztonságban horgonyoznak.
- 91 Ott tartják őt egy teljes éjszakányi
időn keresztül, s másnap délelőtt még,
mikor is a királyt kívánja látni,
de meggátolja tervében az őrség.
A pogány most egyéb játszmát talál ki,
mert fél, hogy ura, megtudva, mi történt,
megbünteti, s hogy hamar tudni fogja,
ha sokáig lesz Gama még a foglya.

- 92 Azt mondja, hogy rakassa mind a partra
 az árut, amit elhozott idáig,
 hogycserélje egyenként, s eladja;
 mert ki nem ad-vesz, háborúra számít.
 Jóllehet Gama felméri, mifajta
 gonosz terv, ami keblében csírázik,
 mindenre rááll, mivel tudja jól, hogy
 szabadságánál az áruja olcsóbb.
- 93 Megállapodást köt, hogy a pogány nép
 bocsásson bárkákat rendelkezésre;
 mert nem teszi kockára a magáét,
 hogya ellenség kaparintsa kézbe.
 Sok csónak megy a hispán rakományért,
 hogya megkeresse, mire van igénye.
 Fivérének írást küld, bízva rájuk
 a kiváltására alkalmas árut.
- 94 A partra ért az áru, hol azonmód
 lecsapott rá a katual repesve;
 de Álvaro és Diogo is ott volt,
 hogya ellenértéket megszerezze.
 Hogya mennyivel erősebb indítóok
 a jutalom, mint a parancs fegyelme
 az aljas szívnek, e példa mutatja,
 mely szerint Gamát a pogány kiadta.
- 95 Kiadta, mert meggyőződött felőle,
 hogya elég zálog lesz neki e váltság,
 amelyből sokkal több lesz az előnye,
 mint abból, hogya fogva tarja Gamát.
 Ez látva, hogya jobb, ha nem tér e földre
 már vissza, mert csak új elfogatását
 hívná ki ezzel, a hajókra érven,
 azokon óhajt megpihenni békén.

- 96 A flottán óhajt békében maradni,
figyelve, hogy az idő neki mit hoz;
mert eljátszotta bizalmát a kapzsi,
lepénzelt, nemtelen királyi biztos.
A fürkész elme hadd kezdje kutatni,
mint gyakorolhat oly hatást a gyilkos,
alantas pénz a dúsra s a szegényre,
hogy mindent képes elkövetni érte!
- 97 A thrák király megöli Polidóroszt,
csak hogy kincsének urává lehessen;
az aranyzápor áttöri a tornyot,
hogy Danaéval tiltott nászra keljen;
a szőke, csillogó fémet a romlott
Tarpeia oly mértékben tartja becsben,
hogy érte az ellenségnek behódol,
mely megfullasztja benne jutalmából.
- 98 Ez, amiért elesnek az erődök;
ezért csalják meg egymást a barátok;
ezért művelnek gazságot a hősök,
s üt a kapitány ellen hada pártot;
ezért oldják meg a szüzek a köntöst,
s nem számít nékik a hírükre szállt folt;
ez okoz kárt olykor a tudománynak,
s vakítja el a lelket s a bírakat.
- 99 Ez a szövegek félrecsavarója;
ez alkotja a törvényt, s zúzza össze;
a hitszegést a nép közt ez okozza,
s ez a királyi zsarnokok szülője.
Odáig, hogy azokat is befonja
e csábító, hallhattatok felőle,
kik csak az Úr szolgálatának élnek,
s jórészt csak színlelői az erénynek.

11. grafika
(Kilencedik ének, 84.: A Szerelem szigete)

Tartalom

A Luzitán útnak indul vidáman
a nyert hírekkel Napkelet honából,
s elébük a végtelen Óceánban
Vénusz egy csodás szigetet varázsol,
hol mindenért, mit szenvedtek korábban,
jutalmat kapnak szent akaratából,
s nyájas nimfákkal mulatozva töltik
idejüket, mint boldog szeretőik.

KILENCEDIK ÉNEK

- 1 A városban nem adva el az árut,
 az ügynökök sokáig elidőztek,
 mert ellenük oly cselvetés irányult,
 hogy a pogányok nem küldtek vevőket;
 mert csak az volt a szándékuk s a vágyuk,
 hogy visszatartsák a felfedezőket,
 míg meg nem jön Mekkából a hajóhad,
 mely az övéknek végromlást okoz majd.

- 2 Nem messze onnan, ahol Ptolemaiosz
 Arszinoét egykor alapította
 (a nővérétől kapott hagyományos
 nevet Szueze cserélték azóta),
 lelt kaput az eritreai árhoz
 a híres Mekka, mely nagy hatalomra
 tett szert a föld sokféle rendű népén
 a szentelt forrás babonája révén.

- 3 E kapu Dzsidda volt, hol a muzulmán
 vörös-tengeri forgalom virágzott,
 amiből nagy hasznót húzott a Szultán,
 kinek uralma alatt e hon állott.
 Évente szállít, egyezsége jutván,
 a Hitetlen flotta a Malabárok
 földjéről erre fűszert garadával
 az Indiai-óceánon által.

- 4 E tekintélyes erejű hajóhad
gályáit várták a Mórok jelenleg,
hogy lángözönbe vonják a hajókat,
melyek gátolják a kereskedelmet.
E segélyben annyira bizakodtak,
hogy mást elérni nem is törekedtek,
csak hogy ne menjen el az idegen nép,
míg Mekkából a flotta vissza nem tért.
- 5 De ki odafent mindeneket eldönt,
az Egek és a földi népek atyja,
ki megtalálja a szükséges eszközt,
amellyel, mit elrendelt, végrehajtja,
szívébe jámbor könyörületet tölt
most Monszaidénak, mert őt tartogatja
a célra, hogy Gamát szavával óvja,
s így méltó legyen a Paradicsomra.
- 6 Ez, aki nem volt gyanús, mivel otthon
volt a Mórok közt (hitványságaikban
mindeddig részt vett cinkostársi módon),
az aljas szándékot feltárja nyíltan.
A messzeségben horgonyzó hajókon
mint látogató többször odakint van,
s megindítja az ok nélküli rémség,
mit tervbe vett az álnok szaracén nép.
- 7 Az éber Gamát felvilágosítja
a flottáról, mely megjön minden évben
Mekkából, s mit azért vár népe vissza,
hogy pusztító eszköz legyen kezében.
Hadinépséggel színig elborítva
jön meg, s Vulkán tüzét okádni készen,
s hogy rajtaveszthet könnyen, mondja néki,
ha támadása készületlen éri.

- 8 Gama, aki most szintén azt latolja,
 hogy itt az idő már az indulásra,
 mert nincs további remélhivalója
 a királytól, ki a Mókrok barátja,
 üzen, hogy térjen vissza a hajókra
 a két ügynök, ámde hogy el ne állja
 a távozás váratlan híre útjuk,
 parancsot ad, hogy mellőzzék a búcsút.
- 9 De nemsokára kósza szóbeszéd kelt,
 miből hamar vált végleges igazság:
 hogy a kiküldötteket tetten érték,
 mikor a várost lopva odahagyták.
 A Kapitány ellenintézkedésként,
 tüstént, mihelyt fülébe ért a gazság,
 letartóztatta a kereskedőket,
 kik drágakővel a hajókra jöttek.
- 10 Kálikutban a legelsők közötti
 kalmárok voltak, ismert, ősi sarjak.
 Hiányukból rögtön tudták a többi
 polgárok, hogy a tengeren maradtak.
 De a hajókon kezd már készülődni
 a dolgos legénység, csörlőt csavargat,
 munkát megosztva, felhúzza a láncot,
 szabaddá teszi a kormánylapátot.
- 11 Eloldozza a rudakon a vásznat,
 mely nagy robajjal alágöngyölődik,
 míg még nagyobb hang jelzi a királynak
 a flotta indulásáról jövő hírt.
 A foglyokért aggódó sok családtag,
 feleség, gyermek feldúltan özönlik
 a Szamorin színe elé – ki apja,
 ki pedig férje elvesztét siratva.

- 12 Ez elrendeli most, hogy elbocsássák
a két ügynököt, akit visszafogtak,
ha ellenzi is a Mohamedánság,
mert vissza csak így térhet a fogolyhad.
Mentegetőzve szépíti az ármányt;
A szó helyett inkább a két rabon kap
a Kapitány, s míg értük, mint viszonzást,
pár barnát ad, kitárja a vitorlát.
- 13 Lefelé indul útnak, értve már jól,
hogy kárbaveszett a fáradozása,
hogy békét kérjen a pogány királytól
a tervezett kereskedés javára.
De mivel már a napkeleti tájról,
mit hátrahagy, biztos a tudomása,
ezzel tér vissza, s több tanújével
annak, hogy útja folyamán mit ért el.
- 14 Visz egynéhány malabárt, visszatartva
a kíséretből, mely a foglyul ejtett
két ügynököt hozta felső parancsra;
csípős borsot visz, mit bőven beszerzett;
van nála fűszer, melynek hona Banda;
szerecsendió, szegfűszeg, amelynek
Maluko-sziget köszönheti hírét,
s fahéj, mellyel Ceilon büszkélkedik rég.
- 15 S lehetővé mindezt Monszaide tette,
ki szintén itt van, hogy híven kísérje,
s ki angyali sugallattól vezetve,
Krisztus könyvébe íratja nevét be.
Ó, boldog mór, kinek Isten kegyelme
lelkét az éj sötétjéből kitepte,
hogy hazájától távol, ilyen úton
az igazi, örök hazába jusson!

- 16 A forró parttól elszakadva végképp,
míg arra kormányozzák a hajókat,
hová a Természet a Jóreménység
szirtjét helyezte végső déli foknak,
s míg választ visznek a keleti térség
mibenlétéről, víg hírt Lisszabonnak,
a kétes tengert újra megkísértik,
mely félelem s öröm forrása nékik.
- 17 Az üdv, hogy visszajutnak otthonukba,
ki-ki imádott házi tűzhelyéhez,
hol elmondhatják, kalandjaik útja
hány ég alá vitt, mennyiféle néphez;
hol az átélt veszély s a hosszú munka
fejében ki-ki méltó díjat élvez:
oly mámort okoz valamennyiüknek,
hogy befogadni szívük szinte szűk lett.
- 18 De a ciprusi úrnő, kit vezérül
rendelt az Ég Örök Uralkodója,
Lusus népének, s nyájas szelleméül,
s ki őt már oly sok éve pártfogolja,
dicsőséges elégtételre készül
a sok keservért, gazdag jutalomra
a számos kínért, örömet kínálván
neki a tenger vigasztalan árján.
- 19 Miután megfordult képzeletében,
hogy mekkora hajóút áll mögötte,
s hány gonoszságot művelt ellenében
az isten, ki Thébainak volt szülötte,
úgy döntött, mint már tervezgette régen,
hogy a sok szenvedésért, mely gyötörte,
valami élvben részesíti népét,
a nyájas kristályhonban, üdülésként;

- 20 valami enyhben, amelytől a lankadt
hajósok életkedve újraébred,
kamat gyanánt, az eltűrt fáradalmak
fejében, mik megkurtítják a létet.
Az tűnik néki a legokosabbnak,
ha számot ad tervéről gyermekének,
ki isteneket ránt a földi szennybe,
és embereket emel fel a Mennybe.
- 21 Végiggondolva mindezt, úgy határoz,
hogy valamilyen isteni szigettel
lepi meg a vizek közt, mit zománcos,
zöldellő színek ékesítenek fel;
mivel az első anya otthonához
simuló árban nem kevés ilyen hely
a birtoka, felül a sok csodáson,
mely bévül van a herkulesi gáton.
- 22 Ott a hullámok leányai várnak,
úgy tervezi, a bátor lovagokra
(ahányan csak szépség hírében állnak,
a szemnek kéjt, a szívnek kint okozva)
körtáncsal, dallal, mert szerelmi vágyat
fog a keblükbe csepegtetni lopva,
hogy hadd legyenek minél kedvesebbek
azokhoz, kikkel egymásért epednek.
- 23 Ily csellel élt, hogy Anchises szülöttét
a földön egykor szívesen fogadják,
melyet szíjakra szabdalt marhabőrért
szerzett meg a leleményes ravaszság.
Fiát, hatalma beteljesítőjét,
Ámort keresi, ki csupa szilajság,
hogy támogassa a vállalkozásban,
s kövesse úgy, mint tette hajdanában.

- 24 Fogatát oly madár húzza, mely árnyként
siratja magát már az életében,
meg amilyenre Perisztera vált rég,
míg százszorszépet keresett a réten.
Az isteni úrnő körül, ki rátért
útjára, csókok csattognak ledéren.
S ő levegőt, szellőt mennyei bájjal
tölt el, ahogy szelíden tovaszárnyal.
- 25 Már Idalión bércei fölött leng,
hol nyíllövő fia van éppen otthon,
ki csapatba gyűjt híres segítőköt,
hogy a rossz világ ellen hadakozzon,
s rábírja, hogy kijavítsa sok öntelt
hibáját, amely bajba viszi folyton,
mert helytelenül olyasmit szeret, mi
használni való, nem pedig szeretni.
- 26 Aktaiónt látta, kit, amíg vadászott,
odáig vitt a durva esztelenség,
hogy kerülte az embertársaságot
a rút vadért, s a formák kecsesebbjét;
zord-édes büntetése abban állott,
hogy gyönyörködhetett a meztelen, szép
Diánában. (S most győzhet már vigyázni,
hogy fel ne falják szeretett kutyái.)
- 27 S látja a világ valamennyi nagyját,
s hogy a közjóról nincs elképzelésük;
hogy szeretni csak magukat akarják,
vagy azt, kit az Önzés állít elébük;
s hogy azoknak, kik nap-nap látogatják
az udvart, nem őszinteség az érvük,
hanem hízélgés, mert nehezen állja
a gyomlálást a nyíló búzatábla.

- 28 Látja, hogy akik tiszte a szegénység
szerelme s a nép gondozása volna,
míg színlelik az igazság erényét,
csak gazdagságra törnek, s hatalomra.
Joggá teszik az önkény szörnyűségét,
uralmuk vak szigorral gyakorolva.
Csak a király hasznát nézi a törvény,
a nép hasznával semmit sem törődván.
- 29 És látja, hogy nem azt szereti senki,
mit kellene, hanem mit rosszul óhajt.
Sokáig már nem kíván késlekedni
a bosszúval, mely igazságot oszt majd.
Maga mellé szólítja valamennyi
társát, hogy küzdelmét megbízható had
segítse a jelenleg engedetlen,
rosszul kormányzott emberi nem ellen.
- 30 Sokan voltak e szárnyas gyermekek közt,
kik különböző munkákba merültek;
hajítófegyvert élesítgetett több,
mások pedig nyílhegyet köszörültek.
Eközben sorra zengték ügyesen szőtt
történetét számos szerelmi ügynek;
varázsos összhang csengett a szavakban,
lágym volt a lejtés, angyali a dallam.
- 31 Az örök műhelyekben, hol a fürge
nyilak hegyét edzették e kovácsok,
szíveket raktak fa helyett a tűzre,
zsigerekkel, mik lüktettek tovább ott.
A víz, melyben a vas izzása hűlt le,
szerelmes könnyek záporából állott;
az égő láng a vágy volt, ami végleg
sose fogyott el, akárhogyan égett.

- 32 Voltak, akik azzal gyakorlatoztak,
 hogy célbavettek néhány durva szívet;
 keserves volt a sóhaja azoknak,
 kiket a hegyes nyíl megsebesített.
 A sebeket, miket ekképp okoztak,
 jóságos nimfák ápolják, akiknek
 nemcsak a félholt köszönheti létét,
 de az is, ki egyáltalán nem élt még.
- 33 Gyönyörűek váltogatnak csúnyákat,
 ahogyan a seb fajtája igényli,
 mert a méreg, mely az erekbe áradt,
 csak ellenméreg hatására vész ki.
 Van sebesült, akit bilincsbe zárnak
 a bölcs varázslónők bűvös igéi.
 Ez történik, mikor a nyíl acélja
 titkos fű levét juttatja a célba.
- 34 A lövésekből, melyeket leadnak
 az ügyetlen suhancok hevenyében,
 zavaros, kusza szerelmek fakadnak
 a nyomorult sebesültek körében;
 s a főrangú hősök közt is akadnak
 példák a tiltott szerelemre szépen,
 mint Büblisz és Kinüreia tanítja,
 meg Asszíria vagy Júdea ifja.
- 35 S ti hatalmasok, megesik gyakorta,
 hogy kebletek pásztorlány gyújtja lángra;
 s vulkáni hálót dobnak nyakatokba
 durvák és pórok is, sok úri dáma.
 Van, kinek éji üdv az áltatója,
 van, kit tetőre, falra űz a vágya;
 de azt hiszem, hogy e bűnös szerelmek
 oka az anya inkább, mint a gyermek.

- 36 A könnyű kocsit már lerakta lágyan
a fehér hattyúraj a zöld mezőre;
s Dioné, kinek orcája havában
rózsa virágzott, kilibbent belőle;
az Eget vívó nyíllövő vidáman
s elégedetten tisztelgett előtte;
a többi Cupido is ott tolongott,
s úrnőjének kezet csókolva hódolt.
- 37 S ő, hogy túl sokat hiába ne késsen,
így szólt, míg fiát átkulcsolja karja:
– „Szeretett fiam, akinek kezében
nyugszik hatalmam legmélyebb alapja;
fiam, kiben saját erőim érzem,
te, kiben nem tesz kárt Tüphon hatalma,
különlegesen fontos alkalom, mi
hozzád hozott segélyért folyamodni.
- 38 Ismered, min ment át a Luzitánság,
akit én kezdettől fogva kegyeltem,
mert közölték barátnőim, a Párkák,
hogy tisztelni fog és becsülni engem.
S mert római népem nagyszerű mását
mutatja nékem számos hősi tettben,
a hatalmunkat megszabó határon
belül mindenben támogatni vágyom.
- 39 S mivel az irigy Bacchus cselvetése
úgy meggyötörte Indiában őket,
s félő, hogy a tenger hullámverése
következtében halálra törődnek,
szeretném, ha ugyanaz lenne végre
pihenőhelyük, mit csak rémítőnek
ismertek eddig, díja s édes üdve
a munkának, mely fényt derít nevükre.

- 40 Ezért kell, hogy nyiladtól megsebezve,
Néreusz vízben élő valamennyi
leánya Lusus fiait szeresse,
kik új világot jöttek felfedezni;
felszínre szállva s egybegyülekezve
egy szigeten, mit nekik teríték ki
az Óceán ölében, mit felruházna
Flóra s Zephürosz minden adománya.
- 41 Ott hűsítőkkal és ennivalókkal,
kristályosfalú varázspalotában,
rózsával és finomillatú borral,
szép fekhelyeken elnyúlva csodásan;
egyszóval: ezer nem köznapi jóval
várnák őket, forró szerelmi vágyban,
a nimfák, tüstént odaadva mindent,
amit csak kér a sok sóvár tekintet.
- 42 Azt akarom, hogy a neptuni honból,
mely bölcsőm volt, szép, erős fajta keljen;
hogy például vegye a sanda, fondor
világ, amely lázad hatalmad ellen;
megértve, hogy gyémántfalat lerombol,
s a tettetés nem áll meg vele szemben.
A földön tőle senki sem lehet ment,
ha örök tüzed kigyújtja a tengert.”
- 43 Ezt mondta Vénusz; s az izgága, vásott
fiú már készül szótfogadni közben:
előhozatja a dús elefántcsont
íjat, melyről az arany nyíl kiröppen.
Az úrnő arca vidám bujaságot
tükröz, míg fia a kocsiba szökken;
lazul a gyeplő s felszáll a madárraj,
mely úgy siratta Phaetont dalával.

- 44 De az volt most Cupido véleménye,
hogy még egy harmadikra lenne szükség,
ki, ha ezerszer szállt is szembe véle,
sokízben híven támogatta művét:
a szörnynagy istennőre, a merészre,
kit igazság vezérel s kétszínűség,
ki száz szemmel néz, s ki mindazt, amit lát,
ezer szájával szétkiáltja mindjárt.
- 45 Megkeresik és elküldik előre,
hogy csengő trombitával ünnepelje
a hajósnépet, mint ennek előtt
senki dicséretét még sose zengte.
Az átható hír zúgva, hömpölyögve
hatolt a vízfenekei üregekbe;
igazat szólt, mit igaznak fogadtak,
mert súlya volt a vénuszi szavaknak.
- 46 A dicséret s a hír, mely körbehangzott,
változást szült az istenek szívében,
mit Bacchus a dicső nép ellen ajzott;
s szeretni kezdték már valamiképpen.
A női szív, amely rugalmasabb volt
abban, hogy elhatározást cseréljen,
úgy látja már, hogy gonosz volt a vágya,
mely ily vitézség romlását kívánta.
- 47 A vadóc ifjú most a nyugtalan hab
fölé röpíti nyilait sereggel:
hol egyenesen, hol görbén suhannak,
s minden lövéstől feljajdul a tenger;
a sebzett nimfák halomra zuhannak,
míg keblükből forró sóhaj remeg fel;
elesnek, hogy szerelmük meg se látták,
mert a hír műve pótolta a látványt.

- 48 Most összehúzza a szilaj, kegyetlen
ifjú a holdív szarvait erősen,
hogy Téthüszön halálos sebet ejtsen,
kinél büszkébb nem volt egy vízi nő sem.
Már nem maradt több vessző a tegezben,
s a habmezőn élőlény nemkülönben;
s ha akadt néhány sebesült, ki élt még,
csak, hogy aléltan várja be a végét.
- 49 Adj helyet égbék hab, mert látni már jól,
hogy hozza Vénusz a gyógyírt, kitárván
a sok vitorlát, mely hóként világol
a neptunusi vizek görbe hátán.
Hogy megadhasd a választ, tüzes Ámor,
s a nők szerelme ne maradjon árván,
szükségszerű, hogy a tisztas szemérem
Vénusz parancsát követni ne féljen.
- 50 A Nereidák bájos társasága
már összegyűlt, s elindult a szigetre,
körtáncot lejtve, mint ez már szokása,
az úton, melyen Vénusz őt vezette.
Tanácsul ott az istennő kitárta,
mit ezerszer sugallt neki szerelme.
És ők, akiket vágyuk leigázott,
készek követni az édes tanácsot.
- 51 Imádott otthonába tartva metszi
a had a roppant tenger széles árját,
friss ivóvizet kívánva szerezni,
hogy biztosítsa hosszú utazását,
mikor ujjongva látja megjelenni
egyszerre csak a szerelem hazáját,
épp, mikor Memnón anyja törte által
az ég sötétjét szelíd sugarával.

- 52 Nézték, hogyan virul a messzeségben,
miután Vénusz akarata tolta
(mint szél a vásznat, mely feszül fehérén)
oda, hol feltűnt a nagyszerű flotta;
s hogy ne haladjon el a közelében
anélkül, hogy révébe behajózna,
odahelyezte, ahol útja vitt el,
Acidalia, ki gátat nem ismer.
- 53 De azonnal lerögzítette, látva,
hogy ráleltek a hősök, s megkívánták,
mint Délosz is szilárd lett, hogy világra
hozza Latona Apollót s Diánát.
Egy parti öböl békés karimája
felé fordultak orrukkal a gályák,
hol Küthereia rőt kagylói voltak
festői dísze a fehér homoknak.
- 54 Kecses pompával három zöld magaslat
takarta szét zománcos üdeségét,
mit néki a lombok, fűszálak adtak,
mikor a szép, víg szigetet elérték.
Áttetsző, tiszta források fakadtak
a csúcsról, melyen sok buja növény élt;
fehér kavicsok között fodrozódva
futott alá a zsongó patakocska.
- 55 Egy kies völgyben, mely elnyúlt a dombok
között, a tiszta vizek egyesültek,
tavat alkotva, mely oly ragyogó volt,
hogy képzelni sem lehet gyönyörűbbet.
Fölötte liget nyájas lombja bókolt,
mely mintegy önmagától részegült meg,
a csillogó kristálytükörbe nézve,
hol híven rajzolódott ki a képe.

- 56 Fák törnek égre körben, teletömve
terméssel, melynek zamatos a húsa;
úgy ragyog a narancsfa szép gyümölcse,
akár a haj, mely Daphnét koszorúzta.
Megroskadva támaszkodik a földre
a citrusfa, a sárga súly lehúzza;
az illatos, friss citromok az ágak
közül, mint szűz mellbimbók kandikálnak.
- 57 A vad fák közt, mik üstökként benőtték
a három dombot sűrű levelekkel,
Alkeidész nyárját s a babérfa zöldjét
találni, mit Apolló szíve kedvel;
Vénusz mirtuszát, Cybele fenyőjét,
kit másért érzett szerelem epeszt el;
a ciprus hegye odamutat éppen,
hol a Paradicsom rejlik az égben.
- 58 A Természet megtermi itt Pomona
adományait, minden fajban, ízben,
nincsen szüksége művelő karokra,
bővebb a termés, amit meghoz ingyen:
a cseresznyét, mely megduzzad pirosra,
a szedret, mely gyászhiót idéz a szívben,
a barackot, mely Perzsia szülötte,
de idegen talajban vitte többre.
- 59 Oly pírt takar a gránátalma hamva,
hogy becsed, rubin, semmi lesz előtte;
vidám indáit a szilre szalasztva,
érlel piros és zöld fürtöt a tőke;
ha tovább is a termő fán maradva
szeretnél élni, gúlaforma körte,
számolnod kell a kárral, mit húsodnak
az élescsőrű madarak okoznak.

60 A pázsit, mely mint finom, gyönyörű szép
szőnyeg borítja az egyszerű földet,
nemcsak veri Achajménia művét,
de szebbé is varázsolja a völgyet.
A vízmedence áttetsző derűjét,
az öntelt nárcisz használja tükörnek,
odább Kinürasz s Mürrha fia nyílik,
kit még szeretsz, Paphosz úrnője, mindig.

61 Az égi s földi színek egyezését
látván, nem lehet senki benne biztos,
a Hajnal adta-e a szirmok ékét,
vagy ők adják a színt az égi pírhoz.
Violát festett a szerelem élénk
ragyogásával ott Flóra s Zephürosz,
rőt liliomot, üdeszirmú rózsát,
mely a lányarcnak ad elragadó bájít;

62 a reggel könnyével beharmatozva,
szűz liliomot, szagos majoránnát.
Betűk őrzik a jácinban Latona
fiának égő lelkifurdalását;
Pomona s Khlórisz versenye fokozza
az alma és a százszorszép varázsát.
S amíg a légben madár szól repülve,
a föld víg állatokkal népesül be.

63 A tavon fehér hattyú dala zeng fel,
a csalogány ad választ rá a zöldben;
Aktaiónt itt nem tölti rémülettel,
hogy szarvát látja a kristálytükörben;
nyulat ugraszt ki az erdei leshely,
s sűrűből ijedt gazella szökken;
a könnyű kis madár a drága fészek
lakóinak csőrben visz eleséget.

- 64 E nyájas föld volt, amelyen kiszálltak
az újkori Argonauták a partra,
hol üde lomb közt ide-oda jártak
az istennők, színleg mitől se tartva.
Lágyan pengették ott a citerákat,
zengett a hárfa s a fuvola hangja;
voltak, kik arany íjakat ragadtak,
mint kik játékból vadászni akarnak.
- 65 A bölcs úrnő most oly fortélyt tanácsol,
hogy oszoljanak a mezők fűvén szét;
hogy a lovagok izzanak a vágytól,
mielőtt a kétes zsákmányt elérnék.
Egyesek, kik legtöbbet a varázstól
várnak, amit pőrén vált ki a szépség,
magukról minden rátett díszet ledobva,
mezítlenül merülnek a habokba.
- 66 De a sziget fövényén partraszálló
sok ifjú bajnok, szárazföldre vágyva
(mert egy sem volt e vágynak ellenálló),
hol vadaknak szegődhetne nyomába,
nem gondolta, hogy bármiféle háló,
hurok nélkül is szép vadra találna
a víg hegyek közt, kedvesre, szelídre,
Ericinától már megsebesítve.
- 67 Egyesek mordályt véve a kezükbe,
s puskát, hogy a szarvast vele elejtsék,
belevetették maguk a sűrűbe,
mit sötétté tettek a fák s a cserjék;
mások a hús árnyékban elmerülve
sétáltak, hová a nap nyila nem fért,
a víz mentén, mely, lágyan csörgedezve,
fehér kövek közt folyt a partfövényre.

- 68 De egyszercsak felcsillannak előttük
a zöld ágak közt különféle színek,
színek, melyek mögül hamar előtűnt,
hogy nem virágra bukkant a tekintet,
de más gyapjat, selymet lát, csodakönnyűt,
mely lángolóbbra hevíti a szívet,
olyat, mit az emberi rózsa vesz fel,
szépségét még vonzóbbá téve ezzel.
- 69 Megdöbben most Veloso és felordít:
– „Hej, furcsa vadászatban van ma részünk!
Ha él még a pogány korból való hit,
istennők szentelt erdejébe értünk.
A felfedezés, mit tettünk, nagyobb itt,
mit valaha ember várt, és megértjük,
hogy a világ még nagy s jeles csodákat
tart fenn a föld mit sem sejtő fiának.
- 70 Kövessük őket, s lássuk, hogy a szellem
szülöttei csak, vagy valódi nők-e.”
Ezt mondva, dámszarvasnál sebesebben
futottak a vizek partján előre.
A nimfák szétrebbentek a ligetben,
de futás helyett inkább cselre törve,
hol felsikoltva, hol meg felkacagva,
hagyták, hadd érjen nyomukba a farka.
- 71 Futás közben meglepetti a szél dús
haját emennek, amannak a leplét;
kigyúl a vágy, amelynek a fehér hús
nem várt látványa szítja gerjedelmét.
Az egyik nimfa elbukik, s nem ég bús
haragtól, hanem megbocsát kegyesként
a vétkesnek, ki rábukik epedve,
miután a vízpart mentén követte.

- 72 Mások más helyen oly nimfákra leltek,
 kik meztelenül mosakodtak éppen;
 a támadástól sikoltozni kezdtek,
 mintha nem álltak volna erre készen.
 Egyesek, kiknél színleg kevesebbet
 számított az erőszaknál a szégyen,
 pőrén rohantak a bokrokba széjjel,
 a szemnek nyújtva, mit a kéz nem ért el.
- 73 Egy másik, hogy szégyenben ne maradjon,
 fürgébben, mint a szemérmes Diána,
 a vízbe rejti testét; más a parton
 hagyott ruháját kapkodja magára.
 Több ifjú hős (hogy időt ne mulasszon,
 s a vetkezés ne legyen akadály)
 ruhástul és cipőstül dőlt a vízbe,
 hogy lobogó vágyát lecsendesítse.
- 74 Ahogy az okos, vakmerő vadászeb,
 mely a lőtt szárnyast a vízből kihozza,
 látva, hogy célba kócsagot, kacsát vett
 a felemelt vascső iszonyú torka,
 mielőtt még a lövés bármi kárt tett,
 a vízbe ugrik izgágán, s csaholva
 tör a prédára: úgy csapnak a bátrak
 rájuk, kiket nem vall Phoibosz húgának.
- 75 Leonardo, ki bátor volt, szerelmes,
 a jó katona megtestesítője,
 miközben Ámor nemcsak egy keserves
 csalódást mért rá, de folyton gyötörte,
 s ki biztos volt abban, hogy már ilyen lesz
 viszonya a szerelemhez örökre,
 hogy mindamellett ne vessze reményét,
 hogy változtathat terhes végzetén még,

- 76 most Ephürának futhatott utána,
a szépségesnek, ki többszörös áron
akarta adni, amivel megáldta
a Természet, hogy véle mást megáldjon.
Így szólt hozzá, futástól elcsigázva:
– „Szépség, ne légy méltatlan bosszúállóm,
elismerem rajtam vett diadalmad,
vedd testem is, ha lelkem elragadtad!
- 77 Már minden társad kidőlt, tiszta nimfa,
megadva magát az ellenfeleknek;
csak te futsz el előlem a csalitba?
Ki mondta meg neked, hogy én követlek?
Ha a végzet, mely életem borítja,
keltette fel irántam a figyelmed,
ne higgy neki, mivel ha néki hittem,
mindig csalatkoztam reményeimben.
- 78 Ne fáradj, hogy kifárasz; s hogyha folyton
szaladsz is csak, hogy nyomodba ne érjek,
nem számít, mert ha vársz is, az a sorsom,
hogy ne érinthesselek soha téged.
Várj: hadd lássam, mily csalafinta módon
fog elragadni előlem a végzet;
mert itt sikerről aligha lehet szó;
Tra la spica e la man, qual muro è messo.
- 79 Ne fuss el, ó! S ne fusson tova kurta
öröme életed szép korszakának;
mert diadalt csak úgy vehetsz a durva
Szerencsén, ha lefékezed a lábad.
Hol akad császár, had, mely összezúzza
a sors dühét, mely, akármit kívánjak,
makacsul ott van mindig a nyomomban,
s mely, ha nem futnál, megváltozna nyomban?

- 80 Balsorsom pártján állsz netán, te zsarnok?
Silány dolog erőset támogatni.
Rabbá teszel egy szívet, mely szabad volt?
Bocsásd el, és könnyebben fogsz szaladni.
Amíg aranyhajaddal fogva tartod,
nem érzed túl nehéznek ez araszyi
élet nyűgét? Vagy azzal, hogy legyőzted,
megváltozott a sorsa, s terhe csökkent?
- 81 Csak az szegődtet lépteid nyomába,
hogy vagy lerázod különös szerelmem,
vagy megfordítja arcod szende bája
a szigorú balcsillagot felettem.
S ha megfordítja, nem futsz már, te drága,
mert szívedet Amor megsebzí menten,
és várni fogsz rám, ha megsebez Amor;
s ha vársz, nem várok többet a világtól.”
- 82 A szép nimfa már fékezte futását,
hogy elérhesse szomorú lovagja,
hallgatni vágyva megejtő sirámát,
mellyel szerelmi kínját tudtul adta.
Visszafordulva, míg csupa vidámság
és nevetés volt szelíd, tiszta arca,
a győztes elé omlott önfeledten,
ki elolvadt a boldog szerelemben.
- 83 Az erdőben mily forró csókok estek,
melyeket panasz nyöszörgése váltott!
Mily kényes ellenkezések, melyeknek
kacaj lett végük – mily simogatások!
Hogy reggel s délben mily gyönyörre leltek,
míg Vénusz táplálta bennük a lángot,
jobb megtapasztalni, mint elítélni;
de ítélje el, aki át nem éli.

- 84 A bájos nimfanép a tengerészek
 szívével ekképp egyességre jutva,
 homlokukat babér- s aranyfüzerek
 pompájával s virággal koszorúzta.
 Fehér kezük adták mint feleségek,
 megesküdve legszentebb hajlamukra,
 hogy tisztességgel állanak, vidáman,
 mellettük mindig, életben, halálban.
- 85 Közülük egy, ki valamennyi társa
 fölött állt, s kinek azok szót fogadtak,
 kiről azt mondták, Coelus s Vesta lánya,
 mit fenséges vonásai mutattak,
 melyek szépségét föld és víz csodálta,
 a Kapitányt, ki megfelelt e rangnak,
 királyi tisztelettel üdvözölte,
 nagy, fényes úrnő szerepét betöltve.
- 86 Mert azután, hogy felfedte kilétét,
 s mondandóját fennkölt szavakba fonva,
 tudatta véle, hogy hozzá a léptét
 a rendületlen Sors irányította,
 hogy előtte a szárazföldi térség
 s a nem járt tenger titkait kibontsa,
 fennkölt jóslattal, mit nem érdemelt meg
 az övén kívül semmiféle nemzet,
- 87 kezét nyújtotta néki, s felvezette
 egy isteni, magas hegy tetejére,
 melynek aranyból s kristályból emelve,
 egy tündöklő palota volt az éke.
 Ott víg játékba, édes élvezetbe
 merülve telt el napjuk javarésze.
 Ő odabent élt szíve hajlamának,
 virágok közt, hús árnyban a najádhad.

- 88 A szépek s bátrak, vágyban egyesülve,
egy egész napot töltöttek el ekképp,
melynek kimondhatatlan, édes üdve
bő kárpótlás volt a hosszú keservért.
Mert a merészség sok nagyszerű műve,
tündöklő tette a megérdemelt bért
a világtól mindig megkapja végül,
nagy név s fennkölt hír jutván neki részül.
- 89 Mert Téthüsz és az óceáni szépek,
s a sziget, mely tündér pompában izzik,
nem egyebek, mint a megbecsülések,
melyek az életet megnemesítik.
A győzelmek és a kitüntetések,
a homlok, melyen babér s pálma díszlik,
a dicsőség, csodálat s népszerűség:
ezek adják a bűvös sziget üdvét.
- 90 Mert a halhatatlanság, mit az ókor
képzelt el a szeretett jeleseknek
az Olümposz ormán, mely csillagot szór,
s hová a Hírnév szárnyain lebegtek,
mivel, a legnagyobb fáradalomtól
sem félve, hős dolgokat cselekedtek,
az erény útját járva, mely göcsörtös,
de elvezet az édes, szent örömhöz:
- 91 nem egyéb, mint a díj, amit kiosztott
a világ, ünnepelvén az erőt s észet,
oly halandóknak, akik égi sorsot
nyertek, nagy tettekkel büszkélkedőként.
Mert Jupitert, Merkurt, Marsot s Apollót,
Aeneast, Quirist s Thébai két dicsőjét,
Cerest és Pallaszt, Junót és Diánát
mind földi lények képében imádták.

- 92 De a Hírnév, az érdem trombitája,
más-más nevet adott mindegyiküknek,
istennek, félistennek kikiáltva,
halhatatlannak őket s nagyszerűnek.
Ezért, ha szíveteknek az a vágya,
hogy tiszteltek legyetek s megbecsültek,
keljetek talpra a pipogya restek
álmából, mely rabbá teszi a lelket.
- 93 És fékezzétek meg a kapzsiságot
s a nagyravágyást, mely ezer esetben
tesz méltatlanná, s a zsarnoki átok
ocsmány bűnének is álljatok ellen;
mert kincsek s hiú rangok igazán jót
nem adnak a világon senkinek sem.
Nem bírni, de megérdemelni bölcsebb,
mint érdem nélkül birtokolni őket.
- 94 Vagy a békében jó törvényt szerezve,
mely nem adja a kicsiét a nagynak,
vagy beöltözve fénylő fegyverekbe,
melyek az ádáz Szaracénra csapnak:
a Hon hatalmát növeljétek egyre;
s mind többek lesztek, s nem alacsonyabbak,
megérdemelt javak gyűlnek körétek,
s elismerések, miktől szebb az élet.
- 95 S dicsőséget vívtok ki az imádott
királynak, hol okos tanácsot adva,
hol karddal, mely örök hírt hoz reátok,
mint őseitek példája mutatja.
Lehetetlent töletek nem kívánok,
mert bármit elér, ki nagyon akarja;
s a fényes Hősök fogadnak be társul,
s elétek Vénusz szent Szigete tárul.

A. Goussier delin.

F. Goussier delin.

C. Goussier delin.

12. grafika
(Tizedik ének, 84.: Vasco da Gama kihallgatáson Manuel királynál)

Tartalom

Dúsan megrakott asztalhoz ülve,
a szép nimfák a bátor lovagokkal
együtt hallgatják, mint zendül fülükbe
a jövő hőseit magasztaló dal.
Mindazt, mit a fénylő Egek körükbe
zárnak, s amit a Föld magába foglal
Téthüsz nekik kincsinyben megmutatja;
majd visszatérnek az otthoni partra.

TIZEDIK ÉNEK

- 1 Már Lariszeia fénylő szeretője
a lovakkal az óriási tónak
fordult, hol Temistitánt fogja körbe
a nyugati végeket csapkodó hab.
Lágy fuvalmával vizeket redőzve,
Favonius vetett a lángoló nap
hevére féket, felkeltve a bágyadt
liliomot s a kókadt jázminágot,
- 2 mikor a nimfák vidáman kínálva
szép kezüket délceg kedveseiknek,
beléptek a tündöklő palotába,
mit csupa drága nemesfém díszített,
a királynő nyájas javaslatára,
ki felséges fogásokkal terített,
dúsgazdag asztalokkal várta őket,
hogyan felújítsa bennük az erőket.
- 3 Káprázatos kristályszékekre ülnek,
egymás mellé a lovagok s a dámák;
az asztalfőn színarany veretűek
fogadják Téthüsz s a nagyszerű Gamát.
Mennyei ínyenc falatok kerülnek,
miknek Egyiptom sem ismerte mását,
az atlanti kincskamrából kitermelt
vörhenyes aranytálakra tehernek.

- 4 Az illatos borok, melyek felette
állnak nemcsak Falernum italának,
de az örök nedűnek is, amelyre
Jupiter szomjazik s az égi társak,
oly serlegekben, miket nem reszel be
semmilyen ráspoly, gyöngyöt szaporáznak,
melyek, jéghideg vízzel elegyítve,
ujjongó kedvet hintenek a szívbe.
- 5 Vidám szavakat váltottak ezerszám;
édes kacaj, szellemes tréfa járta,
mit egymásnak mint gerjesztő fűszert szán
a társas jókedv fogásról fogásra;
nem hiányzott a zengő zeneszerszám
(olyan, hogy a Pokolban hallatára
enyhült a lelkek vég nélküli kínja),
s énekmondóul egy angyali nimfa.
- 6 Dalolt a bájos szirén, s énekéhez
amelytől zengett a palota hossza,
alkalmazkodott a hangszerek édes
összhangja, éppoly ütemben csapongva.
Váratlan csend áll be, amely lefőkez
minden szelet, szelíden visszafogja
a vízmorajt, s elszenderíti lágyan
a bős vadat természetes lakában.
- 7 Gyönyörű hangon emeli az Égbe
a hősokeket, kik a világra jönnek,
s mint álom tűnnek Próteusz elébe,
páráin át egy üresbelű gömbnek,
mit Jupitertől nyert, hogy elbeszélje
a vízi honban, amit a jövő rejt,
míg azután a nimfa a vitézi
történeteket dalban felidézi.

- 8 Kothurnushoz s nem soccushoz való az,
amit a nimfa megtanult a mélyben;
nem zengett így a karthagói Iopasz,
s a phaiák Démodokosz sem eképpen.
Téged hívlak, Kalliopé, hogy oktass
végső munkámban, s célom érdekében,
amit kitűztem, keltsd fel újra bennem
a meddő harcban megtört munkakedvem.
- 9 Az évek szállnak, már nem kell sok ahhoz,
hogy Nyaram az Ősz határát elérje;
szellememet kihűtötte a Balsors,
nem tesz büszkévé s jót sem állok érte;
a feledést s álmodó folyamhoz
hajt már az élet sok keserősége.
Múzsák úrnője, add, hogy teljesítsem,
mit nemzetemnek fogadott a szívem!
- 10 A szép istennő azt foglalja dalba,
hogy a tengeren át, mit Gama tárt fel,
a Tejóról hadak jönnek a partra,
mit a sóhajtó indiai ár ver;
s hogy a pogány királyok nem fogadva
senkitől addig semmilyen igát el,
tapasztalják az erős kar haragját,
míg meghalnak vagy magukat megadják.
- 11 Egy malabárról zengett most az ének,
ki koronát visel s főpapi tisztet,
s ki, mert nem tépi szét a köteléket,
mit a dicső hősökkel létesített,
meglátja majd, hogy várost és vidéket
mint dül végig a bosszútól hevített
Szamorim néki, gyújtogatva, ölve,
mint az új nép halálos gyűlölője.

- 12 S elmondja, mint száll Belémbe hajóra
a hadsereg, mely e bajokra ír lesz,
nem tudva, hogy oly hős a mozgatója,
mint Pacheco, a luzitán Achilles.
A hajlított fa érzi, s a goromba
óceánhullám, hogy hátára kit vesz,
mikor a törzsek nyögve megfeszülnek,
s a szokásosnál jobban elmerülnek.
- 13 Már napkeleti célpontját elérve,
s Kosin pogány királyát támogatva,
míg néhány hű bennszülött lesz segéde,
betörve a sós folyótorkolatba,
vereséget mér a pokoli népre
a Kambalan-szorosban, s megfagyasztja
Kelet lángját az iszonyat jegével,
hogy ily kis haddal ily győzelmet ér el.
- 14 A Szamorim most újabb sereget gyűjt;
megérkezik Bipur s Tanor királya,
s a hegyes Narszingáé, mivel esküt
tett mind, hogy segít, ha ura kívánja;
az összes nairék hadra kelnek együtt
Kálikut és Kananor közt szavára,
a mindkét fajta hamis hiten állók:
tengeren mórok, szárazon pogányok.
- 15 A nagy Pacheco bőszen veri széjjel
szárazon, vízen mindnyájukat újra,
a meggyilkoltak roppant tömegével
egész Malabárt bámulatra gyűjtve.
Sürgősen még egy támadást kísérel
meg a pogány, míg szitkozódva bújtja
övét harcra, s hasztalan imákat
küldöz az ég süket istenhadának.

- 16 A hős nemcsak a szorosokat őrzi,
de várost, szentélyt, házat is feléget;
a vég nélküli rombolás fölötti
dühében az Eb, nem kímélve népet,
egyszerre készül életére törni
a két átjárón át ellenfelének,
ki, szárnyra kapva, ide-oda szálldos,
s mindannyiukra egyként pusztulást hoz.
- 17 Személyesen vesz részt az ütközetben
a Szamorim, hogy népét bátorítsa;
de egy lövedék, mely süvítve reppen,
fényes hordszékét vérárba borítja.
Már látja, hogy erő, csel tehetetlen,
Pachecót semmi nem riasztja vissza;
ármányra, hívságos mérgekre tér át,
de tiltja az Ég, hogy elérje célját.
- 18 Hetedízben kezd harcot (szólt az ének)
a győzhetetlen, bátor Luzitánnal,
ki, bárha semmit nem tekint nehéznek,
ettől zavarba jön mindazonáltal.
Fából készített sok új hadigépet
hoz az iszonyú csatába magával,
hogy megcsáklyázza velük a hajókat,
a mindaddig meg nem támadhatókat.
- 19 Tűzhegyeket hengerít a vizen szét,
hogy tönkreégjen lángjukban a flotta;
de a haditudomány és tehetség
a vakmerő lépést kudarcba fojtja.
Nem ismeri a föld Mars oly neveltjét,
ki a Hír szárnyán odáig hatolna,
mint ez, kié elsősorban a pálma.
„Hellász és Róma talán megbocsátja.

- 20 Mert ennyi harcban győztesen megállni,
alig több mint száz hőstől támogatva,
ilyen sok cselt és fortélyt kitalálni,
ily sok harcias Kutyára lecsapva,
vagy álmodott mesének véli bárki,
vagy oly műnek, mit angyalok hatalma
visz végbe, erőt, bátorságot öntve
a szívbe, mely mentségét várja tőle.
- 21 Ki romlást hozott Marathón vidékén
Darius király irdatlan hadára,
ki négyezer lakedaimóni élén
Thermopülai átjáróját elállta,
vagy Cocles, a hidat egymaga védvén,
míg rázúdult az etruszkok nyomása,
sem Quintus Fabius nem volt a harcban,
mint ez, oly bölcs és megingathatatlan.”
- 22 E résznél most a nimfa tiszta hangja
elhalkult és bánatosan rekedt lett,
elmondva, míg zokogás fojtogatta,
hogy a nagy erény mily köszönetet nyert.
– „Ó, Belizár (szólt), kinek hősi harca
a Múzsák közt örök tiszteletet kelt,
ha Mars volt, akit benned meggyaláztak,
itt megleled, aki vigasztalást ad!
- 23 Itt társra lelsz, akár a végbevittet
tekintve, akár a cudar jutalmat;
úgy látunk, mint két magasrendű szívet,
melyek méltatlan nyomorba zuhantak.
Szegénykórházban halnak meg a hívek,
kik falként védték a törvényt s hatalmat!
Ezt teszik a királyok, ha szeszélyük,
s nem a jog s az igazság a vezérük.

- 24 Ezt teszi a király, mikor megejtve
a látszattól, melynek nyájas az arca,
a díjat, melyet Ajax érdemelne,
a hazugnyelvű Ulyssesnek adja.
De bosszút szenved; mert a jót ha egyre
csak édes ámitásért osztogatja,
az igazi hősök helyett az elsők
a haszonlesők lesznek s a hízelgők.
- 25 De néked, király, ki egyszer hibázva,
ily rossz kárpótlást nyújtasz ily vitéznek,
nem méltatva tisztos állásra, bárha
egy gazdag birodalmat ad tenéked,
amíg Apolló fénye körbejárja
a földet, meglásd, az lesz büntetésed,
hogy míg ő hírnek örvend s tiszteletnek,
téged csupán mint fősvényt emlegetnek.
- 26 S ím jön egy másik, kit királyi címmel
ruháznak fel, s kit fia fog kísérni
(dalolta), s ki éppoly tengeri hírt nyer,
mint valamely hajdani Róma-béli.
Ők ketten fognak hős fegyvereikkel
kegyetlen csapást Kiloára mérni,
emberi királyt ültetve a trónra,
a gaz zsarnokot letaszítva róla.
- 27 Felperzselik, csúffá teszik a gazdag
házakkal, fényes palotákkal ékes
Mombasza bűnös városát ugyancsak,
tűzzel és vassal, méltón érdeméhez.
Majd Indiánál, hol haddá dagadnak
a Lusus népe ellen gyűlt veszélyes
hajók, az ifjú Lourenço csodákat
művel, evezőt irányítva, vásznat.

28 A Szamorim sok hatalmas hajóján,
amely betölti a tengert egészen,
forgácsa hull árboc, vitorla, kormány
az izzó réz dörgő golyótüzében.
Majd a vezérhajót megszigonyozván,
a támadó átugrik rá merészen,
s lándzsával, karddal verekedve pusztán,
négy száz mór testtel könnyebbít a súlyán.

29 De Isten rejtélyes gondviselése
(mert csak ő tudja, hogy neki a jó mi)
oly helyre küldi, hol sem bölcsessége,
sem bátorsága nem képes megóvni.
Csaulnál lesz, hol a tenger egésze
tüztől és vastól fog véresre forni,
a csata, melyben életét kioltja
az egyiptomi s kambiai flotta.

30 Ott az ellenség elsöprő hatalma
(mert csak túlerő dönti meg a bátrát),
a szélhiány, s mely cserben sose hagyja,
a tenger vésze mind ellene támad.
Keljen az ókor minden hőse talpra,
nemes buzgalmát csodálni e lángnak:
új Scevát láthat, ki csonkára vágva
sem kér kegyelmet, s nem hajlik igába.

31 Bár egyik combját többől tovavitte
egy bomba, mely vaktában arra tévedt,
szilárd maradt továbbra is a szíve,
s hős karja, a harc folytatása végett;
míg új golyó nem vágja szét süvítve
a test s a lélek közti köteléket:
ez szárnyra kel, kiröppen börtönéből
az Ég felé, hová győztesen ér föl.

- 32 Kelj, lélek, az örvénylő harcból útra,
mellyel derűs békédet megszerezted;
nemzője már készül, hogy megbosszulja
a darabokra szabdalt ifjú testet:
fülembé zúg a vihar háborúja,
mely ágyúval, katapulttal közelget,
rettentő, örök büntetést kiszabva
Mamelukokra, Kambaiaiakra.
- 33 Jön már az atya, döbbsen a gyásztól,
dűhtől és fájdalomtól elvakítva;
a szülői szeretet rohamától
szívében tűz gyúl, szemét könny borítja.
Nemes haragja oly tervet kovácsol,
hogy térdig érő vér izamosítsa
a gyilkos flottát; megérzi a Nílus,
hallja a Gangesz, s meglátja az Indus.
- 34 Mint bika, mely, vad harcra készülődven,
kipróbálgatja szarvát egy göcsörtös,
vén tölgyfa vagy egy magas bükkfa törzsén,
s kísérletként a levegőbe bökdös:
mielőtt rajtaüt Kambaia öblén,
a bős Francisco előbb még a gőgös
Dabul városán köszörüli kardját,
hogy megtörjön az arcátlan bitangság.
- 35 Utána Diu öblébe hatolva,
melyhez sok ostrom, ütközet fűződik,
Kálikut nagy flottáját szerteszórja,
mely páncélul használja evezőit.
Melike Jazt a távolság nem óvja,
hajóit Vulkán bombái legyőzik,
s a mélybe küldik, ahol ismeretlen
fagyos ár vár rá a nedves elembe.

- 36 De Mir Hoszén flottája, mely bevárja
a bosszúállók őrzöngő haragját,
ha maga köré néz a tengerárra,
csak árván úszó combot, csonka kart lát.
A vak tusában tűzcsóvák világa
jelzi a bátor győztesek hatalmát.
Minden, mit ott a szem lel és a fül hall,
csak füst és fegyver, láng és sebesültjaj.
- 37 De, ah, mielőtt még a Tejo-parthoz
érne hírével e nagy győzelemnek,
elveszi, látom, az iszonyú balsors
a dicsőséget, amit vele szerzett!
A Viharok Foka, amely magasztos
emléke mellett csontját őrzi, nem rest,
hogy a világból ily hőst kiszakítson,
akivel nem bírt India, Egyiptom.
- 38 Ott a vad kaffer elvégzi sikerrel,
mi képzett had fortélyát meghaladta;
mit nyíl és golyó nem végezhetett el,
a tűzben edzett bunkó végrehajtja.
Titkosak Isten útjai; az ember,
nem értve őket, csak azt hajtogatja,
hogy gonosz végzet, balszerencse kénye,
pedig csak Isten áldott rendelése.
- 39 De mily hatalmas fény tűnik szemembe
(mondta a nimfa, hangját felfokozva)
Melinde vizén, melyet Cunha fest be
a három város, Lamu, Brava, Ozsa
vérével, hogy nevét örökre zengje
a tenger, mely tajtékkal ostromolja
a Délvidék szigeteit s a partot,
mely Szent Lőrinctől nyert nagyhírű rangot!

- 40 E fény ama fegyverekről sugárzik,
melyekkel Albuquerque tartja féken
Hormuz honában az izgága Párszit,
ki nem fér meg a tisztos kötelékben.
A nyílhegy ott annak szívébe szállít
halált, miközben megfordul a légben,
aki kilőtte; mert Isten verekszik
azért, ki a Szentegyháznak teret nyit.
- 41 Ott sóhegyek sem gátolják a romlást
a testekben, kik a harcban elestek,
s ellepik Maszkat s Kalaat homokját
s Zserun körül a tengeren lebegnek;
míg meg nem hajtja nyakát a konokság
az erős karnak, egyben a kötelmet
is vállalva, hogy Bahrein fejedelmi
gyöngyeiből fog váltságot fizetni.
- 42 Mily pálmát látok, ami neki készül,
mit a győzelem rak a homlokára,
míg a félelem röpke árnya nélkül
a fényeshírű Goát leigázza!
Majd, engedve a vésznek, mely köré gyűl,
elhagyja azt, jobb alkalomra várva
a harchoz; mert legyőzi a Szerencsét,
s még Marsot is, a bátorság s ügyesség.
- 43 De máris visszatér hozzá s reáront,
falon, tűzön, golyókon áthatolván,
miközben kardja rést üt a pogányok
s a mórok sűrű, iszonyú csoportján.
Többet tesznek a dicső katonák ott,
mind vad bika vagy éhező oroszlán,
a napon, melynek Egyiptom szülötte,
Szent Katalin adta nevét örökre.

44 S te sem menekülsz tőle semmiképpen,
noha gazdag vagy, s noha helyed ott van,
ahol születted, Napkelet ölében,
híres Malakka, dúskálva a jókban!
Mérges nyilad hiába száll serényen,
hiába van jó tőr a birtokodban,
a szép malájok s a jávai bátrak
hódolni fognak mind a Luzitánnak.”

45 A szép szirén tovább dicsérte volna
a nagyszerű Albuquerqueét dalával,
de egy tettére gondolt, ami csorba
lett hírére, mely a földön körbeszárnyal.
A Hősben, kinek örök fény a sorsa
a vesződéséért, mit magára vállal,
inkább barátot nyerjenek övéi,
mint bírát, aki őket elítéli.

46 Oly időben, mikor nélkülözések,
betegség, nyilak, tűzgolyók okoznak
az évszak és a hely mellett temérdek
keservet a holtig hű harcosoknak,
vadállatian durvának, keménynek
tűnik, s egyúttal elbizakodottnak,
kivégeztetni azt, aki az ember
s Ámor által eltűrt bünt követett el.

47 Nem vérfertőzés képezte alapját,
nem szűz ellen elkövetett erőszak,
nem házasság-megrontó fajtalanlás,
egy névtelen, silány rabszolganő csak.
A kebel, mely nem fékezi haragját
övéi közt, akár mert eszelős, vak,
akár mert féltés tölti el, irigység,
csúf, sötét folttal mocskolja be hírét.

- 48 Megtudva, hogy Apellész megkívánta
Kampaszpét, Sándor nekiadta könnyen,
holott az nem volt próbált katonája,
s ostromgyűrű sem szorongatta szörnyen.
Érezte Kürosz, mint gyulladt ki vágya
Pantheiáért Araszpasznak, miközben
őrizte őt, jóllehet megígérte,
hogy nem fog kísértésbe esni érte.
- 49 De látva azt, hogy úrrá lett felette
a végül is legyőzhetetlen Ámor,
a dicső perzsa megbocsát, s kegyeltje
cserében őt kimenti nagy bajából.
Vas Balduin erőszakkal szerezte
Judit kezét meg: de az apa, Károly,
felmenti a rablót, hogy grófi rangra
emelve éljen, s Flandriát uralja.
- 50 Folytatva hosszú énekét a nimfa,
Soaresról zeng, ki magasratartott
zászlaival rémüldözni tanítja
a vöröslő arábiai partot.
– „Medina éppúgy fél, mint Mekka, Dzsidda,
s Abesszínia végig felriasztott
tengerszegélye; Berbera jövője
az, amitől nyög Zeila kikötője.
- 51 S a sziget is, a nemes Taprobana,
mely éppoly büszke ősrégi nevére,
mint az illatos, meleg parafára,
mely ma a legfőbb kincse, nyeresége,
adózni fog belőle nemsokára
a luzitán zászlónak, mely felérve,
győztesen leng Colombóban a tornyon,
hogy fenségével rettegést okozzon.

- 52 Sequeira lesz, ki Eritrea árját
szelvén, új úton fog elérni téged,
nagy ország, kinek díszed, hogy hazáját
képezhetted Sábának, Kandakének.
A ciszternákban gazdag Masszauán át
megismeri az arkikói révet;
majd távoli szigetrajokra bukkan,
mik új csodákat rejtenek magukban.
- 53 Meneses jön majd, ki jobban előbb még
csak Afrikában forgatja a fegyvert;
azzal bünteti Hormuz balga gögjét,
hogy kétszeres adó, amit fizettet.
S lám, távol töltött s töltendő időért
téged is, Gama tisztségbe emelnek,
s mint gróf térsz meg kormányozni a földre,
amelynek te vagy a felfedezője.
- 54 De ama végzetes szükségszerűség,
mely alól magát nem vonja ki senki,
midőn a legfőbb méltóságban ülsz épp,
akkor fog a világból kiemelni.
Másik Meneses áll helyedre tüstént,
ki ítéletben bölcsebb, mint amennyi
évet megélt; s a boldog Henrik íme
eléri, hogy örökké tart a híre.
- 55 Nemcsak hogy a Malabárt leigázza,
Panant s Kuletét romhalmazba döntve,
s keblét dacos elszántsággal kitárva
a bombáknak, mik röpködnek körötte,
de segít lelke ritka adománya,
hogy mind a hét fővétket is legyőzze;
megfékez kapzsi s buja vágyat egyképp,
ami e korban nagy tökéletesség.

- 56 S ha majd a csillagok elszólították,
hős Mascarenhas, te lépsz a helyébe;
s ha megtagadják is tőled a kormányt,
ígérem, hogy örök hírt kapsz cserébe.
Hogy irigyeid nagyságod mivoltát
belássák, az a Végzet rendelése,
hogy inkább pálma koronázza pályád,
mint élvezd a szerencse pártfogását.
- 57 Bintan királyságán, mely annyi kárt volt
gyakran képes Malakkának okozni,
egy nap alatt fogsz ezeréves átkot,
hős keblektől segítve, megtorolni.
Embertelen vészek, fáradozások,
vasgátak ezre, szorosok dugói,
erődök, sáncok, nyilak, gerelyek közt
áttörni, vívni lelsz, hitemre, eszközt.
- 58 De Indiában a mohó önérdék,
mely arcát nyíltan felemelve lázad
Jog s Isten ellen, úgy bánik tevéled,
mi undorító, bár meg nem gyalázhat.
Kik oktalannul, gazul visszaélnék
a hatalommal, mit rájuk ruháztak,
nem győznek; mert egészen csak a teljes,
tisztá igazság lehet győzedelmes.
- 59 Sampaio is kiválik mindamellett,
nem tagadom, bátorságát tekintve;
mint szilaj villám, szeli át a tengert,
mit halottak ezrével népesít be.
Malabárban ádáz ütközetet kezd
Bakanornál, hogy iszonyal telítve
Kutial szívét, végül tönkreverje
az összes hajót, mellyel fenyegette.

- 60 S mellyel dacolni Csaul nem merészel,
Diu hatalmas, bösz hajóhadával
leszámol szintén, pusztán a szemével,
győz rajta Heitor da Silveira által;
aki miatt Kambaia nappal-éjjel
fegyveres partján ugyanannyi kárt vall
a Gudzsarát, mint amennyit elődje,
a trójai Hektor mért a Görögre.
- 61 Cunha lesz a vad Sampaio utóda,
soká maradva az ország vezére;
alatta épül Csalé büszke tornya,
míg Diúnak reszketés lesz a bére;
Baszain erődjét hatalmába vonja,
de nem vér nélkül, úgyhogy nyög beléje,
Melike, látván, pusztá kardcsapásra
megadja magát a nagyhírű bástya.
- 62 Noronha jön majd, akinek hadától
megfutnak a Rumik Diu erődje
alatt, melynek a harc próbálta, bátor
António de Silveira az őre.
Ha távozik Noronha a világból,
magzatod, Gama, lesz a követője
a kormányzásban, kitől még csatázik,
a Vörös-tenger holtsápadtra válik.
- 63 Estêvão fiad kezéből a gyeplő
ahhoz kerül majd, aki, már kiválva
Brazíliában, a vízen tekergő
gall kalózhordákat megzabolázta.
Majd mint az Indiai-tenger első
kapitánya ostromgyűrűbe zárja
a büszke Damant, s tűz, nyíl ellenére
nyomul serege élén belsejébe.

- 64 Kambaia legfényesebb fejedelme
egy várat ad Diúban neki kölcsön,
segítse őt országát védni benne,
hogy a hatalmas mogul rá ne törjön.
Majd meggátolja bátor harci kedve,
hogy Kálikut pogány ura bejöjjön
az országba; hadát vérben fürösztí,
s viisszaszorítja, akármily özönnyí.
- 65 Pusztítva ront Repelin városára,
népet, királyt futásra kényszerítve;
fényes hőstettet hajt végre utána,
hol Comorin foka hasít a vízbe:
a Szamorin legfőbb hajóhadára,
mely azt hiszi, a világ ura szinte,
győztes csapást mér, öldökölve, gyújtva;
Beadalát háború járma sújtja.
- 66 India földjét tisztára söpörve,
lakóit most már jogarral vezérli,
vész, ellenállás nélkül, mert előtte
mindenki reszket, nem merve beszélni.
Batikalá az egyedüli dőre,
ki Beadala leckéjét igényli.
Vérárral és holttestekkel telik meg,
láng s ágyútűz tesz csúffá benne mindent.
- 67 Martinho lesz ez, kinek neve, műve
Marstól származik, s aki a csatában
éppúgy kitűnik, bárhová kerülve,
mint amily bölcs és higgadt a tanácsban.
Castro fogja követni őt, a büszke
portugál zászlót lobogtatva bátran,
méltóan ahhoz, aki megelőzi:
ez felépíti Diút, ő megőrzi.

- 68 Perzsiai, abesszin hadinépek,
Rumik, kik nevet Rómától szereztek,
mind más vonást viselve, öltözéket
(mert ostromra gyűl ezerféle nemzet),
hiú panaszuk küldözik az Égnek,
hogy földet adnak át ily keveseknek.
Portugál vérbe mártja kacskaringós
bajszát, esküszik valamennyi gyilkos.
- 69 Katapultoknak, faltörő kosoknak,
ágyúknak és aknáknak ellenállva,
küzd Mascarenhas alatt a dacos had,
vígán készülve a biztos halálra;
míg Castro, mikor legszorongatóbbak
a vészek, két fiát fel nem ajánlja,
hogy úgy legyenek örökéletűek,
hogy feláldozzák maguk Istenüknek.
- 70 Fernando, az egyik, nemes fa gallya,
mikor a várfal, heves tűzben égve,
hangos dőrejjel hull ezer darabra,
széttépve szintén, felrepül az Égbe.
Álvaro, míg a földet Tél riasztja,
s jégpáncélt dermeszt a hajós elébe,
feltöri azt, győz szél s habok veszélyén,
s az ellenség seregén is a végén.
- 71 Az apa jön most, a habon repülve,
a Lusus-nép tartalék erejével,
s karjával, s mi hamarabb vezet üdvre,
eszével fényes, nagy győzelmet ér el.
Van, ki falat hág, a kaput kerülve;
van, ki azt ádáz harcban zúzza széjjel.
Oly emlékezetes hőstettek esnek,
hogy szétvetik a krónikát s a verset.

- 72 Ez nem habozik később harcra kelni
a hatalmas kambaii királlyal,
mint elszánt győző, s rémületbe ejti
a négylábúak dübörgő hadával.
Hasonlóképp a Hidalkan se menti
meg földjét a dicső kartól, mely által
a parti Dabult a bosszú eléri;
s Pondát is, bár őserdő mélye védi.
- 73 E sok dicső vitézt s a többi harcost,
kik mindannyian csodálatra, hírre
érdemesek, mint bátor földi Marsok,
e sziget fogja várni üdvözítve,
miután győztes zászlajuk kirajzott
az árra, mit hajógerinc hasít be;
e sok szép nimfa s dús tál lesz a bérük,
mi jutalmazza vakmerő erényük.”
- 74 Így énekelt a nimfa; és a társak
ujjongva, zengő tapssal válaszoltak,
ekképp örvendve a víg lakomának,
a fényesen megült lakodalomnak.
– „A Sors küllői (ily szavakkal áradt
közös daluk) akárhogyan forognak,
sosem hagy cserben tégedet, dicső nép,
a becsület, bátorság és dicsőség!”
- 75 Miután végül kielégítette
a test szükségletét a nemes étel,
s feltárult a jövő sok hősi tette
a lágy összhangban, mit az ének ért el,
a szép Téthüsz, méltóságtól övezve,
hogy a dicső, víg nap további fénnel
szépüljön, s legyen kétszer oly varázsos,
ekképp beszélt a boldog Kapitányhoz:

- 76 – „A Legfőbb Bölcsesség kegyelme, bajnok,
megengedi, hogy szemed élve lássa,
mit nem láthat a nyomorult halandók
tévelygő és hívságos tudománya.
Kövess a többivel, amerre tartok
ez erdős bérceken, elszántan s vigyázva.”
Így szólt, s egy sűrű, vad bozótba vágtak,
mely meredek volt az emberi lábnak.
- 77 Nem mentek sokat, s felértek a csúcsra,
hol egy smaragd- s rubinzománcú rétet
látott csapatjuk, miből oly gyanúja
támadt, hogy isteni talajra lépett.
Egy gömb ragyogott ott, a légtérben úszva,
mit oly vakító fénysugarak értek,
hogy mélye éppoly jól kirajzolódott,
amilyen tisztán burka látható volt.
- 78 Hogy mily anyagból volt, senki se látta,
de látszott, hogy részei újra gömbök,
melyek központja az isteni pálca
akaratából eggyé rendeződött.
Forgás közben, felkelve és leszállva,
nem kelt, s nem szállt, s egyforma arcot öltött,
bárhonnan nézték; s valamennyi pontján,
vég s kezdet egy volt, égi munka folytán;
- 79 egységes, teljes, önmagába zárt volt,
akárcsak az ősképmű, mely létrehozta.
Gamát, ahogy e gömbbel szembenállott,
vágy s félelem ejtette izgalomba.
– „Kicsinyített formában a világot
tárom itt a szemed elébe – mondta
az istennő –, hogy megláthasd ezennel,
honnan hová mégy és mire törekszel.

- 80 Itt belátsz a tömörnek s légiesnek
alkotott világ nagy gépezetébe,
mit a fennkölt és mély Tudás teremtett,
amelynek nincs se kezdete, se vége.
E gömböt, mit oly simára reszeltek,
körülveszi az Isten ölelése;
de hogy Isten ki, senki meg nem érti,
mert emberész őt soha fel nem éri.
- 81 Az első burkot itt, amely a többi
magában hordott kisebbet borítja,
s melyet oly fénnel láthatsz tündökölni,
hogy a szemet s az elmét elvakítja,
Empyreumnak hívják, hol a földi
lelkeknek oly nagy boldogság a díja,
mely itt található csak, s érthető meg,
s melynél nem ismer a világ különbet.
- 82 Itt lakoznak a fenséges, valódi
istenek, mivel koholt mese, mint én,
Jupiter s Juno, s a föld fia volt, ki
Saturnust s Janust kitalálta szintén.
Csak gyönyörű versek sugalmazói
vagyunk, az éji égboltot díszítvén,
mert annyit tehet az emberi fajta,
hogy neveinket csillagoknak adja.
- 83 S mivel a Szentséges Gondviselés, mely
elénk Jupiter képét öltve áll itt,
ezernyi okos szellem erejével
tartja fenn a világot, mit irányít
(ezt tanítja a prófétai tétel,
amint ez sok példából kiviláglik:
a jó szellemek védőn pártfogolnak,
a rosszak, ahol tudnak, bajt okoznak);

- 84 miközben bűvöl s oktat vetekedve,
a festmény nevet kíván adni nékik,
mint ezt az ókor Költészete tette,
míg szövögette isteni meséit;
a szent vers istenekkel veti egybe
az angyalok seregét is, az égit;
bár e dicső nevet tagadhatatlan,
azok is hordják, kikben rossz a hajlam.
- 85 A legfőbb Isten parancsol segédek
sokán át végül az egész világnak.
S rátérek ím, hogy elmondjam tenéked
az istenkéz teremtetten csodákat:
a kör alatt, hol a sok tiszta lélek
örvendezik, s mely mozdulatlan áll csak,
oly könnyedén s oly gyorsan fut a másik,
az Első Mozdó, hogy nyoma se látszik.
- 86 E szélesebb, hatalmas lendülettel
forognak mind, kiket hordoz a mélyén;
a Nap, amely lenyugszik s újra felkel,
a nappalt s éjjelt alkotja a révén.
E könnyed alatt egy lassú dereng fel,
mely oly nehezen győz szigorú fékjén,
hogy míg Apolló, fényét nem kímélve,
kétszázat fordul, néki egy a lépte.
- 87 Nézd azt a díszes másikat alatta,
a fénylő testekkel zománcozottat,
amelyek véle egy rendben haladva,
tengelyük körül csillogva forognak.
Jól látod, mily szép aranyöv takarja,
amely tizenkét állatot ragyogtat
szemedbe, mint szikrázó csillagábrát,
Phoibosz egy-egy időleges lakását.

- 88 Vedd ott szemügyre a művészi festményt,
amit a sok villogó csillag alkot;
nézd a Szekerest, figyeld meg a Medvét,
Andromedát, apját s a bősze ajzott
Sárkányt. Figyeld Kassziopeia gyengéd
szépségét, nézd Oriont, a viharzót,
a Hattyút, amely haldokolva sóhajt,
míg társasága Nyúl, Ebek, Hajó, Lant.
- 89 E hatalmas mennybolt alatt az ősi
Saturnus atya Ege jelenik meg;
Jupitert látod alatta körözni,
és Marsot, az ellenséges hadistent;
mint negyedik, az Ég szeme előzi
meg Vénuszt, aki szerelemre ihlet;
majd Merkur jön, a szép szavakat osztó,
s Diána, három arccal, mint utolsó.
- 90 Más a mozgása mindegyik világnak,
egy részük lassan fut, a többi gyorsan;
a központtól időnként messzejárnak,
majd távolságuk a Földtől fogyóban,
mint tetszett a mindenható Atyának,
kitől a tűz, a lég, a szél s a hó van,
melyeket szemed legbelül fedez fel,
s melyek központja a föld és a tenger.
- 91 E központban, hol az emberek élnek,
a vakmerők, kiket ki nem elégít,
hogy sújtják őket szárazföldi vészek,
de a csalóka árt is megkísértik,
az ádáz tengerek tagolta részek
nemzetein tekinthetsz sorra végig,
akik felett különböző királyok
uralkodnak, törvények és szokások.

- 92 Nézd, a keresztény Európa vetekszik
erőben, hírben valamennyi hellyel.
Nézd Afrikát, hol csak vadság leledzik,
s világi jókhoz szűken jut az ember;
a fokkal, mely tilos volt neked eddig,
s mit a Természet Délen helyezett el.
Szemléld e roppant, vég nélküli földrészt,
melynek lakója nem tud semmi törvényt.
- 93 Nézd Benomotapa honát, amelyben
csupasz, fekete s otromba a népség;
hol Gonçalo gyalázatot s kegyetlen
vértanúságot szenvedett hitéért.
A fém, melyért oly sok sós csepp kiserken,
ez ismeretlen földnek lakja méhét.
Nézd, hogy a tó, mely terhes a Nílussal,
a Kuamát is táplálja egyúttal.
- 94 A négerek ajtótlan kalyibáját
figyeld, s hogy bízzák maguk, benne élve,
az igazságszolgáltató királyság
gondjára s a szomszéd becsületére;
nézd ugyanezek durva sokaságát:
mint seregélyraj felhőző setétje,
hogy ostromolják Szofála erődjét,
amelyet Nhaia, a nagyszerű hős véd.
- 95 Nézd, mily lápokból születik a Nílus,
miről nem tudtak az antik tudósok;
nézd, habja, melyben él a krokodilus,
mint mossa a keresztény etiópot;
nézd, mint állítják meg (újfajta stílus)
fal nélkül azt, ki hazájukra rontott.
Nézd, Meroé szigetét, mely híres volt,
s mit a bennszülött Nobának nevez most.

- 96 Egy utódod fog kitűnni e messzi
földön fegyverrel a Törökök ellen;
Dom Cristóvão-nak fogják őt nevezni;
de gyászos vége elkerülhetetlen.
A parton ott Melindét veheted ki,
hol bő részed volt vendégszeretben;
Kilimanénál a Raptosz folyót lásd
mit Obinak hív a helyi lakosság.
- 97 Az Aromatának hívott fokot nézd,
melynek most Guardafui nevet adtak;
a híres Vörös-tenger indul onnét,
átvéve színét a fenéktalajnak.
Ez választja el Ázsiát a szomszéd
Afrika partjától, ahol a gazdag
Masszauát, Arkikót, és Szuaként még,
tartják számon legfőbb településként.
- 98 A végén Szuezt látod, mit korábban
Hősök városa néven emlegettek
(s mint Arszi-noét is), s mit birtokában
az egyiptomi flotta tart jelenleg.
Tekintsd a vizet, melyet hajdanában
a dicső Mózes kétfelé rekesztett.
Itt kezdődik a nagy Ázsia földje,
mely sok királyságból tevődik össze.
- 99 A Sinai hegyen tekints a sírra,
mely Szent Katalin hamvaival ékes;
nézd Torót, Dzsiddát, ahol üde, tiszta
forrásvizet a nép sohasem élvez;
tekintsd a szorost, mint vezet, kinyílv,
Aden sivatagos területéhez,
melyet Arzira hegylánca határol,
melynek kövére nem hull soha zápor,

- 100 Vesd szemed a három Arábiára,
 melynek lakója kóbor, barna fajzat,
 s mely óriási méretű hazája
 a nemes, könnyű s vad harci lovaknak;
 tekintsd a partot, melynek folytatása
 a másik Perzsa-szoros, s nézd ugyancsak
 a fokot, melynek nevét az alatta
 elnyúló ismert Fartak város adta.
- 101 Tekintsd Dzofárt, melyben az a jelesség,
 hogy innen jut az oltárra a tömjén;
 s a Roszalgat mögé tekintve szemléld
 a síkságot, melynek talaja fősvény,
 s ahol a hormuzi fejedelemség
 kezdődik, az egész partot betöltvén,
 mely híres lesz, ha kardot vonni látják
 Castelbrancót a török hadigályák.
- 102 Nézd Aszaboro fokát, mit manapság
 Muszandannak neveznek a hajósok.
 Az arab és a gazdag perzsa partsáv
 övezte tó kapuja látható ott.
 Figyelj Bahreinre, hol a tenger alját
 gyöngyök díszítik gazdagon, hasonlók
 a hajnalpírhoz; nézd, hogy vet a sós hab
 véget a Tigris s Eufrátesz folyóknak.
- 103 Tekints a nagy és nemes Perzsiára,
 mely mindig kész harcolni, lóra kelni,
 mely nem használ ágyút, inkább kívánva
 kézifegyvertől bűtyköket viselni.
 És nézd Zserunt, mely előtted kitarja,
 hogy az idő mit képes elkövetni,
 mert Armuza városától, mely ott állt,
 egyformán elvett nevet, büszke pompát.

- 104 Filipe de Meneses fog kiválni
ott hős szívével s dicső fegyverével,
míg néhány portugáljával a párszi
tömeg felett merész győzelmet ér el.
Pedro de Sousa lesz ezek után, ki
csapást mér rájuk szemből, visszakézzel,
ki mindezt már Ampazán gyakorolta,
mit kard hatalmával döntött romokba.
- 105 De hagyjuk most a szorost és az ismert
Dzsaszsk-hegyfokot, Karpelát ősi névvel,
sivár földjével, mit sehogyse szívelt
a Természet, s bajai seregével;
mint Karmánia volt régóta hírhedt.
Inkább az Indus forrására nézz fel,
amelynek bérce szomszédja a hegynek,
ahol a Gangesz habjai születnek.
- 106 Nézd Ulszindét, hol a termés igen bő,
és Zsáket révét, mit kívájt fölöttébb
az árapály, mely amily sebesen nő,
oly gyorsan vonja vissza is özönjét.
Tekintsd a tengert öböllé rekesztő
Kambaia ritka gazdagságú földjét.
Ezernyi város, mit most átugorva
mellőzők, áll itt nyitva számotokra.
- 107 Lásd, mint kanyarodik déli irányba
India partja, a Comorin-csúcsig,
mely Cori volt rég, s ahol Taprobana
(ma Ceilon), ami vele szembenyúlik.
A luzitán nép, mely lábad nyomába
fog lépni, itt sikerrel háborúzik,
városok, földek fölött vesz hatalmat,
melyek sokáig az övé maradnak.

- 108 A két folyó közötti tartományok
s nemzetek száma, lásd, mily véghetetlen:
a Démontól törvényt nyerő pogányok
s mohamedánok élnek itt keverten.
Tekintsd Narszinga fenséges honát ott,
mely mint áldott ereklyét tartja becsben
Tamás testét, a szentét, aki ujja
hegyét a Megváltó sebébe dugta.
- 109 Egy város volt itt, mit Meliapornak
neveztek, ékes, nagyhatalmú, gazdag;
ős bálványképek előtt hajladoztak
lakói, mint ma is e gyatra fajzat.
A sós habok még tőle messze voltak,
mikor Tamás a földön diadalmat
vevő Hitet oktatta járta végig
országok ezrét, s hirdette ígét.
- 110 Hogy idáig ért apostoli útján,
írt osztogatva, új életet adva,
az történt, hogy egy nap a kósza hullám
egy óriás rönköt sodort a partra.
A hon királya, éppen rászorulván,
a fát építőanyagul akarja;
s nem kétli, hogy kihúzhatja sikerrel,
ha összefog gép, elefánt meg ember.
- 111 Oly rettenetes nagy volt a fa súlya,
hogy nem volt képes megingatni semmi;
de kis gond annak az effajta munka,
kit Krisztus igaz hírnökké szemelt ki.
Derékövét reáhurkolva húzza
Tamás a fát, mit könnyen bír emelni,
a helyre, hol szentegyház lesz belőle,
hogy példaként mutasson a jövőbe.

- 112 Jól tudta, hogy ha parancsot a hegynek
próbált, erős hit ad a mozdulásra,
a szent szózatnak készségesen enged,
mint Krisztus ezt oktatta, s tanú rája.
A nép mindettől izgalomra gerjed;
a bráhmánok serege is csodálja;
s a szentség és a tett nagysága láttán
aggódik, hogy hatalmát éri hátrány.
- 113 Az irigység leginkább a pogányság
e papjainak hatolt a szívébe;
ezer cselt szőnek Tamás ellen, ármányt,
hogy haljon meg, vagy szűnjék meg beszéde.
A legfőbb köztük, aki csupa álság,
szörnyettét művel, hogy a föld megértse,
a színlelt jónál nincs bőszebb, keményebb
ellenfele az igazi erénynek.
- 114 Leszúrja önfíát s a bűnt Tamásra
hárítja, kinek nem volt része ebben;
hamis tanúkkal azonnal halálra
ítélik, mint szokták ezt ily esetben.
A Szent a legjobb mentségnek találva,
hogy a mindenható Atyához esdjén,
azt kéri, tegyen a király s a rendek
előtt csodát, minél fenségesebbet.
- 115 Meghagyja, hogy hozzák ide a holtat,
hogy feltámassza s megkérdezze tőle,
mivelhogy nála tanúskodni jobbat
nem lelhetnek, ki volt, aki megölte.
A holt ifjú, mind megbizonyosodtak,
Jézus nevében felkelt, s megköszönve,
hogy életét Tamástól visszakarta,
felfedte, hogy a gyilkosa az apja.

- 116 Oly rémületet kelt e csodatétel,
hogy a királyt már szentelt víz fürösztí,
s mást is; csók lepi Tamás köntösét el,
s Urát ujjongó háladal köszönti.
A bráhmánok szívét oly szenvedéllyel
gyűlölködő irigység mérge tölti,
hogy ráuszítva a tömeg haragját,
mindenképp Tamás halálát akarják.
- 117 Egy nap, míg, szólván, a tömeg előtt állt,
zendülést támasztottak vele szemben.
De úgy döntött már Krisztus ezidőtájt,
hogy koronáját elnyerje a Mennyben.
A Szent, ahogy felé halomnyi kő szállt,
felkészült már, hogy mindent elviseljen;
az egyik gaz, hogy előbb töltse kedvét,
vad lándzsájával átdöfte a keblét.
- 118 Sirat a Gangesz s Indus árja téged,
sirat, Tamás, a föld, melyet bejártál;
még jobban sirat valamennyi lélek,
kit, oktatva, a Hittel felruháztál.
Sok éneklő, víg angyala az Égnek
a megérdemelt dicsőségbe vár már.
Járj közben, kérünk, azért, hogy az Isten,
a Luzitánnak mindenben segítsen.
- 119 S te többi, kinek címed azt hazudja,
hogy követéül Isten nevezett ki,
mondd: mért nem kelsz, mint Tamás, vándorútra,
a szent Hit magvát a szívekbe vetni?
Ha só vagy, s otthon lebzsz, elfajulva,
hol nem lehetett még próféta senki,
a nagy eretnkségeket ki sózza
be majd (a pogányokról mit se szólva)?

- 120 De e veszélyes tárgyat abbahagyva,
térjünk most vissza az előbbi földre:
a híres város mellett elhaladva,
kanyarodót ír le a Gangesz öble.
Narszinga jön, melynek nagy a hatalma;
s Orisza, színes kelmékkel kitömve;
az öböl legmélyén van a bugyor, hol
a Gangesz a sósvízű honba torkoll;
- 121 a Gangesz, melynek árjába merülve
hal meg a táj lakója, bízva abban,
hogy akármilyen nagy volt is a bűne,
feloldozást nyer a szent, tiszta habban.
Nézd Csittagongot, a földjére büszke
Bengália egyik leggazdagabban
virágzó városát. S lásd, hogy azon túl
a partvonal déli irányba fordul.
- 122 Tekintsd Arakánt; nézd Pegút, amelynek
falai közt a múltban szörnyek éltek,
kik abból az undok nászból születtek,
melyre egy asszony és egy kutya lépett.
A nők most rézlemezfüzért viselnek
szeméremtestük megóvása végett,
mit fortélyos királynőjük talált ki,
jó módszerül a bűnnek ellenállni.
- 123 Tavaj városát nézd, ahol a roppant,
hosszú Sziámnak kezdődik a földje;
Tenasszerint, s Kedát, amely a borsnak
a környékbeli legfőbb termelője.
Kissé odább Malakkát láthatod majd,
mit fényes ranghoz juttat kikötője,
hová elküldi mindenféle drága
cikkét a tenger széles tartománya.

- 124 Azt mondják, hogy e földtől a belépő
 tengervíz elválasztotta a fennkölt
 Szumátrát, bár a régi korban élő
 ember még egynek látta mind a kettőt.
 Kerszonészosznak hívták; s az ígéző
 ércért, mit termelt, az ünnepi jelzőt,
 hogy Arany, kapta nevéhez az ország;
 voltak, kik benne Ofírt gyanították.
- 125 Lásd Szingapúrt a földnyelv déli végén,
 hol a hajók szorosban közlekednek.
 A part itt északi irányba térvén,
 meggörbül, majd kinyúlik Napkeletnek.
 Látod, Sziám, mely Pam s Pattani népén,
 s mások felett is úr, milyen kiterjedt?
 A tavat nézd, mely Kiang-mai névre hallgat,
 s bő táplálója a Menam folyamnak.
- 126 E roppant térségnek ezernyiféle
 nem ismert nemzet, látod, a lakója:
 laosziak, hatalmas honban élve;
 avák, bramák, hegyek közt szétoszolva;
 tekints a messzi bércek rejtekébe
 húzódot és vadon élő geókra;
 emberhúst esznek, míg saját húsukba
 tüzes vas éget jelt – iszonyú munka.
- 127 Nézd, mint fut át a folyók kapitánya,
 a Mekong, a kambodzsai lapályon;
 mezőket önt el s nyugtalanít árja,
 oly sok vizet kap másoktól a Nyáron:
 a Nílusét idézi áradása.
 Az oktalan nép azt hiszi e tájon,
 hogy az állatnak is, akármilyen faj,
 üdv s kárhozat jut részül, hogyha meghal.

- 128 Itt várja szelíd, nyugalmas fűvény-öl
a hullámoktól ázott éneket, mely
menekvést lelt a bús hajótörésből,
mit a viharos szirten szenvedett el,
az éhségtől s a sok keserúségtől,
mit az igazságtalan rendelettel
okoztak annak, kinek magasabbra
zeng hírtől, mint boldogságtól a lantja.
- 129 Vess pillantást a Sampa nevű partra,
mit illatontó erdőség szegélyez;
nézd Kokinkínát, homállyal takarva,
s nézd Hai-nan öblét, melynek híre kétes.
Itt nyílik Kína büszke birodalma,
mely sose képzelt gazdagsággal ékes,
s mely a forró s a hideg öv közötti
irdatlan térség egészét betölti.
- 130 A falat nézd, a nemhitt mérvű bástyát,
két birodalom közt magasra nyúlva,
mely a gazdag és fenséges királyság
hatalmának legbiztosabb tanúja.
A trón itt nem születési kiváltság,
mely öröklődik atyáról fiúra,
de azé lesz, kiben legtöbb az érdem
bátorság, ész, erény tekintetében.
- 131 Míg nem lesz itt az idő felkutatni,
még rejtve marad néked rengeteg föld.
De a tenger szigeteit se hagyd ki,
hol a Természet csodája a legtöbb:
e félig-sejtett táj, mely épp a parti
Kínának a megfelelője szemközt,
Japán, amelynek finom az ezüstje,
s mely fényleni fog, a hitben kitűnve.

132 A napkeleti tenger itt, figyeld meg,
töméntelen szigetet zár magába:
Tidort, Ternatét nézd, mit rőt süveg fed,
amelynek égre hullámszik a lángja.
A fákat nézd, melyeket szegfűszeg lep,
melyért portugál vér hull nemsokára.
Az aranymadarak is itt lakoznak,
melyek nem érnek földet, csak ha holtak.

133 Tekintsd a Banda-szigetek csoportját,
melyekre piros gyümölcs von zománcot;
madarait, melyek körülcsapongják,
maguknak zöld dióból szedve vámot.
Nézd Borneót is, hol könnyüket ontják
a fák, melyeknek sűrű, összeállott
nedve a kámfor, miközben e névvel
a szigeté is hírt, megbecsülést nyer.

134 Nézd ott Timort, mely a szantálfa édes
illatú, üdvös példányait adja.
Tekints Szundára, mely annyira széles,
hogy a kietlen Délbe vész a partja;
a vadon bolygó nép egy tüneményes
folyóról tud, mely, egyedül haladva,
bármely irányba veszi is folyását,
minden behullt fát sziklakőre vált ált.

135 A szigetet nézd, melyet az idő tett
azzá, s ahol szintén gőz lángja tör föl,
a forrást, mely olajat nyújt, s a könnyet,
mely illatos nedvként buggyan a törzsből;
Mürrha fája nem párolt kitünőbbet
arábiai honában a földből:
s míg mindazzal bír, mit a többi termel,
arannyal is szolgál, s puha selyemmel.

- 136 A hegyet nézd Ceilonban, mely, becsapva
a szemet, túlnő a felhőhatáron;
az őslakók hitében szent a rangja,
mert belekövült egy emberi lábnyom.
A tengermélyből nő ki az a fajta
csodálatos növény a Maldívákön,
amelynek mérget felszívó gyümölcse
az összes ellenmérget legkülönbje.
- 137 A Vörös-szorossal szemben találod
Szokotrát, hol álóék díszelnek;
s e tengeren, mit uralmatok átfog,
más földet is Afrika partja mellett,
ahonnan az illatban legkiválóbb
anyag való, melynek forrása rejtett.
Szent Lőrinc híres szigetét tekintsd meg
végül, mely mint Madagaszkár is ismert.
- 138 Ím ezek itt az új keleti tájak,
melyeket a világnak adni fogtok,
megnyitva útját a végtelen árnak,
amelyen oly bátor szívvel hajóztok.
De vakmerő tettét egy luzitánnak
Nyugaton is helyes lesz látnotok most,
azét, aki nem hitt vállalkozásba
kezd, miután megsértette királya.
- 139 A nagy földet tekintsd, amely határát
Észak sarkjától az ellenkezőig
terjeszti, s hol felségesek a bányák,
melyek a napfényezőke ércet őrzik.
Kemény nyakára helyezni igáját
a baráti Spanyolhon készülődik.
Sok tartományt találsz, sokféle néppel,
melyet más-más hit és szokás vezérel.

- 140 Legtágabb részén, hol vörös az erdő,
 tinektek is jut terület belőle,
 a neve Santa Cruz lesz; s mint az első,
 hajóhadatok vet horgonyt előtte.
 A legtávolibb tájat keresendő,
 e partvonal mentén halad előre
 Magalhães, ki bár nincs benne hűség,
 mint jó portugál hajtja végre művét.
- 141 Az Egyenlítőtől a Déli sarkig
 vezető útnak eljutva feléig,
 oly népet lát, mely gigászként magaslik
 a föld fölé, mit hajóhada érint;
 s a szorosig tör, melynek neve ad dísz
 ezentúl, s min át új tenger vizéig
 s új földig hatol, amely csupa rejtély,
 s melyet szárnyával takar a hideg Dél.
- 142 Eddig lehet tudnotok, Portugálok,
 hogy mik lesznek a jövőbeli tettek,
 miket a vizen, mit szélesre tártok,
 a bátor keblek véghezvinni mernek.
 Most, hogy már ismeritek a reátok
 váró sok munkát, melytől érdemesnek
 ítéltettek a bájos hitvesekre,
 kik dicskoszorút fonnak fejetekre,
- 143 elindulhattok, mert jóakarótok
 a szél s a víz, az imádott hazába.
 Ezt mondta; s felkerekedtek azonmód
 a szerelmes, víg szigetről szavára.
 Ételt, italt vesznek fel a hajósok,
 s a hőnkívánt nimfákat is utána,
 kik velük fognak maradni örökre,
 tovább, mint a Nap világít a földre.

- 144 Így szántották a tenger enyhe kékjét,
 lágy széllel, melyből vihar sose támadt,
 míg meg nem látták otthonuk vidékét,
 ahol születtek, s hová visszavágytak.
 A Tejo torkolatát már elérték,
 s a Honnak s a félt s szeretett királynak
 minden dicső hírt, díjat általadtak,
 hogy új címeket nyerjen és hatalmat.
- 145 Elég, Múzsám, elég, mivel rekedt lett
 a szavam, s lehangolódott a lantom;
 nem az énektől, de hogy látni kellett,
 hogy süket, durva néphez szól a hangom.
 Az elismerést, amelytől tüzet vet
 a szellem, megtagadja a fukar Hon,
 mely nyersen merül a kapzsi gyönyörbe,
 míg gyászos komorság lesz úr fölötte.
- 146 S nem értem, hogy mily végzet befolyása,
 hogy nincsen benne büszkeség, vidámság,
 mely a lelkeket nemes szárnyalásra
 ösztönzi, hogy a bajokat se bánják.
 Ezért, Király, ki isteni tanácsra
 kerültél a királyi trónra, lásd hát
 (mint más is), hogy csupa nagyszerű, harcos
 alattvaló, aki felett uralkodsz!
- 147 Nézd, más-más úton, mily vígan rohannak,
 mint bőszi bikák, oroszlánok, előre,
 testük kitéve golyóknak, nyilaknak,
 éhezéstől, virrasztástól gyötörve,
 forróságot, fagyot tűrve ugyancsak,
 pogányokkal, Mórokkal csapva össze,
 ezer nem ismert vészt vonva magukra,
 halak közé, tenger mélyére bukva!

- 148 Mindenre készen szolgálnak tenéked;
a távolból is hallgatnak szavadra;
bármily nehéz, kemény rendelkezésed
azonnal, zokszó nélkül végrehajtva.
Csak mivel tudják, hogy őket te nézed,
lecsapnak bármily pokolbéli fajra,
akár tüzes, akár fekete ördög;
s biztos, hogy győztes leszel, nem legyőzött.
- 149 Üdítse fel és boldogítsa őket
víg emberséged, mint dicső jelenlét;
legyen nekik a törvény súlya könnyebb,
hogy utad végén várjon rád a szentség.
Emeld közülük fel a kitűnőket,
ha jóssággal párosul a tehetség,
hogy ne légy híján azoktól tanácsnak,
kik tudják, hogy a dolgok mint s hogy állnak.
- 150 Pártold, akik szolgálatodba léptek,
aszerint, mily tehetséget mutatnak;
az legyen dolga az egyházi népnek,
hogy imával erősítse uralmad,
s böjttel, szigorral győzze le a vétket;
minden becsvágyat tartson oktalannak,
mert a papi rang méltó viselőjét
sem pénz nem vonzza, sem pedig dicsőség.
- 151 A lovagokat tartsd nagy becsületben,
mivelhogy nemcsak a hit égi titkát
terjesztik ki heves, rettenthetetlen
vérükkel, de birodalmad leginkább.
Mert az ellenség két fajtája ellen
harcolnak, kik téged távoli klímák
alatt szolgálnak hűséggel: az élők
s a vészek dühe ellen (ami még több).

- 152 Tégy róla, Uram, hogy sohase mondják
a német, olasz, angol s gall kiválók,
hogy nem parancsolni, de mint a szolgák,
csak szótfogadni jók a Portugálok.
Csak a sok hónap s év által kipróbált
tapasztaltaktól fogadj el tanácsot,
mert bár a tudós sok mindent javallhat,
a hozzáértő mégis a tapasztalt.
- 153 Lám, Phormiónra, az udvari bölcsre,
Hannibál gúnyja úgy hullt, mint a zápor,
midőn előadást tartott előtte
nagyhangúan a haditudományról.
Nem álom, ábránd, képzelet szülötte
a hadvezetés, s megtanulni máshol
nem lehet, Uram, csak a csatatéren,
gyakorlatban alkalmazva merészen.
- 154 De én, nem ismert, álmodban se sejtett,
nyers, szerényrangú ember, mit beszélek?
A kicsik szájából is, mindamellet,
meggyőző lehet néha a dicséret.
A becsületes tudásnak s a szerzett
tapasztalatnak nincs híján ez élet,
sem a tehetségnek, mit szemed itt lát,
mely adottságok egyesülve ritkák.
- 155 Jó kart kaptam, hogy fegyvered emelje,
hogy zenghesselek, hajlamot a dalhoz;
csak az hiányzik, hogy fogadj kegyedbe,
mert becsülnöd kell azt, ami magasztos.
Ha megadja nekem az Ég kegyelme,
s ha te énekre méltó dolgokat fogsz
művelni, mint azt megjósolja szívem,
ahogy isteni szándékok tekintem,

156 olyat, hogy jobban retteg a tiedtől,
 mint félt Medúsza látványától Atlasz,
 s hogy Marokkót s Trudantét perzseled föl,
 míg Ampelúsza síkján tovaryargalsz,
 világra szóló dal lesz, ami feltör
 Múzsámból akkor, boldog, diadalmas,
 hogy benned lássák Nagy Sándor utódját,
 ki Achillesnek nem irigylő sorsát.

JEGYZETEK

(összeállította: Hárs Ernő és Rákóczi István)

Camões hol görög, hol latin, hol portugálos formában alkalmazza a mitológiai vonatkozású neveket. A fordítás is él ezzel a lehetőséggel. A jegyzet, az azonosítás érdekében, általában a nevek többféle alakját közli.

A számjegyek a versszakok számozását jelzik. A rövidített bibliográfiai hivatkozások pontos adatai a bevezető tanulmányt követő szakirodalmi tájékoztatóban találhatóak meg.

ELSŐ ÉNEK

- 1 *Luzitán* – Portugál
Taprobana – Ceylon, illetve Sri Lanka szigetének ősi neve
- 2 *Hitet s Birodalmat* – A császári politika Portugáliát egy sor új királysággal bővítette, és hódításait a katolikus oikümené gyarapításával törvényesítette. Camões emblematikus szóösszetétele jelszava lett a huszadik század harmadik negyedéig fennálló portugál gyarmati rendszernek.
- 3 *Sándor* – Nagy Sándor uralkodó és hadvezér (i. e. 356–323)
Traján – Traianus római császár (98–117)
- 4 *Tejo* – A Kasztíliaiban eredő Tajo folyó Lisszabonnál ömlik az Atlanti-óceánba. A folyó nimfái a tágidák (Tejo latinul: Tagus)
- 5 *Phoibosz* – Apolló, Zeusz és Létó (Latona) fia, Diána ikertestvére, a fény és költészet istene
Hippokréne – A költők és a múzsák forrása. A görögországi Helikon hegyből fakadt Pégaszosz, a szárnyas ló patája nyomán.
- 6 *S te az ősrégi luzitán szabadság / fejedelmi születésű letétje* – Sebestyén portugál király, akinek Camões az egész hőskölteményt ajánlotta, s aki 1578-ban a mórok ellen vívott Alcácer Quibir-i csatában vesztette az életét 24 éves korában.
- 7 *mint császárit* – Vagyis mint a német (római) császári családhoz tartozót.
legkeresztényibbnek neveznek – A francia királyok címére utal. A látszat és a valóság ellentmondására, amire Camões *A lusiadák*on kívül *Cá, nesta Babilonia* kezdetű szonettjében is kitér.
nézd pajzsod – A pajzs említése az ouriquei csatára utal (1139), amelyben I. Alfonz király öt mór királyt ölt meg. A nagy győzelem emlékére öt kék pajzsot festett nagy fehér pajzsára, hogy egyúttal Krisztus öt sebéjét is jelképezze.

- 8 *Szaracén* – Gyűjtőneve nemcsak a hódító araboknak (móroknak), hanem minden más keleti népnek (szír, berber). Az arab hódítást (*conquista*) a keresztény visszavívás (*reconquista*) követte. Ez sajátos ideológiai komponensévé vált a portugál tengerentúli hódításoknak, mondván, hogy az hazai harc, csak más közegben folytatódik.
- 11 *külföldi Múzsák* – Camões nemcsak a vergiliusi hagyományhoz nyúl vissza, de művében itáliai és francia hatások is nyomon követhetőek. *Ruggeiero*, *Rodomonte*, *Roland* – a két nagy olasz reneszánsz költő, Ariosto és Bioardo, illetve a francia Chanson de Roland hősei.
- 12 *Nuno* – Nuno Alvares Pereira, a spanyolok ellen vívott aljubarrotai csata (1385) hőse.
Egas – Egas Moniz I. Alfonz király nevelője, az alattvalói hűség és önfeláldozás jelképe.
Fuas – Dom Fuas Roupinho, hős hadvezér, győzelmesen harcolt a mórok ellen szárazföldön és tengeren. Ceutánál halt hősi halált.
a Tizenkét Országnagy – Nagy Károly lovagjai.
Magriço – az angliai lovagi bajvívás tizenkét hősének egyike. Történetüket a hatodik ének mondja el.
Aeneas – Vergilius Aeneisének főhőse, aki Trójából menekülve Latiumban új hazát alapít. Ebből nő ki évszázadok során a Római Birodalom.
Gama – Vasco da Gama (1469–1524), akinek 1497–1499. évi indiai hajójútja képezi *A lusiadák* kerettörténetét.
- 13 *I. Alfonz* – Portugália első királya, a Hódító melléknevet viselte. Egyik legragyogóbb tette Lisszabon meghódítása volt 1147-ben. 57 évig uralkodott.
és őt, kit a Honnak nyugalmat osztó / fényes győzelmekért illet az érdem – I. János király, az aljubarrotai győző.
II. János – A Tökéletes Fejedelem, aki talán a legerősebb kezű portugál uralkodó volt (1455–1495).
III. Alfonz – 1248-tól 1279-ig ült a trónon.
IV. Alfonz – 1325-től 1357-ig uralkodott. Kiváló hadvezér, de kegyetlen ember volt. Ő az, aki fia titkos feleségét, Inês de Castrót meggyilkoltatta. A költő a harmadik énekben mondja el a nő szomorú sorsát.
V. Alfonz – 1438-tól 1481-ig uralkodott. Hódítási terveiből keveset valósított meg.
- 14 *Pacheco* – Duarte Pacheco Pereira, Cochim védelmezője és az *Esmeraldo de situ orbis* című geográfiai munka szerzője.
Castro – D. João de Castro, Diu felmentője és tudós kartográfus, a Vörös-tengerről szóló *Roteiro* szerzője, indiai alkirály.
Albuquerque és a két bőszi Almeida – A Portugálok Indiai Államának megalapítói. Afonso de Albuquerque-t a Nagy és a portugál Mars melléknévvel emlegették (1453-1515). Ő volt Francisco de Almeida (1490-1510) után India második alkirálya. A másik Almeida Lourenço volt, Francisco fia.
- 16 *Téthüisz* – Coelus és Vesta lánya, Okeánosz felesége, a nagy világtenger úrnője.

- 17 *Két nagy elődöd* – III. János király és V. Károly császár Sebestyén király apai, illetve anyai nagyapja.
- 18 *Argonauták* – Görög hajósok, akik Jászón vezetésével kalandos hajóutat tettek Kolkhiszba az aranygyapjúért.
- 19 *Próteusz tarka nyája* – A halak és a fókák. Próteusz jóstehetségű és alakját változtató tengeri istenség.
- 20 *Olümposz* – Thesszália és Makedónia közötti hegylánc, az istenek mitológiai lakóhelye.
a Mennydörgő – Jupiter, illetve Zeusz. Hírnöke Merkúr, illetve Hermész, aki Zeusz és Atlasz lányának, Maiának a fia.
Atlasz – Az égboltot vállán tartó titán.
- 21 *Hét Ég* – A szférák.
- 22 *Vulkán* – Vulcanus, illetve Héphaisztosz, a tűz istene. Jupiter és Juno fia, Vénusz férje, az istenek kovácsa.
- 24 *Lusus* – Bacchus fia vagy öccse (vagy csak kísérője), a luzitánok, vagyis a portugálok őse. A hagyomány szerint Odüsszeusszal ment a mai Portugáliába, és ott együtt alapították Lisszabont (a város neve az egyik értelmezés szerint Ulyssesre, Odüsszeusz latin nevére utal). Bacchus, illetve Dionüszosz, a bor és a mámor istene.
- 25 *ha rettegett a hódító spanyoltól* – Az Avis-rendi Portugália nagyhatalmú szomszédjával szemben 1580-ig tudta megőrizni önálló politikai létét, amelyet 60 évre időlegesen elveszített. Az 1640-ig tartó perszónálu-niót utóbb újra nemzeti dinasztia váltja fel.
- 26 *Romulus (és Remus)* – Róma mondanivalójának alapítói.
Viriatius – Luzitán hadvezér, aki éveken át sikeresen védte hazáját a rómaiak ellen. Orgyilkosság áldozata lett i. e. 140-ben.
Olyan embert hívtak vezérül – A rómaiaktól átpártolt Sertoriusról van szó, aki a luzitánok élére állva diadalmasan vette fel a harcot a rómaiak ellen. S a monda szerint volt egy fehér nőstény szarvasa, amely mindenhová elkísérte, és közvetítette neki az istenek parancsát.
- 27 *Africus* – Délnyugati szél.
Notus – Esőhozó déli szél.
- 29 *Olyan sok ég és éghajlat alatt folyt* – Az új portugál hajóutak nemcsak a hajózási manővereket, de az idő- és térbeli viszonyokat is átalakították. Az új világokat felfedező portugál hajózások során a táplálkozási betegségek, a hőmérsékletingadozások és a nagy természeti akadályok (Viharok Foka) egyaránt rengeteg áldozatot követeltek.
- 30 *Bacchus Keleten szerzett híre* – A szőlő- és borkultúra elterjesztése. Van olyan olvasat is, hogy Bacchus nem más, mint a Démon, aki meg akarja akadályozni, hogy a nemzeti zászlón látható krisztusi sebek keresztül eljusson keletre.

- 31 *Hispania* – Az Ibér-félsziget, Hesperia. Tágabb értelemben a portugálok is hispánnak tartották magukat. A szorosabb értelemben vett hispánokat, a spanyolokat pedig általában inkább kasztellánoknak vagy kasztíliaiaknak nevezi az eposz.
India egész tenger-mosta földjét – A portugálok terjeszkedése valóban a partmenti sávra, a stratégiai vagy a fűszerkereskedelem szempontjából fontos helyekre szorítkozott. Ezt a thalasszokratikus hatalmi hálót több modern történész az újkori gyarmatosítás különös válfajaként definiálja.
Nisza – Bacchus városa, amely az istennek egy indiai hadi vállalkozásával kapcsolatos.
- 32 *Indus* – India második legnagyobb folyója.
Parnassosz – Hegy Phókiszban, Delphoi mellett. Apolló és a Múzsák kedvelt tartózkodási helye.
- 33 *Tanger* – Marokkói város Gibraltárral szemben, amelyet a portugálok elfoglaltak.
s a nyelv melyet, ha ábrándokba mélyül, / hibás latinnak is hihetne végül – A portugál újlatin nyelv. Itt az eposzi környezetben az antikvitás és annak eszméi, illetve a reneszánsz közötti közvetlen összekötő kapocs szerepét van hivatva játszani.
- 34 *Küthereia* – Vénusz, illetve Aphrodité, a szerelem istennője.
Párkák – Görögül moirák, a sors istennői. Klóthó fonja, Lakheszisz gombolyítja és Atroposz elvágja az élet fonalát.
- 36 *Mars* – A görög Arész, a háború istene.
- 41 *Mindenható Úr* – Faria e Sousa 1639-es *Lusiadák*-kommentárjai óta sem kevésbé fontos annak filológiai tisztázása, hogyan fűzhető egybe az Isteni Gondviselés és az Olümposzi Udvar. Ha már Camões, mint Faria e Sousa állítja: „a kereszténybe keverte a pogány isteneket az Igazi Istenség megjelenítőiként, választékosan, szerencsésen és bölcsen, mint azt előtte senki sem tette” (idézi Almeida Lucas, 1981). A kínálózó, bár leegyszerűsítő olvasat az, hogy Jupiter az Isteni Gondviselésnek, a többi istenség pedig az angyaloknak felel meg. Ez azt eredményezte, hogy az eposz átment a cenzori rostán, ami kora inkvizíciós szemléletét figyelembe véve nem csekély eredménynek számított.
- 42 *az etióp partvidék vonalában* – Ezen Camões – amint arra E. S. Dias rámutat – korántsem a koptkeresztény Abesszíniát értette csak, hanem az afrikai földrész más pontjait is (IV-62, V-6, VII-61).
Szent Lőrinc szigete – Madagaszkár.
Tüphón – Az óriások vezére, Tartarosz és Gaia fia. Mindig harcra hívta ki az isteneket, akik dühöngése elől elmenekülve, állatalakot öltöttek. Így lett Vénusz és Mars hallá, s költözött a Halak csillagképebe. Zeusz végül a föld mélyébe zárta a szörnyet, és fölébe rakta az Etnát, ahonnan ma is tüzet okád.
- 43 *Praszon* – Hegyfok Kelet-Afrikában, Mozambik mellett, mai neve Delgado-fok.

- 46 *Phaethón, Padus, Lampetusa* – Phaethón a napisten fia. Apja egy napra átengedte neki a napszekér kormányzását, de a naplovak elragadták a szekeret, és Phaethón lezuhant az égről. A földhöz közeledve mindent felégetett maga körül. A Padus (Pó) folyóban lelte halálát, amelynek partján nővére, Lampetusa (vagy Lampetia) gyantát könnyező nyárfa alakjában siratja.
- 49 *Bacchus könnye* – A bor.
- 50 *Nyugat fiai vagyunk, Portugálok* – A keleti források a megjelenő portugálokat mindenütt csak Frangi (Frank) gyűjtőnévvel jelölik.
- 51 *Styx* – Alvilági folyó, amelyen Kháron ladikján keltek át a lelkek.
- 53 *kinek Ábrahám-tól ered a magva* – Mohamed. Anyja állítólag zsidó volt, apja pedig pogány.
- 54 *Kilóa, Mombasza és Szofála* – Kereskedővárosok a kelet-afrikai partvidéken.
- 55 *Hüdaszpész* – Az Indus mellékfolyója, mai nevén Dzselam. vezető – Kalauz (piloto), akit a történelmi Vasco da Gama hasonló kitalálással keresett, mint az eposz hőse. Mégpedig azért, hogy a kemal, az Indiai Óceánon használt navigációs eszköz segítségével a portugál expedíciót Indába átvezesse.
- 56 *az isteni Nővér* – Artemisz vagy Diána, a hold istennője, Apolló iker-testvére. Mindketten Zeusz és Létó szerelmének gyümölcsei, akiket Hérának, Zeusz feleségének dühe elől menekülve Délosz-szigetén hozott világra az anyjuk.
- 59 *Hüperion* – Titán, a nap megszemélyesítőjének, Héliosznak az apja.
- 60 *a Kaspi-tó környékén lakó vad nép* – A Török. Konstantin – Konstantinápoly (Bizánc) utolsó görög császára, akitől II. Mohamed 1453-ban foglalta el birodalmát.
- 64 *S a Kapitány így szól valaki ajkán / keresztül, ki jól ért a durva nyelven* – A tolmács szerepe felbecsülhetetlen jelentőségű volt, különösen az első kapcsolatteremtés során.
- 66 *tűzbombák, üstök* – A portugál haditechnika kiemelkedően fejlett volt a korabeli viszonyokhoz képest.
- 71 *Dávid fia* – Jézus.
- 73 *a nagy Thébai* – Bacchus, Zeusz és Szemelé thébai királylány koraszülött fia. Szemelé halálakor Zeusz a saját combjába varrta az éretlen magzatot és úgy hordta ki.
- 75 *Fülöp fia* – Nagy Sándor, a Makedón. a Római – Itt Caesart jelenti.

- 78 *a parti törzsek közt dúltak, raboltak, / bár, horgonyt vetve, békéről papoltak* – A két verssor szinte rímeli a portugál gyarmatosítás módszereinek legélesebb kritikájára, Fernão Mendes Pinto *Bolyongás* című művének arra az epizódjára, amelyben egy talán Tajvannal azonosítható utópisztikus sziget egyik lakója így beszél: „Tagadjátok tán, hogy aki hódít, az nem rabol? Aki erőszakoskodik, az nem öl? Aki uralmat szerrez, az nem sanyargat? Aki harácsol, az nem lop? Aki másokat elnyom, az nem zsarnok?”
- 84 *Nabati-hegyek* – Arábia egyik hegysora. Nabattól, Izmael elsőszülött fiától származik a neve.
- 96 *Amphitrité* – Görög tengeri istennő, Néreusz lánya, Poszeidón felesége.
- 98 *Szinón* – Odüsszeusz társa, aki rábeszélte a trójaiakat, hogy a városfalat áttörve beengedjék a görögök katonákkal megrakott falovát.
- 106 *a föld parányi férge* – Jelképesen az ember jelentéktelen voltát fogalmazza meg Istennel szemben (Jób könyve, 25:6).

MÁSODIK ÉNEK

- 4 *csípős fűszert, szegfűszeget, fahéjat, gyógyszert* – Vasco da Gama útjának célját a krónikás, Castanheda az alábbiakban összegzi: „Keresztényeket jöttünk keresni meg fűszereket”. Mivel a legfontosabb importfűszer, a bors érési ideje nem egyezett a monszunok irányította hajózási lehetőségekkel, hamar kialakult a fűszerfelvásárló lerakatok rendszere a malabár parton. A Hátsó-Indiából (Szunda, Banda, Molukkák stb.) érkező szegfűszeg Malakka közvetítésével jutott Goába, míg a fahéj Ceylonról jött. A portugálok monopolizálták a fűszerkereskedelmet, amely mellett a gyógyhatású szerek importja másodlagos jelentőségű maradt.
- 10 *két anya szülötte* – Bacchus, illetve Dionüszosz, akit anyja, Szemelé, majd apja, Zeus hordott ki.
- 11 *Főniksz* – Az egyiptomiak szent madara, a monda szerint minden 500-ik évben elégette magát, de megújnodva kelt ki hamvaiból. A kereszténységben a Főniksz az örök megifjodás, illetve újjászületés jelképe.
a nyelvek tüzesője – Lásd Apostolok cselekedetei, 2:2-4.
- 12 *Az illattermő Arábia* – A három Arábia – a Homokos, a Köves és a Boldog (Jemen) – közül egyik sem volt kimondottan fűszerek vagy gyógyfüvek termelője, de az olyan helyeken, mint pl. Áden, a közvetítő arab kereskedelem jóvoltából – amely a portugálok érkezése előtt a 8. századtól kezdve vette ellenőrzése alá e területet – Kelet minden kincse átfutott.
Thüóné fia – Ugyancsak Bacchus. Szemelé ugyanis Thüóné néven került fel az alvilágból az istenek közé.
- 13 *a Titán rózsaszín homlokú lánya* – Éósz, a hajnal. Testvérei: Héliosz a nap, Szeléné a hold. Mindhármuk apja Hüperion titán.

- 18 *Ericina* – A szicíliai Erix-hegy tetején templommal is tisztelt Vénusz.
- 19 *Néreusz* – Ősi jóstehetségű tengeri isten, Pontosz és Gaia fia, Dórisz férje. Lányai a Nereidák. A szakirodalom egy része szerint e név és továbbképzése, amint a *tágidák* (lásd I. 4.) és a *Mondego nimfái* is Camões invenciójának számítanak, míg a *tágidák* valójában a „Lusiadák” szó atyjának, André de Resendé-nek a szüleménye.
- 20 *Klóthó* – Az egyik párka, itt azonban tengeri nimfa, éppúgy, mint Nisze és Nerine. Camões egy korabeli Vergilius kiadás alapján Dotóval téveszti össze, aki csakugyan tengeri nimfa és Néreusz lánya volt.
- 21 *Dioné* – Vénusz anyja. Itt magát Vénuszt jelenti.
- 27 *Lükiai nemzet* – Lükia kisázsiai tartomány volt, ahol Létó, Zeusz kedvese, Püthón kígyó elől menekülve, egy tóhoz ért. Itt a helybeli pásztorok, segítség helyett, kigúnyolták és megakadályozták, hogy szomját oltsa. Ezért az istennő békává változtatta őket.
- 30 Gama imája része annak a folyamatnak, amely kereszténnyé akarja átszínezni a pogány istenek világát.
- 33 Camões az itt következő 23 stanzában Vergilius Aeneisét követi, ahol az első énekben Vénusz felpanaszolja Jupiternek, hogy az Aeneasnak adott ígéret nem teljesült, és ahol Jupiter szintén kedvező választ ad. (Vergilius 1988, 2. köt. 50. old.)
- 35 *az Ida hegység királyfia* – Parisz, aki előtt Aphrodité (Vénusz) teljes szépségében mutatkozott meg. Így hálózta be, hogy Anthénéval és Hérával szemben önéki ítélje Erisz almáját.
a vadász – Aktaión, aki egy alkalommal megleste a fürdőző Diánát (görög néven Artemisz). Az istennő büntetésből szarvassá változtatta a vakmerőt, aminek az lett a következménye, hogy saját kutyái marcangolták szét.
- 41 *a Dörgő* – Jupiter.
- 42 *új Cupido* – Vénusz fia, akinek atyja a szerzők szerint hol Jupiter, hol Mars, hol pedig Merkúr.
- 44 *a Görögök, Rómaiak / feledésbe vesznek* – Az új Múza a régi által megénekelte antik hősök fölé emeli Lusú fiait, a portugálokat.
- 45 *Ogügié* – Kalüpszo szigete, ahol a szerelmes nimfa nyolc évig tartotta fogva az odavetődött Odüsszeuszt.
Anténór – A trójaiak bölcs tanácsadója, aki a város pusztulása után a monda szerint Itália területére jutva kísérőivel együtt megalapította Patavium (Padova) városát.
Timavus – Folyó Aquileia és Trieszt között.
Szkülla és Khariübdisz – Szirtek a szicíliai tengerszorosban.

- 47 *reng, forr a tenger, bár körötte csend ül* – Amikor Gama 1524-ben másodszor hajózott India felé, hogy elfoglalja alkirályi posztját, egy éjjel látszólag ok nélkül megremegett hajói alatt a tenger. Emberei rendkívül megijedtek. Gama azonban rájött, hogy földrengés okozta a jelenséget.
- 49 *hormuzi királyság* – Hormuz a Perzsa(Arab)-öböl azonos nevű szorosában fekvő sziget, amely a salétromtermelés mellett elsősorban annak köszönhetette jelentőségét, hogy fontos kereskedelmi és stratégiai szerepet töltött be a portugálok indiai kapcsolataiban. 1507-ben először Albuquerque veszi be, de csak az 1515-ös második bevétel hozza meg a portugál uralom stabilizálódását. 1620-ban az angolok veszik át Portugália helyét.
saját nyilai járják / a veszett mór húsát át – A monda szerint, amikor Albuquerque meghódította Hormuzt, a perzsa és mór harcosok saját készítésű nyilaiktól estek el, valószínűleg egy hirtelen támadt erős szél visszaverő hatása következtében.
- 50 *Diu* – Az arab kereskedelem indiai »forgatókorongja», olyan kereskedelmi és stratégiai gócpont a Katiawar-félszigeten, amelynek birtoklásáért a keresztények és muzulmánok sok harcot vívtak. 1538-ban Szoleimán török basa ostromolja. 1546-ban a helyi erők török támogatással veszik ostrom alá. Az erődöt, amely a portugál hősiesség jelképe lesz, Dom João de Castro menti fel.
- 51 *Goa* – Az 1510-ben bevett – akkor még kis halászfalunak számító – település gyors karriert futott be. Pár év alatt az Indiai Portugál Állam székhelye, s egyben az egész Portugál Gyarmatbirodalom harmadik legnépesebb városa lesz. Püspöki székhely és nyomdával rendelkező fontos kulturális központ egészen 1961-ig, amikor India annektálta. Camões mellett Garcia de Horta írta be még itt a nevét a portugál művelődéstörténetbe.
- 52 *kananori őrség, Kálikut, Kosin* – Kálikut az olyan kisebb királyságokat, mint Kananor, Kosin egyesítő malabár radzsátus fővárosa volt. A »sammduri raj» uralkodói megszállásból ered az elportugálosított Szamormin név. Mint fontos kereskedelmi település a 7. század óta ismert, fűszerexportja mellett jelentős »calicó» nevű textilárújának kivitele. Marco Polótól kezdve az összes jelentős európai utazó felkereste, s hírét vitte Pero de Covilhã is. Ennek tudható be, hogy ez lett Vasco da Gama útjának végállomása. Kananor 1505-től kereskedelmi lerakat, 1509-től mint erőd működik. Kosin egy rövid ideig, a Tamás-keresztények fellelése okán, az Indiai Portugál Állam Goa előtti székhelye. Indiában itt nyomtatták az első könyvet, és 1524-ben itt temették el Vasco da Gamát.
új dalia – Duarte Pacheco Pereira, a luzitán Achilles, aki az indiai szamormin hét hadseregét verte tönkre.
- 53 *Leukata* – A mai Levkatasz. Kiugró szikla Leukasz (Levkasz) szigetén. Apollónak szent templomáról volt híres, valamint arról, hogy évente egy gonosztevéket löktek le róla a tengerbe engesztelésül. Itt ütközött meg a második triumvirátus két nagy vetélytársa, Octavianus és Antonius i.e. 31-ben (actiumi csata). Octavianus győzelmével befejeződött a Földközi-tenger medencéjének meghódítása és kezdetét vette a római császárság.

a vétkes hadvezér – Antonius
a céda, szép egyiptomi asszony – Kleopátra
Baktria – Az óperzsa birodalom egyik legészakibb tartománya.

- 54 *Arany-félsziget* – A Malakka-félsziget.
s eléri flottájuk a messze Kínát – a portugálok a Kínai Birodalommal kevés eredményre jutottak, de az olyan partmenti tartományokkal, mint pl. Fucsien vagy Linagcső, hasznos kapcsolatokat létesítettek. Így került sor a területenkívüliség elve alapján Macau mint olyan központ megalapítására, amely a 16. század második felétől kezdve az egész Kína és Japán felé irányuló közvetítő kereskedelmet kézbe tartotta.
legtávolibb szigetek – a Ternate és Tidore központú fűszer-szigetek vagyis a Molukkák, amelyek egyben a legértékesebbek is. Később a spanyol-portugál rivalizálás fő színtere.
- 55 *a sértett luzitán* – Magalhães portugál felfedező, akit Mánuel király megsértett, és aki ezért 1519-ben spanyol lobogó alatt indult el, hogy utat keressen a Molukki-szigetekhez. Amerika déli csúcsát megkerülve ő hajózta körül elsőnek a Földet.
- 56 *Maia szent fia* – Merkur, illetve Hermész
- 57 *Melinde* – Kikötőváros Afrika keleti partján, a mai Malindi, Kenya területén.
- 62 *Diomédész* – Thrák uralkodó, aki vendégei húásával etette lovait.
Buszirisz – Egyiptomi zsarnok, aki bálványainak áldozta fel vendégeit.
- 63 *Menet közben kövesd a part szegélyét* – Az a régi hajózási gyakorlat, amelyet az ókortól kezdve a Földközi-tenger medencéjében követtek, a cabotagem, a fokról-fokra való hajózás. A portugálok így tárták fel a nyugat-afrikai partokat. Ezt a módszert forradalmasította a földrajzi akadályokat mintegy megkerülő óceántengeri (asztronómiai) hajózási gyakorlat.
- 64 *Ezt mondta Merkur* – Camões itt a Gama útjára vonatkozó fő forrásait követi (Castanheda: *História do Descobrimento e Conquista da Índia* 1551–1561 illetve João de Barros: *Décadas da Ásia*, 1552–1615, I–IV. köt).
- 71 *Külléné* – Hermész szent hegye a Peloponnészoszon.
- 72 *a nőrabló* – A Bika (itt csillagkép).
Amaltheia szarva – Böségszaru. Onnan ered az elnevezés, hogy Amaltheia nimfa, aki kecsketéjen nevelte fel Zeust Krétán, a kecske egyik szarvát kapta jutalmul. Azzal az ígérettel, hogy mindig tele lesz min-dazzal, amit csak kíván.
Ó, kinek hatalma mindent átfog – Krisztus.
- 78 *Pallasz* – Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.

- 82 *Alkinoosz* – A phaiakok uralkodója, aki baráti menedéket adott Odüsszeusznak, az ithakai bolyongónak.
- 84 *Hogy végtag legyen, mely a főnek enged* – A téma két fő hagyománya: az egyik Pál I. levele a Korinthusbeliekhez 12:12-27, a másik pedig Menenius Agrippa beszéde az emberi testről a Mons sacre kivonult nép lecsendesítésére.
- 90 *Küklopszok* – A görög mitológia félelmetes óriásai, eredetileg a villámlás és a mennydörgés megszemélyesítői.
- 92 *Memnón anyja* – Éosz, a hajnal. Memnón Akhilleusz kezétől esett el Trójánál, ahová napkeletről érkezett segítségül. A görögök úgy tartották, hogy a fiát sirató Éosz könnycseppjeiből lesz a hajnali harmat.
- 94 A melindei találkozás leírásában a gondosan kidolgozott részletek mutatják, hogy milyen nagy szerepe volt mindkét oldalon a hatalmi jelvényeknek, és a külső megjelenés látványosságának (lásd erről bővebben: Buescu 1991).
- 95 *türoszi szín* – bíbor
- 99 *Thaumasz leánya* – Irisz, a szivárvány megszemélyesítője.
- 102 Ahogy a keresztények keresték a stratégiai szövetségeket a muzulmán blokk hátában (Tamás-keresztények, János pap-király országának alattvalói), a másik oldal is számon tartotta az arab hajósok információi útján a lehetséges szövetségeket.
- 103 *a Heszperidák-lakta terület* – Heszperia, a Ibér-félsziget. A Heszperidák a görög mitológiában az éjszaka lányai. A világ nyugati végén lévő, alkonyfényben úszó kertjükben őrzik Héra aranyalmait.
- 105 *kiket Apolló éget* – Az egyenlítő körüli sötétbőrű népek.
az aeolusi barbár szelek – A passzátszelek, Aeolus a szelek istene.
- 112 *Gigászok* – A görög mitológia óriásai, Gaiának Uranosztól származó fiaai.
Thészeusz, Peirithoosz – Két görög hős és jóbarát, aki leszáll az alvilágba, hogy elrabolja Perszephonét. Plutó büntetésből leláncolta őket, és csak Thészeuszt sikerült Héraklésznek kiszabadítania.
- 113 *Hérosztratosz* – Görög kalandor, aki, hogy neve fennmaradjon, felgyűjtötte a híres epheszosi Diána-templomot.

HARMADIK ÉNEK

- 1 Az ének klasszikus invokációval kezdődik, Camões az epikus költészet múzsáját, Kalliopét hívja segítségül – szemben az első ének invokációjával, ahol a Tejó klasszikusnak egyáltalán nem mondható múzsáihoz fordul. Az új invokációra azért van szükség, mert az eposz harmadik,

negyedik és ötödik éneke egyfajta mikropoéma, eposz az eposzban, Portugália történetének elmesélése Gama koráig. Az invokáció propozíciója a második ének vége, amelyben a melindei király felkéri Gamát a beszámoló megtartására.

szent atyja is az orvostudománynak – Apolló.

Klüthia – Apolló elhagyott kedvese, aki a napisten utáni vágyakozásában napraforgóvá lett.

Daphné – Nimfa, aki Apolló szerelme elől menekülve babérfává változott.

Leukothea – Tengeri istennő, a bajba jutott hajósok megsegítője.

2 *Aganippé* – A múzsáknak szentelt forrás Boiótiában.

pindoszi rétek – Thesszália és Epirosz közötti, Apollónak és a Múzsáknak szentelt hely.

Orpheusz – Híres thrák lantos, Kalliopé fia, Eurüdiké férje.

6 Itt kezdődik Európa földrajzi térképének felvázolása Luzitánia elhelyezésével, amiben Strabón *Geógraphikája* a legfőbb forrás (lásd Salgado Junior 1949). Camões később (X: 93-140) a világ többi részét is leírja a João de Barrost is jellemző földrajzi egyetemesség jegyében.

7 *egy hidegvizű folyó* – A Don.

Rhipaei-hegység – Egy messzi északi hegységnek a különböző mondákban szereplő neve.

Meótiszi-láp – Az Azovi-tenger vidéke.

8 *hüperboreusz* – A görögök a legtávolabbi északi népeket, tájakat hívták így.

9 *a damaszkuszi mezőkön kutassák* – Voltak feltevések, amelyek szerint Damaszkusz vidéke volt az emberiség bölcsője.

10 *Szarmata-tenger* – A Balti-tenger.

12 *Ister* – Az Al-Duna római neve.

Hellé – Athamasz thébai király leánya, aki mostohaanyja üldözése elől menekülve, s testvérével Phrixoszsza egy arany koson repülve a Kis-ázsia és Görögország közti tengerszoros felett, leszédült a kosról és a vízbe zuhant. A tengerszoros róla kapta a Hellészpontosz nevet.

Heimosz – Haemus, a mai Balkán-hegység.

13 *Axiosz* – A mai Vardar-folyó.

14 *Anténór* – Lásd: II. 45.

16 *Pirene nimfa sírja* – A Franciaország és Spanyolország között elterülő Pireneus-hegység. Az egyik monda szerint ebben a hegységben tépték szét a vadállatok Pirene nimfát, Herkules kedvesét. Más monda a tüzet jelentő görög szóból származtatja a nevét. Ugyanis egy hegyi pásztor hanyagsága következtében állítólag tűzbe borultak az erdők, és a hegy ércei olvadtan folytak le a hegy oldalán a mélybe.

- 17 *Spanyolország mint Európa feje* – A reneszánsz korának térképészetében elég általános volt a „caput Europae” grafikai megjelenítése. A kontinest nem észak-déli irányban, hanem 90 fokkal elfordítva ábrázolták, így Portugália a „korona” volt Hispánia fején.
- 18 *Herkules végső műve* – A Gibraltári-szoros. A kettészakított hegyből két bérc képződött, Kalpe és Abila, a mai Gibraltár és Ceuta. Az ókorban a bérceket Herkules oszlopainak is nevezték.
- 19 *Tarragon* – A mai Aragónia. A tarragon ~ tarraconensis jelző egy nagyobb régió nevének kiindulópontja lett.
Parthenopé földje – A mai Nápoly, ahol Parthenopé nimfát eltemették.
Baetis – A Guadalquivir-folyó (a római kori provincia, Baetica nevéből), itt Andalúziát is jelenti.
- 20 *Phoibosz a habokban leli ágyát* – Lemegy a nap.
- 21 *Luzitánia* – (Földrajzi körülírását illetően lásd: Garcia 1995). A név Adolfo Schulten szerint a Lus gyökből származik, és az egész kelta területen (vö. Lusa, Lusus, Lusenos, Lussoius) elterjedt. Mint minden más név, ez is rokoni és törzsi név, amely a főnökök nevéből származik (Camões 1974, 409. old).
- 22 *a Pásztor* – Viriatus.
aki férfi volt névben is – Mert a neve talán a latin vir (férfi) szóból származik.
az öreg, ki fiait elemészt – Saturnus, illetve Kronosz, az idő istensége, aki a monda szerint felfalta saját fiait. Ez a cselekedete az idő múlását jelképezte.
- 25 *Henrik* – A portugál királyi ház megalapítója. A monda szerint, amelyet Camões is átvesz, magyar herceg volt (az eredet magyar vonatkozásában lásd: Rákóczi 1987, Bán 1988.). A történetírók azonban úgy tudják, hogy burgundi gróf volt, aki Alfonz kasztíliai király leányát, Teresát vette nőül. A 19. századi magyar történetírók is tudni véltek erről a hagyományról, és I. Géza magyar király második fiával azonosították a portugál dinasztiaalapítót.
- 26 *Hágár utódai* – Az izmaelitáknak nevezett arabok, akik Izmaeltól, Ábrahám és Hágár fiától származnak.
- 27 *Godfréd* – Bouillon Godfried lotaringiai herceg, a keresztény hadak vezére, aki elfoglalta Jeruzsálemet, és akit Jeruzsálem királyává választottak.
- 31 *Guimarães mezeje* – A portugál történetírás São Mamede-i csata néven ismeri.
- 32 *Prokné* – Téreusz thrák király felesége, aki megölte a fiát, és feltálalta a férjének, bosszúból, mert a király megcsalta Philomélával, Prokné nővérével.
Médeia – Jaszón hűtlenül elhagyott felesége, aki szintén gyermekeinek gyilkosa lett.

Szküllá – Niszosz megarai király lánya, aki a Megarát ostromló Minosz krétai király iránti szerelemből elárulta az apját. Kivágta annak a hajából azt a bronztincset, amelytől a király hadiszerencséje függött. Minosz azonban eltaszította magától, amiért Szküllá a tengerbe vetette magát és hallá vagy kócsaggá változott.

34 *Táborba szállt Kasztília királya* – Arcos de Valdevez mellett.

35 *de megmentette hű alattvalója* – Lásd: I. 12.

39 *Perillus* – Athéni rézöntő, aki olyan ércbikát készített Phalarisznak, Agrigentum királyának (i. e. 6. század), hogy ha megtüzesítették, a benne lévőek lassú, keserves halált szenvedtek, s közben úgy ordítottak, mintha a bika bömbölne. Végül Perillus is így lelte halálát.

Szinisz – Útonálló volt Korinthosz vidékén. Két összehajtott fához kötötte az áldozatait, hogy a visszapattanó fák széjjeltépjék őket. A monda szerint Thészeusz ölte meg őt ugyanilyen módon.

41 *Zopürosz* – Perzsa hadvezér, aki úgy juttatta urának, Dareiosz (Dárius) királynak kezére Babilont, hogy magát megcsonkítva átszökött az ellenséghez, és azt mondta, hogy bosszút akar állni a Dareiosz okozta csúfságért. Így megnyerte a babiloniak bizalmát, és elérte, hogy rábízzák a város védelmét. Zopürosz ezután a perzsák kezére játszotta Babilont.

44 *sok gyönyörű fegyveres nő* – Az amazonok, akik királynőjük, Pentheszilea vezetésével Hektor halála után a trójaiak segítségére siettek. Az amazonok lakóhelye a kisázsiai Thermodón folyó partja volt.

45 *az oruriquei ütközet csodája* – A kortárs feljegyzések nem utalnak a jelenésre. Meglehetősen későn, mintegy három évszázad múlva, II. János királynak a Szent Székhez küldött legátusa, Vasco de Lucena utal rá először 1485-ben. Valójában Bernardo de Brito cisztercita rendtörténész végzi el a 17. században a csoda ikonográfiai elemeinek és a történeti valóságnak az egybeszerkesztését. A 19. század óta viszont a portugál történetírás, Alexandre Herculano nyomán, még azt is tagadja, hogy az esemény megtörtént volna.

51 *a sok állat, melyet Neptunus ütése teremtett* – A lovak, amelyek a monda szerint az isten szigonyának ütésére keltek ki Attika sziklás talajából.

55 *Leiria visszahívására 1145-ben kerül sor* – Escabelicastro (Scalabicastro), a mai Santerém visszahódítója Afonso Henriques 1147-ben.

56 *Mafra és Sintra Lisszabon környékén ugyanakkor szabadul fel, mint Lisszabon, 1147-ben. Tehát akkor, amikor az arab al-Usbunát – Lisszabont – háromhavi ostrom után ugyanezen év októberében, a Palesztinába irányuló második keresztes-hadjárat itt horgonyt vető angol lovagjainak hathatós támogatásával beveszik Afonso Henriques csapatai.*

57 *a Beszédes* – Odüsszeusz vagy Ulysses

60 *Andalúzia* – A szó gyökere Vandaluzia, vagyis a vandálok földje.

- 61 *Óbidos* – A Caldas da Rainhától nem messze eső műemlék-település kereskedelmi jelentőségét mára már nehéz elképzelni, amikor is elkerülik azt a Camões által megénekelt vizek.
- 62 Alcácare-do-Sal-t 1159-ben hódítják vissza a keresztény erők, de az Almanzur által új erőre kapó muzulmánok 1191-ben ismét elfoglalják, s csak 1217-ben kerül véglegesen keresztény kézbe. Elvas, Serpa és Moura viszont 1166-ban kerül a visszavívók fennhatósága alá. Az Alentejo tartományt valóban Ceres kincse, a gabona tette kívánatos-sá, mind a keresztények, mind a muzulmánok számára.
- 63 *a város* – Évora, amelyet úgy foglalt el Giraldo, hogy gallyak fedezete alatt közelítette meg a város előtt levő őrtornyot, és megölte az azt őrző mórt és leányát. Így ezek már nem tudták leadni övéiknek a vészjelet, és Giraldo könnyűszerrel rajtuk üthetett csapatával.
messziről jött víz – Évorának az ókorban is volt vízvezetéke. A 16. században III. János király állította helyre.
- 64 Beja 1232 és 1234 között lesz újra keresztény.
- 65 Palmela és Sesimbra II. Sancho 1126-os alentejói hadjárata során szabadul fel.
- 66 Badajoz utóbb Kasztília kezére került, ama szokásjog folytán, hogy a reconquista észak-déli irányban folyt, és a visszavívónak a joga is csak az ilyen irányban fekvő területekre terjedt ki tartósan.
- 71 *apósod* – Pompeius apósa Julius Caesar volt.
Phaszisz – Kaukázusi folyó és város neve az ókorban.
Sziéné – Ókori egyiptomi város, a mai Asszuán.
- 72 *henioch, kolch, kappadóciai, szophén, kilik* – Ókori népek.
a kettős folyam – A Tigris és az Eufrátesz.
- 73 *Taurosz* – Hegység Kis-Ázsiában.
Emathia síksága – Az itt vívott küzdelem ismertebb neve a pharszaloszi csata, amelyben i. e. 48-ban Pompeius döntő vereséget szenvedett Caesartól.
veje – II. Ferdinánd, León királya, Alfonz veje volt.
- 74 *Vince vértanú* – Szent Vince, aki Valenciában halt vértanúhalált. Testét Sagres fokán temették el, ahonnan később Lisszabonba vitték. A vértanút szélsodorta hajóján egy holló kísérte. Innen ered Lisszabon város-címerének két fő heraldikai jegye.
- 77 *az Égbolt vívője* – Atlasz, akinek nevét hegység őrzi.
Medusza – A három Gorgó (Medusza, Szthenó és Eurüalé) közül a leg-szörnyűbb. Akire torz arcával ránézett, kővé változott.
Ampelusza – Hegység Tanger és Abila (Ceuta) között.
- 78 *a Hívők Ura* – A kalifák címe (Emír Almumenin – Miralmomini). Itt a marokkói kalifáról van szó.

- 80 *a városban* – Coimbrában, a Mondego folyó partján.
- 83 *Libitina* – Ősi itáliai istennő, a halál, a temetés és sírok istensége.
a német flotta – A harmadik keresztes-hadjárat résztvevője.
Rótszakáll – I. (Barbarossa) Frigyes német császár.
Guido – Lusignani Guido Jeruzsálem királya volt. 1187-ben vereséget szenvedett Szaladin egyiptomi szultántól a hittini csatában.
- 92 *Heliogabalus* – Az egyik legaljasabb római császár (i. u. 218–222).
Szardanapál – Asszíria elpuhult uralkodójaként csak az élvezeteknek élt.
- 93 *Phalarisz* – Lásd: III. 39.
- 94 *Alfonz, aki Boulogne-nak volt a grófja* – III. Alfonz, aki Matilddal kötött házassága révén (1238) kapta ezt a címet. Matild Boulogne-sur-Mer grófnője volt.
- 97 *Coimbrában egyetemet nyitott* – Bár Coimbrában működött a kora középkorban a Santa Cruz de Coimbra kolostor mellett egy jeles kollégium, a tulajdonképpeni Coimbrai Egyetem csak akkor jött létre, amikor a Dom Dinis alapította lisszaboni Studium Generalét III. János király oktatási reformja 1537-ben ide költöztette.
- 98 *Atroposz* – Lásd: I. 34.
- 100 *Szemiramisz* – Asszír királynő, aki roppant sereggel sikeres hadjáratban alázza meg Egyiptomot, Etiópiát, Líbiát, azonban Indiában a Hüdaspész folyó vidékén vereséget szenvedett.
Tartesszosz – Ókori város a mai Guadalquivir folyó torkolatvidékén.
- 102 Itt kezdődik az öt stanzából álló úgynevezett Szép Mária-epizód.
- 105 *Muluja* – Más néven Mulvia, Marokkó legnagyobb folyója. Lásd II. 33.
- 109 *Tarifa* – Város a spanyol tengerparton, Gibraltár közelében.
- 110 *hamis címet talált ki a híres szaracén elnevezéshez* – A költő a szaracén szónak Sára (Ábrahám felesége) nevéből való származtatására utal. Ezzel szemben Hágár, a Biblia szerint, csak ágyasa volt Ábrahámnak.
- 113 *Szent Jakab* – A harcos ibér lovagrendek patrónusa, innen a csatakiáltás. A galíciai Santiago de Compostela a középkor óta fontos zarándokhely.
- 115 *vonszolva az estet* – A saladói ütközet 1340. október 30-án ért véget. (Pina 1990–1992).
- 116 *Marius* – Római hadvezér, a cimberek ellen vívott győzelmes csatájának annyi halottja volt, hogy a szomszédos katonák a folyómederben összegyűlt vért itták.
a Pun – Hannibál, aki a cannaei ütközet után összeszedette a rengeteg elesett római lovag gyűrűit.

- 117 *Titus* – Római császár, aki Kr. u. 70-ben a zsidó háborúban feldúlta Jeruzsálemet.
- 120 *Inês de Castro* – Kasztíliai nemes lány, aki IV. Alfonz fiának, Dom Pedrónak szerelmese, majd titokban felesége lett. A spanyol befolyástól tartó udvaroncok a király tudomására hozták a dolgot, és Alfonz Coimbrába hurcoltatta, majd meggyilkoltatta Inêst. Trónra jutása után Pedro királyi pompával temettette el földi maradványait, az elmenekült gyilkosokat pedig felkutattatta és megölette. Érdekes, hogy Inês mindkét ágon királyi vérből származott – igaz, hogy törvénytelen kapcsolatokból: apja D. Pedro Fernandes Castro, anyja D. Violante, IV. Sancho dédunokája volt. A tragédiát Camões előtt Acenheiro, Fernão Lopes és Garcia de Resende dolgozta fel. Antonio Ferreira színdarabot írt belőle (ez utóbbi mutatja a legnagyobb hasonlóságot az eposzban szereplő epizóddal). A téma Európában, így mindenekelőtt Angliában is elterjedt.
- 126 *Ninusz anyja* – Szemiramisz, akit a monda szerint galambok neveltek fel.
az ikrek – Romulus és Remus, akiket egy nőstény farkas szoptatott.
- 131 *Polyxena* – Vagy Polüxené, Priamosz trójai király és Hekabé leánya. Trója elestekor Pürrhosz, Akhilleusz fia, az apja sírján szúrta le a halott szellemének parancsára.
- 133 *Thüesztész* – Mükénéi király, aki bűnös viszonyban élt fivérének, Atreusznek feleségével. Atreusz bosszúból megölette a gyermeküket, és feláldaltatta Thüesztész asztalára.
- 136 *a másik Péter* – Péter kasztíliai uralkodó, akivel a portugál Péter szövetséget kötött.
- 139 *Leonor* – Leonor Teles asszony, egy portugál nemes felesége, akibe Ferdinánd király beleszeretett. A férjét bebörtönöztette, az asszonyt pedig titokban nőül vette. Emiatt és más okokból is országos felkelés tört ki.
- 140 *Appius* – Appius Claudius (i. e. 5. század) decemvir, aki abba bukott bele, hogy erőszakoskodott egy Verginius nevű polgár leányával. Az apa inkább megölte a leányt, semhogy megbecstelenítsék. Ezért a felháborodott közvélemény megfosztotta hivatalától a decemvrit, aki a börtönben öngyilkosságot követett el.
Tarquinius – Tarquinius Superbus, a hetedik római király fia, Sextus meggyalázta Lucretiát, egy előkelő római polgár feleségét. Ezért a Junius Brutus által fellázított nép az egész királyi családot elűzte, és megszervezte a köztársaságot.
Szent Dávidot mért gyötörte nehéz vád – Mert elorozta Uriás feleségét. (mért...) *szakadt Benjámin fiaira vesztük?* – A Bírak könyvének leírása szerint a Benjámin törzsének férfiai Gibeában gonoszul bántak egy árutazóban lévő lévita ágyasával. Ezért Izrael törzse a benjaminiták ellen vonult, és hatszáz férfi híján valamennyiüket kiirtotta.
Sekhem – Egy pogány fejedelem fia, aki megszeplősítette Jákob leányát, Dinát, s akit a leány testvérei bosszúból egész nemzetségével együtt megöltek.

Sára – Ábrahám felesége, akit megkívánt a Fáraó, amikor Ábrahám az éhség elől Egyiptomba menekült háza népével.

- 141 *Omphalé* – Mitikus líbiai királynő, aki a bűnéért vezeklő Héraklészt, Alkméné fiát három évig asszonyi munkán tartotta.
Antonius, Kleopátra – Lásd: II. 53.

NEGYEDIK ÉNEK

2 *a nagyszerű János* – I. János (1385-1433), Fernão Lopes krónikájának „jóemlékezetű királya” nem annyira az eposzban előadott égi jelnek, hanem saját Avis-mesteri cselének köszönheti a trónt, amellyel az interregnum idején a maga oldalára állította a felkelt Lisszabont. A Királyság Protektoraként (1383) ő lett az ál-burgundi dinasztia megalapítója. Egyes történészek a lisszaboni forradalmat a világtörténelem első polgári forradalmának tartják.

5 *a becstelen gróf* – Andeiro grófja, Leonor gallego szeretője és a kasztíliai Jánost trónra hívó párt feje. Az Avis-rendi mester és társai végeznek vele még a palotaforradalom alkalmával.

Asztüanax vagy Szkamandriosz – Hektor csecsemő fia, akit Trója eles-tekora a görögök ledobtak a vár ormáról, hogy ne állhasson bosszút az apjáért. Hasonló sors érte Martinhót, Lisszabon spanyol származású püspökét, akit saját katedrálisának tornyáról vetettek a mélybe, miután odamenekült a népharag elől. Az evorai S. Bento kolostor fejedelema szonyát a nyílt utcán szabdalták halálra.

6 *Marius és Sulla* – Az i. e. 88 és 82 közötti római polgárháború két pártjának (popularisok és optimáták) vezére. Sulla i. e. 88-ban utcai harcban foglalta el Rómát.

8 *Fernando s Rodrigo* – Rodrigo, akit rettegő ellenfelei Cidnek (Úrnak) neveztek, nem más, mint Ruy Diaz de Vivar kasztíliai vezér, az arabok ellen vívott hispániai szabadságharcok félig-meddig legendás alakja (11. század). A Cid-ének és a Cid-románok hőse, a régi spanyol hősköltészet főalakja. Fernando valószínűleg Fernán González, egy másik spanyol hős, akinek alakja szintén sokat foglalkoztatta a nép képzeletét.

9 *Herkules oszlopai* – Lásd: III. 18.
a hős sziget – Cádiz, ahol egykor türoszi gyarmatosok telepedtek meg.

12 *a héber Sámson* – Történetét a Bírak Könyve beszéli el (13-16).

14 *saját testvérei* – Diogo és Pedro.

17 *kiket Dénes és fia vitt sikerre* – A portugál uralkodók a 13. század végétől kezdve az ún. Inquirições révén nagyjelentőségű központosító intézkedéseket hoztak, a távolsági kereskedelmet pedig a Hajóbiztosító Társaság és a Tőzsde felállításával ösztönözték.

- 20 *a fiatal Cornelius* – Publius Cornelius Scipio, aki a punok győzelmével végződő cannaei ütközet (i. e. 216) után lelket vert a római seregbe.
- 25 *akit majd Avranches grófjává emelnek* – Camões összekever két történelmi alakot. Aljubarrotánál Antão vezette a portugál sereg balszárnyát, míg VI. Henrik angol király Alvarót tette meg a normandiai Avranches grófjává.
- 27 *Augusztusban volt* – 1385. augusztus 14-én zajlott le a véres aljubarrotai csata, amelyben a spanyol lovagok zöme elesett, és a kasztíliai király is csak alig tudott elmenekülni.
- 33 *Catilina* – Római államférfi az i. e. 1. században, aki meg akarta dönteni a köztársaságot. Az általa szőtt összeesküvést azonban felfedezték, és párhíveinek fegyveres seregét szétverték.
Coriolán – Coriolanus római hadvezér, aki honfitársaival támadt politikai nézeteltérései miatt szövetkezett az ellenséges volscusokkal. Róma elleni támadását csak anyja és hitvese közbelépése akadályozta meg. Végülis megölték a reményeikben csalatkozott volscusok.
Summanus – Ősi szabin eredetű istenség, az éjszakai zivatarok ura. Itt az alvilágot jelenti.
- 36 *Massilia* – Ókori ország Észak-Afrikában.
- 37 *a Hét Fivér* – Hegylánc Észak-Marokkóban.
- 40 *a Szent Jakab-rend nagymestere* – Don Pedro Nunes.
a Calatrava-rend nagymestere – Pedro Alvares Pereira, Nuno testvére. A két eredetileg közös (kasztíliai és portugál) és a csak később nemzeti ágakra szétbomló harcos rendet a reconquista hozta létre. A pápa nem ismerte el őket, de a nemzeti királyok a rendtagokat a visszavívott területeken nagykiterjedésű birtokokkal ajándékozták meg.
- 41 *a háromfejű Eb* – Kerberosz, az alvilág őre.
- 45 *a szokásos időre* – Azaz három napig. Akkoriban azt a sereget tartották győztesnek, amely a harc után három napig háborítatlanul birtokolta a csatateret.
- 47 *két angol hercegnő* – Lancaster hercegének leányai. Az idősebbiket I. János portugál király, a fiatalabbikat Kasztília királyának fia, Henrik vette feleségül.
- 49 *Alkeidész* – Héraklész
Ceuta büszke vára – 1415-ben veszi be I. János király, és nagy ceremóniával itt üti lovaggá fiait. A Gibraltári-szoroson átvezető rövid hajóút jelképesen az Indiáig elhatoló nagy portugál tengeri terjeszkedés nyitányának fogható fel.
Julián gróf – Ceuta kormányzója volt, aki árulóként átengedte a várat az araboknak, s ezzel lehetővé tette Tariknak a vizigót királyság megdöntését, illetve azt, hogy a berberék kiépítsék első hídfőállásukat az Ibér-

félszigeten. A történet irodalmi feldolgozása Alexandre Herculano *Eurico o presbitero* (1844) című regénye.

- 50 *dicső infánsok híres nemzedékét* – a portugál művelődés történetében nagy szerepet játszó Inclita geração (vagyis Dom João és infánsfiai) a nemességet pallérozó traktátusokat és erkölcsi tárgyú műveket is közzétett.
- 51 *Eduárd* – Dom Duarte 1433-ban lépett trónra. A közvetve Fernando infáns halálát okozó újra felerősödő afrikai terjeszkedési törekvés nemcsak a portugál nemességet, de az infánsokat is két táborra osztja, és így az utolsó nagy feudális belviszály kiobbantójává válik.
- 52 *Fernando* – Ferdinánd, a „szent herceg” (1402–1443), aki testvérével, Henrikkel együtt kieszközölte bátyjuktól, Eduárd királytól, hogy hadat vezethessenek a mók ellen. Az ellenség bekerítette seregüket, és Ferdinánd, hogy övéit mentse, Ceuta várát ajánlotta fel a mókknak, önmagát pedig ennek zálogául. Amikor a mók megtudták, hogy a portugálok, magának Ferdinándnak kívánságára mégsem adják át Ceutát, börtönbe vetették a herceget, ahol szörnyű körülmények között raboskodott öt éven keresztül, egészen a haláláig.
- 53 *Kodros* – Az utolsó athéni király. A monda szerint jóslatot kapott, hogy a dórok támadásakor az athéniaiak csak a király élete árán győzhetnek. Ezért álruhában az ellenség táborába ment, ott szándékosan verekezésbe keveredett, és gyilkosság áldozata lett.
Regulus – Római hadvezér. Egy hadjárat alkalmával elfogták a punok, majd követséggel együtt Rómába küldték, hogy a béke és a fogolycsere ügyében engedékenységre bírják a szenátust. Ellenben Regulus, bár tudta, hogy ezzel végképp el fogja játszani szabadságát, kitartásra buzdította a rómaiakat.
Curtius – Római lovag, aki a monda szerint úgy halt meg, hogy a fórumon keletkezett rejtélyes hasadékba fegyveresen, önként beugrott. Úgy szólt ugyanis a jóslat, hogy csak akkor tűnik el a hasadék, ha Róma feláldozza legdrágább kincsét. Curtius szerint pedig a vitézség és bátorság volt Róma legdrágább kincse.
Deciusok – Három Decius Mus, nagyapa, fiú és unoka. Mindhárman életüket áldozták a római sereg győzelméért (i. e. 4–3. század).
- 55 *a tirünszi hős* – Héraklész.
Arzila, Alcácer és a népes Tanger – Elfoglalásukra elsősorban Ceuta megtartása végett került sor, valamint azért is, hogy teljesüljenek a terjeszkedési törekvés megfogalmazta régi vágyak: megszerezni a Maghreb-térség gabonáját és ellenőrizni a szudáni arany-karavánutak végpontjait. Ezenfelül a nemességet is hadrakészen kellett tartani egyfajta globális kereszties hadjárat szellemében.
- 61 *Elküldte híveit* – Pêro de Covilhã és Afonso de Paiva volt ez a két korai portugál utazó, aki a mesés János pap országát (a keresztény Etiópiát és Indiát) kereste. Paiva meghalt Kairóban, Covilhã viszont bejárta Keletet, és eljutott Abesszíniába, ahol Sándor négy nagy tisztelettel fogadta keresztény hittestvérét, de élete végéig fényűző fogságban tartotta (15–

16. század). Francisco Álvares atya – aki *Igaz beszámoló János pap Indiájáról* című művében (1540) elsőként fosztja meg Etiópiát attól a túlzott nimbusztól, amely mint keresztény stratégiai szövetségest körüllegte – beszámol róla, hogy Covilhã meggyőnta neki újbóli házasságát, s otthoni családjának némi aranyat küldött vele.
- 62 *amelyek látták Pompeius halálát* – Pompeiust Alexandria közelében gyilkolták meg.
- 63 *Adónisz anyja* – Mürrha, aki fává változott, s nevét adta az Arábiában gyakori illatos növénynek.
- 64 *dicső monda* – Az emberiség eredetére vonatkozó hagyomány.
- 65 *karmán föld* – Karmánia, perzsa tartomány.
Gedrósia – A mai Pakisztán egyik tartománya, Beludzsisztán.
- 66 *Mánuel, ki a Hont s a büszke lelket* – Figyelemreméltó, hogy a portugál felfedezések első, 15. századi – Tengerész Henrik, majd II. János nevével fémjelzett – időszakának felvázolása itt szinte teljesen hiányzik, bár az indiai út terve ekkor már készen állt.
- 68 *Morpheus* – Az álom megtestesítője. Ovidius fantáziája tette meg az álom voltaképpeni istensége, Hüpnosz fiának.
- 71 A két indiai folyó, a Gangesz és az Indus megjelenítésében Camões szintén az Aeneist követi (Vergilius 1998, 1. köt., 99–100. old.).
- 72 *az egyik kimerültebb* – A költő arra utal, hogy a Gangesz folyó forrásvidéke távolabb van, mint az Indusé.
Alpheiosz – Arkádiai folyó, Arethusza pedig forrás a szicíliai Szirakuza mellett. A rege szerint – amelyet Vergilius és Ovidius is említ – Arethusza nimfa Alpheiosz vízi isten elől a tenger alatt menekült át Szicíliába, ahol forrássá változott.
- 77 *Vasco da Gama* – Feltehetőleg 1468-ban született. Már II. János is több fontos misszióval bízta meg, de kétségtelen, hogy az indiai útra Mánuel-től kapott megbízatása volt a legjelentősebb. Nyolcvan év kitartó politikájára tette fel a pontot. 1499 augusztusában, visszaérkezésekor már szimbolikus alakként ünnepelek.
- 81 *Paulo da Gama* – Vasco da Gama öccse. Testvérének nemcsak helyetese, de legfőbb bizalmasa is. Tüdőbaja ellenére vállalkozik az útra, de a visszaúton elhatalmasodó betegsége miatt a hajósoknak meg kell állniuk az Azori-szigeteken. Itt hal meg Terceira szigetén, és Angra ferences templomában temetik el.
- 82 *Nicolau Coelho* – João de Barros *Asia*-jában (1944–1947) olvasható: „A király, míg Montemor-o-Novóban volt, küldetett Vasco da Gamáért és a többi kapitányért, akinek vele kellett tartania, vagyis Paulo da Gamáért és Nicolau Coelhoért, ugyanis mindkettőjükben a királynak nagy bizalma volt.” Coelho rászolgált a bizalomra, mint a legkisebb hajó pa-

rancsnoka ő derítette fel a Mozambiki-csatornát, s az ő hajója, a Berrio érkezett vissza elsőként Lisszabonba, 1499. július 10-én.

- 83 *a jós-hajó* – Az Argo, az argonauták hajója, amelynek orrába egy dodonai tölgyből származó jóserejű fadarabot épített Athéné. Visszatértek Jaszón Athénének ajánlotta fel a hajót, aki azt az égbe emelte, s ott „Argo navis” néven a Tejút egyik nagy csillagképévé tette.
Euxinosz – A Fekete-tenger görög neve.
- 87 *a szent templom* – a belémi templom, a Tejo torkolatánál. Belém (Betlehem) Lisszabonnak az úgynevezett Restelóval szomszédos negyede.
- 94 *egy öreg, kinek tisztas volt személye* – az úgynevezett „Velho de Restelo”. A felfedezések és hódítások kritikáját mondja el itt a költő az eposzban másutt olvasható magasztaló sorokkal szemben. E kettős Camões-i attitűd több alkalommal is tetten érhető.
- 101 *Kapudhoz mind több ellenséget engedsz* – Camões a bajok okának nemcsak az európai ideológiai széthúzást tekinti, hanem a hazai politikai erőkölcs romlását is (lásd: Sérgio 1977).
- 102 *se citera s fennkölt gondolkozásmód / ne legyen emlékének hirdetője* – E sorok tökéletes ellenpontját képezik az első ének második stanzája végének:
világgá zengem most e költeményben, / ha művészet s tehetség lesz vezérem
- 103 *Iapetosz fia* – Prométheusz, aki lehozta a tüzet az égből, hogy életre gyújtsa a földi embereket.
- 104 *a dőre ifjú* – Phaethón, lásd: I. 46.
a büszke építész – Daidalosz, aki Krétáról menekülve magának és fiának, Ikarosznak viasszal ragasztott szárnyakat szerkesztett. Ezek segítségével emelkedtek a levegőbe. Az elbizakodott fiú olyan magasra szállt, hogy a viasz megolvadt a nap melegétől. A szerencsétlen szökevény lezuhant a tengerbe, amit azután róla neveztek el (Ikariai-tenger).

ÖTÖDIK ÉNEK

- 2 *a nemeai állat* – Az oroszlán.
hatodik korát járta elgyötörten – A középkori felfogás szerint azt a kort, amely Krisztus születésével kezdődött. Minthogy ez a világ utolsó korszaka, ezt már „elgyötörten” éli át a földkerekség.
- 4 *a nagyszerű Henrik* – „Tengerész” Henrik herceg, aki az első portugál felfedező utakat megnyitotta. Javadalmái szolgáltatták azt a minduntalan megújuló tőkealapot, amelyből hajósai nemcsak az Atlanti-óceán szigeteit, hanem a Guineáig terjedő nyugat-afrikai partszakaszt is felfedezték és feltérképezték. Ugyanakkor ő maga aligha tett meg nagyobb hajóutat, mint azt, amely a Gibraltári-szoroson át vezetett, és amelynek során Ceutában apja, I. João király lovaggá ütötte.

pusztán gyanította – Amikor Gama 1497-ben útnak indult, Kolumbusz már eljutott ugyan Amerikába, de még nem tudta, hogy új földrészt fedezett fel.

5 *Madeira* – A sziget neve portugálul fát jelent. Madeirát 1418-ban fedezték fel a portugálok, és tulajdonképpen ez volt az első gyarmatuk. A szigetet Vasco da Gama flottája nem, Camões Indiába tartó hajója viszont érintette, így a leírás a két út ötvözete. Az eredeti szöveg „passadas” alakja azonban jelenthet „leküzdött”, „maga mögött hagyott” helyet is.

6 *Massilia puszta partja* – A Szahara.
Azenégek – Szenegál őslakói, akik a Szenegál folyó hajdani nevéől kapták a nevüket.

7 *a térítő* – A Ráktérítő.
Klümené fia – Phaethón.
Zöld-fok – Afrika legnyugatibb pontja a Gambia és a Szenegál folyó torkolata között.

8 *Heszperosz kertje* – Itt a Zöld-foki-szigeteket jelenti. Sok régi író a Kanári-szigeteket nevezte így.

9 *Szent Jakab nevét viselő sziget* – Lásd: III. 113.

10 *Zsalofó* – Régi afrikai ország a Szenegál és a Gambia folyó között.

11 *a nővérek* – A három Gorgó (lásd: III. 77.). A három egyszemű szörnyeteg a monda szerint a Dorkádák vagy Gorgádok szigetein, a mai Bissagó-szigeteken élt.

12 *a nagy folyó* – A Niger folyó.
a sziget – São Tomé, Szent Tamás szigete.

13 *a roppant Kongói Királyság* – a Zaire (helyi nyelven annyit jelent, mint a folyó, amely elnyeli a többi) vízgyűjtő medencéje nagyjából egybeesett a Manikongo birodalommal, amellyel Diogo Cão létesített elsőként kapcsolatot. A kereszténnyé lett uralkodó – D. João – a portugálok stratégiai szövetségében fenntartotta uralmát bizonyos belső területek felett, ahonnan a 16. század második felében már tömegesen szállítottak rabszolgákat Brazíliába. Diogo Cão 1484-ben három kőoszlopot emeltetett hatalmi jelvényként Kongó területén, hogy azt mint a kereszténység számára ismeretlent a „res nullius” alapján első foglalóként birtokba vegye II. János portugál király számára.

14 *Új csillagot* – A Dél keresztjét.

15 *a vidékre, melyen Apolló kétszer halad által* – A forró égövre, (a két térítő között), ahol évente kétszer süt teljesen merőlegesen a nap.
a Medvék – A Nagy- és Kismedve csillagkép. Héra bosszúból medvévé változtatta Kalliszto árkádiai királylányt és Zeuszról született gyermekét, de Zeusz a mennyboltra helyezte őket csillagképnek. Héra azonban

nem nyugodott, rábírta a tenger istenét, hogy ne engedje őket habjaiba alászállni, megmártózni. Az északi féltekén valóban nem mennek a lát-határ alá ezek a csillagképek, de Gama, dél felé haladva, már úgy látta, hogy egyre jobban elmerülnek a tengerben, „Junóval dacolva”.

- 17 *sok olyat láttam* – Az experimentalizmus diadala, Camões és a 16. századi reneszánsz portugál irodalom jellegzetessége. A régi tekintélyekkel – nevezetesen Ptolemaiosszal szemben mindenütt a tapasztalat primátusáról szól.
- 18 *az eleven fény* – Szent Péter tüze, Szent Miklós tüze, Szent Elmo tüze: az árbocok tetején tapasztalható elektromos fényjelenség, amely mindig a tengeri vihar előjele.
- 25 *a fokmérő, ez új s bölcs leleménnyel készült műszer* – Az astrolabium, amely a nap magasságát és a csillagok egymástól való távolságát mérte. A műszer nem volt új, csak a mód, ahogy használták. A középkori csillagászok által már használt astrolabiumot a portugálok ún. „napdeklínációs táblák” segítségével csillagászati és matematikai ismeretekkel nem rendelkező személyek számára is kezelhetővé tették. A portugál navigáció fő érdeme a tudományos felfedezések gyakorlati alkalmazásában állt.
- 27 *már a flotta túl volt a nagy határon* – A dél-afrikai Szent Ilona-öbölben járt.
- 28 *Polüphemosz* – Az egyik küklopsz, durva külsejű, egyszemű emberevő szörny.
a fémét, mellyel Kolkhisz gyapja béklyóz – Az aranyat.
- 30 *a Fernão Veloso-epizód* – Nem jelentős esemény, de mivel megtörte a három hónapja tartó tengeri út egyhangúságát, belekerült a hajóútról szóló beszámolókbba, s mint negatív – inkább csak a hősködést megjele-nítő – epizód Camões művébe is.
- 37 *más által nem járt vizeken hajózva* – A sor nem fedi a történelmi igazságot. Vasco da Gama útja közvetlenül kapcsolódott Bartolomeu Dias 1488-as útjához, amely megkerülte a Jóreménység-fokot, és bebizonyította a két óceán kapcsolatának átjárhatóságát. Gama főkalauza ugyanaz a Pêro de Alenquer volt, aki tíz évvel korábban Diast is vezette, és Gama felkereste a mai False Island néven ismert parton azt a kőoszlopot is, amelyet Dias 1488. április 12-én ottjártának bizonyítékeként emelt.
- 39 *az Adamasztor-epizód* – Camões egyedülálló szintézise, amelyet a portugál történelmi irodalom és az antik metamorfózis hagyomány elemeiből teremtett. Miranda de Andrade szerint: Restelo Öregjének hangja visszhangzik itt most Afrika másik, déli végpontján, *A lusiadák* legszebb eposzi hangján (1926).
- 40 *a Rhodoszi Kolosszus* – A napisten szobra, amely körülbelül 45–48 méter magas volt, és a világ hét csodája közé számított az ókorban.

- 44 *Felfedezőmön* – A Viharok foka, a mai Jóreménység-fok felfedezője, Bartolomeu Dias, amikor később Cabral hajóhadához csatlakozott, egy hatalmas tengeri viharban odaveszett.
- 45 *az első hős* – Francisco de Almeida (1450–1510), India első alkirálya. Hazatértében a dél-afrikai partokon megütközött a kafferekkal, akik megölték.
- 46 *egy másik megbecsült dalia* – Manuel de Sousa Sepúlveda, aki Indiában harcolt, majd Portugáliába való hazatérésekor családjával együtt hajótörést szenvedett a Jóreménység-foknál. Azt túléltek, de ellenséges földön, sok gyötrellem és nélkülözés közepette pusztultak el valamennyien. A gyászos eset egyike az eredetileg röplapok formájában terjesztett hajótörés beszámolóknak, amelyeket csak meglehetősen későn (1735–1736) gyűjtött össze „Tragikus Tengeri Történetek” címen Bernardo Gomes de Brito. Az ilyesfajta történetek a közönség horror-igényének is eleget kívántak tenni egyúttal, egyfajta moralizáló ponyvát hozva létre az idők folyamán (lásd: Lanciani 1979).
- 50 *Ptolemaiosz, Sztrabón, Plinius, Mela* – Az antik tudomány és az újkori tapasztalatok eltérése kapcsán már 1493-ban így ír Hieronimus Münster II. János portugál királynak: „Mert a Föld lakosai tekintetében inkább kell hinnünk a tapasztalatnak és a valóság-bizonyította történeteknek, mint a régiek fantáziálásának...” (idézi: Bensaude in: Nunes 1915).
- 51 *Enkeladosz, a Százkezű (Briareósz) és Aigeusz* – Gigászok.
- 52 *Péleusz hitvese* – Théüsz, Néreusz és Dórisz lánya, nimfa.
- 61 *Phlégon, Püróisz* – A napisten lovai. A másik kettő neve Éoosz és Aethón.
- 62 *etióp* – Lásd: I. 42.
- 63 *Tityrus* – Egy pásztor neve Vergilius első eklogájában.
- 65 *A sziget* – Santa Cruz, amelyet Dias fedezett fel és jelölt meg köoszlop-pal (lásd: V. 27.). A Viharos Hegyfokot (Viharok fokát) Gamáék 1497. november 22-én egy szerdai napon délben hagyták maguk mögött.
- 66 *a nagy áram* – A Mozambik-áram, amely Diast is feltartóztatta, de amelyen Gamát végül mégis átsegítette a kedvező szél.
- 68 *e nap nevére kereszteltük* – Rio dos Reis lett a folyam neve, mert a portugálok a Háromkirályok napján, Vízkeresztkor értek oda. Camões João Barrost, a dátumokkal általában hadilábon álló történészt követi. A tényleges időpont január 10-e volt, a folyam pedig nem más, mint a mai Limpopo.
- 74 *Szent Miklós* – A hajósok védőszentje.

- 76 *Arabcsengésű szavakat találunk* – Minden bizonnyal a szuahéliről, Kelet-Afrika közvetítő nyelvéről van szó.
Fernão Martins – A Gama-expedíciónak két tolmács tagja volt: Fernão Martins a mórók fogságában tanult meg arabul, egy Afrika-specialista pedig a kongóiak dialektusát beszélte.
nagyjában egyezők / az ittjáró hajók a mieinkkel – a kelet-afrikai partvidék, amelynek lakossága ezidőtájt lényegében iszlámhitű volt, a Belső-Afrika és India közötti kereskedelem révén vált történetileg fontossá.
- 78 *Jó jelek folyója* – Rio dos Bons Sinais, a Zambézi egyik ága, amely Kilimane mellett folyik el. Gama valószínűleg nem az odaútja, hanem a visszaútja alkalmával helyezett el itt emlékoszlopot, hiszen előre nem tudhatta, hány helyet kell még királya nevében birtokba vennie.
Tóbiás – Az Ótestamentum egyik apokrif könyvében szereplő ifjú, akit apja kereskedelmi útra küldött Médiába, s akit a veszélyes úton Ráfael arkangyal védelmezett.
- 81 *átkos vad betegség* – A skorbut, vagyis a C-vitamin hiánya. Meglehetősen naturalista leírása ugyanabba a sorozatba tartozik, mint a Szent Elmo tüzéé, vagy a víztölcséré. A Gama-expedíció névtelen krónikása – valószínűleg Alvaro Velho – beszámol arról, hogy sokan betegedtek meg skorbutban (Machado – Campos 1969), de nem valószínű, hogy a 149 fős legénység fele ebbe pusztult volna bele, mint ahogy ez Damião de Góis *Mánuel király krónikájában* (1926, eredeti kiadás: 1566) olvasható. Tény, hogy a hajókon meglehetősen gyenge higiéné érvényesült. Gama vitt ugyan magával gyógyszeres ládikát, ez azonban alig tartalmazott mást, mint purgáló szereket. A hajóorvoslás kimerült az érvágó borbély működésében és a diétás étrend alkalmazásában, amennyire arra mód volt (Domingues – Guerriero, 1988).
- 84 *vad Mozambik* – 1498. március 1-én éri el a flotta az öt kis szigetből álló csoportot, amelynek fő szigetén a szultán uralkodik. Az első kapcsolatot kölcsönös félreértését elősegíthette az, hogy Gama hajóinak vitorláin – ellentétben azzal, ahogy ezt sok ikonográfiai „forrás” tévesen mutatja – nem volt a kereszténységre utaló ún. Avis-rendi kereszt. A helybeliek a hajókat fegyverzetük alapján valóban töröknek nézték.
Mombasza – Nem sziget, hanem félsziget. Valószínűleg a tolmács értelmezése volt hibás.
- 87 *Aiónia vize* – Hüppokréne forrása, a múzsák tartózkodási helye. A költő, akit tanított, Homérosz.
Ausonia – Itália. Akitől „csillog”: Vergilius, aki a Mincius folyó partján, a Mantova melletti Andesben látta meg a napvilágot, és a Tiberis mellett Rómában lett híres.
- 88 *Kikonok* – Thrák nép, amellyel Odüsszeusz hadat viselt.
a kalauz – Palinurus, aki Vergilius Aeneiséban a szicíliai partoknál vesztí életét.
- 93 *Miltiádész, Themisztoklész* – görög hadvezérek. Az egyik Marathonnál, a másik Szalamisznál győzött a perzsák ellen.

- 94 *a mantuai lant* – Vergilius költészete. A hős, aki ellátja az összes kegy-
gyel: Augustus császár.
- 95 *Fulvia* – Marcus Antonius felesége.
Glaſira – Két római hölgy neve: az egyik egy pap, Archelaus felesége, a
másik egy ismert színésznő volt. Mindketten emelkedett szellemükről
lettek híresek.
- 96 *Scipio* – Publius Cornelius Scipio Africanus (Maior), aki Zamánál dön-
tő győzelmet aratott a karthagói Hannibál felett.
- 99 *Becsülje meg a mi Vasco da Gamánk* – mint az egész szakasz, valószí-
nűleg ez a sor is arra vonatkozik, hogy Gama utódai nem tanúsítottak
érdeklődést az ősiük tetteiről szóló költői mű iránt. Hagyták, hogy ide-
gen segítsen a nagy költemény kiadásában, és hagyták, hogy a költő
nyomorban végezze az életét.

HATODIK ÉNEK

- 1 *mit Herkules nyitott az Óceánhoz* – A gibraltári szoros (lásd: III. 18.).
- 2 *Melinde* – Gama a Mozambikban, Kilwában és Mombaszában tapasztalt
ellenséges hangulat után itt lel egyedül kedvező fogadtatásra a kelet-af-
rikai partvidék apró államai közül, amikor 1498. április 14-én ideérke-
zik. A város Álvaro Velho szerint „hasonlít az otthoni Alcochetéhez,
épületei magasak, meszeltek, téli ablakokkal”. A portugálokkal szövet-
séges Melinde a 16. században 200 000 lakosú igen jelentős közvetítő
kikötő volt, amelyet a hagyomány szerint még a perzsák alapítottak. Ma
a település mindössze 30 000 lelket számlál (lásd még: II. 57.).
- 3 *vezetővel s készlettel gazdagodva* – Barros az egyedüli krónikás, aki le-
írja Gama és a vezető találkozását 1498. április 22-én, ami egyben két
hajóskultúra találkozását is jelentette.
- 5 *Oly kalauzt visz, aki nem gazember* – Álvaro Velho szerint a kalauz
túszként és korántsem önként került a portugálok szolgálatába. Egy kor-
társ arab forrás (Kuth al-din an Nuhraili: *Jemen oszmán meghódításá-
nak krónikája*, 1892, portugál fordításban) azzal mentegeti a hittestvér
Ahmed Ibn Majidot, hogy leitatták borral, és részegségében mutatta
meg a helyes utat. Az arab krónikás azt is megjegyzi, hogy az említett
vezető nélkül Gama sohasem jutott volna elegendő ismerethez az Indi-
ai-óceánról. Nem igaz az az állítás, hogy a kalauz keresztény lett volna,
ugyanis az indiai Gudzsarátból származott és síita tudós volt, akinek há-
rom hajóútleírása is fennmaradt.
- 6 Bacchus vihart támasztó ármányában Camões ismét az Aeneist követi,
amelyben az itáliai végcélhoz közeledő trójaiakat Juno tartja fel azáltal,
hogy Aeolussal vihart bocsáttat rájuk.
- 7 *hogy Lisszabon lesz az újkori Róma* – A sor Mánuel és III. János csá-
szári politikájának ideológiai gyökerére utal. A hitet terjesztő Portugáli-

ának később António Vieira is ilyen „nemzetek feletti” szerepet tulajdonít millenarista műveiben, csak hogy itt a város már az „Új Jeruzsálem”.

- 11 *a négy őselem* – Tűz, Légt, Föld, Víz – leírását tartalmazó stanzák lettek *A lusiadák* kabbalista olvasatának legtöbbet idézett részei (Centeno 1981).
- 13 *Tüphón* – Lásd: I. 42.
- 16 *Tritón* – Tengeri istenség, Poszeidón (Neptunus) és Amphitrité (Salacia) fia. Emberi felsőtesttel és halfarokkal ábrázolják, kezében hatalmas kagylóval.
- 18 *Phoebe* – A hold.
- 19 *Dardánia* – Trója, amelynek Dardanosz, illetve a monda szerint Poszeidón (Neptunus) volt az alapítója.
- 20 *Lüaios* – Bacchus
- 22 *Amphitrité* – Néreusz és Dórisz lánya. Mikor Poszeidón (Neptunus) feleségül akarta venni, Atlaszhoz menekült előle, de Poszeidón egy del-fint küldött érte (lásd: I. 96.).
- 23 *Athamasz* – Boiótiai király. Az egyik mondaváltozat szerint második felesége, Inó a király első házasságából származó gyermekei, Phrixosz és Hellé életére tört. Inó a tébolyult Athamasz haragja elől menekülve saját kislefiával, Melikertésszel a tengerbe vetette magát, ahol Poszeidón mindkettőjüket istenné változtatta.
Panopeia – Tengeri nimfa.
- 24 *az isten, ki ember volt eleinte* – Glaukosz.
Kirké – Varázslónő, aki szerelemre gyulladt a pásztor Glaukosz iránt, de amikor megtudta, hogy az Szküllát szereti, Glaukoszt hallá változtatta, és azt a forrást pedig, amelyben Szküllá fürdeni szokott, megmérgezte, hogy a lány szörnyeteggé csúfúljon. Szküllá kétségbeesésében a tengerbe vetette magát, és szirtfokká lett (lásd még: III. 32.).
- 26 *Thüóné fia* – Bacchus (lásd: II. 12.).
- 30 *Tengeretek végig felszántva szinte* – A Henricus Martellus-féle planiszférium (1489) jól mutatja, hogy mint „a világtenger urai” a portugálok nemcsak a fekete földrész legdélibb pontjáiig jutnak el, de bebizonyítják az Atlanti- és az Indiai-óceán közvetlen kapcsolatát is. Érdekes megfigyelni, hogy míg ezeken a térképeken Afrika nyugati partvidéke meglegheős pontossággal szerepel, a térkép rajzolója az indiai ábrázolásánál visszalép a ptolemaioszi fikcióhoz.
- 37 *Hippotadész* – Aiolosz (Aeolus), a szelek istene.

38 *az első örök nyugovóra dőltek* – Az éjszakai őrség négyórás ciklusai: este 8-tól éjfélig a prima, éjféltől hajnali négyig a vespertina és ezt követően az alba.

40–41 *Leonardo és Veloso* – A szerelmes természetű Leonardo és a harcias Veloso lelki alkata Chaves (1972) szerint kiegészíti egymást. Fiamma Hasse Pais Brandão továbbmegy ezen, s azt állítja (Brandão 1985) a *veloso* (szőrös) szó etimológiája alapján, hogy a név a bibliai Jákobra utal, aki karját állatbőrbe bújtatta, hogy atyja a vadászó Ézsau helyett őt áldja meg. Ezek után ez utóbbi szerző meglehetősen merész következtetéssel azt állítja, hogy mivel Jákob a 12 patriárka és a zsidó törzs atyja – az angliai lovagkaland, amelyben szintén 12 portugál vitéz vesz részt, nem egyéb, mint Izrael beavatottaknak szóló története. A főhős, Magriço a héber Magresh (szétszóródás) szóból kapta a nevét. E fikció – más hozzá hasonlókkal együtt – Jorge de Sena Camões kriptojudaizmusáról szóló tézisében gyökerezik (lásd: Sena 1982).

43 *Péter fia János* – I. János portugál király (lásd: IV. 2.)
Erinnűsz – Fúria, a bosszú istennője. Camões tévedésből Erisz, a vizsály istennője helyett említi.

47 Lancaster hercegeének (John of Gaunt, III. Edvárd fia) Filippa nevű leányát 1387. február 2-án vette feleségül I. János portugál király. A herceg egyidőben kasztíliai trónkövetelőként is fellépett, de a béke helyreállítása után egy másik lányát, D. Catarinát Henrik kasztíliai trónörököséhez adta feleségül (lásd: IV. 47.).

49 *sértettszívű hölgyek* – A portugál lovagiasságról szóló epizód mintegy ellenpontja az Inês de Castro ellen elkövetett korántsem lovagias cselekedetnek.

52 *a hű város* – Porto. A Douro folyó partján fekvő Porto és az átellenben fekvő Gaia latin neveinek (Portus, Cale) összevonásából (Portucale) az egész ország, Portugália neve lett.

53 *Magriço* – Történelmi személy, Magriço Álvaro Vaz Coutinho, az első portugál marsall fia, Félelemnélküli János burgundi herceg kamarása. A tizenkét angliai vitéz epizódjának történelmi hitelessége meglehetősen kérdéses. Az azonban tény, hogy Magriço járt Flandriában. E köré a tény köré szerveződött Jorge Ferreira de Vasconcelos 1567-ben kiadott lovagregénye, a *Memorial des proezas da Segunda Távola Rotonda* (A második kerekasztal hősei tetteinek emlékezete). A történet mindazonáltal már korábban (1554 előtt) is ismert volt, s Camões forrása minden bizonnyal az a *Relação ou crónica breve das Cavalarias dos Doze de Inglaterra* (Az Angliai Tizenkettek lovagi tetteinek elbeszélése vagy rövid krónikája) lehetett, amely 1935-ben került elő a Portói Közkönyvtárban.

56 *Flandria nagy kikötője* – Brügge.

60 *az angol király* – II. Richárd (1367–1400).

- 63 *Hellé gyapja* – Aranyos öltözék, ugyanis Hellé az arany koson menekült mostohája elől (lásd: III. 12.)
- 65 *többre talál, mint páncélingre, pajzsra* – Vagyis portugál vitézségre.
- 68 *Torquatus* – Titus Manlius római hős. i. e. 361-ben megvívott egy gall óriással, és elvette annak arany nyakláncát, a „torques”-t. Ezért nevezték el Torquatusnak
Corvinus – vagyis „Hollós”. Marcus Valerius római hős szintén egy gall vitézzel párbajozott, és idomított hollója harc közben folyton az ellenfél szeme közé vagdalt éles csőrével.
- 69 *Egy másik győztes* – Manuel de Correia, Camões barátja és magyarázója szerint Álvaro Vaz de Almada küzdött meg Bázelen egy némettel. Úgy egyeztek meg, hogy védtelenül hagyják jobbfelüket, de amikor a portugál bajnok észrevette, hogy a német balkezes, s így a védett oldalával fordul felé, álnokságán felbőszülve, nekirohant és megfojtotta.
- 74 *Bábel tornya* – A még egy nyelvet beszélő emberek az isteni parancs ellenére Sineár földjén tornyot építettek. Isten lerontatta azt, és a nyelvek összezavarásával vette elejét a hasonló engedetlenségnek (Mózes I. 11.).
- 75 *a nép Annak nevét kiáltja* – Jézus nevét, „Mert minden, aki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik (Pál levele a rómabeliekhez, 10:13.)
bár bevonatta bölcsen / a vásznakat a mester még időben – a mester a kapitány és a vezető (piloto) után a hajó harmadik embere volt, aki gyakorlatilag vezette a hajót. A manőver célja a vásznak szétszakadásának elkerülése. Az igazság az, hogy Gama történelmi hajóútját nem gátolta semmiféle vihar az Indiai-óceánon. Mint Castanheda állítja: „Isten oly kedvező szelekkel áldotta meg, hogy bár a tél már arcát mutogatta, s errefelé nagy viharok járnak, ő eggyel sem találkozott, sőt hátszállal repült a vitorla.” Camõesnek viszont az eposz hitelessége szempontjából szüksége volt a veszélyre (Castanheda 1979, I. köt. 13. old., első kiadás: 1551–1561).
- 76 *Boréasz* – Északi szél.
Auster – Déli szél.
Aquilo – Északkeleti szél.
Notus – Lásd: I. 27.
- 77 *Alküoné* – Kéüx felesége. Nevének jelentése jégmadár. Kéüx pedig sirályt jelent. Mikor Kéüx hajótörést szenvedett, az istenek madárrá változtatták mindkettőjüket, és azóta egymást szólítgatják a viharban.
- 78 *a szurtos mester* – Vulcanus, aki Aeneasnak, Vénusz fiának új pajzsot kovácsolt (lásd még: I. 22.).
egyetlen emberpár – Deukalión és Pürrha, akik a vízözön után életben maradva, isteni rendelkezésre köveket hajigáltak maguk mögé. Így lettek Deukalión köveiből férfiak, Pürrha köveiből pedig nők.
- 81 *Vörös-tenger* – Az exodus leírása Mózes II. 14-ben.

Szirtisz – Két öböl Észak-Afrika partján, ahol Pál apostol Róma felé haladva, életveszélyes tengeri viharba került. Az Apostolok cselekedetei Klauda szigetét említi (27:16).

82 *Szüllák és Kharübdiszek* – Lásd: II. 45.

Keraunia – Akrokeraunia, hegység Görögországban. Tengerbe nyúló fokától rettegtek az ókori hajósok.

83 *Ó, boldog az, akinek Afrikában* – A megújuló „keresztes szellem” dicserete, amelyben talán vesztére, az „erreda e cega Monarquia” (a tévelygő és vak Monarchia) visszatér a reconquista korának hitharcos eszményéhez, hogy a Birodalmat Észak-Afrikában stabilizálja.

85 *kinek nem állt Orion kardja ellent* – az Orion csillagkép (a Kaszás) elhalványodik, amikor a hajnali csillag, a Vénusz megjelenik.

88 *Oreithüia* – Tengeri nimfa.

90 *Galateia* – Tengeri nimfa.

HETEDIK ÉNEK

4 *Új pásztort s hitet* – Vagyis Luthert és a lutheranizmust. Camões Ariosto (*Orlando furioso*, XVII. 73-79) és Barros (*Asia* I 9,2) nyomán egy történeti tablót tár az olvasó elé a Respublica Christianáról, amelyről megállapítja, hogy sem res publica, sem christiana, mivel egyrészt megosztott a vallási törésvonalak mentén, másrészt nem követi a krisztusi elveket, s különösen nem az ún. nagy parancsot (Menjetek és tegyetek tanítványokká minden népeket!).

5 *a durva angol* – VIII. Henrik, aki ugyan Jeruzsálem királyának címét viselte, de szakított a római egyházal.

a Keresztet új mód szerint imádvá – Az anglikán egyház elleni (amúgy viszonylag enyhe) kirohanás segít a költemény datálásában. Mivel Tudor Mária idején Anglia újra katolikus lett, és csak I. Erzsébet alatt tért vissza az anglikanizmus, Camões vagy 1553 közepe előtt vagy 1558 utolsó napjai után írhatta ezeket a sorokat.

6 *Egy hamis király* – A török szultán.

silány Gall – I. Ferenc francia király, aki a törökkel szövetekezett a katolikus Habsburgok, pontosabban V. Károly császár ellen. I. Ferencet nyilván az a mondása sem tette rokonszenvesse a portugálok előtt, amely úgy szólt, hogy „Szeretném én látni Ádám apánk végrendeletét, amely engem kizár az új világok örökségéből!”

7 *Kiniüpsz* – Észak-afrikai folyó.

Károly, Lajos – Nagy Károly és Szent Lajos.

9 *Kadmosz elhintett fogai* – Egy sárkány elpusztította Kadmosz föníciai király társait. Kadmosz megölte a sárkányt, amelynek elvetett fogaiból fegyveres férfiak keltek ki, akik tüstént egymásnak estek, és öt kivéte-

lével mind életüket veszítették. Kadmosz ezután azzal az öttel alapította meg Thébait.

10 *Aléktó* – A három fúria közül az egyik.

11 *a Hermosz és a Paktólosz* – Kisázsiai folyók.

13 *irgalmatlan adó* – A keresztény gyermekek beszolgaltatásának kötelessége. Ezek a gyerekek képezték átnevelés után a janicsárok derékhadát.

14 *a föld új negyede* – A portugál Amerika, Brazília.

17 A 17-22 stanza a Gangeszen inneni India bemutatása. A korabeli felfedezések India alta-ról és India baixa-ról (Indiai szubkontinens, János pap országa) beszélnek. A Gama útjának évéből való térképek ugyanígy „India intra Gangem”-et és „India ultra Gangem”-et említenek. Camões – Barros alapján – továbbmegy ezen a felosztáson, és Hindusztránról, illetve Dekkanról beszél. Érdekes, hogy egy 1519-es térképen Taprobana hol Szumátra, hol Ceylon. A 19. stanzában Camões egyértelműen foglal állást.

Émódosz – A Himalája.

20 *a delhi s dekáni* – A Delhi Szultánátus a politikailag szétaprózódott szubkontinens nagy északi állama, amelynek élén mohamedánok álltak. Maga Dekkan csak ideiglenesen tartozott a Delhi Szultánátushoz.

a patáni – A bengáliai Patna központú államalakulat lakója.

Bengália – A Himalájától a Bengáli-öbölhöz terjedő régió, amely magában foglalja a Gangesz deltáját is. A portugálok 1516-ban vagy 1518-ban érték el e vidéket.

21 *Kambaia harcos birodalma* – Más néven Gudzsarát, amelynek kereskedelmi forgatókorong szerepe volt a Távol-Kelet–India–Európa (fűszer) kereskedelmi forgalomban.

Porus – Nem Gudzsarát, hanem Pandzsáb regés ura volt.

Narszinga – Más néven Bisnaga királyság. Az angolok Vijainagarnak nevezték, a helybeliek elnevezéséhez térve vissza. Hatalma tetőpontján 1530 táján a Kistna folyótól a Comorin-fokig terjedt. Fővárosát 1556-ban muzulmán ellenségei lerombolták. Ettől kezdve különösen kereste a portugálok szövetségét.

Malabár-part – A Dekkán-félsziget nyugati partja.

Kanára – Narszingától (Bisnagától) délre eső királyság. Sokszor Bisnaga néven is emlegetik.

22 *Ghát* – A földrajz Nyugati- és Keleti-Ghát-okról beszél. Camões az előbbieket említi.

Kálikut – Lásd: II. 52.

Szamorin – Kálikut uralkodójának megszólítása. Barros egy helyen azt mondja: „olyan, mint nálunk a császár” (lásd még: II. 52.)

25 Az egyik krónikás beszámolója szerint az első „kultúrkapcsolat” egy mór kereskedő és egy portugál elítélt között az alábbi párbeszéd formájában zajlott le: „– Hát titeket mi az ördög hozott ide? – Keresztényeket

jöttünk keresni, meg fűszereket!” Az arab hol Monszaide, hol Bôtaibo néven szerepel. S miután tuniszi származású, beszéli a spanyol nyelvet, amelyet az elítélt João Martins természetesen megért.

- 29 *Rhodopé* – Hegység Thrákiában (Bulgária).
Eurüdiké szerelmese – Orpheusz (Lásd még: III. 2.)
- 32 Szaramá Perimál történetének forrása João de Barros (Asia, LIX. III.), bár Castanheda is beszámol Sarranaperima királyról.
- 34 *hol a nagy Próféta fekszik* – Barros Mekkát említi, noha Mohamed Medinában van eltemetve. A portugálok komolyan foglalkoztak a Szentföldre irányuló zarándokutak szabaddá tételének tervével. A muszlim szent helyek elfoglalásával akartak maguknak kedvezőbb tárgyalási feltételeket biztosítani.
- 35 *Csalé* – Chale, a Bors-szigethez hasonlóan Malabár-parti fűszerfelvásárló lerakat.
Kulón –Coulão, lásd mint Chale.
Kananor – Lásd: II. 52.
- 37 *Naire- és pulea-kaszt* – Az előbbibe a nemesemberek tartoznak, akiknek Castanheda szerint nincs más dolguk, mint a hadakozás. Az utóbbi kaszt a közrendűeké. A kaszt elnevezés egyébként a portugál casta (gyök) szóból ered.
- 39 *Samáriaiak* – Samária lakói. Izrael tíz törzsének fogságbavitele után a Babilonból, Szíriából és az Asszír birodalom egyéb területeiről a helyükre települtek keveredtek a hátramaradt zsidókkal. Leszármazottait a zsidók megvetették (Királyok II. Könyve, 17, 24-41.).
- 40 *annak tanát követik* – Püthagoraszról, a görög bölcsről van szó.
- 43 Gama partraszállását a történeti irodalom későbbi napra teszi.
- 44 *katuál* – Helyi főméltóság. Castanheda szerint: „olyan, mint nálunk az udvarnagyk”
- 47 *Kiméra* – Khimaira, görög mitológiai szörny, alakját oroszlán, kecske és kígyó testéből összetéve képzelték el. Bellerophón, Poszeidón fia győzte le a Pégaszosz (szárnyas ló) segítségével.
Amuldozik a keresztény tekintet – Castanheda (1979, L. I. cap. XVI.) kissé durvább reagálásról tudósít. Mikor João de Sá egy hindu templom ábráit meglátta, így szólt: „Ha ez itt maga az ördög, én már csak az igaz Istent imádom.”
- 48 *Amon* – Egyiptomi istenség, kosfejjel ábrázolták. Zeusznak, illetve Jupiternek felelt meg.
Anúbisz – Sakálfejű egyiptomi istenség. A görögök kutyafejnek nevezték a sakálfejet.
- 52 *ki szőlőlombbal vívja a csatákat* – Bacchusról van szó (lásd: I. 30.).

- 53 *egy nőkirály* – Szemiramisz asszír királynő, aki állítólag még saját fiával is szerelmi viszonyt folytatott.
- 54 *Egy ifjú* – Nagy Sándor
- 58 *zöld levelű fűszert nyújtott feléje* – Ez a bétellevel.
- 70 *a Guadiana* – Portugália déli része és Andalúzia közötti határfolyó.
- 71 *Marcellus* – Híres római hadvezér, Hannibál ellen is harcolt.
- 75 *a nedv, melynek Noé volt a tudósa* – A bor. Az özönvíz után „Noé pedig földművelő kezde lenni, és szőlőt ültete. És ivék a borból, s megrészedék, és meztelen vala sátra közepén.” (Mózes I. 9.: 20-21.).
- 76 *a néma poézis* – A festészet.
- 79 *Canace* – Aeolus szélisten lánya, aki testvéreivel, Machareusszal vérfergőzést követett el. Mikor az apja tudomást szerzett erről, tört küldött neki, hogy vessen véget az életének. Canace, miközben a búcsúlevelét írta, jobbáiban a tollat, baljában a fegyvert tartotta (Ovidius: „dextra tenet calamum, strictum tenet altera ferrum”, Petrarca: „E quella che la penna da man destra, come dogliosa e isperata scriva, El ferro ignudo tien de la sinistra”).
- 80 *hol úgy mentem ki életem a partra* – A sor Camõesnek a Kínai-tengeren történt hajótörésére utal.
Ezékiás – Júdea királya. Mikor megtudta Ézsaiás prófétától, hogy eljött halála órája, könnyeivel és imáival elérte, hogy az Úr tizenöt évi haladékot adott neki (Ézsaiás Könyve, 38).

NYOLCADIK ÉNEK

- 1 Paulo da Gama a III. énekhez hasonló történelmi tablót tár a Katuál elé. Most azonban nem a királyi ház tagjainak, hanem a „másodrendű”, azaz nem királyi személyeknek a hőstetteiről van szó. Camões eljárásának előzménye és részben forrása az Aeneis azon része, amelyben Aeneas és Achates megcsodálja az épülő Karthágót, és a Iuno-templom falának festményei alapján a főhős felidézi a trójai háború eseményeit. Ugyanilyen szerepet tölt be Aeneas pajzsának leírása, illetve Homérosznál Achilles pajzsának az ismertetése.
- 5 *Európának Lisszabont építette* – E mondát az antikvitás geográfusai (pl. Strabón) is átveszik, majd utánuk Sevillai Izidor is azt állítja, hogy „Ulissipona ab Ulysse condita est” (Lisszabont Odüsszeusz alapította). Camões közvetlen forrása minden bizonnyal André de Resende (Resende 1981).
- 6 *Viriatius* – Lásd: I. 26. és III. 22.
Pürrhosz – Epirusi király (i. e. 3. század), aki több háborút vívott Róma ellen. Egy orvos azt az ajánlatot tette Fabritius római hadvezérnek, hogy

megmérgezi veszedelmes ellenfelét, de a jellemes római kiadta a mérénylőt Pürrhosznak. Bezzeg Viriatushoz nem volt ilyen nagylelkű Róma. Quintus Servilius Scipio Viriatus fegyvertársait vesztegette meg, és így gyilkoltatta meg a luzitán hőst i.e. 140-ben.

7 *A másik velünk szövetkezve lép fel / bősz hona ellen, megsértett vitézként* – Sertorius (lásd: I. 26.). Mint Marius párthívét Sulla „fekete listára tette” i. e. 82-ben. Tíz évre rá a luzitánokhoz menekült. Plutarchos szerint gyilkosság áldozata lett.

8 *jupiteri madarak* – Sasok. Sas volt a rómaiak hadijelvénye.

9 *Mi magyarnak tekintjük őt, de mások / úgy vélik, hogy Lotharingia sárja* – a két verssor megegyezik André de Resende Vincentius-jegyzetével: „Nostri historici Pannoniae regis filium fuisse dicunt, Hispani Lotharingium faciunt” (a mi történetíróink Pannónia királya fiának mondják, a spanyolok meg Lotharingiába valónak teszik meg). Érdekes megjegyezni, hogy bár Camões ebben az énekben jobbra a Duarte Galvão-féle krónikát (modern kiadása: 1942, keletkezése: 1517 előtt) követi, az első portugál dinasztia állítólagos magyar eredetének tétele ennél sokkal szélesebb körben is elterjedt, sőt vita tárgya volt még Camões korában is. J. Fernandes coimbrai rektor például 1548-ban egy D. Luís infáns tiszteletére az egyetemen rendezett díszebéden magyar királyi másodszülöttről beszélt. Változatlanul nyitott kérdés, hogy Camões a III. énekben miért csak a magyar, kizárólag a magyar eredetet említi (Rodrigues 1972, 18. old. és más helyeken).

Henriknek most a Szent hajlék a célja – Henrik szentföldi útjára utal.

13 *a vert ifjú* – Alfonz Henrik
Egas Moniz – Lásd: I. 12. és III. 35-40.

15 *Nem tett a konzul hajdanában annyit* – Spurius Postumius római konzul i. e. 321-ben vereséget szenvedett a samnitoktól. A győztesek arra kényszerítették a vert sereget, hogy iga alatt vonuljon el. A konzul önmagát ajánlotta fel zálogul, hogy megkímélje a sereget ettől a szégyentől. A samnitok nem fogadták el a nagylelkű ajánlatot, a római szenátus pedig nem hagyta jóvá az így szerzett megalázó békét, és büntetésül kiszolgáltatta a konzult az ellenségnek.

16 *S nézd azt, ki flottával támad a Mórra* – D. Fuas Roupinho legendákkal sűrűn vegyülő tetteit Duarte Galvão-nak *Cronica de Rey Dom Afonso Henriquez* című műve (modern kiadása: 1942) írja le, amelyből Camões is merít.

18 Henrik, a germán vértanú nem tévesztendő össze a dinasztiaalapító Henrikkel.

19 *S egy papot látsz, ki Arronches felé ront* – Arronches bevétele a III. ének 55. stanzájában is szerepel, de itt a költő nem nevezi meg Teutóniót, aki a coimbrai Ágoston-rendi Santa Cruz-kolostor priorja volt.

- 20 *Moniz e bajnok, ki mind örökölte, / mit bátor atyja sírja zár magába* – Mem Moniz a költő véleményével ellentétben nem volt Egas Moniz fia.
- 21 *Giraldo ő, a félelemtelen hős* – Lásd: III. 63. Kiegészítésül megjegyzendő még, hogy Giraldo 1166-ban azzal a csellel foglalta el Évorát, hogy egy őrtornyát bevéve, a városvédők figyelmét megtévesztő tűzjelekkel a város alatt lappangó keresztények üldözésére ösztönözte, miáltal övével könnyűszerrel behatolhatott a védők nélkül maradt városba.
- 22 *Larák* – Nagyhatalmú kasztíliai oligarcha család, amely I. Sancho felesége, Mafalda révén a portugál királyi családdal is rokonságban állt. Különösen a Castro családdal vetélkedtek – harcaikat sok spanyol néprománc örökíti meg –, s az egyik vetélytársuk, Pedro Fernández de Castro, amikor a királytól, IX. Alfonztól nem kapott segítséget ellenük, bosszúból a mórokkal szövetséget kötött, és a rokonság címén Portugáliába is betört.
- 23 *egy szilaj pap* – Camões Mateusnak nevezi a lisszaboni püspököt, de a kutatások szerint valójában Sueiro volt a neve. A tévedés nem Camões hibája, hanem a forrásé (Pina 1990-1992).
- 24 *két másikkal együtt* – Sevilla és Córdoba királyain kívül még Badajoz és Jaén királya sietett Alcáçare segítségére.
- 25 *a hét vadász haláláért lakolva* – Egy fegyvernyugvás idején Tavila – a mai Tavira – környékén hat vadászó lovagot támadott meg egy mór sereg, és hosszú küzdelemben, a segítségükre siető kalmárral együtt – akit Camões hetedikként a lovagok közé sorol – megölték őket. Dom Paio Correia, az Avis- (vagy Szent Jakab-) rend nagymestere Tavila város feldúlásával bosszulta meg rendtársai halálát.
- 26 *a három nevezetes* – A kutatók szerint: Gonçalo Rodrigues Ribeiro, Vasco Eanes és Fernão Martins de Santarém.
- 27 *Bellona* – A harcok istennője, Mars társa.
Léthé hatalma – A halálé, tekintve, hogy a Léthé a feledés folyója.
- 28 *Nézd ezt, akinek híre* – Nuno Álvares Pereira, az aljubarrotai hős. Camões a IV. ének 14-46. stanzáiban bőségesen megemlékezik róla. 1385 októberében a valverdei csatában legyőzte a mórokat.
Tartesszosz – Lásd: III. 100. Ugyanakkor nemcsak várost jelent, de magának a Guadalquivir folyónak is egyik ókori neve volt.
- 32 *ki méltó, hogy Scipiónknak nevezzék* – Publius Cornelius Scipio volt Hannibál legyőzője i. e. 202-ban Zámánál. Az aljubarrotai ütközet a portugál nemzet számára ugyanilyen sorsdöntő volt.
- 33 *Landroal ura, Rodrigues e bajnok* – Helyesen Alandroal városi előljárója volt az a Pero Rodrigues, aki visszahajtotta a betörő két kasztíliai kommandátor által elhagyott nyáját, és Álvaro Gonçalves Coitadót kiszabadította a spanyol fogságból.

- 34 *Nézd azt a hűtlent* – Paio Rodrigues Kasztília királyának pártján állt a dinasztikus hadakozásban. Gil Fernandes meg akarta nyerni az újonnan választott király, János hívéül, Rodrigues azonban foglyul ejtette Fernandest, és csak váltságdíj ellenében engedte szabadon. Fernandes megölte a hitszegésért. Jézei betörésének történetét Fernão Lopes, „a portugál historiográfia atyja” örökítette meg *Jóemlékezetű János király krónikája* (modern kiadása: 1915) című munkájában.
Rui Pereira – Lisszabonnál megmentette bátorságával a portugálokat a rajtuk ütő spanyol flottától, de közben életét vesztette. A hőstettet szintén Fernão Lopes krónikája tartalmazza. Camões ebből vette át.
- 35 *Nézz arra a tizenhét luzitánra* – Almada városának ostromakor a bezárt portugálok vízhiánytól szenvedtek. Tizenheten elhagyták a várost, hogy egy közeli forrásból vizet hozzanak. Négy száz kasztíliai katona vette körül őket, de a portugálok vitézül harcoltak. Hárman elesetek, a többi tizennégy megsebesült.
- 37 *Tekintsd ott Péter és Henrik királyfit* – I. János király fiai. Henrikre (Tengerész Henrik) vonatkozólag lásd: V. 4. Péter, „a világ hét tájának utazója” 1425 és 1428 között Angliától Havaselvéig bejárta az öreg kontinenst. Zsigmond császár és király seregében is harcolt a török ellen. Portugália egyfajta kulturális európaizációja is az ő nevéhez fűződik.
- 38 *Pedro gróf* – Pedro de Meneses, Ceuta városának parancsnoka, aki két mór ostrom alkalmával is hőiesen védte a várost.
S ím nézd, egy másik gróf – Duarte, az előbbinek fia, ki szintén Ceutánál élete árán tartotta fel a harc közben túlságosan messzire előretörő Alfonz királyra támadó mórokat 1416-ban. Mindkettejük krónikása Zurara volt (1916, keletkezése: 1450).
- 39 Az itt következő négy stanzában arról a dekadencia-élményről beszél Camões, amely nemcsak az ő saját életérzése volt, de koráé is. Lásd: Fernão Mendes Pinto: *Peregrinação* (1614), Diogo do Couto: *Soldado prático* (kiadása 1790, keletkezése az 1600-as évek elején).
- 51 *hagarénus ocsmány szekta* – Az ilyen és ehhez hasonló megjelölések mind az indiai szigetvilág kereskedelmét a világpiacba bevonó mohamedán arabokra vonatkoznak.
- 53 *kik becstelen kalózkodásból élnek* – Fernão Mendes Pinto művének közvetett gyarmatosítás-kritikájában szintén megtalálható a kereskedelemnek álcázott megjelenés és a kalózgyakorlat dichotómiája.
- 55 *az alázatosság takarója* – A papi reverenda.
- 56 A VIII. ének második felétől kezdve jelennek meg a szövegben olyan kifejezések, mint *szerződés, haszon, pénz, cserekereskedelem*, ami felveti *A lusiadáknak* mint kereskedelmi eposznak az olvasatát. Erre már a múlt században felhívta a figyelmet Henrietta Hall Shuck (1819–1844) a *Southern Literary Messenger*-ben (idézi: Albuquerque 1988, 158–161. old.) megjelent cikkében.

- 63 *S ha számkivetettek vagytok esetleg* – A felvetés korántsem alaptalan. 1525-ben a török Salman (Szulejmán) Reisz halála után annak unokaöccse, Musztafa bej – élve a bosszú lehetőségével – elfoglalta a jemeni partokat. Aden sikertelen ostroma után azonban egy olasz renegát, Khodja Zaffar társaságában áthajózott a számonkérés elől Gudzsarátba, ahol felajánlotta szolgálatait a sahnak. Musztafa bej Diu, a renegát pedig Rumi kán néven Szurat kikötőjének ura lett.
- 64 *Venus Acidalia* – Acidalia egy boiótiai forrás, amelyben Vénusz és a Gráciák fürödni szoktak.
- 65 *szekta* – A sequor (követni) igéből származik, és a tanítványi viszonyra utal.
- 67 *a Bak lakói* – A Baktérítőhöz közel, a forró égöv alatt lakók.
- 71 *mélto utód* – Tengerész Henrik, I. János fia (lásd: V. 4.).
az Argo, Hidra, Nyúl s Oltár világít – A déli féltekén látható csillagképek, míg a Hét Lángoló Égi Jel (a Göncölszekér) csak az északi féltekén látható. Camões a csillagképekkel kívánja hitelessé tenni az utazást.
- 78 *hol az Óceánba mélyül / a szárazföld* – Camões egyik legtöbbet idézett versrészlete. Általában csak a kontinentális Európa legnyugatibb pontjára, a portugáliai Cabo de Roca-ra vonatkoztatják ezt a kifejezést, de ebben a műben paradox módon az egész portugál partszakaszra is vonatkozatható.
- 87 A stanza valószínűleg szintén az Aeneis hatása nyomán került az eposzba (Vergilius 1988, I. köt., VIII, 22-25.).
- 96 Az auri sacra fames, az arany mindent lebíró vágya részben Vergilius, részben Horatius hatását tükrözi, akiknél Danaé az arany motívummal együtt jelenik meg.
- 97 *Polidórosz* – A trójai Priamosz fia, akit apja Polümnesztor thrák király védelme alá helyezett. A király megölette a fiút, hogy megszerezze a vele adott kincseket.
Danaé – Akrisziosz leánya, akit egy jóslat miatt az apja toronyba zárva tartott, de Jupiter aranyeső alakjában behatolt a lányhoz
Tarpeia – A római Capitolium parancsnokának leánya. A szabinok arany ékszerekkel vesztegették meg, hogy bocsássa be őket az ostromlott várba. Árulásáért a tarpei szikláról a mélybe taszították.

KILENCEDIK ÉNEK

- 2 *a szentelt forrás* – Szent kút a Kába templom mellett, amely a mohamedánok hite szerint lemossa a bűnöket.
- 3 Dzsidda és Et-tor valóban a vörös-tengeri muzulmán kereskedelem központjai voltak, bár az ún. levantei (napkeleti) hagyományos fűszerkereskedelemben kisebb szerepet játszottak, mint az újraelosztás földközi-

tengeri kikötői: Kairó, Alexandria vagy éppen Aleppó a kereskedelemnek a Perzsa-öböl felé irányuló elágazásában.

7 *Az éber Gamát felvilágosítja* – Camões hű a történelmi igazsághoz, mint ahogy az Barrosnál olvasható: „Vasco da Gama, miután a mór Monszaidénak köszönhetően megbizonyosodott arról, hogy mindez csak ürügy és kifogás, hogy ott tartsák őt a Mekkából évente érkező flotta megjöveteleig, elhajózott Kálikut alól (Barros 1944-1947, I. köt., 4. 10.).

8 *a két ügynök* – Diogo Dias és Álvaro de Braga. Egyikük mint a fűszer-felvásárló lerakat (feitoria) írnoka tevékenykedett, míg a másik mint feitor (faktor) a kereskedelmi ügyleteket végezte a parton. Az efajta gyakorlat az araboknak köszönhetően már évszázadok óta bevett gyakorlat volt a Földközi-tenger áruforgalmában. Ezt vették át a velenceiek és a genovaiak, és ezt tették végül a fundok mintájára Lisszabon kereskedelmi stratégiái is hatékonyá az aranyfelvásárlás céljára létrehozott afrikai partmenti lerakatok működtetésével.

14 *csípős bors* – Camões itt a Malabár-parti piper nigrum-ra gondol, szemben a X. ének 123. stanzájában említett piper officinariummal, amely ettől főleg hosszúkás formájával különbözik.

szerecsendió – A Myristica fragrans magja.

fekete szegfűszeg – A Caryophyllus aromaticus rügye.

Banda – Amboim, Ternate és Tidore, valamint Gilolo mellett Molukkák vagy Fűszer-szigetek tagja, amelyet 1512-ben fedezett fel António de Abreu (lásd még: II. 4. és 54.)

15 *S lehetvé mindezt Monszaide tette* – Monszaide valóban megtért és megkeresztelkedett Portugáliában, mint az az új hitében a Pedro de Gama nevet felvevő zsidó ember is, aki szintén visszatért Európába a portugálokkal, s aki a családfakutatóknak azóta nem kevés fejtörést okozott. Camões talán kényelmi, talán más okból csupán Monszaidére korlátozza a mondandóját.

18 *a ciprusi úrnő* – Vénusz.

19 *az isten, ki Thébainak volt szülötte* – Camões az eredeti szövegben Thébaira nemcsak mint Bacchus szülőhelyére utal, hanem azt Amphión városának is mondja. Ezzel felfedi e sor forrását. Horatius beszél arról az Amphiónról, aki zenéjével építette fel Thébai falait (Quintus Horatius 1961, 394-396. verssor, 595. old.).

20 *gyermekének* – Cupidónak, Ámornak, a szerelem pajkos gyermekisteneinek.

21 *az első anya* – Valószínűleg Éva.

béviül van a herkulesi gáton – Vagyis a Földközi-tengerben. Camões az itt kezdődő 30 stanzában visszatér a vergiliusi ihletéshez és az Aeneis I. énekét (657-688 sor) követi, ahol Vénusz Cupidóra bízta, hogy a karthágói királynőt szerelemre lobbantsa Aeneas iránt.

- 23 *Anchises szülötte* – Aeneas, akibe Karthago királynője, Dido beleszeretett.
a szíjakra szabdalt marhabőrért szerzett föld – A monda szerint Dido úgy szerezte a birodalmát, hogy amikor kényszerűségből elhagyta hazáját, Türoszt, és Afrika északi partján kötött ki, hogy ott új várost alapítson, annyi földet kapott Jarbasz numídiái királytól, amennyit egy marha bőre betakar. Dido azonban vékony szíjakra hasította a bőrt, és ezzel a csellel jó nagy darab földet kapott.
- 24 *oly madár* – A kétféle madár közül az egyik a gyászos énekű hattyú, a másik a galamb. Az utóbbi a monda szerint Perisztera tündér, aki Vénusz és Cupido virágszedő versenyében Vénusznak segített. Ezért Cupido galambbá változtatta.
- 25 *Idalión* – Ciprusi hegy és fok.
 A 25. stanza 5-6. sorának és a 28. stanza 4-5. sorának társadalomkritikájával Hernani Cidade foglalkozik behatóan *Luís de Camões o épico* című művében (1950).
- 26 *Aktaión* – Lásd: II. 35. A Témával foglalkozó filológusok zöme nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a költő a szívesen vadászó, de a szép nemre fittyet hányó Sebestyén királyt kívánja itt inteni.
- 27 *mert nehezen állja / a gyomlálást a nyíló búzatábla* – Állítólag szintén Sebestyén királyra vonatkozik.
- 34 *Büblisz* – Milétoszi lány, aki testvérébe szeretett bele.
Kinüreia – Vagy Mürrha, Kinürasz ciprusi király lánya, aki bűnös viszonyt folytatott az apjával (lásd: IV. 63.).
Asszíria ifja – Ninusz, aki anyjába, Szemiramiszba volt szerelmes (lásd: III. 126. és VII. 53.).
Judea ifja – Ruben, aki apjának, Jákobnak ágyasával hált, illetve Amnon, Dávid király fia, aki a húgával, Thámárral fajtalankodott (Sámuel II. Könyve, 13.).
- 40 *Flóra* – A tavasz és a virágok istennője.
Zephiürosz – Flóra hitvese, a lágy nyugati szél.
- 44 *egy harmadik* – Fama istennő, akit utóbb néven is nevez a költő. Minden bizonnyal az Aeneis IV. énekét, illetve Ovidius Metamorphoses-ét (XII. 39-63) tartotta leírásában szem előtt.
- 51 *Memnón anyja* – Lásd: II. 92.
- 53 *miként szilárd lett Délosz* – A hitrege szerint Délosz szigete akkor emelkedett ki a vízből, mikor Létó odamenekült Héra elől, hogy megszülje gyermekeit, Apollót és Artemiszt. A történet Vergiliusnál (Aeneis, III. 73-77.) és Ovidiusnál (Metamorphoses, VI. 186-191) is szerepel. Ez szolgált Camõesnek az úszó szerelemsziget mintájául.
- 57 *Alkeidész nyárja* – Az ezüstnyár, amellyel a monda szerint Alkeidész (Héraklész) hűsítette a homlokát. Izzadságától sápadt meg a nyárfalevél.

kit másért érzett szerelem epeszt el – Atisz frigiai pásztor, akit Cybele istennő fenyővé változtatott, mert az más szeretett.

- 58 *Pomona* – A kertek és gyümölcsfák nimfája.
a szedret, mely gyászhiót idéz a szívben – Fekete színével a babiloni szerelmespár, Píramus és Thisbe tragikus halálára emlékeztet.
a barackot, mely Perzsia szülte – a malum Persicum vagy egyszerűen csak Persicum az őszibarack.

59 *gulaforma körte* – A 16. században királyi körteként volt ismert.

- 60 *Achajménia* – Perzsia egy vidéke, amely gyönyörű szőnyegeiről vált híressé.
Kinüasz és Mürrha fia – Adónisz, akit Vénusz, Paphosz úrnője úgy szeretett, hogy mikor egy vaddisznó halálra sebezte a szép ifjút, az istennő anemónává (kökörcsinné) változtatta (lásd még IV. 63. és IX. 34.).

- 62 *Betűk őrzik a jácintban* – A monda szerint Apolló (Latona fia) véletlenül megölte a barátját, Hüakinthoszt. Az ennek véréből támadt jácinton a régiek két betűt véltek látni, amiből az isten bánatos sóhaját, illetve az áldozat panaszát olvasták ki („aj, aj”).
Khlórisz – Flóra (lásd: IX. 40.).

66 *Ericina* – Vénusz (lásd: II. 18.).

- 69 Gama és a portugál hősök „istenné létele”-hez, mitizálásához lásd az előszót és a hozzá kapcsolódó bibliográfiát.

74 *kiket nem vall Phoibosz húgának* – Nem oly szüziesek, mint Diána.

76 *Ephüra* – Nimfa.

- 78 *Tra la spica e la man, qual muro è messo* – Az idézet a „Se col cieco desir che'l cor distrugge” (A vak vágyammal, amely elpusztít engem) kezdetű LVI. Petrarca-szonett 8. sora. Majtényi Zoltán fordításában így hangzik: „Kéz s kalász közé mily fal nőtt meredten!” (Petrarca 1967, 69. old.).
közülük egy – Théthüsz

- 89 A Szerelem szigete utópiájának külön érdekessége, hogy a költő az itt következő stanzákban feloldja az érzéki jelenetek „pogányságát”, amivel mintegy allegóriává finomítja *A lusiadák* egyik legismertebb epizódját.

- 91 *Quiris* – Vagy Quirinus, az istenné vált Romulus neve.
Théba két dicsője – Kadmosz és Héraklész, vagy Polüneikész és Eteoklész.

TIZEDIK ÉNEK

- 1 *Larischeia* – Korónisz, akit szülővárosáról, Lariszaról Lariszeiának hívtak. Apolló kedvese volt, de az isten lenyilazta hűtlensége miatt.
Temistitán – Tenochtitlan, a Mexikói Azték Birodalom fővárosa az azonos nevű tó mellett.
- 3 *az atlanti kincskamrából kitermelt* – Mitológiai értelemben a Hesperidák kertjéből származó. Történelmileg azonban inkább a szudáni aranyról van szó, amelyet a portugálok a São Jorge de Mina erőd lerakatán keresztül szereztek meg, hogy indiai fűszervásárlásaikba fektessék.
- 4 *Falernum itala* – A campaniai borvidék híres itala, amelyet már Horatius is megénekelt.
- 5 *olyan, hogy a Pokolban hallatára / enyhült a lelkek végnélküli kínja* – Camões itt az Orpheusz-mítoszra utal, ami lírai költeményeinek is viszatérő képe (lásd: pl. *az Aquele triste e leda madrugada* [Azt a szomorú-víg hajnalt, amelyben], ford. Hárs Ernő, 1992, 123. old.) című szonettet).
- 6 *kothurnus* – Magas lábbeli, amelyet a színészek a tragédiákban viseltek. Itt az emelkedett hangot jelenti.
soccus – Komédiákban viselt könnyű saru. Itt a könnyed hangnem jelképe. Camões kortársa, António Ferreira, aki egyaránt írt tragédiát és komédiát, „Alto Coturno”-ról és „Baixo Coturno”-ról beszél.
Iopasz – Az Aeneisben szereplő énekmondó, Dido királynő szolgálatában.
Démódokosz – Phaiák lantos az Odüsszeiában.
Az 5-ik verssorban kezdődik Camões 4. invokációja.
Kalliopé – Lásd: III. 1.
- 11 *egy malabár* – Kosin királya, Trinumpara, aki mint a portugálok hű szövetségese Kálikutál háborúzott.
- 12 *a luzitán Achilles* – Az Achilles cognomen arra a római hagyományra utal, amely szerint ez kijárt a hős hadvezéreknek. Pacheco 1503-ban indult Indiába a két kapitányságra osztott armada egyik kapitányaként, és megjelenése valóban fordulatot adott az eseményeknek.
- 13 *Kambalan* – Sziget és tengersizos Malabárban, Kosin közelében.
- 14 *Bipur, Tanor* – Indiai tartományok.
Narszinga – Lásd: VII. 21.
Kálikut, Kananor – Lásd: II. 52.
- 16 *a két átjáró* – Palurte és Vau, kétharmad mérföldre egymástól.
- 21 *Marathón* – Az ütközet i. e. 490-ben volt.
Thermopülei – Leonidász spártai király 10 évvel később itt tartotta fel mindhalálig, az utolsó emberéig Xerxes seregét.

Cocles – Titus Livius szerint Horatius Cocles római hős i. e. 507-ben a Tiberis hídján egyedül tartóztatta fel a Rómába betörni akaró etruszko-
kat.

Quintus Fabius – Római hadvezér, aki nem bocsátkozott csatába Hannibállal, hanem sikeres taktikával kifárasztotta és visszavonulásra kényszerítette.

- 22 *Belizár* – Belisario (Kr. u. 505–565) Justinianus keletrómai császár hadvezére volt. Tetteiről titkára, Prokópiosz emlékezik meg (*Titkos történet*). Irigyei és versenytársai bűnrészességgel vádolták meg a császár elleni összeesküvésben (563), ezért minden vagyonától és méltóságától megfosztották. Bár ártatlansága kiderült, és visszakapta rangját, a hagyomány szerint koldusszegényen halt meg rövid időn belül.
- 23 *Szegénykórházban halnak meg a hívek* – Ez a verssor szállóigévé lett Portugáliában.
- 24 *Ajax* – Görög hős a trójai háborúban, aki megőrült a féltékenységtől, mert Agamemnón nem öneki, hanem Odüsszeusznak ítélte oda a meghalt Achilles fegyvereit.
- 25 *De néked, király* – Itt a nagy Mánuel királynak tesz szemrehányást a költő.
- 26 *s im jön egy másik ... kit fia fog kísérni* – A két Almeidáról, Franciscóról és fiáról Lourençóról van szó.
Kiloa – Kilwa, arabizált kelet-afrikai szultanátus, amelynek fontos szerepe volt a közvetítő kereskedelemben (lásd: I. 54.). 1505-ben a Portugál Indiát megteremtő Almeida (flottája márciusban futott ki a lisszaboni kikötőből) lövette partmenti városait.
- 29 *Csaul* – Kikötőváros az indiai Bombay közelében.
Kambaia – Gudzsarát (lásd: VII. 21.)
- 30 *Sceva* – Caesar seregének hős tisztje a Pompeius ellen vívott harcok idején.
- 32 *Mamelukok* – Egyiptomiak. A Mameluk Birodalom éppen a portugálok indiai megjelenése idején terjesztette ki befolyását Hedzsaszra.
- 35 *Melike Jaz* – Diu rabszolgából lett parancsnoka. Melique egy szófejtés szerint kiskirályt jelent. Jazról mint „ravasz oroszról” beszél a portugál historiográfia.
- 36 *Mir Hoszén* – Hoszén emír (Mirocém), akinek veresége csak a második ütközetben következett be. Az elsőben még beszorította a portugálok fűszert rakodó hajóit a folyótorkolatba, ahol evezősei jobban manővereztek. A nyílt tengeren azonban a portugálok 1509-ben már szétverték azt a közös egyiptomi–kambaiai flottát, amely nagyságánál fogva az egyetlen komoly veszélyt jelentette kereskedelmük számára.

- 38 Dom Francisco de Almeida 1510. március 1-én halt meg a kafferok kezétől.
- 39 *Cunha* – Tristão da Cunha, aki 1506-ban Albuguerquével együtt ment Indiába, mint a hajóhad vezére. A rossz időjárási viszonyok a brazil partokhoz sodorták. Mikor újra megközelítette az afrikai partokat, felfedezte a róla elnevezett szigeteket. Büntetőexpedíciójára 1507 augusztusában került sor.
Lamu Brava, Ozsa – Kelet-afrikai városok. Damião de Góis *Mánuel király krónikája* című művének (1926, első kiadás: 1566) előadása szerint Ozsa húsz mérföldre feküdt Melindétől. Brava nyolcvanra, Lamu pedig tizenöt mérföldre esett Ozsától.
Szent Lőrinc szigete – Lásd: I. 42.
- 40 Hormuz (Zserun) elfoglalása része volt annak a stratégiai tervnek, amely a levantei kereskedelemnek az Indiai-óceánbeli végpontjaira vonatkozó ellenőrzést célozta meg.
Párszi – Perzsa
- 41 *Maszkat, Kalaat* – Arábiai városok Zserun közelében.
Bahrein – Gyöngyhalászatáról híres sziget a Perzsa-(Arab-) öbölben.
- 43 *a napon, melynek Egyiptom szülötte, / Szent Katalin adta nevét örökre* – 1510. november 25. Goa védőszentje Szent Katalin volt. Mártíromságának jele, az éles törküllős kerék, a város címerében is szerepel.
- 44 Malakkát 1511-ben foglalták el a portugálok. Rájöttek ugyanis arra, hogy nemcsak Malabár, de Hátsó-India is fontos fűszerexportáló hely. Albuquerque Malakka elfoglalásával Almeidának az Indiai Portugál Államra vonatkozó álmát teljesítette be.
- 45 Az itt következő három stanza történeti háttere, hogy Albuquerque önkényesen és kapitányai megkérdezése nélkül felkoncolásra ítélte egy Rui Dias nevű alenqueri illetőségű nemes, mert amint Castanheda említi, muzulmán nőkkal hált.
Apellész – Görög festő, aki miközben Nagy Sándor kedvesét, Kampaszpét festette, beleszeretett a lányba. Az uralkodó nagylelkűen lemondott róla Apellész javára.
Kürosz – Perzsa király, aki Areszpasz őrizetére bízta a rab szuzai királynét, Pantheiát, s amikor látta, hogy az őt beleszeretett a foglyába, nem torolta meg a hitszegést.
- 49 *Judit* – Kopasz Károly frank király ledér leánya.
- 50 *Soares* – Lopo Soares de Albergaria 1515 áprilisában indult Indiába, hogy felváltsa Albuquerqueét.
Berbera és Zeila – Afrikai kereskedővárosok az Adeni-öbölben.
- 51 *Colombo* – Taprobana (Ceylon) fővárosa.
- 52 *Sequeira* – Diogo Lopes de Sequeira kormányzói minőségében 1518 márciusában hagyja el Belémet.

Sába és Kandaké – Etiópiai királynők. Sába királynőjéről a Krónika II. könyvének 9. fejezete beszél a Bibliában.

Masszaua és Arkiko – Etiópiai, illetve eritreai város.

távoli szigetrajok – Banda, Ternate, tehát a Fűszer-szigetek tagjai, amelyeket António de Brito fedezett fel (lásd: II. 54.).

- 53 *Meneses* – Duarte de Meneses, aki előbb Ceuta várának parancsnoka volt, majd 1521-ben Sequeirát követte az indiai kormányzói poszton.

téged is, Gama, tisztségbe emelnek – Vasco de Gama Indiából való hazatérésekor grófi rangot kapott. 1524-ben pedig India alkirályának nevezték ki. De ennek a méltóságának nem sokáig örülhetett, mert három hónap múlva meghalt.

- 54 *Másik Meneses áll helyére tüstént* – D. Henrique de Meneses, akihez Camões szonettet is írt (*Esforço grande, igual ao pensamento* – Nagy erő, épp oly szándékhoz szegődve [ford. Hárs Ernő, 1992, 218. old.]), 1525-ben követte Gamát a helytartói tisztségben.

- 55 *Panan* – Malabár tartomány.

Kulete – Malabár város.

- 56 *Mascarenhas* – Pêro de Mascarenhas malakkai parancsnok. Meneses halálakor India kormányzójának nevezték ki. Tisztségének gyakorlására azonban nem került sor, mert közben Lopo Vaz de Sampaio lépett a helyére. Kettejük politikai vitája az Indiai Portugál Állam történetének legstőtebb fejezete. Camões az 58. stanzában Mascarenhas pártjára áll.

- 57 *Bintan* – Bintang, a Malakka-félszigettől csatornával elválasztott egykori szigetország.

- 59 *Bakanor* – Malabár tengerparti város.

Kutial – A kálikuti Szamorin flottájának vezére.

- 60 *a Gudzsarát* – Kambaia (Gudzsarát) lakója.

- 61 *Cunha* – Nuno da Cunha, Tristão da Cunha fia, aki Sampaiót követte az indiai kormányzói székből és 1529-től 1538-ig töltötte be tisztségét.

Csalé – Város Kálikutól kétföldnyire (lásd: VII. 35.).

Baszain – Indiai város Chaul és Diu között Bombay mellett.

- 62 *Noronha* – Garcia de Noronha, aki 1539-ben lépett Cunha helyébe, mint tizenegyedik kormányzó és harmadik alkirály.

Rumik – Lásd: X. 68.

magzatod, Gama, lesz a követője – Estêvão, Vasco da Gama fia 1540-ben lett India kormányzója. 1541-ben viszonzta a török hajóhad látogatását, de a vörös-tengeri expedíció éppúgy nem sikerült, mint Szolimán pasa flottájának 1538. évi Diut ostromló vállalkozása.

a Vörös-tenger holtsápadtra válik – Camões szójátéka, amely először a II. ének 49. stanzájában fordul elő.

- 63 *aki már kiválva Brazíliában* – Martim Afonso de Sousáról van szó, aki Gama fia után 1542-ben lett India kormányzója, miután a brazil partokon megfékezte a francia kalózokat.
Daman – A gudzsarátok egyik erődítménye.
- 64 *Kambaia legfényesebb fejedelme* – Bahadur sah jónak látta, hogy a mogul betörések miatt megerősítse magát. Majd amikor az északi fronton helyzete javulni kezdett, megpróbálta Diut visszaszerezni. Diu második ostromára 1546-ban került sor, de az erőd sikeresen ellenállt (lásd: II. 50.).
- 65 *Repelin* – Malabár város.
Comorin-fok – A legdélibb földcsúcs Elő-Indiában.
Beadala – Nagy dél-indiai város a Comorin-fok közelében.
- 66 *Batikalá* – Malabár parti város és erődítmény. Királynője megtagadta az adófizetést és dacolt a portugálokkal.
- 67 *Castro* – D. João de Castro, 1545-ben lett Martinho utóda (lásd még: I. 14.).
- 68 *Rumik, kik nevet Rómától szereztek* – Ebben az időben Sztambul – az egykori Konstantinápoly – volt a török birodalom fővárosa, amely azelőtt mint a keletrómai birodalom székhelye „római” város volt. Így jött létre a kapcsolat a törökök és a rómaiság között. A rumi gyűjtőnév egyébként minden az Oszmán Birodalomból érkező többnyire zsoldos (nyugati muzulmán) katona megjelölésére szolgált. Lehet, hogy a török sereg balkáni csapatainak, a ruméliai janicsároknak neve rejlik mögötte.
- 72 *Hidalkán* – A dekkani uralkodó címe. Így nevezték a portugál történetírók a bidzsapuri dinasztia királyait.
Dabul – Város a Kambaiai-öböl partján.
Pondá – Erődítmény Goa közelében.
- 77 *Egy gömb ragyogott ott, a légből úszva* – A kristálygömb motívumát Planciadész Mitologiae-jéből vette át a költő.
- 80 *Itt belelátasz ... a világ nagy gépezetébe* – Camões kozmográfiája a ptolemaioszi rendszeren alapul. Bár akkor már ismert volt Kopernikusz világképe (1543), még sok idő kellett ahhoz, hogy népszerűvé váljék. A költő a külső szféráktól befelé haladva írja le az „egeket” az univerzum középpontjában álló földgolyóig. Az úgynevezett „máquina do mundo” közvetlen forrása Pedro Nunes *Tratado da esphera* című munkája (1915), amely először 1537-ben jelent meg, és valójában John of Hollywood (J. de Sacrobosco) *Sphaerae*-jének bőségesen jegyzetelt fordítása. Lásd még: Castro 1537 (1940).
- 81 *Empyreum* – A tűz-ég, vagyis a világ legfelső része, ahol a tűz, a legfinomabb és legkönnyebb elem gyűlik össze, és ahonnan az ég fénylő tünteményei származnak. A keresztény tanítás szerint a boldogok lakhelye (lásd: Dante: Divina Commedia, Paradicsom, XXX. ének).

- 82 Ebben a stanzában a pogány istenségek „leleplezik” magukat. „Csak gyönyörű versek sugalmazói vagyunk” – mondják. Ez a megfogalmazás bizonyítással nem kis mértékben járult hozzá ahhoz, hogy Camões amúgy szerencsére felvilágosult cenzora, frei Bartolomeu Ferreira az eposzról úgy vélje, hogy „fenntartatik benne szent hitünk igazsága”. Az inkvizíció e „veszélyes tárgyban” *A lusiadák* költőjének pártjára állt. Euhémerosz (Eumerosz, i. e. IV. század) ismert és Camões által átvett elmélete szerint az istenek nem mások, mint olyan emberek, akik hősi tetteik vagy az emberiség egészének javát szolgáló működésük alapján érdemelték ki felemelkedésüket. Ezt a tételt az egyházatyák egyike–másika szintén elfogadta.
- 83 *prófétai tétel* – A bibliai próféták tanítása.
- 85 *A legfőbb isten parancsol segédek / sokán át végül az egész világnak* – A dolgok történésének mozgatója és végső oka a Teremtő.
- 89 *az Ég szeme* – A nap.
Diána, három arccal – Ennek két értelmezése is lehetséges. Az egyik csillagászati: a hold három megjelenési formája, a teli-, a növe- és a fogyó-hold. A másik mitológiai: az égen Luna, a földön Diána, az alvilágban Hekaté.
- 92 *a fok* – A Jóreménység foka.
- 93 *Benomotapa* – Vagy Monomotapa, aranyban gazdag afrikai birodalom a Zambézi folyó partján. Itt ölték meg a bennszülöttek az India felé tartó jezsuita hittérítőt, Gonçalo de Silveirát. Monomotapa Birodalom az uralkodó titulusról (bányák ura) kapta a nevét. Központja Nagy-Zimbabwe területén volt.
- 94 *Nhaia* – Péro de Nhaia portugál szolgálatban álló kasztíliai hős, aki 1505-ben mintegy negyven katonájával védte Szofála erődjét a hutezres mór és kaffer ostromló sereg ellen. A stanza különleges, rövid lélegzetű utópia az utópiában, fekete a fehérben, antitetikus jellegű gondolati-költői struktúra.
- 95 *Meroé* – Núbiai tartomány, régen szigetnek gondolták.
- 96 *Egy utódod fog kitűnni* – Dom Cristovão da Gama, aki a zeilai sejk ellen harcoló keresztény abesszin fejedelem segítségére sietett. Az ellenség elfogta, megkínozta és megölte. Szolimán pasa 1538. évi expedíciója nemcsak Adent szerezte meg rövid távon a törököknek, de hosszú távon Zeilát is, ami veszélyt jelentett a portugálokkal szövetséges Abesszíniának. Cristovão da Gama halála után 1541-ben Estêvão da Gama vezetett hajóhadat a Vörös-tengerre. Dom João de Castro *Roteiro do Mar Roxo* (A Vörös-tenger hajózásának könyve) című munkája (1541, modern kiadása: 1940) azonban tartósabb hasznót eredményezett, mint a felemás sikerrel záruló katonai expedíció.
- 97 *Gardafui-fok* – Aromata-fok, Afrika legkeletibb foka az Adeni-öböl bejáratánál. Ma Ras Aswad.

Masszaú, Arkiko – Lásd: X. 52.

Szuakén – Kelet-afrikai, núbiai város, a Vörös-tenger egyik legjobb kikötője.

- 99 *a szoros* – A Babelmandeb-tengerszoros, amely az Adeni-öblöt és a Vörös-tengert köti össze.
- 100 *a három Arábia* – A belvidéki Homokos és Köves, valamint a partvidéki termékeny, úgynevezett Boldog Arábia.
kóbor barna fajzat – A beduinok.
- 101 *Roszalgat* – Hegyvidék Boldog Arábiában, Ománban.
Castelbranco – D. Pedro de Castelo Branco, Hormuz kapitánya, aki nagy győzelmet aratott az egyesült mór, török és perzsa sereg fölött. Hormuz portugál lakosai joggal írták az uralkodónak címzett 1541. november 5-i levelükben, hogy „India megtartásának egyik fő eszköze, ha nem a legnagyobb, az ő személye és vagyona volt, melyet nem kímélt a védelmi harcban”.
- 102 *Aszaboro* – Ma Muszandan. Fél-sziget az egykori Kalóz-parton a Perzsa- és az Ománi-öböl között.
Az arab és a gazdag perzsa partsáv övezte tó – A Perzsa-öböl.
- 103 *Armúza* – Ptolemaiosz még így hívta a régi Hormuzt. Az új Hormuz már más helyen, Zserun szigetén épült fel (lásd még: X. 40.).
- 104 *D. Filipe de Meneses* – Az 1566-ban kinevezett hormuzi kapitány. Itt leírt győzelméről nincsenek hitelt érdemlő adatok.
párszi – Lásd: X. 40.
Ampaza – Perzsa város, Hormuzzal szemben, a mai (Bender) Abbasz.
- 105 *Dzsaszak* – Ptolemaiosz szerint Karpela-hegyfok Perzsia déli partján a Hormuzi-szoros bejáratánál.
- 106 *Ulszinde* – Perzsia és Kambaia között fekvő tartomány az Indus torkolatvidékén. Az a Szinda nevű ország, amelynek Diu volt a fővárosa, az ország pontosabb neve Dulszinda.
Zsáket – A Kacs-öböl az Indus deltavidékén.
- 108 *Szent Tamás* – Lásd: János evangéliuma, 20: 24-29. Különlegesen figyelemre méltó motívum, hogy az apostol ezzel a „hitetlen” magatartásával azt bizonyította, az emberi testben megfeszített Jézus ugyanazon emberi testben támadt fel. Tamás apostoli szolgálati helye a keresztény hagyomány szerint India volt, ahol a reinkarnációban hisznek, és ahol a kereszténységgel ellentétben éppen a lélek új testbe költözését tanítják.
- 109 *Meliapor* – Az ideérkezett Tamás apostol megtérítettjei voltak az úgynevezett „Tamás-keresztények”. Egy ideig elzártágukból fakadó önálló szertartásrendjük és hierarchiájuk volt, később azonban a goai központú – római katolikus rítusú – portugál egyházmegye beolvasztotta őket.

- 112 A stanza a mustármag példázat (Máté evangéliuma, 17:20) szabad parafrázisa.
- 117 Tamás apostol mártiriumának legendáját Camões Barrostól vette át.
- 119 *Ha só vagy* – „Ti vagytok a földnek savai” (Máté, 5:13) bibliai példázat, ugyanez megtalálható még Márk és Lukács evangéliumában is.
- 120 *Orisza* – Bengália egyik tartománya, ma indiai szövetségi állam.
- 122 *Arakan* – Tartomány a Bengáliai-öböl keleti partján.
Pegu – Ősi, aranyban és drágakőben gazdag birodalom a mai Burma területén, és egyben annak fővárosa is.
- 124 *Ofir* – Mesés aranyország, amelyet Kelet-Indiában vagy Kelet-Afrikában képzeltek el az ókoriak.
- 125 *Pam és Pattani* – Sziámnak alávetett hűbéres országok Malakka keleti partján, a mai Thaiföld területén.
Menam – Sziám fő folyója.
- 126 *avák, bramák, geók* – Hátsó-India őslakói.
- 128 *menekvést lelt a bus hajótörésből* – Téthüsz itt jóslta meg a költő sorát: Camões Macauból Goába visszatérőben, Kambodzsa partja mellett hajótörést szenvedett, és alig tudta megmenteni életét és hőskölteménye kéziratát. A stanza az úgynevezett „canto molhado”. Történeti hitelességéhez vita nem fér. A költőt az őt ért vád alapján a macaui flotta kereskedő-kapitánya vitte rabláncon Malakka felé, amikor a szerencsétlenség bekövetkezett.
- 129 *Sampa* – Királyság Kelet-Indokínában. A III. és XVII. század között állt fenn.
Kokink ina – A mai Vietnam déli része.
Hai-nan öble – A Tonkini-öböl, amely gyöngyhalászatáról híres.
- 130 *A falat nézd, a nemhitt mérvű bástyát* – A kínai Nagy Falról van szó.
- 132 *Tidor, Ternate* – Szigetek a Molukki-szigetcsoporthoz (lásd még: II. 54. és X. 52.).
- 134 *Timor* – A Szunda-szigetcsoporthoz tartozó szigetek az indonéz szigetvilágban.
- 135 *A szigetet nézd, melyet az idő tett azzá* – Szumátra, amelyet a hagyomány szerint viszonylag nem régen szakított el a tenger a szárazföldről.
- 136 *A hegyet nézd Ceilonban* – Az Adamspeak, amely 2262 méter magas.
mert belekövült egy emberi lábnym – Némelyek szerint egy szenté, aki először prédikált a szigeten az egyistenhitről. Mások szerint Adámé, aki innen szállt fel a mennybe. Camões Castanheda alapján tesz említést a legendáról, amelynek legteljesebb feldolgozása a kortárs Diogo de

Couto nevéhez fűződik. Ez utóbbi a lábnyommal kapcsolatos mítoszok tárgyalásakor elsőként azonosítja a keresztény Bárlám és Jozafát legendát egy Buddha-történettel.

- 137 *az illatban legkiválóbb anyag* – Az ámbra, amely egy bizonyos cetfajta váladéka.
- 138 *egy luzitán* – A földet először körülhajózó Magelhães. Camões alább azért nevezi hűtlennek, mert spanyol szolgálatban hajózott.
- 139 *a nagy föld* – Amerika.
- 140 *hol vörös az erdő* – A festéket tartalmazó brazilfától.
Santa Cruz – A mai Brazília partsávjának régi neve. Érdekes, hogy a költő nem említi Brazília felfedezőjét, Pedro Alvares Cabralt, aki egyébként a Gama utáni második indiai hajóflotta kapitánya volt.
- 141 *Oly népet lát, mely gigásként magaslik a föld fölé* – Az első hajósok szerint a patagónok óriások voltak.
a szorosig – A Magellán-szorosig.
- 153 *Phormión* – Epheszoszi görög bölcsele, aki Hannibált is kioktatta a hadművészetre. Azóta a tudatlan tudálékosság jelképe.
- 154 *A kicsik szájából is, mindamellett, / meggyőző lehet néha a dicséret* – A két sor bibliai háttere a 8. zsoltár 3. versszaka: „A csecsemők és a csecsszopók szájával erősítetted meg hatalmadat a te ellenségeid miatt, hogy a gyűlölködőt és bosszúállót elnémítsd.”
- 156 *mint félt Medúsa látványától Atlasz* – Medúsa arcának megpillantásától Atlasz hegygé változott (lásd: III. 77.).
Trudante – Marokkói berber város.
ki Achillesnek nem irigylő sorsát – Nagy Sándor irigyelte Achillest, mert Homérosz megörökítette a tetteit. Sebestyén portugál királynak nem kell őt irigyelnie, mert Camões vállalkozik a homéroszi szerepre.

